

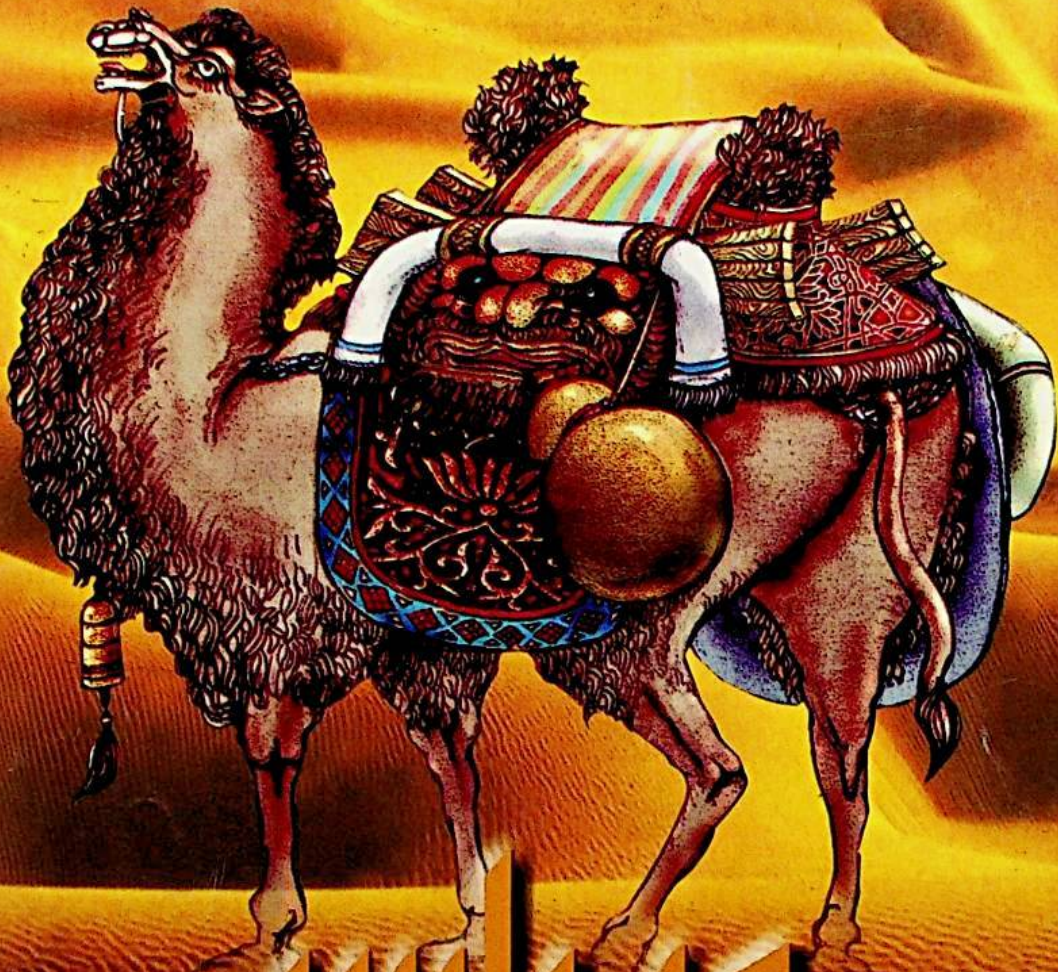

مەملىكەت بويىچە 100 نۇقتىلىق ژۇرنال
 مەملىكەتلىك سەرخىل ژۇرناللار سېپىگە كىرگەن ژۇرنال
 شىنجاڭ بويىچە ئىجتىمائىي پەن تۈرىدىكى مۇنەۋۋەر ژۇرنال

HERITAGE UIGHUR FOLKLITERATURE

美拉斯
MIRAS

مىراس

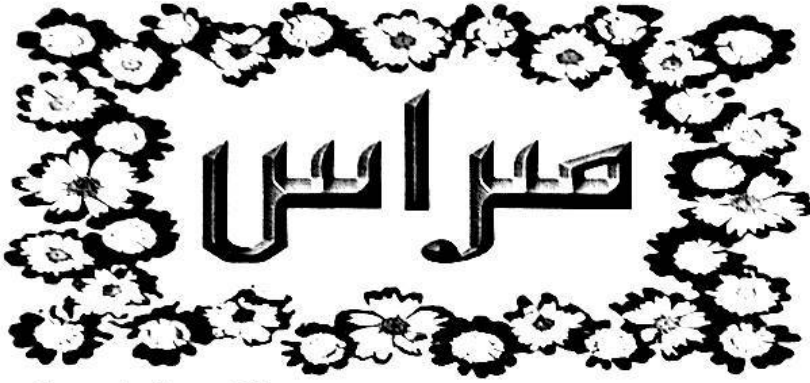
4

2004

ISSN 1004-3829 08>

9 771004 382027

2004 - يىل 4 - سان

قوش ئايلىق ژۇرنال

(ئومۇمىي 84 - سان)

مىللىتىم ساپ بولسۇن دېسەڭ، ئىشنى ئوزۇڭدىن باشلا

ئانا-ئائىلە مۇرەببى ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەد ئىمىن (1)

بۇرۇننىڭ بۇرۇنسىدا

بىخانىم رىۋايىتىدىن ئەمىر تۆمۈر باغلىرىغىچە

..... تەييارلىغۇچى: مەتقاسم ئەكرەم (9)

ھەر گۈلنىڭ پۇرىقى باشقا

بوتۇلكا بىلەن نامراتلارنى يۆلەش : (15)

توكيودا قانچە تېلېۋىزىيە قانىلى بار : (28)

«مۇتەخەسسسلەر» پاخاللىقى : (72)

پۇرسەت : (74)

يىلتىزسىز دەرەخ يولماس

تۆت ئەۋلىيا، بىر پىر ھەققىدە رىۋايەت توپلىغۇچى: ئېلى ئەسقەر (17)

ئۇيغۇرلارنىڭ «كېلىن كۈن» رىۋايىتى غالىپ غوجابدۇللا (38)

دۇنياغا نەزەر

يېرۇسالېم (قۇددۇس) : (51)

باش مۇھەررىر:

يۈسۈپ ئىسھاق

جاۋابكار مۇھەررىر:

مۇختار مۇھەممەد

تارقىتىش بۆلۈمى مۇدىرى:

ئەسقەر مەخسۇت

«مىراس» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى

تۈزدى. ش ئۇ ئار ئەدەبىيات - سەنە

ئەتچىلەر بىرلەشمىسى نەشر قىلدى.

«شىنجاڭ گېزىتى» ئىدارىسى

باسما ئىشلىرى مەركىزىدە بېسىلدى.

ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدا.

رىسىدىن تارقىتىلدى.

جايلاردىكى پوچتا ئىدارىلىرى

مۇشتەرى قوبۇل قىلدى.

مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەل.

گەن نومۇرى: CN65 - 1130 / 1

خەلقئارالىق نومۇرى: ISSN1004 - 3829

پوچتا ۋاكالەت نومۇرى: 60 - 58

باھاسى: 5.00 يۈەن

كەچمىش - كەچۈرمىشلەر

تۆتكەن كۈنلەر..... روزى مىراب ياسن (21)

ساقلىقنىڭ - شاھلىقنىڭ

مومامنىڭ شىپالىق دورىلىرى..... ئابلىز ئورخۇن (30)

ئىللەت تۈزەلمىگۈچە، مىللەت تۈزەلمەس

بىلىمىزلىك نەگە ئايرىدۇ؟..... نۇرمۇھەممەد ياسن ئۆركىشى (40)

ئەلنىڭ قۇلىقى ئەللىك

چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇش توغرىسىدا قىسقىچە كۆرسەتمە.....

فۇرقەت تەلئەت (44)

ئالىم بولساڭ، ئالەم سېنىڭكى

قىيادىكى ئوۋچىنىڭ نالە - زارى..... چ. ئايىمتوف. م. چاقانوف (54)

يادا ئەپسۇنى ھەققىدە..... خانىدا ئاكىرا (ياپونىيە) (67)

كۈلكە جان ئورۇقى

يۇمۇرلار..... (77)

شەيتان بەت..... (78)

مۇشتەرى بولۇڭ

زۇرنىلىمىزغا ھەر قايسى جاي-
لاردىكى پوچتىخانىلار ۋە تەھرىر
بۆلۈمىمىز ئارقىلىق ھەرقانداق
چاغدا مۇشتەرى بولغىلى بولىدۇ.

ئەسەر ئەۋەتىڭ

ئادرېسىمىز: ئۈرۈمچى شە-
ھىرى دوستلۇق جەنۇبىي يولى
22-نومۇر. بۆلۈمىمىزگە ئەۋەتىل-
گەن ئەسەرلەر قايتۇرۇلمايدۇ.
ئادرېسىڭىزنى، كىملىك نومۇرد-
ىڭىزنى ئەسەر كەينىگە قوشۇپ
يېزىشنى ئۇنتۇماڭ.

قەدەم تەشرىپ قىلىڭ

ئورنىمىز: ئۈرۈمچى شەھىرى
دوستلۇق جەنۇبىي يولى 22 -
نومۇر (ئاپتونوم رايونلۇق ئەدە-
بىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمە-
نىڭ 14 - قەۋىتىدە)

تېلېفون: 4554017 — 0991

پوچتا نومۇرى: 830001

编辑: «美拉斯»编辑部 主管:
新疆维吾尔自治区文学艺术界联合会 (乌
市友好南路 22 号文联 14 层) 电话:
4554017 印刷: 新疆日报社印务中心
发行: 乌鲁木齐邮局 订阅: 全国各地
邮局 国内统一刊号: CN65-1130/I 国
外统一刊号: ISSN1004-3829 邮编:
830001 代号: 58-60 定价: 5.00 元

مۇقاۋىنىڭ 1 - ، 4 - بەتلەردىكى رەسىملەرنى مەمەت رېھىم سىزغان.
مۇقاۋىنىڭ 2 - ، 3 - بەتلەردىكى سۈرەتلەرنى ئابلىز ئابدۇللا تارتقان.

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەد ئىمىن

ئەللىشىر نەۋائى:
«ئانا - شەرەپ گەۋھەرنىڭ كانى، بىل،
گەۋھەر كانى، ھەرنە دېسەڭ ئانى بىل.»
دېگەندى. ئانا توغرىسىدا ئېيتىلغان ھېكمەتلىك
سۆزلەر بىلەن يېزىلغان مەدھىيە شېئىر - قوشاقلىرى ۋە
تېخى دېيىلمىگەن شېئىر ئىبارىلەرنى باسدىغان ئىككىنە -
چى شۇنداق مۇقەددەس ناماياندا بولمىسا كېرەك.
شۇنداق، «ئانا - گۆدەك دىلى ۋە تىلىدىكى ئىلاھ»
(تىككىرى)، «ئانا - بىز ھەمىشە قەرزدار بولغان ئۇلۇغ
زات» (ئوستروۋسكى)، «ئانا - ئادەمزاننىڭ بىرىنچى
تەربىيىچىسى» (گولدسمت)، «مىللەت تەقدىرى - ئا -
نلار قولىدا» (بالزاك).
ئانا - ئايال جىنىسنىڭ پەرزەنت تىلىدىكى مۇبارەك
نامى. ئۇنىڭ ئەر تىلىدىكى سۆيۈملۈك نامى خوتۇندۇر.
قىز، سىڭىل، كېلىن، قېينانا، ئانا ۋە خوتۇن ئايال جىنىس -
نىڭ ھەرقايسى ھالەتلىرىدە، ھەر خىل ئائىلىۋى مۇناسى -
ۋەتتىكى شەرتلىك ئائىلىشى بولۇپ، بىز تۆۋەندە خوتۇن -
نىڭ ئائىلىدىكى ئورنى، مەسئۇلىيىتى، مەجبۇرىيىتى، ئۇنىڭ
مىللەت ئالدىدىكى قىممىتى ۋە مەنئىۋى شەرتلىرى ئۆس -
تىدە توختىلىمىز.

ئەر - خوتۇن ئائىلە تۈزۈلمىسىنىڭ باشلانغۇچ ئىككى
ئامىلى، ئائىلىنىڭ ئۆلى ۋە ئاساسىي گەۋدىسى بولۇپ،
خوتۇن ئائىلىدە پەۋقۇلئاددە ئورۇن تۇتىدۇ.
نىكراسوف: «خوتۇن (ئايال) ئۇلۇغ سۆز. ئۇنىڭدا
قىزلىق نازاكتى، دوستلۇق شەيدالىقى، ئانىلىق جاسارىتى
مۇجەسسەم» دېسە، فرانس: «ئايال ئەرگەك زاتنىڭ ئۇ -
لۇغ مۇرەببىدۇر» دېگەن.

ئېيتىش كېرەككى، ئائىلىدە ماتور ئەر بولماي، ئايال -
دۇر. ئايال ئائىلىنى بىنا قىلغۇچى، ئىسلاھ قىلغۇچى، گۈ -
زەللەشتۈرگۈچى، پاراۋانلاشتۇرغۇچى، ئىناقلاشتۇرغۇچى

مۇرەببە.

تاتار ئالىمى رىزائۇددىن ئىبن فەخرۇددىن «ئائىلە» ناملىق رىسالىسىدە خوتۇننىڭ ئائىلىدىكى ھەل قىلغۇچ ئورنى ۋە رولىنى كۆپ نەزەرپىلىمە تىلغا ئېلىش بىلەن، ئۇلارنىڭ ئىجتىمائىي قىممىتى ۋە تەسىرىنى ئىزاھلايدۇ. ئۇنىڭ مۇلاھىزىلىرىنى مۇنداق ئىخچاملاش مۇمكىن: «ئائىلە — خوتۇندىن ئىبارەت». چۈنكى، ئائىلىگە ئۇل بولغۇچى بىناكار ۋە ئائىلە پائالىيىتىنى جانلاندۇر-غۇچى رولى خوتۇن بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

«ئائىلە بەختى — خوتۇن قولىدا»، خوتۇن گادايلققا قارشى ئەسكەر، ئۇنىڭ بىرىنچى ۋەتىنى ئائىلە. خوتۇن زىددىيەتلەرنى ياراشتۇرغۇچى سۈلھىچى ۋە قازى، نەس-مەتچى ئۇستاز. «ئۇنىڭ ئىبادىتى تىرىشچانلىق، ئىلمىي ئائىلىنى ھەربىيلەرچە مۇنتىزىم - ئىدىتلىق تۇتماق، قورالى ھەتتاكى قايچا بىلەن يىڭنە». خوتۇن ئائىلە چىرىغى، روھىيەت بېغى، مەپتۇنكارلىق گۈلى، بەخت، ھەتتا ئائىلە بەختى ئەقىل بىلەن بىلىمگە باغلىق. ئائىلە بەختى ئەرنىڭ بىلىمىگە ئەمەس، خوتۇننىڭ ئەقلى - بىلىمىگە باغلىق. ئۇنىڭ زىننىتى پەزىلەت، قۇدرىتى بىلىم بىلەن ئەقىل. ئەقىلسىز خوتۇن بىلىملىك ئەرنىڭ ھالاكەت زىندانى. ئائىلىدە، خوتۇن ئالدىدا بەختسىز ئەر، ھېچ جايدا بەختلىك بولالمايدۇ.

«ئائىلىدە تەلىم، مەرىپەت ساھىبى — خوتۇن». ئانا ئەقلى ئۆلچىمى بالا زېھنىگە بىر قېلىپ - ئەندىزە. ئەقىلسىز خوتۇندىن تەسىر ئالغان بالىنى جەمئىيەت ۋە مەكتەپنىڭ تۈزۈمىگە مۇشكۈل. خوتۇن تەربىيە ئۇرۇقىنى چاقچۇچى دېھقان، كامالەت يېتىلدۈرگۈچى باغۋەن. بالغا بەرگەن ئاش - ئوزۇق كېتىدۇ، تەلىم - تەسىر قالىدۇ. ئانا قۇچى بىرىنچى مەكتەپ.

«خوتۇنلىرى تەربىيە كۆرگەن مىللەت خەلقى باي، كۈچلۈك مىللەتتۇر»، «خوتۇنلارنى بىلىملىك قىلىش پۇ-تۇن مىللەتنىڭ خىزمىتى» قەيەردە، قايسى مىللەتنىڭ قىز - ئاياللىرى بىلىملىك، قاتتىق قول، تەلەپچان بولسا، شۇ يەردە ئۆسمۈرلەر بىلەن ئەرلەر كارغا يارايدىغان ھە-قىمى كىشىلەردىن بولۇپ يېتىشىدۇ. ۋەھالەنكى، مۇنداق مۇنەۋۋەر قىز - ئاياللار تۈركۈمى پۈتۈن جەمئىيەتنىڭ

ئېتىبارى ۋە غەمخورلۇقى شەرتى ئاستىدىلا شەكىللىنىشى مۇمكىن. بۇ مەنىدە «مەدەنىيەت دەرىجىسى ئاياللارغا تۇتۇلغان مۇناسىۋەتتە ئۆلچىنىدۇ» (گوركى). ئانا ئالەمدىن ئۆتكەندە ئائىلىدە ئاتىلىق مەجبۇرد-يەتلىرىنىمۇ ئۈستىگە قوشۇپ ئالغان ۋە مۇنەۋۋەر پەر-زەنت تەربىيىلىگەن ئانا - ئومۇم ھۆرمىتىگە لايىق ھەق-قى قەھرىمان ئانىدۇر.

ئايال ھەققىدە توختىلىپ، ئەلىشىر نەۋائى:

«يۈز تۈمەن ناپاك ئەردىن ياخشىراق،

پاك خوتۇنلار ئايالىغىنىڭ ئىزى.»

«ياخشى خاتۇنلار ساقا ئىزى زۇھىدىدىن،

ئالەم ئىچرە گەر يورۇقلۇق بولسا پاش.

يوق ئەجەپ، چۈنكىم ئەرەب ئەلفازىدا،

ئىستىلا ئىچرە مۇئەننە شۇر قۇياش.»

(ياخشى خوتۇنلارنىڭ سۈزۈك - روشەنلىكىدىن

ھەتتا يورۇقلۇقۇ باش بولغۇدەك ھالەتتە بولىدۇ، ئە-

رەبچىدە قۇياش ئىبارىسى يەنىلا ئايال زاتى جىنىسدا كې-

لىدىغانلىقىمۇ ئەقىلگە مۇۋاپىقتۇر) دېگەندى.

ئەھمەد دانىش:

«خوتۇن بولسا ياخشى ۋە پەرسا،

گاداي ئەرنى ئول قىلۇرلەر پادىشاھ.»

دېگەن. بۇ ياخشى خوتۇنلار ھەققىدىكى مەدھىيە.

«خوتۇن ئەگەر ناچار بولسا ۋابا مىكروبيدۇر.»

زورۇرىدىن مۇھەممەد بابۇر: «خوتۇنى تەتۈر

بولغان ئەركەكنىڭ دوزىخى مۇشۇ دۇنيادا» دېگەندى. ئۇ

ئەرنى، ئائىلىنى، ئەۋلادىنى، جەمئىيەتنى، مىللەتنى ئىللەتكە

گىرىپتار قىلىدۇ. ئانىنىڭ ئانا تىلىنى خارلىشى، ئانىلىق

بۇرچىنى خارلىشى، خوتۇننىڭ خوتۇنلۇق گۈلشىنى تە-

كەنزارغا ئايلىنىدۇرۇشى پەيدا قىلىدىغان ھالاكەتتىن بەتتەر

يەنە نېمە بولۇشى مۇمكىن؟! ھەرقانداق ئائىلە، ئۆز

نەسلىنىڭ كەلگۈسى پەزىلىتىنى، ئىپپەت - نومۇسىنى،

ئۇنىڭدىن شۆھرەتلىك كىشىلەر چىقىشىنى خالىسا، ھەر-

قانداق مىللەت، ئۆز ئەۋلادىنىڭ كەلگۈسى كامالىتى، مە-

دەنىيىتى، تۆھپىكارلىقىنى ئارزۇ قىلسا، ئاياللار تەربىيە-

سىنى ئۇنىڭ كىچىكىدە ئويناق ۋە ئوماق قىز ۋاقتىدىن

باشلاپ، بىرىنچى ئورۇنغا قويۇشى ۋە بۇ جەھەتتە ئايرىم

قۇرۇلما، تەربىيە ۋە مەبلەغ ئاجرىتىشى لازىم. كۆللەند-
گەندەك كۆرۈنسىمۇ، پەقەت كىيىنىش - تارىنىش ۋە ئو-
يۇن - كۈلكىنى ھايات مېلودىيىسى قىلىۋالغان مىليونلىغان
قىزلارنى قوينىدا تۇتۇپ تۇرغان مىللەت، مامىكاپتەك ئا-
يىغى گۈلسىز، مېۋىسىز قىسمەتكە يۈزلەنگەن مىللەتتۇر.
خەلقنىڭ «قازىنىڭ قاينىشىغا باق، بالاڭنىڭ ئوينىشى-
غا» دېگەن تەمسىل - ماقالى ئەۋلادنىڭ، بولۇپمۇ قىز-
لارنىڭ ئەھۋالى كەلگۈسىنىڭ بارومبىتىرى ئىكەنلىكىنى
ئەسلىتىدۇ.

خوتۇن ئەرنىڭ تايانچىسى، ئۆمۈردە ئىزدىگىنى،
ئارزۇ قىلغىنى ۋە ئېرىشكىنى. خوتۇن ئەرنى ئۆستۈرۈشى،
قىرقىشى مۇمكىن. تارىختا ئۆز مەھبۇبى ئۈچۈن ئاشقىلىق
داستانى ياراتقان يىگىت - ئەركەكلەر، ئۆز مەھبۇبى ئۇ-
چۈن قەھرىمانلىق كۆرسىتىپ جەڭلەردە قۇربان بولغان
ئەرلەر نۇرغۇن. ئوخشاشلا، ئۆز خوتۇنىنىڭ ساتقۇنلۇقى-
دىن، ئىپپەتسىزلىكىدىن، سۆرەلمىلىكىدىن، پىتىنخورلۇقى-
دىن، ئاچ كۆزلۈكىدىن، زالىملىقىدىن، بېپەرۋالىقىدىن،
دەرغەزەپلىكىدىن، نادانلىقىدىن، تەنتەكلىكىدىن ھېچبىر
ئىشى يۈرۈشمەي، كۆڭلى ئېچىلماي، خارلىق، مەينەتچى-
لىك، نادامەتلىك ئىچىدە نەس بېسىپ يۈرگەن ئەرلەر
ئازمۇ؟! بۇ ماھىيەتتە مىللەت بەدىنىدىكى پاجىئەدىن ئى-
بارەت. خەلق توغرا ئېيتىدۇ: «ئەرنى ئەر قىلغانمۇ خو-
تۇن، يەر قىلغانمۇ خوتۇن»، «قابىل خوتۇن نەتىجىلىك
ئەرنى مەيدانغا چىقىرىدۇ». دەرۋەقە، ئەقىللىق، ئېتىقادى
مەھكەم، پەزىلىتى ئالىيجاناب مەرىپەتلىك ۋە چىۋەر ئايال
تۈپەيلى، ئاددىي ئەركەكتىن نەتىجىلىك، ھەتتا ئالاھىدە
نەتىجىلىك ئەر، پەرزەنت تارىخقا قەدەم قويۇشى مۇمكىن.
ئائىلىدىن ئىبارەت بۇ تېما تەتقىقاتىمىزدا ئايال جىن-
سىگە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىشنى تەكىتلىشىمىزدىكى
سەۋەب شۇكى، ئاياللىق قانداقتۇر لىرىك شېئىرىي ئود-
يېكت بولۇپ قالماستىن، ئەڭ ئالدى بىلەن ئۇ غايەت
چوڭ، ھەتتا خۇددى «ئۇرۇق» تەك تۈپلۈك ئىجتىما-
ئىي - تارىخىي مەسىلىدۇر. ئۇ ئىنسان ئەۋلادلىرى، مىل-
لەت ۋە ۋەتەننىڭ ھەقىقىي ماددىي ۋە مەنىۋى ساپاسى،
ئائىلىلەر بەختى، جەمئىيەتنىڭ خاتىرجەم ۋە ئۈمىدۋارلىقى
بىلەن بىۋاسىتە مۇناسىۋەتلىك ھالقىدىن ئىبارەت.

ئۇنىڭدىن باشقا، رېئال تۇرمۇشىمىزدا تېخى «ئائىلە
مەسىلىسى» بوھرانلىرى خېلىلا ئېغىر. بىرمۇنچە قىزلار
تېخى مۇھەببەت ۋە ئائىلە توغرىسىدا قىزغىن خىيال
سۈرسىمۇ، تېخى ئائىلىدىن ئىبارەت بۇ ئۇلۇغۋار مېخانىزم
بىلەن ئائىلىق، خوتۇنلۇقتىن ئىبارەت بۇ مۇقەددەس
فۇنكسىيە توغرىسىدا ھېچقانچە ھازىرلىقى يوق. ھەتتا
خېلى بىر قىسىم ئاياللار بۇنداق ھازىرلىقنىڭ بولۇشى
لازىملىقىدىنمۇ خەۋەرسىز. ئۇلار «ئالدى - تەڭدى»،
«ئۆي تۇتتى - تۇغدى» دېگەندىن نېرىغا ئۆتمىگەن.
ئۇلارنىڭ قىزىقىنى يۇقىرى باھالىق ئىستېمال بۇيۇملىرى
بىلەن ئۆزىنى ۋە ئائىلىنى زىننەتلەش. بۇ خۇددى تۈ-
خۇمنىڭ ئىچى بىلەن كارى بولماي، ئۇنىڭ شاكىلىنى قە-
زىل بويىغانغا ئوخشاش بولۇپ، ناھايىتى ئېچىنشىلىق.
ئائىلە ۋە خوتۇنلۇق ھەققىدە ئىلمىي قاراشقا ئىگە
بولماي، ئەمەلىيەت جەريانىدا ئۇنى بىر - بىرلەپ ئىز-
دەپ تېپىش ئۈچۈن كېتىدىغان بەدەل ناھايىتى چوڭ بو-
لۇشى ئېنىق. بەزىدە بىر ئۆمۈر بوھران زەربىسى بىلەن
سەرىپ بولۇشى مۇمكىن. پۈتۈن جەمئىيەت ۋە مىللەت
ئالدى بىلەن ئائىلە ۋە خوتۇنلۇق مەدەنىيىتى مەسىلىسىنى
كۆرۈنەرلىك ئورۇنغا قويۇپ، بۇ جەھەتتە نەتىجە قازىنى-
دىكەن، ئۇنىڭ قىممىتى قانچە - قانچە راكېتا، ئاۋىئاتىكا
ۋە سانائەت كارخانىلىرى قىممىتىدىن ئۈستۈن بولۇشىنى
تەسەۋۋۇر قىلىش قىيىن ئەمەس.

روشنكى، مەدەنىيەتلىك، شۇنىڭدەك كەلگۈسى پار-
لاق مىللەتنىڭ ئالامەتلىرى ھەممىدىن ئىلگىرى، شۇ مىل-
لەتتىكى قىز - ئاياللارنىڭ مەنىۋى قىياپىتى، ئائىلە ئېڭى
ۋە ئىش - ھەرىكىتىگە مەركەزلەشكەن.
تارىختا ئارىمىزدىن ئاجايىپ ئىستېداتلىق ئانىلار،
ئاياللار مەيدانغا كەلگەن. گەرچە نۇرغۇنلىغان چىۋەر ئا-
ياللار نامى تارىختا قالمىغان بولسىمۇ، بىز ئۇلارنىڭ
مىليون - مىليوندىن بىرىنى بىلەلەيمىز. ئۇلارنىڭ مۇيا-
رەك نامىدا پۈتكۈل مۇنەۋۋەر ئانا ئەجدادىمىزنىڭ نۇرانە
ئوبرازىنى كۆرەلەيمىز.

بىز «كۆلتېگىن» نامىدىكى ئابىدىگە «ئومايدەك
ئاتامنىڭ قۇتىدىن» دېگەن سۆز يېزىلغانلىقىنى، بۇ ئانا
تۈپەيلى كۆلتېگىندەك قەھرىمان ئوغۇل دۇنياغا

M
I
R
A
S

ئىگە قىلىپ كەلدى. ئۇلار پۈتۈن مىللەتنىڭ ئاپىرىن ئو- قۇشغا، مىننەتدار بولۇشقا، «ئانا» دەپ مەدھىيىلىشى، ناخشا - قوشاققا قېتىشى، ئايال دەپ ھۆرمەتلىشى، يار - يۆلەكتە بولۇشقا ھەقىلىق. ئانا - ئايال جىنىسىنى قەدىر- لەش ئويغانغان، مەدەنىيەتكە قەدەم قويغان مىللەتنىڭ دائىمىي مېلودىيىسى.

بىز بۇنداق مۇقەددەس ئايال، يۈكسەك ئانىلارنى پارلاق ئۈلگە قىلىشىمىز، مىللەت بەدىنىدىكى بۇزۇلغان، پاهىشە، ئوخشاش جىنىسلىقلار پاهىشىسى، زەھەرلىك چې- كىملىك، ئاياللار ئارا دەللاللىق، ئىسسىتقۇ - سوۋۇتقۇ بىلەن شۇغۇللانغۇچى بۇزۇق ئاياللاردەك بولمىغۇر ئىل- لەت مىكروبلارنى ئومۇم مىللەت قەھرىي غەزەبلىرىنىڭ تاش بورانلىرىدا كۆكۈم - تالقان قىلىپ، ئانا شۆھرىتىنى مىللەت كامالىتىنىڭ ھەقىقىي گۈلزارىغا ئايلاندۇرۇشىمىز لازىم.

ئاتا - ئائىلە يۆلەنچۈكى

ئاتا - نوپۇل يىگىتلىكتىن ئائىلىلىك بولۇپ، پەرزەنت دىدارى كۆرۈش بولماستىن، ئۇ يۈكسەك ئالغ ۋە مەجبۇ- رىيەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان كەڭ مەنىدىكى ئىبارە. دەر- ۋەقە، پەرزەنت تېپىش، پەرزەنتكە ئاتا بولۇش قىيىن ئە- مەس، ئەمما پەرزەنتكە ئاتىلىق قىلماق قىيىن.

ئاتا، ئالدى بىلەن ئائىلە تەركىبىدىكى ئاساسلىق ئە- زانىڭ بىرى بولغان «ئەر» دىن ئىبارەت. خوتۇنسىز ئائىلە ۋە ئەرسىز ئائىلە تولۇق بولمىغان ئائىلە. ئەمما، بۇ ئىككى جىنىسنىڭ قايسىسى بولمىغان ئائىلىنىڭ يوقتىن پەيدا بولۇشىنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدۇ. ئەر - ئايال بىر ئائىلە ئۈچۈن مەنپىي - مۇسبەت ئۇل، بوم ۋە زىل ئىككى تار بولۇپ، ئۇنىڭسىز ناۋا ساداسى چىقمايدۇ. سېرۋانتىس توغرا ئېيتقان: «ياخشى ئەر - خوتۇندا يۈرەك ئىككى بولسىمۇ تىلەك بىر».

ياخشى ئاتا بولۇش ئۈچۈن ياخشى ئەر بولۇش شەرت. ياخشى ئەر بولۇش ئۈچۈن ياخشى ئەر كەك - ياخشى ئىن- سان بولۇش تەلەپ قىلىنىدۇ. ۋەھالەنكى، ھەممە ئەر كەك- لەر ئۇلار ئارزۇ قىلغاندەك ياخشى ئەر ۋە ياخشى ئاتا بولۇشى ناتايىن.

ئېيتىش كېرەككى، ياخشى ئەر بولۇش، ئەر جىنىسنىڭ

كەلگەنلىكىنى، كومىراجىۋانىڭ ئانىسى جىۋاخانىمنىڭ ئۆز ئوغلىنى كەشمىر ۋە قەشقەر، يەكەنلەردە تەربىيەلەشكە ئېلىپ بېرىپ، شەرق بۇددىزم ماھايانا ئېقىمىدىكى مەشھۇر ئۇستازنىڭ مەيدانغا كېلىشىگە ئەجىر سىڭدۈرگەنلىكىنى بىلىمىز، بىز موغانخاننىڭ قىزى مەلىكە ئاسنانىڭ غەربىي دىيار مۇزىكا - ئۇسسۇللىرىنى شەرققە تارقاتقانلىقىنى ۋە سۇجۇپ، بەيماندا، بەيجىتۇڭ قاتارلىق سەنئەت پېشۋالە- رىغا ھامىلىق قىلغانلىقىنى، ئېرىدىن تۇل قالغاندا ئىپپەت- لىك ئاغچا، دەپ تارىخقا يېزىلغانلىقىنى كۆرىمىز. بىز قاراخانىيلاردىن مەھمۇد قاراخان ئايالى تۈركان خاتۇننىڭ سۇلتان سەنجەر ئايالى بىلەن كىدان خانى گورخان قولغا ئەسىرلىككە چۈشكەندىكى قەيسەرلىكىنى بىلىمىز. بىز نۇرئەلانۇرخانىنىڭ شېھىتلىكىنى، قۇتلۇق نىگارخاننىڭ باتۇرنى، خوپىنگارخاننىڭ مرزا ھەيدەرنى تۇغۇپ تەربىيەلىگەن ئاچا - سىڭىللار ئىكەنلىكىنى، گۈل بادام خانىم ۋە زىبۇنسا مەلىكە قاتارلىق بابۇر ئەۋلادلىرىنىڭ مەشھۇر «ھۇمايۇننامە»، «دېۋانى زىبۇنسا» قاتارلىق ئەسەرلەرنى يازغانلىقىنى بىلىمىز، ئاماننىسا خېنىم ئۇيغۇر كلاسسىك مۇقاملىرىنى تەرتىپكە سالغان ۋە ئاياللار ئە- خ- لاقى تەربىيىسى ھەققىدە ئەسەر يازغان مۇبارەك زات ئىدى. نادىرە ئەنپەر دىلشات، مۇئەز زەم خان، مەھزۇنە، ئۇۋەيسىيە، نازۇگۇملارنىڭ ناملىرىمۇ مۇھەببەتكە سادىق- لىق، زۇلمەتكە قارشىلىق ۋە شېئىرىي ماھارەت بىلەن ئۆز ئالدىغا خاس سەھىپىلەر ياراتقان. تۇمارسى، ئادادىتا، ئىبن سىنانىڭ ئانىسى سىتۇرە، ئەھمەد يەسەۋىنىڭ ئانىسى قا- راچاق ئانا قاتارلىق ئاياللار خەلقىمىز تارىخىدا تىللاردا داستان بولۇپ كەلمەكتە.

يەنە شۇنىمۇ مەنۇنىيەت بىلەن كۆرۈش كېرەككى، ھازىرقى كۈندىمۇ ياخشى ئاياللار، ياخشى كېلىنلەر، ياخ- شى ئانىلار مۇتلەق كۆپچىلىكىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇلار مەيلى شەھەردە ياكى يېزا - قىشلاقتا، مەيلى خىزمەتتە ياكى جىسمانىي ئەمگەكتە، مەيلى مەكتەپ كۆرمىگەن ياكى ئوقۇمۇشلۇق ئاياللار بولمىسۇن، مىللىتىمىزنىڭ يېڭى ئەۋلادلىرىنى تۇغۇپ تەربىيەلەپ، ئۇلارغا مىللىي مەدە- نىيىتىمىزنىڭ ئېسىل ئەنئەنىلىرىنى ئۆگىتىپ، مىللىتىمىزنى ھەرقايسى خەلقلەر ۋە مىللەتلەر قاتارىدا مۇناسىپ ئورۇنغا

ياش، تەمبەل، كېلىشكەن بولۇشىنىمۇ، ياكى قەھرىي غە-
زەپلىك، ئىتتىك ۋە ھەرىكەتچان بولۇشىنىمۇ ۋە ياكى قول
ئىلكى ئۇزۇن، كەڭ خىراجەت بولۇشىنىمۇ، ياكى سۆزمەن،
ئويۇنپەز، زېرىكتۈرمەس بولۇشىنىمۇ ئاساسىي شەرت
قىلمايدۇ، ياخشى ئەر بولۇش ئائىلىدە خوتۇنغا نىسبەتەن،
ئائىلە ئىچى - سىرتىدىكى ئەرلىك زۆرۈرىيەتلىرىگە
نىسبەتەن يۇقىرى ئالگ، قىزغىنلىق، مەجبۇرىيەت ۋە ئۆ-
نۈملۈك ئەر ئوبرازىغا مۇۋاپىق بولۇش دېمەكتۇر.

بىلىش كېرەككى، ئەر ھۆكۈمران بولۇش ئۈچۈن ئائىلە
تۇتمايدۇ، ئەرنىڭ ئايالغا نىسبەتەن مۇناسىۋىتى بىر ئەر-
كەكنىڭ ئايالنى ھەممە جەھەتتە، ئەڭ ئالدى بىلەن ئۇنىڭ
ئائىلە ۋە جەمئىيەتتىكى ئىنسانىي قەدەر - قىممىتىنى خا-
تىرجەم قىلىش، قانائەتلەندۈرۈش مۇناسىۋىتىدۇر. ۋەھا-
لەنكى، ئۆزىنىڭ قەدەر - قىممىتى ۋە ئۇنىڭ باھا - قىم-
مىتى، ئۆزىنى ئاجىزە، ئايال سانايدىغان ھەرقانداق ساغ-
لام ئايال جىنىنىڭ بىرىنچى دىققەت مەركىزىدىكى بى-
رىنچى ئۆزلۈك تۇيغۇسىدىن ئىبارەت. ئەرلىك، دەل مۇشۇ
تۇيغۇ تارازىسىدا ئۆلچىنىپ تۇرىدۇ. ئايالنىڭ بەخت
ھېسسىياتى ھەتتا ماددىي پاراۋانلىق شەرتلىرى تولىمۇ
ناچار ھالەتتىمۇ، شۇ تۇيغۇ تارازىسىدا ھاسىل بولغان را-
زىمەنلىك ۋە قانائەتتىن كېلىدۇ. ئەرلىكنى كۆز - كۆز
قىلىش، ئەرلىك ئۈستۈنلۈكى غۇرۇرى ئۈچۈن ئايال قە-
دەر - قىممىتىنى سۇندۇرۇش، كۈچ ۋە تىل ئارقىلىق،
ئىقتىسادتا قامال ۋە بېقىندۇرۇش ئارقىلىق ئەرلىك ھا-
كىمىۋەتلەقلىقى، ئايالنىڭ قورقۇپ، تىترەپ تۇرۇشىنى خا-
لاش، بۇ ماھىيەتتە ئەرلىك، ئەر كەكلىك شان - شۆھرىتىنى
ئۆز - ئۆزىدىن يەرگە ئۇرۇش ھېسابلىنىدۇ. تەبىئەت
ئەر كەككە ئۇنى زوراۋان، گۇندىپاي، ۋەھشى قىلىش ئۆ-
چۈن كۈچ، بەست ۋە تىل ئاتا قىلغان ئەمەس.

دەرۋەقە، دۇنيادا كۆڭۈلدىكىدەك ئەر ۋە خوتۇن
بولۇشى ئاز ئۇچرايدۇ. ئادەم جانلىق ۋە ئۆزگىرىپ بارد-
دىغان نەرسە، ھەركىمنىڭ ئۆز گۈلى ۋە تىكىنى، ئۆز
ئەۋزەللىكى ۋە نۇقسانلىرى بولىدۇ. ئائىلە - رەندە، ئۇ
ئىككى پارچە، بىر - بىرىگە پۈتۈنلەي ھىم كەلمەيدىغان
ياغاچنى ياپسا قىلىپ، بىر - بىرىگە ھىم قىلغاندەك،
ئەر - ئايالنى تەدرىجىي ئاڭلىق ياكى سۈركىلىش ئارقىلىق

ئادەتلىنىش شەكلىدە بىر - بىرىگە ياپسا قىلىدۇ. مۇھەب-
بەت ئۇنى يەملەيدۇ. نىكاھتىن ئىلگىرى كۆيۈپ - پىشىپ
كېتىشكەن، نىكاھتىن كېيىن «ياپسالاش» جەريانىدا يۇ-
چۇلۇپ كەتكەن ئائىلەلەر، نىكاھتىن ئىلگىرى راسا ئىچ
كۆيۈكى تارتىشىمىغان، نىكاھتىن كېيىن ئىناق ئائىلە تۇ-
زىگەنلەر، چۈنكى، مەسىلە ئادەمنىڭ بەدىنىدە
ئەمەس، ئادىمىيلىك شەرتلىرىدە، ياشلىق ئۆزى گۈزەل
بولدۇ، ياش ۋە گۈزەل ئادەملەر نۇرغۇن. ئەمما ئادىمىي
ئادەم بولماق نەچچە ئەۋلاد ئىشى. ئۇ ئائىلىدە ۋە جەم-
ئىيەتتە ئالغان تەربىيىسىگە، نىكاھتىن كېيىن ئۇچرىغان
ئائىلە تەربىيىسىگە، ئاتا بولغاندىن كېيىن ئائىلىدە ئۇچ-
رىغان ئاتا بولۇش تەربىيىسىگە، جۈملىدىن ئۆزىنىڭ تەر-
بىيە قوبۇل قىلىش - قىلماسلىق سۈپەتلىرىگە باغلىق.

ئائىلە - ئەرنىڭ بەخت بېغى. ئەر - مۇقەددەس قەلب
ئۆيىدۇر. ئايال روھىيىتىنى ئەر قەلبىدە ئىپتىخار سېزىدۇ.
ئايالنىڭ ھەر كۈنى قارايدىغىنى ئەينەكلا ئەمەس، بەلكى
ئەرنىڭ قەلبىدىكى ئۆز شەكلى، ئوبرازى ۋە باھالىنىشى.
ئىپتىتىش كېرەككى، ئەر ئائىلىدە ھەقىقىي سىمۋول
بولماستىن، پاسىق ئايالنىڭ ئويۇنچۇقى، ساختا نىقابى،
ھاقارەتلەش ئوبىيكتى بولىدىغان ئەھۋال گەرچە كەم-
دىن - كەم بولسىمۇ، ئائىلە شەنىگە ئېغىر داغدۇر. بۇنداق
ئائىلىدىكى خوتۇن پەرزەنتىنى، ئۆزىنى، ئېرىنى قىيىققا
سېلىپ، ھالاكەت گىردابغا ھەيدىگەن كىشىگە ئوخشايدۇ.
ئۇنىڭ كەينىدە پاجىئە، ئاقىۋەتلىك تۇرمۇشنىڭ ئىز بېسىپ
كېتىۋاتقانلىقىغا گۇمانلانماسلىق كېرەك.

ئەر - ئاتا، بوۋا، مۇرۇۋەتلىك بېشىقەدەم

ئاتا بولۇش - ئاتىسىدەك ئىناۋەتلىك ئۇنۋانغا ئىگە
بولۇش، ئەرنىڭ ئارزۇسى ۋە بەختى.
ئاتا - ئائىلە، خوتۇن، پەرزەنتنىڭ غەمگۇزارى. ئۇنىڭ
تومۇرىدا قان، خىيال، زېھنىدە پەرزەنت تەلپۈنىدۇ. ئاتە-
لىق مېھرى ئاتىغا خاس تەلەپ، پىكىر - تۇيغۇ، چىدام
بىلەن يۇغۇرۇلغان شەپقەت ۋە مۇھەببەت بولۇپ، ئۇنىڭغا
پەقەت ئائىلىق مېھرىنىلا تەڭلەشتۈرۈش مۇمكىن. ئائىلىق
مېھرى سۈكۈتچان، جىم - بىزۇۋان، زېھنىدار شۇنداق
مېھىر - مۇھەببەتتىكى، ئۇ كۆز يېشى ئېقىپ، يېنىپ تۇرد-
دىغان شامغا ئەمەس، بەلكى مەشئەلگە ئوخشاپ كېتىدۇ.

M
I
R
A
S

ئاتا — مىللەتنىڭ ئائىلىدىكى ۋەكىلى. ئاڭلىق ۋە ۋىجدانلىق ئەركەك مىللەتكە، جەمئىيەتكە، تەرەققىياتقا كەينىنى قىلىۋالغان ئەزەب بولماستىن، ئۇ ئائىلە ھۈجەيرىسىدە جەمئىيەت بەختىنى، پەرزەنت گەۋدىسىدە مىللەت كەچۈرۈش، جەڭلەردىكى جاسارەتنى، ئەقىل — ھېسسىياتى، تەدبىر — چارە ۋە يۈرۈش — تۇرۇشلارنى ئارقىلىق ئۆزىدىكى ئائىلىنى ئالىيچاناب ئىنسانپەرۋەرلىكىنى بەجا كەلتۈرىدۇ.

ئەر — ئائىلىنى ئۆزىنىڭ يورۇق دۇنيادا جەمئىيەتكە يۈزلىنىدىغان بارگاھى، قورغىنى ۋە بازىسى دەپ بولۇشى، ئائىلە توغرىسىدىكى ھەر تەرەپلىمە تەربىيىگە ئىگە قىلىشى لازىم. ئائىلە توغرىسىدىكى تەربىيە گەرچە تېگى — تەكتە — دىن ھەر بىر كىشىنىڭ ئومۇمىي مەدەنىيەت ۋە پەزىلەت تەربىيىسىگە ئاساسلانمىسۇن، ئەمما ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس پائال مەزمۇنلىرى بولىدۇ. يېڭى زامان ئۆزبېك ئالىمى، پروفېسسور ئابدۇللا ئەۋلانى «تەربىيە بىز ئۈچۈن ياكى ھايات، ياكى مامات، ياكى نىجات، ياكى ھالاكەت، ياكى سائادەت، ياكى پالاکەت مەسىلىسىدۇر» دەپ توغرا ئېيتىپ قاندى. ئائىلە تەربىيىسىگە ئېرىشمىگەن تەربىيە تولۇقسىز تەربىيىدۇر.

ئەر — خوتۇنلۇق ياكى ئاتا — ئانىلىق ئوبرازىغا

نۇقتىسىدا كەلتۈرگۈچى ئىللەتلەر

مىللەتنىڭ ھەر بىر بوغۇنىدىكى رېئال ئىجتىمائىي ۋە مەنىۋى ئىللەتلەر، ئاساسلىقى ئۇنىڭ مۇھىم تەركىبى — ئەر — خوتۇن، ئاتا — ئانا گەۋدىسىدىكى ئىللەتلەردە گەۋدىلىنىدۇ.

ئېمېرسون: «تەرەققىياتنىڭ ھەقىقىي بەلگىسى بايلىق ئەمەس، بەلكى شۇ ئۆلكە باغرىدا تەلىم ئالغان ئىنساننىڭ مەنىۋى قىياپىتىدۇر» دېسە، چېرىنىشۇسكى: «مىللەتنىڭ مۇھىم بايلىقى — خەلقنىڭ مەنىۋى قىياپىتىدۇر» دېگەندى. ئۇلۇغ كىشىلەر تۈركۈملىرى بىلەن خەلقنىڭ مەنىۋى ساپاسى مىللەتنىڭ ھەقىقىي نوپۇزى ۋە قۇدرىتى ھېسابلىنىدۇ. جاھالەت، نادانلىق مەيلى ئائىلە ياكى جەمئىيەت ئۈچۈن بولسۇن، ئەڭ ئېغىر ئىللەت ۋە پاجىئەلىك كۈلپەتتۇر.

ئەر — خوتۇن مۇناسىۋىتىدەك ئەڭ نازۇك ۋە ئەپ-

سۇنكار مۇھەببەت مۇناسىۋىتىگىمۇ، ئاتا — ئانا ئوبرازىدا دەك ئەڭ نۇرغۇن ئوبرازىمۇ خەتەر كەلتۈرىدىغان نۇقتىسىدە سانلار مەۋجۇت. ئۇ خۇددى «ئىمان» نىڭ كۈشەندىسى «شەيتان» بولغىنىدەك بەخت — سائادەتنىڭ ھالاكەتچان كۈشەندىسىدۇر.

ئېيتىشى كېرەككى، دەۋر ئوخشىمايدۇ، كىشىلەر ئوخشىمايدۇ. ئائىلە ئالاقىلىرى مۇۋازىننى ھەر خىل بولغاچقا، ئائىلە ئىچىدىكى ئىككى ئۇلۇغ ئىنسان ئارىسىدىكى مەنىۋى نۇقتىسىلارنىڭ مەزمۇن، شەكىل، ھالەتلىرىدىمۇ پەرق بولىدۇ.

ھازىرقى زامان رېئال تۇرمۇشىدا ئەنئەنىۋى ئائىلە چۈشەنچىلىرى بىلەن ياۋروپا تەسىرىدە پەيدا بولۇۋاتقان ئائىلە چۈشەنچىلىرى، ئەنئەنىۋى ئەخلاقىي ئۆلچەملىرى بىلەن ياۋروپا تەسىرىدە پەيدا بولۇۋاتقان ئائىلە ئۆلچەملىرى ئارىسىدا جىددىي سۈركىلىش يۈز بەرمەكتە.

ھازىرقى زامان رېئال تۇرمۇشىدا بازار ۋە تاۋار ئىگىلىكى تەسىرى كىشىلەر قەلبىگە، ھەتتا پۈتۈنسىيە ئالغۇن خاھىشلىرىغا بۆسۈپ كىرىپ، پايدا — زىيان، كىرىم — چىقىم، پۇل، ھوقۇق، ئىستېمال تەلەپلىرىگىچە لەرزە پەيدا قىلماقتا. كىشىلەرنىڭ مۇھەببەت، نىكاھ، ئائىلە، بەخت چۈشەنچىلىرىدە ھەر خىل پىكىر — ھېسسىيات داۋالغۇش — لىرى بارغانچە زورايمىقتا.

بۇ ھال، ئوخشىمىغان ئائىلە ئەخلاقىي مۇتەخەسسسىسلىرى نەزەرىدە ئوخشىمىغان «ياخشى»، «يامان»، «يوللۇق»، «يولسىز» دېگەندەك قاراشلارنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. بىز پەقەت ئىنكار قىلغىلى بولمايدىغان بىر قاتار مەنىۋى ئىللەتلەر ئۈستىدە قىسقىچىلا توختىلىپ ئۆتىمىز.

«تەلەپ قىلىش نۇرغۇن، غەمخورلۇق قىلىش ئاز» بولۇشى، مەيلى ئەنئەنىۋى ياكى ياۋروپاچە قاراش بىلەن بولمىسۇن، ئەر ئايالدىن، ئايال ئەردىن كۆپ تەلەپ قىلىدىغان، «خەقنىڭ ئەر (ئايال) لىرى ئۇنداق ئىكەن»، «مۇنداق قىلىدىكەن» ياكى «ئەر (ئايال) ئۇنداق بو- لۇشى لازىم» دەپ سۆزلەپ يۈرىدىغان كۆڭلىدە ئۆز ئايالى (ئېرى) نىڭ ئۇنىڭغا بېغىشلىغان ئەجرىگە نارازى ھېسسىياتتا بولۇپ يۈرىدىغان، ئەكس ھالدا ئۆزىنىڭ قانداق چىلىك ئەجر قىلغانلىقى، ئۆزىنىڭ كۆرسەتكەن غەمخور-

لۇقى ھەققىدە ئۆز - ئۆزىگە سوئال قويۇپ، كايمايدىغان ئەھۋال «مۇرۇۋەتسىزلىك» ئىللىتىدۇر.

— «ماددىي قىممەتكە ئەھمىيەت بېرىش كۆپ، روھىي ھالەتكە كۆڭۈل بۆلۈش ئاز» بولۇش. بۇ ئەرلەردە ئائىلەگە پۇل، نەرسە - كېرەك يەتكۈزۈپ بېرىشكە ئەھمىيەت بېرىپ، ئايالىنىڭ دىلىنى كۆتۈرۈش، ئۇنىڭغا مەنئى جەھەتتە سىرداش بولۇشقا كۆڭۈل بۆلەسلىك جەھەتتە كۆرۈلسە؛ ئاياللاردا ئەرلەرنىڭ ئائىلىدىكى ماددىي ۋە ئىقتىسادىي تۇرمۇشىغا ئەھمىيەت بېرىپ، مەنئى تۇرمۇشى، روھىي ھالىتىگە كۆڭۈل بۆلەسلىك جەھەتتە كۆرۈلىدۇ. بۇ «ئائىلىنىڭ ئىقتىسادىي بىرلەشمىلىكى، مەنئى شىپاخانا بولالماسلىق» ئىللىتىدۇر.

— «ئائىلە سىرتىغا ئائىت پائالىيەتلەرگە كۆڭۈل بۆلۈش كۆپ، ئائىلە ئىچى مۇلازىمەتلىرىگە كۆڭۈل بۆلۈش ئاز» بولۇش. بۇ دائىم دېگۈدەك سىرتتا مەشغۇلات ئۆتۈپ كۆزىدىن ئايرىلىپ، ئاياللار مۇناسىۋىتىدە بىر - بىرىگە قىيىنچىلىق پەيدا قىلىدىغان روھىي ئازاب. بۇ، ئىجتىمائىي پائالىيەتنى ئائىلىدىن ئىبارەت كىچىك جەمئىيەتكە زىت قىلىپ قويىدىغان «ئائىلە چىرىغىنىڭ مايسىراپ قېلىشى» ئىللىتىدۇر.

— «ئەر - ئايال ھەرقايسى ئۆز ئىشىغا كۆڭۈل بۆلۈش كۆپ، ئائىلىدە باشقا ئەزالار ۋە پەرزەنتلەر تۇرمۇشى، ئۆگىنىشى، روھىيىتىگە كۆڭۈل بۆلۈش ئاز» بولۇش. بۇ ئەر - خوتۇننىڭ «ئاتا - ئانىلىق بۇرچىنى تولۇق ئۆتىمەسلىك» ئىللىتىدۇر.

— «يۇقىرى ئىستىھال بۇيۇملىرى بىلەن ئۆزىنى ۋە ئائىلىنى زىننەتلەشكە كۆڭۈل بۆلۈش كۆپ، ئۆزىنىڭ ئىچكى مەنئى تۈزۈلمىسىنى بېيىتىشقا كۆڭۈل بۆلۈش ئاز» بولۇش. بۇ «ئائىلىنى قۇرۇق باراڭ قىلىش» ئىللىتىدۇر.

يۇقىرىدىكى بىر قانچە «مۇۋازىنەتسىزلىك» تىن تاشقىرى ئەر - خوتۇنلۇق مۇناسىۋىتىگە جىددىيلىك، ھەتتا بوھران سالىدىغان خۇنۇك ئادەت، نۇقسان ۋە ئىلتىزاتلارنىڭ بىر قىسمى تۆۋەندىكىچە:

— «ھەممىگە چات كېرىۋېلىش بىلەن ھەممىدىن ئۆزىنى چەتكە تارتىۋېلىش». بۇ ئائىلىدە بىر تەرەپنىڭ قە...

لىمەن دېگىنىنى ئىككىنچى تەرەپكە ياخشى سۆز بىلەنمۇ، داۋاملىق ۋايساپ زېرىكتۈرۈش بىلەنمۇ قوبۇل قىلدۇرۇش ئادىتىدە؛ ھەممە خىراجەتنى ئۆزى بىلگەنچە تىزگىنلەش خاھىشىدە؛ ھەممىنى، ھەتتا ئېرى ياكى ئايالىنى باھالىغۇ - چى، ئەيىبلەشكۈچى قىلىۋېلىش ئىستىلىدا؛ ئائىلىدىكى بىر شەھلىك، جېدەلخورلۇق، كۆكەملىك، مۇشتۇمزورلۇق ياكى كى ئۇششۇقلۇق قىلىش، سەتنى يېپىش ئىللەتلەردە ئىپادىلىنىدۇ. بۇنداق ئائىلىدە جېدەل بېسىقمايدۇ ياكى بىر تەرەپ ھەممىدە ئۆزىنى چەتكە تارتىپ، ئائىلىنى يالغۇز ئات ھارۋىغا ئايلاندۇرۇپ قويدۇ. بۇ ئائىلىدە بىر تەرەپ رەپنىڭ غەلبىسى بولماستىن، ئەكسىچە ھەر ئىككى تەرەپ رەپنىڭ پاجىئەسىدىن باشقا نەرسە ئەمەس. ئائىلىدە بىر تەرەپنىڭ ئىككىنچى تەرەپ ئۈستىدىكى غەلبىسىمۇ مەۋجۇت ئەمەس.

— «پۈتۈن كۆڭۈلسىزلىكنى ئىككىنچى تەرەپكە ئارتىپ، ئۆزىنىڭ رەنجىشى ئورۇنسىز بولسىمۇ، ئۇنىڭدىن ئۆچ ئېلىش بىلەن ئائىلىدە كۆڭۈل سۇ ئىچمەسلىك». بۇ ئائىلىدە ئۆز - ئۆزىنى ئائىلىق ئۈستۈن قويدىغان بىر تەرەپنىڭ يولسىزلىق بىلەن ئىككىنچى تەرەپتىن پۇتاق چىقىرىش ئادىتى بولۇپ، روھىي جىنكەشلىكتىن ئىبارەت. نەتىجىدە ھەر ئىككى تەرەپ ئائىلىدە كۆڭلى سۇ ئىچمەسلىككە مۇپتىلا بولىدۇ. بۇ ئۇنىڭدىن كېيىنكى بىر قاتار غەيرىي نورمال خىيال ۋە ھەرىكەتلەرگە مۇمكىنلىك تۇغۇرىدۇ. بۇ ئائىلە دۈشمەنلىرى ئۈچۈن پارتلاتقۇچ دورىدەك چوڭ ھەمكارلىقتۇر.

— «ئاساسسىز كۈنچىلىك قىلىش بىلەن ھېسسىياتتا تاشلاپ قويۇش». بۇ ئائىلىلەردە خېلى كۆپ ئۇچرايدىغان ناچار ئىللەت بولۇپ، بۇنداق مۇھەببەتكە بولغان بىر خىل پىسخىكىلىق گۇمانخورلۇق ئىللىتى تۈپەيلىدىن ئائىلىدە نۇرغۇن سۈركىلىش، ئاساسسىز تۆھمەت قىلىش ھادىسىلىرى، ھەتتا نىكاھتىن ئايرىلىش كېلىپ چىقىدۇ. ئەكسى ھالدا ئائىلىدە مۇھەببەتنىڭ سۇسلىشىشى بىلەن ھەر ئىككى تەرەپ، ياكى بىر تەرەپ قارىشى تەرەپنى ھېسسىياتتا تاشلاپ قويۇش ئەھۋاللىرى يۈز بېرىدۇ. بۇنداق ئەھۋال سوزۇلغانچە روھىي چۈشكۈنلۈك ۋە جىددىي پارتلاش خاراكتېرلىك زىددىيەتلەرنى مەيدانغا چىقىرىدۇ.

M
I
R
A
S

— «پەرزەنت كۆرۈۋېلىشنى كۆزلەپ ياكى ئىقتىسادىي دىنى ئىقتىدارىنى كۆزلەپ، ئەر - خوتۇنلۇق مېھىر - مۇھەببىتىنى كۆزلىمەسلىك». بۇ ئائىلىلەردە ئائىلە قۇرۇش مەقسىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك دەسلەپكى شەكىلدەمۇ، پەقەت پەرزەنت رىشتىسى بىلەن ئىقتىسادىي دارامەت مەنپەئىتىگە چوڭ تارتىپلا، ئائىلىنى سولغۇن داۋاملىتىپ- ۋاتقان كېيىنكى شەكىلدەمۇ مەۋجۇت بولۇشى مۇمكىن.

— «غەزەپ ئوتىنى بولۇشىچە چېچىش، قىساس- كارلىق يالقۇندا ھالاك بولۇش». بۇ بەزى ئەر - ئاياللاردىكى ئەڭ ئەقىلسىز، ئەڭ سەۋدا، ئەسەبىي ئىللەت بولۇپ، جىنسىي مۇھەببەتتىكى ئىككى تەرەپنىڭ مۇھەببەتتە ئۆز - ئۆزىنى خانىۋەيران ۋە ھالاك قىلىش ئىللىتىدىن ئىبارەت. بىز ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە غەزىپىگە پايلىماي ئائىلىنى پاجىئەلىك قانغا بويىدىغان جىنايەت دېپولرىنىڭ داۋاملىق پەيدا بولۇپ تۇرغانلىقىنى، بۇنىڭ ئائىلە خاراكتېرلىك ئىجتىمائىي پاجىئە ئىكەنلىكىنى ئىزاكار قىلالايمىز.

بىلىش لازىمكى، مۇھەببەت جاننى ۋە قەلبىنى بىر - بىرىگە ئالماشتۇرۇشتۇر. ئەر - ئايالنىڭ يۇقىرىدىكىدەك ھالاك قىلغۇچ ئەسەبىيلىكىدە، ئەسەبىيلىك قىلغۇچى ئۆزىنىڭ قارشى تەرەپ قەلبىدىكى ئېھتىراملىق ئورنىغا ئوت قويۇپ، ئۆز جېنىنى ئۆز غەزىپىدە ئۆلتۈرىدۇ. ھاقارەتلىگۈچى ئۆز ئوبرازىغا قاتىللىق قىلىدۇ. ھاقارەتلەنگۈچى ئۆز ھاياتىنىڭ پاجىئەلىرىدىن ھەسرەت چېكىدۇ. تاتار ئالىمى رىزا ئۇددىن ئىبىن فەخرۇددىن مۇنداق ئۆگۈت قىلغانىدى: «ئەرنىڭ پىقىرى - گاداىلىقى ئۇنىڭ ئۈچۈن نۇقسان ئەمەس، ئەرنىڭ بايلىقىمۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن پەزىلەت ئەمەس. ھۇرۇنلۇق، ھاراقكەشلىك ۋە سەلبىي خۇلق ئەرنىڭ پاجىئەلىك ئىللەت - نۇقسىنى ھېسابلىنىدۇ». بىلىش كېرەككى، دۈشمەننىڭ سۆزلىرىگە ئەر چىدىسىمۇ، بۇ خىل سۆزنى ئۆز خوتۇنىدىن ئاڭلاشقا بەرداشلىق بېرەلمەيدۇ. خوتۇننىڭ ئۆز ئېرىنى مەسخىرە قىلىشى، ئۇنى ئۆلتۈرۈشتۈر. تەربىيىلىك خوتۇن باشقا خوتۇنلارنىڭ ئەرلىرىنىڭ مەنسەپ ۋە بايلىقى، باشقا خوتۇنلارنىڭ كىيىم - كېچەك، زىبۇننىتلىرىگە يەڭگىلەتكەن خوتۇنلاردەك ھەۋەس قىلىپ، ئۆز

2004

ئېرىنى ئازابلىمايدۇ. ئۆزگىلەرگە كۆزى قىزىرىش مەنە- ۋى تۇرالغۇسىزلىق، ئاچ كۆزلۈكتۈر. ئەر كەك بۇنداق ئايالدىن ئەمىن ۋە مەمنۇن بولالمايدۇ.

ئائىلىدە ئەر - خوتۇن مۇناسىۋىتى ۋە ئاتا - ئانا ئوبرازىغا نۇقسان كەلتۈرىدىغان ئىللەتلەرنىڭ تۈپ مەنبەسى مىللەتنىڭ مەنئىي ساپاسىنىڭ تۆۋەن بولۇشىدىن ئىبارەت. ھەر بىر ئائىلە ئۈچۈن ئەر - خوتۇننىڭ ئاتا - ئانا بولۇش مەدەنىيەت تۈزۈلمىسىنىڭ تۆۋەن بولۇشى ئائىلە ئاپەتلىرىنىڭ ئىچكى يىلتىزى ھېسابلىنىدۇ.

ئېيتىش كېرەككى، ئەر - ئايالنىڭ مەدەنىيەت دەردى- جىسى بىر مەسىلە، ئۇلار ئارىسىدىكى تەڭپۇڭلۇق يەنە بىر مەسىلە.

ئېيتىش كېرەككى، ئۆز ھەمراھىنىڭ كەسپى، قىزىقىشى، ئىجادىيىتىگە يېقىنلىشىپ، ھەمكارلاشقان ئەر ياكى خوتۇن ئەقىللىق، كۆيۈمچان، مەدەنىيەتلىكتۇر. ئەكسى ھالدا ئۇنىڭ نېمىگە قىزىقىشى، نېمىدە ئىجادىي ئەمگەك قىلغىنى، ئۇنىڭ مەزمۇنلىرىدىن بىخەۋەر، ھەتتا ئۇنىڭغا سەلبىي نەزەردە قارايدىغان ئەر ياكى خوتۇن جاھىل، نادان، مەدەنىيەتسىزدۇر.

ئېيتىش كېرەككى، بۇ مەسىلىدە ئەر كەكنىڭ ئۆز ئايالىنىڭ كەسپى قىزىقىشى، جەمئىيەتكە مەنپەئەتلىك پائالىيىتى، بۇ جەھەتتىكى قىيىنچىلىقلىرى ياكى روھىي ھالىتىگە يېتەرلىك كۆڭۈل بۆلمەسلىكى، ھەتتا «ئا- يال- ئۆي ئادىمى» دەپ قارىشى، بىر قەدەر ئومۇمىي، بىر قەدەر ئېغىر بۇ ئەھۋال گەرچە ئىجتىمائىي تۈرمۇشقا ئانچە قىزىقمايدىغان ئاياللاردا نارازىلىق پەيدا قىلمە- سىمۇ، ئىجتىمائىي تۈرمۇشقا، ھەتتا جەمئىيەتكە مەنپەئەت يەتكۈزۈشكە قارىتا ئەقىدە ۋە ئىنتىلىشكە ئىگە ئاياللاردا كۈچلۈك نارازىلىق قوزغايدۇ. بۇ ئۇلار ئېيتى- قاندىك مىللەتنىڭ ئىجابىي ۋە ئىجادىيەت كۈچلىرىنى بوغۇشتىن ئىبارەت.

مۇھەررىرى: مۇختار مۇھەممەد

بۇ ئەسەر مەرھۇم ئالىم ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەد ئە- مىننىڭ «ئائىلە» ناملىق كىتابىدىن ئېلىندى.

بىخانىم رىۋايىتىدىن ئەمىر تۆمۈر باغلىرىغىچە

M
I
R
A
S

غان ئەمىر تۆمۈر تەشۋىشكە چۈشۈپتۇ. ئۇ ئۆزى چارە تاپالمىغاندىن كېيىن ۋەزىرلىرىگە مەسلىھەت سايپتۇ. ۋە- زىرلەرمۇ ئويلاپ ھېچ ئىلاج تېپىشالماپتۇ. شۇ ئارىلىقتا ئەمىر تۆمۈر يەنە بىر مەملىكەتنى بويسۇندۇرۇپتۇ ۋە بۇ دۆلەتنى باشقۇرغان كونا ئەمەلدارلارنى ئورنىدا قالدۇرۇپ باشقا يۇرتلارنىڭ ئۈستىگە يۈرۈش باشلاپتۇ.

ئەمما، بويسۇندۇرۇلغان مەملىكەتنىڭ خەلقلرى جا- ھانگىرنىڭ قوشۇنلىرى كېتىشى بىلەن تەڭ، غوۋغا كۆتۈ- رۈپ، ئۆزلىرىنىڭ ئەمەلدارلىرىغا بويسۇنۇشتىن باش تارتىپ ئىسيان قىلىشىپتۇ. قىلچىلارنىڭ ئاۋازلىرى يەنىلا پەسەيمەپتۇ. ئەمىر تۆمۈر ئويلىغانسىرى بېشى قېتىپ، ئا- خىر سەمەرقەندتە قالغان ئەقىللىق خوتۇنغا مەكتۇپ يې- زىپتۇ. چاپارمەن ھەر قىشلاق ۋە كەنتلەردە ئات ئالماش- تۇرۇپ، ئۇيقۇ ۋە ئاراملىرىنى ئۇنتۇپ، كېچە - كۈندۈز

دىلاۋەر پادىشاھ—ئەمىر تۆمۈر ساھىبقىران بىلەن ئۇنىڭ مېھرىبانى—سەلتەنەتنىڭ تەرىپىيەت ئانىسى، ئەخ- لاق ۋە ھىدايەتنىڭ بۈيۈك نوپۇزى قەدىردان بىخانىم (مەلىكە سارايىمۈلك) توغرىسىدا بۈيۈك تۆمۈرىيلەر تا- رىخنى بويلاپ سانسىزلىغان ئىزلار—ئاجايىپ ۋاقىئەلەر، ئىنسانىيەتنىڭ يۈرىكىنى زىلزىلىگە سېلىپ تۇرىدىغان ئىلھامەخىش ئۈگۈتلەر بىزگە مىراس ۋە دەرس بولۇپ كەلمەكتە. ھۆرمەتلىك بىخانىمنىڭ خۇلقى ۋە ساكادىتىگە بېغىشلانغان بىر قانچە ئەپسانە بىلەن ئەمىر تۆمۈر باغلى- رىنىڭ تەسۋىرلىك خاتىرىسى تەبىئەتنى ھىمايە قىلىش توغرىسىدا تىلەكلەر سۆزلىنىۋاتقان بۈگۈنكى كۈنلەردە يەنىمۇ ئەھمىيەتلىك بولۇشى مۇمكىن.

ئەقىلگە ئىشارەت جەڭ - جېدەللەر بىلەن ئېلىنغان مەملىكەتلەردىن بىرىنىڭ ئاھالىسىنى ئىتائەت قىلدۇرالمى-

تۆمۈرنىڭ ئالدىغا كېلىپ تېزلىنىپتۇ.
—خوش...! خەت ئېلىپ كەلدىڭمۇ؟— دەپ سوراپتۇ
ئەمىر تۆمۈر.

—ياق، مەلىكەم جاۋاب خەت يازمىدى، پەقەت «بۇ
يەردە كۆرگەنلىرىڭنى بىر باشتىن سۆزلەپ بەرسەڭ بولە-
دۇ» دەپ ئېيتتى، — دەپتۇ چاپارمەن ھۆكۈمدارنىڭ كۆ-
زىگە قاراشتىن ئەيمىنىپ. ئەمىر تۆمۈر دەرھال چاپارمەن-
نىڭ قىلمىشلىرىنى پەملەپتۇ. بىراق، ئۆزىنى ھېچ نەرسە
سەزمىگەنگە كۆرسىتىپ بۇيرۇپتۇ.

—خوش! نېمىلەرنى كۆردۈڭ، ئېيت!

چاپارمەن سەمەرقەندتە بىبخانىمىڭ توقايلىقتىكى
دەرەخلىرىنى كېسىپ، يىلتىزنى قومۇرۇپ، يەرنى تەكشۈ-
لەپ، ياش كۆچەتلەرنى قويدۇرغانلىقىنى سۆزلەپ بې-
رىپتۇ. ئەمىر تۆمۈر بىبخانىمىڭ ئۆزىگە نېمىلەرنى يەد-
كۈزمەكچى بولغانلىقىنى ئاڭلىرىپتۇ ۋە ھاياجانلىنىپ
كېتىپ چاپارمەننى جازالاشنىمۇ ئۇنتۇپتۇ. بىبخانىم جا-
ھانگىر ئېرىگە بويسۇندۇرۇلغان مەملىكەت ئاھالىسىنى
ئىتائەتتە ساقلاش ئۈچۈن ئاشۇ يۇرتنىڭ مەنەسپدار ئاق-
ساقاللىرىنى خىزمەتتىن پۈتۈنلەي چەتلىتىپ، ئۇلارنىڭ
ئورنىغا ياشلارنى تەيىنلەش ھەققىدىكى مەسلىھەتنى مانا
مۇشۇ تەرىزدە يەتكۈزگەن ئىكەن. ئەمىر تۆمۈر بىبخانىم
ئېيتقاندەك ئىش تۇتۇپتۇ. ئۆزى ئالغان مەملىكەتلەرنىڭ
ئالىي مەنەسپلىرىدە ئولتۇرغان ئاقساقاللاردىن بىرىنى
سۈرگۈن قىلىپ، بىرىنى ئۆلتۈرۈپ، بىرىنى زىندانغا سې-
لىپ، ئۇلارنىڭ ئورنىغا ياشلارنى تەيىنلەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن
بۇ مەملىكەت ئاھالىسى بېشىنى ئىتائەت ئاستىدا تۇتىدىغان
بوپتۇ.

ياشلار قەلبىنىڭ ئانىسى

ئەمىر تۆمۈر خۇددى قارا بوراندەك باشقا مەملىكەت-
لەرنىڭ تۇپرىقىغا بېسىپ كىرىپ، جەڭ - جېدەللەر بىلەن
بۇلۇپ كەتكەن چاغلاردا بىبخانىم سەمەرقەند سەلتەنە-
تىنى باشقۇرۇپ ئۆتكەنىكەن. مانا شۇنداق چاغلاردا تۆ-
مۈرنىڭ پايتەختىدە ئاسايىشلىق، ئادالەت ۋە ھەققانىيەت-
پەرۋەرلىك قارار تېپىپ، مەلىكىنىڭ ھىمايىسى ۋە مەدەت-
كارلىقى بىلەن يېڭى قۇرۇلۇشلار سېلىنىپ شەھەرنىڭ قە-
ياپىتىدە گۈزەل مەنزىرىلەر، كىشىلەر كۆڭلىنى سۆيۈندۈ-
رىدىغان يېڭى قىياپەتلەر بارلىققا كەلدى. ھەيۋەتلىك

يول بېسىپ سەمەرقەندكە يېتەي دېگەندە ئازراق ئارام
ئېلىۋېلىش ئۈچۈن بىر مەنزىلىگە چۈشۈپتۇ. شۇ ئەسنادا
ئۇنىڭ كۆڭلىگە بىر ئوي كەپتۇ: «ئەمىر تۆمۈر بىبخا-
نىمنى ئۇزاقتىن بۇيان كۆرمىدى. بۇ خەتتە ساھىبقىران
خوتۇنغا بېغىشلاپ غەزەل يازغان بولسا كېرەك، ئوقۇپ
كۆرسەم ئۇنى بىلىپ قالامتى؟» دەپ ئويلاپ ئۇنى ئېچىپ
ئوقۇپ كۆرۈپتۇ. ئوقۇسا غەزەل ئەمەس، بار - يوقى
ئىككى جۈملە: «ئالغان مەملىكىتىمىڭ خەلقىنى ئىتائەتتە
تۇتماقتا ئىلاج قىلالمايۋاتىمەن. قانداق مەسلىھەت بېرىد-
سەن؟» دەپ يېزىلغانىكەن. چاپارمەن سەمەرقەندكە يې-
تىپ بېرىپ، كۆكسارايغا كىرىپ مەكتۇپنى بىبخانىمغا تاپ-
شۇرۇپتۇ. ئۇ خەتنىڭ ئېچىلغانلىقىنى دەرھال بىلىۋاپتۇ.
«ئەگەر جاۋاب يازسام بۇ جېنىدىن توپىغان يەنە ئېچىپ
خەتنى ئوقۇيدۇ. شۇنداق قىلىش كېرەككى، ئېيتىدىغان
سۆزلىرىمنى ساھىبقىرانغا بۇ ئۆز ئېغىزى بىلەن يەتكۈز-
سۇن. لېكىن نېمە دېيىلگەنلىكىنى ئۆزى بىلمىسۇن» دەپ
ئويلاپتۇ، ئاندىن بىبخانىم خىزمەتچىلىرىنى چاقىرىپ:

—سەلەر بېرىپ پالان يەردىكى ئورمانلىقنىڭ بارچە
دەرەخلىرىنى كېسىپ تاشلاڭلار!— دەپ بۇيرۇپتۇ ۋە ھې-
لىقى چاپارمەننىمۇ ئۇلارغا قوشۇپ يولغا سايپتۇ. خىزمەت-
چىلەر توپلىشىپ بېرىپ ھېلىقى دەرەخلەرنىڭ بىرىنىمۇ
قالدۇرماي كېسىپ تاشلاپتۇ. كېيىن بىبخانىمدىن: «ئە-
دى يەرنى تەكشۈرۈڭلار» دەپ بويرۇق كەپتۇ. خىزمەت-
چىلەر يىلتىزلىرىنى قومۇرۇپ يەرلەرنى تەپتەشكى قىلىپ
تەييارلاپتۇ. ئۈچىنچى كۈنى بىبخانىمدىن تەكشۈلگەن
يەرگە ياش كۆچەتلەرنى تىكشۈش ھەققىدە پەرمان كەپتۇ.
كۆچەتلەر سېلىنىۋاتقاندا بىبخانىمىڭ ئۆزىمۇ كېنىزەكلە-
رنى باشلاپ يېتىپ كەپتۇ ۋە باشقىلارغا قوشۇلۇپ كۆ-
چەت قويۇپتۇ. بۇ ئىشلار ئاخىرلىشىپ بولغاندا بىبخانىم
چاپارمەننى چاقىرىپ: «يولغا چىقىدىغان ۋاقتىڭ بولدى،
ئاتلان» دەپتۇ. چاپارمەن ھەيران بوپتۇ ۋە «ساھىبقىرانغا
جاۋابنامە يازمامسىز؟» دەپتۇ. بىبخانىم: «ياق، يازماي-
مەن، سەن ساھىبقىرانغا بۇ يەردە كۆرگەنلىرىڭنى بىر
باشتىن سۆزلەپ بەرسەڭ بولىدۇ» دەپتۇ. چاپارمەن يەنە
ھەر قىشلاق ۋە ھەر بازارلاردا ئات ئالماشتۇرۇپ، بىر ئاي
دېگەندە مەنزىلىگە يېتىپ كەپتۇ ۋە ئاتتىن سەكرەپ چۈ-
شۈپ، ئۆزىنى تۆت كۆزى بىلەن كۈتۈپ تۇرغان ئەمىر

2004

چىپتۇ - دە، بىرىنچى شېرىكى بىلەن ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئىندىمەي ئاڭلاپ تۇرغان ئۈچىنچى شېرىكىگە تىكىلىپ قارايتۇ. ھېلىقى ئۈچىنچى تالىپنىڭ بولسا ساۋاق ئېلىشتىن كۆرە قىلىچ ئويناشقا بەكرەك كۆڭۈل بولىدىغانلىقى كۆز-لىرىنىڭ ئويناشلىرىدىن چىقىپ تۇراتتى. ئۇ دوستلىرىغا: — ھەي!... شۇمۇ ئارزۇ بولىدۇ، مەن ئەمىر تۆمۈر-دەك بۈيۈك ساھىبقران بولۇشنى ئارزۇ قىلمەن—دەپتۇ.

ئاخىر دوستلىرىنىڭ ئېغىزلىرىنى ئاچقانچە قالغانلىقلىرىنى كۆرۈپ مېيىقىدا كۈلۈپ—ئاشۇ چاغدا—دەپتۇ، بىرىنچى دوستىغا قاراپ،—سەن ئارزۇ قىلغان نازۇنپەتلەرمۇ ۋە سەن... ئارزۇ قىلغان بىسپخانمۇ مېنىڭكى بولىدۇ—

دەپتۇ. دوستلىرىنىڭ قايىل بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ زوق بىلەن كۈلۈپ كېتىپتۇ. تالىبلارنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ تۇرغان بىسپخانم بىردەم ئويلىنىپ قاپتۇ - دە، گەپ - سۆز قىلماي مەدرىسىدىن چىقىپ كېتىپتۇ. تاڭ ئېتىپ سە-مەرقەند مۇنارلىرىنىڭ ئالتۇن ھەللىك نەقىشلىرىدە قۇياش نۇرلىرى جىلۋىلىنىپ تۇرغان بىر پەيتتە، قاپاقلىرىدىن قار

يېغىپ تۇرغان ئۈچ نۆكەر مەدرىسىگە كىرىپ كېلىپ، كې-چىسى بىر - بىرى بىلەن سىردىشىپ چىققان ئۈچ تالىپنى بوستانسارايغا ئېلىپ كېتىپتۇ. ئىشنىڭ نېمە سەۋەبلىك ئى-كەنلىكىنى بىلمەي تۇرغان ئۈچ يىگىتنىڭ يۈرەكلىرى ۋەھىمگە تولۇپ، بىر - بىرىگە قارىشىپ، «نېمە گەپ؟»

دېگەندەك تەشۋىش بىلەن قاراپ تۇرغاندا، ئۇلارنى بى-بىسپخانمىنىڭ ھۇزۇرىغا ئېلىپ بېرىشىپتۇ. سەلتەنەت تەختى-دە ئولتۇرغان بىسپخانمىنى كۆرگەندە تالىبلار تەزىم بەجا كەلتۈرۈشۈپتۇ. كېيىن «ئەمدى نېمە ئىشلار بولاركىن؟»

دېگەن سۇئاللارنىڭ ئىلكىدە قوللىرىنى قوۋۇشتۇرۇپ تۇرۇشۈپتۇ. بىسپخانم تەختتە ئولتۇرۇپ: — ئارزۇلىرىڭلار بولسا، ماڭا سۆزلەڭلار. قولۇمدىن كەلسە ئورۇنداپ بېرىمەن،—دەپتۇ.

توساتتىن بېرىلگەن بۇ سۇئاللاردىن بىر ئاز ھودۇقۇپ قالغان تالىبلارنىڭ خىيالىغا تەڭلا بىر ئوي كېلىشىپتۇ. ئاخشامقى سۆھبەتلىرىمىزنى ساراي خۇپيانلىرى ئاڭلىۋېلىپ مەلىكىگە يەتكۈزۈشۈپتۇ...! تالىپلار ئەمدى تۈگەشتۇق، دەپ ئويلاپ لاغ - لاغ تىترەشكە باشلاپتۇ.

ئۇلار جانلىرىدىن ئۇمىدىنى ئۈزۈپ تۇرغان چاغدا، مەلىكە تەختتىن چۈشۈپ بوستانساراي داستانىسىنى، نازۇ-بىنالاردىن باشقا ئىلىم - پەن ئەھلىلىرىگە ئىلتىپاتلار كۆرسىتىلدى ۋە ھىمايەت قىلىندى. مەدرىسىلەر سېلىندى. ئەقىللىق مەلىكە ئۆزىنىڭ پاناھىدىكى پۇقرالارنىڭ دىلىدا يۇشۇرۇن تۇرغان سىر ۋە ئەسرارلىرىنى بىلىش ئۈچۈن، ئادەملىرىنىڭ خۇشاللىق ۋە قايغۇلىرىنى ھېس قىلىش ئۈچۈن كېچىلىرى ئەرەنچە كىيىملەرنى كىيىپ شەھەرلەرنى ئايلىناتتى. ئۇ ئاۋۋال بازار ۋە مەيدانلارغا بېرىپ كىشى-لەرنىڭ ئىختىيارەن قىلىشقان گەپلىرىنى، مازارلارغا بېرىپ شۇ كۈندىكى ئۆلۈم - يېتىمگە ئائىت ئۇچۇرلارنى ئىگىلەپ باراتتى. ئەرز قىلغانلارغا، ھال ئېيتقۇچىلارغا خانلىقنىڭ خەزىنىسىدىن پۇل - ماللارنى ئاجرىتىپ بېرىپ يولغا سا-لاتتى. يۇلتۇزلار پەلەك سەھنىسىنى يۇرۇتۇپ تۇرغان باش ئەتىيازنىڭ بىر كېچىسى بىسپخانم ئۆزى سالدۇرغان مەد-رىسىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ يۈرۈش ئىشلىرىدىن ۋە باشقا ئەھۋاللىرىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرۇش ئۈچۈن مەدرىسىنىڭ ھويلىسىغا كىرىپتۇ. ھويلىنى ئايلىنىپ يۈرۈپ ھۇجرىلار-نىڭ بىرىدە سۆھبەتلىشىپ ئولتۇرغان ئۈچ نەپەر بالا موللىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ قاپتۇ. ئۇلار كىتاب ۋە قە-لەملىرىنى بىر چەتكە تاشلاپ قويۇپ، ئۆزلىرىنىڭ ئەڭ يۇشۇرۇن سىرلىرىنى بىر - بىرىگە ئېيتىشىۋاتقان ئىكەن. ئۇلارنىڭ سۆھبەتلىرى بىسپخانمىنىڭ دىققىتىنى تارتىپتۇ. ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىرى—ئۇزاق تاغ قىشلاقلىرىدىن كېلىپ ئوقۇۋاتقانلىرىنى ۋە نامرات ئائىلىنىڭ بالىسى ئىكەنلىكىنى سۆزلەپتۇ. قارىسا ئۇ، ھۆسنى - تۇرقى قىزلارنىڭ چۈشكە كىرىپ تۇرىدىغان دەرىجىدە كېلىشكەن يىگىت ئىكەن. ئۇ ئۆزىنىڭ يۈرىكىگە يۇشۇرۇنغان چوڭقۇر بىر ئارمانىنى ھەۋەس بىلەن سۆزلەۋاتاتتى.

—ئە! ۋاقتىكىم، ئۆمرۈمدە بىرەر قېتىم بولسىمۇ مۇشۇ بوستانسارايىنىڭ داستانىسىدىن نازۇ نېمەتلەرنى تېتىپ كۆرگەن بولسام، ئۆلسەممۇ ئارمىنىم قالماس ئى-دى،—دەپتۇ. ئىككىنچى بىر تالىپ—كېلىشكەن، قامەت-لىك بولۇپ، ئوقۇشتىن كۆرە كۆپرەك ئۆزىگە كۆڭۈل بۆلۈشنى ئارزۇ قىلىدىغاندەك قىلاتتى. شۇڭا ئۇ خۇش سۈپەت، زوقلىنىپ، كۆزلىرىنى يۇمۇپ سۆزلەيتتى: — ھەي... بىسپخانمىدەك ساھىبجامال مەلىكە مېنىڭ مەشۇقۇم بولۇپ قالغان بولسا، دۇنيادىن ئارمانسىز ئۆ-تەتتىم!—ئۇ بۇ سۆزلىرىنى ئېيتىپ بولۇپ كۆزلىرىنى ئې-

M
I
R
A
S

نېمەتلەرنى ئارزۇ قىلغان بىرىنچى تالىبقا قاراپ:

— سېنىڭ ئارزۇيىڭغا يەتمىكىڭ مۇشكۈل ئەمەس. بۇنىڭ ئۈچۈن سېنى ساراي ئاشپىزىنىڭ قىزىغا ئۆيلەندۈرۈپ قويىمەن. ئۆمۈرۈڭنىڭ ئاخىرىغىچە ساراي تائاملىرىدىن بەھرىمەن بولۇش ھوقۇقىنىمۇ بېرىمەن،— دەپتۇ. مەلىكە ئاستا چاۋاك چالغانىكەن. ئالدىدىن تەييارلاپ رازى - رىزالقى ئېلىنغان ساراي ئاشپىزى ۋە ئۇنىڭ قىزىنى ھەمدە موللىنى باشلاپ كىرىشىپتۇ ۋە شۇ زاماننىڭ ئۆزىدىلا نىكاھ قىلدۇرۇپتۇ. كېيىن مەلىكە «بىبخانىمىدەك ساھىبجامال خوتۇنۇم بولسا ئىدى» دەپ ئارزۇ قىلغان يىگىتكە قاراپ مۇنداق دەپتۇ:

— مەن بۈيۈك ساھىبقران ئەمىر تۆمۈرنىڭ جۈپتى - ھالالىدۇر مەن، بىراق، گۈزەل بىر كېنىزىكىم بار، ھۆسن - جامالى ماۋەرائۇننەھەر ۋە خۇراساندىلا ئەمەس، بەلكى، شام ۋە ئىراقتىمۇ تەڭدىشى يوق، ئاشۇ ساھىبجا - مال سېنىڭ ھالالىڭ بولسۇن،— بىبخانىم ئاستا چاۋاك ئۇرغانىكەن. ھۆسن - جامالى قارىغۇ كۆزىنى ئېچىشقا، ئوچۇق كۆزىنى قارىغۇ قىلىشقا قادىر بىر گۈزەل قىز كىرىپ كەپتۇ. ئۇنى كۆرگەن يىگىتنىڭ ئېسى ئېغىپ كېتىشكە تاس قىلىپتۇ. موللام بۇ كېنىزەكنى تالىپ يىگىتكە نىكاھلاپ قويۇپتۇ.

— سىلەرگە كانىگىلىدىكى بېغىمنى ئىنئام قىلىمەن،— دەپتۇ مەلىكە كېلىن بىلەن كۈيئوغۇلغا،— بۈگۈن ئاخشام ئاشۇ جايدا توي بەزمىسىنى قىلغايىمىز.

شۇنىڭدىن كېيىن بەختتىن مەست بولۇپ تۇرغان دوستلىرىغا تەكەببۇرئانە ھالدا قاراپ تۇرغان، تۆمۈردەك بۈيۈك ساھىبقران بولۇشنى ئارزۇ قىلغان ئۈچىنچى يىگىتكە قاراپ بىبخانىم شۇنداق دەپتۇ:

— سېنىڭ ئىشىڭ بۇلارنىڭكىدىن ئاسانراق،— مەلىكە بۇ سۆزىنى ئېيتىپ بىر ئاز سۈكۈت قىپتۇ - دە، يەنە سۆزلەشكە باشلاپتۇ— بەلكى ئېغىرراقدۇر.

مەلىكە ئۈچىنچى قېتىم چاۋاك ئۇرغانىكەن، خاس نۆكەرلەرنىڭ بىرى قىلىچ بىلەن ساۋۇت ئېلىپ كىرىپتۇ. مەلىكە يىگىتكە قاراپ:

— ئەمىر تۆمۈرنى ساھىبى سەلتەنەت قىلغان مانا مۇ - شۇ قىلىچ بىلەن ساۋۇتى ھەمدە يۈرىكىدىكى يالقۇن. مەن ساڭا قىلىچ بىلەن ساۋۇتنى ئىنئام قىلىمەن، يۈرىكىڭدە

ئوت بولسا، ئۇنىڭدىن كېيىنكىسى ئۆزۈڭگە باغلىق،— دەپتۇ. تېز ئارىدا سارايدا بولۇپ ئۆتكەن بۇ ئاجايىپ ۋا - قەلەر پۈتۈن سەلتەنەتكە يېيىلىپتۇ. يەتتە كۈن دېگەندە قىرىق كۈنلۈك مۇساپىدە تۇرغان ئەمىر تۆمۈرنىڭ قۇ - لاقلىرىغىمۇ يېتىپ بېرىپتۇ. مەلىكە ۋە ئۈچ تالىپ ھەققى - دىكى گەپلەرنى ئاڭلىغان جاھانگىر، خوتۇننىڭ ئەقىل - پاراستىگە يەنە بىر قېتىم تەھسىن ئوقۇپتۇ ۋە ھاياجانىنى باسالماي تەبەسسۇم قىلىپتۇ. سەمەرقەندتىن چىققاندىن بېرى ئەمىر تۆمۈرنىڭ چىشىنىڭ ئېقىنى كۆرمىگەن بايلار بۇ سىرنىڭ سەۋەبلىرىنى بىلمەي باشلىرى قېتىپتۇ.

كۆزلەر شۇنداق سۆزلىشىدۇ

قازانخان بوۋىسى چىڭگىزخانغا ئوخشاش شاھانە قە - سىرىدە ئولتۇرۇپ بەزمى جەمئىيەت قىلىشتىن ئات مېنىپ ئوۋغا ياكى دۈشمەن ئۈستىگە باستۇرۇپ بېرىپ قىلىچ چىپىشىنى ياخشى كۆرىدىكەن. ئەمما سۆيۈملۈك خوتۇنى ئۇنىڭغا قىز تۇغۇپ بەرگەن كۈندىن باشلاپ، ئۇ بۇ ئا - دەتلىرىنى تاشلاپ كېچە - كۈندۈز ئۇ قىزى بىلەن ئاۋۇ - نۇشى ھەممە نەرسىدىن ئۈستۈن قويدىغان بولۇپ قاپتۇ. ئۇ كېلەچەكتە قىزىم بىر ساراي مۈلكى بولسۇن، دەپ پەرزەنتىگە سارايىمۈلك خانىم دەپ ئىسىم قويۇپتۇ. ۋاقت قازانخان قىران ۋاقتلىرىدا يولۋاسقا قارىتىپ ئاتقان سا - داڭنىڭ ئوقىدەك تېز ئۇچۇپ، سارايىمۈلك خانىم ئون ئالتە ياشقا تولۇپتۇ. ياش خانقىزنىڭ ھۆسن - جامالىنى كۆرگەنلەرنىڭ ئەس - ھوشى بېشىدىن ئۇچۇپ تىلى گەپ - كە كەلمەي قالدىكەن. ئاشۇ دەۋرنىڭ شائىرلىرىدىن بى - رى: «ئەگەر ئۇنىڭ ھۆسن - جامالىنى سۆز بىلەن تەس - ۋىرلىمەكچى بولساق، ئاجىز قىلىپ، گۇناھكار بولۇپ قە - لىشىمىز مۇمكىن، چۈنكى قىزنىڭ لاتاپىتىنى تەرىپلەشكە قادىر كېلىدىغان سۆزلەر دۇنيادا يوقتۇر» دەپ ئېيتقان - كەن. ئون ئالتە ياشلىق ساھىبجامال مەغرۇر، ئۆزىگە ئۆزى مەپتۇن ئىدى. ئايىغلىرىدىكى كۈمۈش ھالقىلىرىنى جاراڭلىتىپ ساراي بېغىدا ئويناپ يۈرسە نى - نى يۈ - رەكلەر كۈمۈش ھالقىلارنىڭ تاۋۇشىنى ئاڭلاپ ھوشىدىن ئايرىلىدىكەن. قازانخان سۆيۈملۈك قىزىنىڭ بوينىنىڭ يې - تىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، شام - ئىراق، چىن ۋە ماچىن، دەشتى قىپچاق ۋە سەقلاپ، خۇراسان - ھىندىستان تە - رەپلەرگە كارۋانلارنى ماڭدۇرۇپ، ئەڭ ئېسىل دۇررى

2004

گەۋدەلەرنى، قىممەت باھالىق تاقىنچاقلىرىنى ۋە مەخ-
سۇس لىباسلارنى كەلتۈرۈشكە ئەمىر قىلىپتۇ. كارۋانلار
بۇيرۇغان بۇيۇملارنى ئېلىپ كېلىشى بىلەن ئۇ يەنە مىسىر
ۋە پارس، رۇم ۋە يۇنان تەرەپلىرىگە كارۋانلارنى ماڭ-
دۇرۇپ، ئۇ يەرلەردىن يەنە يېڭى تاقىنچاقلىرىنى ۋە يېڭى
كىيىم - كېچەكلەرنى ئېلىپ كېلىشكە بۇيرۇيدىكەن.. زەر-
باپ قەبالەر، زەررىن پېشانە باغلار، يىپەك كەمزۇللار، دۇر
قادالغان كەمەر بەنلەر، سەدەپ بىلەن بېزىتىلگەن تىللا
كاۋۇشچىلار، بەھمەل بەلبۇرمە كۆڭلەكلەر بىلەن كەلگەن
كارۋانلار توپتوغرا قازانخاننىڭ قەسىرىنىڭ ئالدىغا كېلىپ
توختايدىكەن. دۇنيانىڭ ھەر تەرەپلىرىدىن كەلگەن سودا
كارۋانلىرى قېقىلىپ - سوقۇلۇپ قازانخاننىڭ مەنزىلىگە
كېلىشىدىكەن، گېنۇيالىقلار، ئورۇسلار، قارا بەلۋاغ باغل-
خان ئەرمەنلەر، پېشانلىرىگە خال قويۇۋالغان ھىندىلار،
بەللىرىگە چۇلۇر باغلىغان جوھۇتلار قازانخاننىڭ قەسى-
رىگە بىرىنچى بولۇپ كىرىش ئۈچۈن يۇگۇرۇشىدىكەن،
ئۆز - ئارا ياقىلىرىنى بوغۇشۇپ جاڭجاللىشىدىكەن. سا-
رايىمۇلك خانىم ئون ئالتە ياشقا تولغان كۈنى خان ئۆز
قىزىغا مۇناسىپ كۈيۈغۇل ئىزدەشكە باشلاپتۇ. شۇ مەق-
سەت بىلەن قىرىق بىر مەملىكەتكە ئادەم ماڭدۇرۇپ
شاھزادىلەرنى ئۆز ھۇزۇرلىرىغا چىلاپتۇ. ئەمما كەلگەن
شاھزادىلەرنىڭ بىرىنى قىزى ياقۇرماي، قالغانلىرىنى
بولسا خان ئۆزى ياقۇرماي ھەممىسى رەت قىلىنىپ نا-
ئۈمىد قايتىشىپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە جەسۇرلۇقى ۋە دا-
ئالىقى بىلەن مەشھۇر بولغان ئەمىر تۆمۈر ئۇنىڭ سارىيىغا
كىرىپ كەپتۇ، بۇ تەشرىپتىن خاننىڭ ئۆزى قاتتىق ھا-
ياجلىنىپ كېتىپتۇ. ئۇ قىزىغا باھاسى بىر شەھەرنىڭ خە-
راجىغا تەڭ شاھانە لىباسلارنى كىيگۈزۈپ، بىر ۋىلايەتنىڭ
خىراجىغا تەڭ كېلىدىغان تاقىنچاقلىرىنى تاقىتىپ ئەمىر
تۆمۈرنىڭ ئالدىغا ئېلىپ چىقىپتۇ. ئەمىر تۆمۈر قىزىغا قا-
راپ «ياق» دېگەندەك قىلىپ بېشىنى چايقاپتۇ. قازانخان
«ئەمىرگە قىزىم ياقىمدى» دەپ ئويلاپ خاپا بولۇپتۇ.
لېكىن ئۈمىد ئۈزۈمەپتۇ، قىزىنى مەملىكەتنىڭ بىر يىللىق
خىراجىغا تەڭ كېلىدىغان، تېخى كۆز كۆرمىگەن لىباس،
زەر - زىۋەرگە ئوراپ يەنە نەۋقىران ئەمىرگە كۆرسىتىپتۇ.
ئەمىر تۆمۈر يەنە «ياق» دېگەندەك باش چايقاپتۇ. راسا
ئېسەنكىرىگەن قازانخان خىزمەتكارلىرىغا بارلىق تاقىد-

چاقلىرىنى مۇشۇ يەرنىڭ ئۆزىگە ئېلىپ كېلىشىنى بۇيرۇپتۇ.
ئۆزى بولسا قىزى تاقىغان تاقىنچاقلىرىنى يولۇپ ئېلىشقا
باشلاپتۇ. سارايمۇلك خانىم بىر پەستە ئاددىي ئاق كۆڭ-
لىكى بىلەنلا قاپتۇ. شۇ چاغدا ئەمىر تۆمۈر «ماقۇل»
دېگەندەك ئىپادە بىلەن باش لىگىشتىپتۇ. قازانخان بولسا
ئۇ يەردە ھەيران بولۇپ قاپتۇ. شۇ چاغدا سەمەرقەندنىڭ
نەۋقىران ئەمىرى يەڭگىلىغنا ھالدا بىر تەزىم قىپتۇ - دە:
— خان، گۈزەللىككە تاقىنچاقلىرى ياراشمايدۇ! — دەپ-
تۇ. بۇ سۆزلەرنىڭ ھەقىقىي مەنىسىنى ئاڭلىقلىرىپ تۇرغان
ئەقىللىق مەلىكە بېشىنى كۆتۈرۈپ بىرىنچى قېتىم ئەمىر
تۆمۈرگە قارايتۇ. ئىككى كۆزىنىڭ سۆھبىتى باشلىنىپتۇ.
قىزىنىڭ كۆزى دەپتۇ: «مەن ئاشۇ ئەركەكنى كۆرۈپ ياق-
تۇرۇپ قالدىم. ئۇ قەيەرگە بارسا مەنمۇ شۇ يەرگە بارد-
مەن، ئۇ كىمنى سۆيسە مەنمۇ شۇنى سۆيمەن. كىمنى
يامان كۆرسە مەنمۇ شۇنى يامان كۆرىمەن. ئۇ قايغۇرسا
قايغۇرۇپ، كۈلسە كۈلىمەن. ئۇ مېنى قىلىچ بىلەن ھىمايە
قىلسا مەن ئۇنى مۇھەببەت بىلەن ئاسرايمەن.» يىگىتنىڭ
كۆزى دەپتۇ: «سەن سەھرا گۈلىدەك دىلرە باسەن، ئاي-
جامال، باھار يامغۇرلىرى يۇيغان گۈل ياپرىقىدەك يۈز-
لىرىڭدە زەررە داغ يوق. ئايغاللىرىڭدىكى كۈمۈش ھالق-
لارنىڭ ئاۋازىنى يۈرىكىڭنىڭ قوشقىغا تەڭكەش قىلاي،
ئايجامال، كۆزلىرىڭنىڭ تۈۋىدە جىمىرلاپ تۇرغان چوغنى
يالقۇنغا ئايلاندۇراي، ئايجامال. سېنى تۇلپارغا مىندۈرۈپ
ئېلىپ كېتەي، ئايجامال.»
قىزىنىڭ كۆزى دەپتۇ: «سېنىڭ تۇلپىرىڭ - ئۇچقۇر،
قىلىچىڭ كەسكۈر. قالقىنىڭ - ئوق ئۆتمەس. يۈرىكىڭ -
ئوچۇق، ئەمما ئېتىڭنى مۇھەببەت قوغلاپ يەتكەي، قە-
لىچىڭ ساخا باغلانغان كۆڭۈل يىپىلىرىمنى كېسەلمەس،
ئىشقىم ئوتى ساۋۇتىڭنى تېشىپ ئۆتكەي، يۈرىكىڭگە كە-
رەي بېگىم، ئۇنىڭدا نەچچە باھارلارنىڭ ساداسى بولسا
مېنىڭكى بولسۇن، نەچچە قىشلارنىڭ سوغۇقى بولسا ئۇ-
لارنى ئىسسىتاي، نەچچە كۆزلەرنىڭ ھەسرەتى بولسا
كۆڭلۈمگە ئالاي، نەچچە يازلارنىڭ تەشەنلىقى بولسا كۆز
ياشلىرىمنى ئىچكۈزەي... مېنى بۇ يەردىن ئېلىپ كەت
بېگىم، مەن ئۈچۈن كەلامىڭ بالدەك شېرىن بولسۇن،
قولۇڭدىكى ھارارەت كۆكسۈمدىكى قورقۇنچى ئېرىتە-
سۇن، خۇدۇكىنى قوغلىسۇن.»

M
I
R
A
S

يىگىتنىڭ كۆزى دەپتۇ: «سەن سەھرانىڭ كىندىكى-دىكى گۈلزارى سەن ئايىجامال، شۇ گۈلزارنىڭ تىكەنلىرى مېنىڭكى، كۆزلىرىڭ بىر جۈپ يۇلتۇزدەك، لەۋلىرىڭ گۈل بەرگىدەك، قامتىڭ شەمشادىتەك... كەلامىڭ تاتلىق، رەپ-تارىڭ لاتاپەتلىك، ئوت يالقۇنلىرى ئىچىدە ياشارغان بىر يىگىتمەن، بورانلار قوينىدا ئاداشقان يولۇچىمەن، دۇنيالار ئىچىدە ياشىغان كىچىككەن زەررەمەن، ئەمدى سەن يال-قۇن بول، بوران بول، دۇنيابول ئايىجامال». قىزنىڭ كۆزى دەپتۇ: «سېنىڭ تاۋۇشىڭنى ئاڭلاپ دۇنياغا كەل-گەندەكەمەن، سەن يېقىپ قويغان چىراغنى كۆرۈپ يول تاپقاندەكەمەن. سەن ئېيتقان سۆزنى ئىزدەپ يۈرگەندەك-مەن. ئاۋازىڭنى ئاڭلاپ كەلدىم، ئەمدى قانداق كېتەي، سەن ياندۇرغان چىراغنى تاپتىم. ئەمدى قەيەرگە كېتەي، سەن ئېيتقان سۆزنى ئاڭلىدىم. سېنى قانداق ئۇنتاي، بې-گىم؟» ئەمىر تۆمۈر ئاۋازىنى چىقىرىپ:

— خان، گۈزەللىككە تاقىنچاقلار ياراشمايدۇ!— دەپ-تۇ، كۆزلىرىڭ گەپلەشكەندە سۆزلەر ئاجىز قالىدۇ. كۆزلىرىڭ گەپلەشكەندە مۇھەببەت تەرجىمانلىق قىلىدۇ. كۆزلىرىڭ گەپلەشكەندە دۇنيانى سۇكۇنات باسىدۇ. دىل دېڭىز بولسا، كۆز شۇ دېڭىزنىڭ سۈيىنى يورۇق دۇنياغا ئىنئام ئېتىۋاتقان بۇلاقدۇر. كۆزلىرىڭ سۆزلەشكەندە ئۇلار دىللارنى ھەم ئاسمانغا كۆتۈرۈپ ئۇچىدۇ. يەردىكى دەشتى ياۋشەنلىرىنىڭ ئىسلىرىمۇ قەسرگە كېرىش ئۈچۈن نۆۋەت تالىشىۋاتقان سودىگەرلەرنىڭ شاۋقۇن - سۈرەن-لىرىمۇ، قەسر ئارقىسىدىكى يايلاۋدا بىر - بىرى بىلەن ئوينىشىۋاتقان ئارغىماقلارنىڭ كىشىلەرىمۇ، قازانخانە-نىڭ ھەيرانلىق نەزەرلىرىمۇ ئۇلارغا ناتونۇش ئىدى. كۆزنى يۇمغىن، كۆزگە ئايلىنۇن كۆڭۈل... خۇرشد دەۋراننىڭ «ساھىبقران نەبىرىسى» دېگەن كىتابىدىن تەييارلىغۇچى: مەتقاسىم ئەكرەم مۇھەررىرى: نۇرىسا باقى

«تارىم» ژۇرنىلىدىن ئوقۇرمەنلەرگە سالام

«تارىم» ژۇرنىلى ئاپتونوم رايونىمىزدىكى تارىخى ئەڭ ئۇزاق، ئۇيغۇر تىل - يېزىقىدىكى ئەڭ چوڭ، با-ھاسى مەملىكەت بويىچە ئەڭ ئەرزان، ئەڭ ساپ ئەدە-بىي ژۇرنال. «تارىم» ژۇرنىلى خەلقىمىز قەلبىدە مە-لىكەت ئىچى ۋە خەلقئارادا زور تەسىرگە ئىگە ۋە يۈك-سەك ئابرويغا ئىگە شۆھرەتلىك ژۇرنال! «تارىم» ژۇرنىلى ئۇيغۇر بۈگۈنكى دەۋر ئەدەبىياتىغا، ئۇيغۇر بەدىئىي تەپەككۈرنىڭ كامالىتىگە، ساپ ئۇيغۇر تىلىنىڭ شېرىن پاساھىتىگە، سەنئەتنىڭ سېھرىي كارامىتىگە ھە-ققىي ۋەكىللىك قىلىدىغان مەشھۇر ژۇرنال! «تارىم» ژۇرنىلى جۇڭگو ۋە چەت ئەلنىڭ داڭلىق ئەدەبىي ئە-سەرلىرىنى، ئەدەبىيات ھادىسىلىرىنى، ئىلغار فولكلورى ۋە مەدەنىيىتىنى تونۇشتۇرۇپ، ئادەمگە ئالەمنى تە-سەددۇقلايدىغان قالىتىس ژۇرنال! «تارىم» ژۇرنىلى تۇرمۇشنىڭ رەڭمۇرەڭ كۆرۈنۈشلىرىدە ھايات ھەق-قەتلىرىنى نامايىش قىلىدىغان، قانداق ياشاشنى ئۆگە-تىدىغان كاتتا ژۇرنال!

«تارىم» ژۇرنىلى ئانا تارىم بوستانلىقىدا ئەلەم-ساقىتىن بېرى ياشاپ كېلىۋاتقان خەلقىمىزنىڭ دىل جۈ-

لاسى، تىل ناۋاسى ھەم جۇشقۇن يۈرەك ساداسدۇر. ئەگەر سىز ئۆزىڭىزنى تارىملىقلارنىڭ پۇشتى ۋە تارىم پەرزەنتى ھېسابلىسىڭىز، ئۆز شەجەرەڭىز، ئۆز ھېكايىڭىزنى قايتا ۋاراقلاپ، ھاياتىڭىزغا تېخىمۇ يورۇق ئىقبال ئىزدىمەكچى بولسىڭىز، ئۇيغۇرنىڭ ھىدى گۈ-پۈلدەپ پۇراپ تۇرىدىغان «تارىم» ژۇرنىلىغا مۇشتە-رى بولۇڭ، ئۆمۈربويى ئوقۇڭ. دەۋر روھىغا تويۇنغان، ئانا تىل، ئانا يېزىقىڭىزدىكى ساپ ئۇيغۇر ھاياتىنىڭ بۇ كاتتا بەدىئىي قامۇسىنى ھەر بىر ئۇيغۇر پەرزەنتىگە تەۋسىيە قىلىڭ! چۈنكى «تارىم» ژۇرنىلى ھايات سە-پىرىڭىزگە رەھنەمالىق، روھى رەنجىڭىزگە داۋائى شىپالىق، يالغۇزلۇقىڭىزغا يارۇ دىلرەبالىق ئاتا قىلىدۇ، كۆزىڭىزگە نۇر، كۆڭلىڭىزگە ھوزۇر، ئۆزىڭىزگە غورۇر بېغىشلايدۇ.

«تارىم» ژۇرنىلىنىڭ بوجتا ۋاكالىت نومۇرى 66 - 58، يەككە باھاسى بەش يۈەن، يېرىم يىللىقى 30 يۈەن، بىر يىللىقى 60 يۈەن. ھۆرمەت بىلەن: «تارىم» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى

2004

بوتۇلكا بىلەن نامراتلارنى يۆلەش

تۇپ، ئورگانلارنى تەسسى قىلىپ، خادىملارنى ئورۇن-لاشتۇرۇپ، مېرىسدىپس، سانتانا، ئاۋدى دېگەندەك ئېسىل ماشىنىلار بىلەن ھەيۋەتلىك ماشىنا ئەترىتىنى تەشكىللەپ ياڭگۈەيۋەن كەنتىگە يېتىپ كەلدى. رەھبەرلەر خىزمەت-لەرنى مەخسۇس كۆزدىن كەچۈردى. تېلېۋىزوردا دوكلات بەردى ھەم ناھىيىگە بۇ خىزمەتلەر توغرىلىق مەخسۇس دوكلاتلارنى يوللىدى. بىر يىلدەك ۋاقىت ئۆتۈپ كەتكەن بولسىمۇ، ھېچقانداق ئەمەلىي خىزمەت ئىشلەنمەي، ياڭ-گۈەيۋەن كەنتى بۇرۇنقى پېتىچە نامرات تۇرۇۋەردى.

بىر كۈنى كۇ ئىدارە باشلىقى ئىدارىنىڭ تاماقخانىسىدا تاماق يېگەچ ھاراق ئىچىپ ئولتۇرغاندا، كۆمۈرگان باش-قۇرۇش ئىدارىسىنىڭ ئىشخانا مۇدىرى ئالدىراپ ئىشخا-نىغا كىرىپ كەلدى. كۇ ئىدارە باشلىقى ئۇنى يېنىدا ئول-تۇرۇشقا تەكلىپ قىلىپ، بىر پەس پىچىرلاشتى. ئەسلىدە، ياڭگۈەيۋەن كەنتىنىڭ كەنت مۇدىرى بىلەن كەنتتىكىلەر-

ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ياڭگۈەيۋەن كەنتىنى كۆمۈرگان باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ نامراتلارنى يۆلەش نۇقتىسى قىلىپ تەقسىملەپ بەردى. ياڭگۈەيۋەن كىشىلەرنىڭ قور-سقى توق، كىيىمى پۈتۈن بولۇش مەسىلىسى تېخى ھەل بولمىغان بىر تاغلىق كەنت بولۇپ، ھۆكۈمەت ھەر يىلى نۇرغۇن مەبلەغ ئاجرىتىپ ئۇلارغا ياردەم قىلاتتى. كەنت باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ سىنىپلىرى كونىراپ، ئۈستىدىن يامغۇر ئۆتۈپ، شامال چىقىسا ئۆرۈلۈپ كېتىدىغاندەك ھالەتتە بولۇپ، بۇ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئوقۇشقا نۇرغۇن قىيىنچىلىقلارنى تۇغدۇرغانىدى. ناھىيىنىڭ مەقسىتى كۆ-مۈرگان باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ مالىيىسىدىن كۆپىرەك پۇل ئاجرىتىپ، بىرەر تۈرنى تۇتۇپ ياڭگۈەيۋەن كەنتىنى تېزلىكتە بېيىتىشى ئىدى.

كۆمۈرگان باشقۇرۇش ئىدارىسىدىكى كۇ ئىدارە باش-لىقى ئۆزى مەخسۇس نامراتلارنى يۆلەش خىزمىتىنى تۇ-

نىڭ ۋەكىللىرى كەنت باشلانغۇچ مەكتىپىنى رېمونت قىلىش ئىشى بىلەن كەلگەن بولۇپ، ئۇلارنىڭ گېپىنىڭ ئو- رامىدىن قارىغاندا، كەنتتىكى بالىلارنى قىيناۋەرسە، مائا- رىپ يەنە ناھرات پىتچە كېتۈەرسە بولمايدىغانلىقىنى، بىراق كەنتنىڭ مەكتەپنى ياساشقا ئاجرىتىدىغان مەبلەغ- نىڭ يوقلۇقىنى، شۇڭا كۆمۈرگان باشقۇرۇش ئىدارىسىدىن سەدىقە تىلەپ كەلگەنلىكىنى ئىشخانا مۇدىرى كۈ ئىدارە باشلىقىغا ئېيتتى.

كۈ ئىدارە باشلىقى خۇشياقمىغاندەك قىلىپ، شالسىنى چاچرىتىپ تۇرۇپ: — سىز ئۇلارغا بۇ يەرنىڭمۇ قىيىنچىلىقى بارلىقىنى دېمىدىڭىزمۇ؟— دېدى. سۇڭ مۇدىر:

— ياڭگۈەيۈەن بىزنىڭ ناھراتلارنى يۆلەش نۇقتىمىز تۇرسا، ئۇلارنى ئۇنداق دەپ يولغا سالساق ئانچە ياخشى بولماس، ئازراق بولسۇمۇ بىرەر ئىش قىلساقمىكىن،— دېدى. كۈ ئىدارە باشلىقى:

— پۇل ئاجراتقىلى بولمايدۇ، سىز بىر ئامال قىل- ماسىز؟— دېدى. سۇڭ مۇدىر: — ئىشخانا راسخوتىدىن ئازراق چىقىم قىلساق بول- ماسمۇ؟

كۈ ئىدارە باشلىقى: — بولمايدۇ! قەغەز - قەلەم بولمىسا، بىز نېمىنى ئىشلىتىمىز، قولىمىز بىلەن خەت يازىمىزمۇ؟ سۇڭ مۇدىر:

— ماشىنا مېيىنىڭ راسخوتىدىن ئازراق چىقىم قىلساق بولماسمۇ؟ كۈ ئىدارە باشلىقى:

— بولمايدۇ، ماي بولمىسا ماشىنىغا نېمە قۇيىسىز!— سۇ قۇيامدۇق؟ سۇڭ مۇدىر:

— كۈتۈۋېلىش راسخوتىدىن ئازراق چىقىم قىلساق بولماسمۇ؟ كۈ ئىدارە باشلىقى:

— بولمايدۇ! رەھبەرلەر كېلىپ قالسا نېمە يەيدۇ، شامال يەمدۇ؟ سىزنىڭ باشقا ئامالڭىز يوقمۇ؟— دېدى. سۇڭ مۇدىر ئىنتايىن بىچارە قىياپەتتە:

— ئەمدى ئەڭ ئاخىرقى بىرلا ئامال قالدى. بولام- دۇ - بولمامدۇ، بۇنى بىلمىدىم،— دېدى.

كۈ ئىدارە باشلىقى:

— تىلىڭىزنى چاينىماي دېمەمسىز، ئۇلارغا پۇل كې- رەك ئىكەنغۇ - شۇ؟— دېدى.

سۇڭ مۇدىر:

— ئاشخانىمىزنىڭ كەينىدە ئون نەچچە يىلدىن بۇيان دۆۋىلىنىپ قالغان بىر دۆۋە قۇرۇق ھاراق بوتۇلكىسى بار، شۇنىڭ ھەممىسىنى ئۇلارغا بەرسەك، سېتىپ ئىشلەتسۇن- مۇ - يا!— دېدى.

كۈ ئىدارە باشلىقى:

— قالىتس! قالىتس! يارايىسىز شياۋسۇڭ، سىز كۆز ئالدىمىدىكى بۇ قىيىنچىلىقنى ھەل قىلىپ بەردىڭىز، بول- دۇ، مۇشۇ بويىچە قىلايلى!— دېدى.

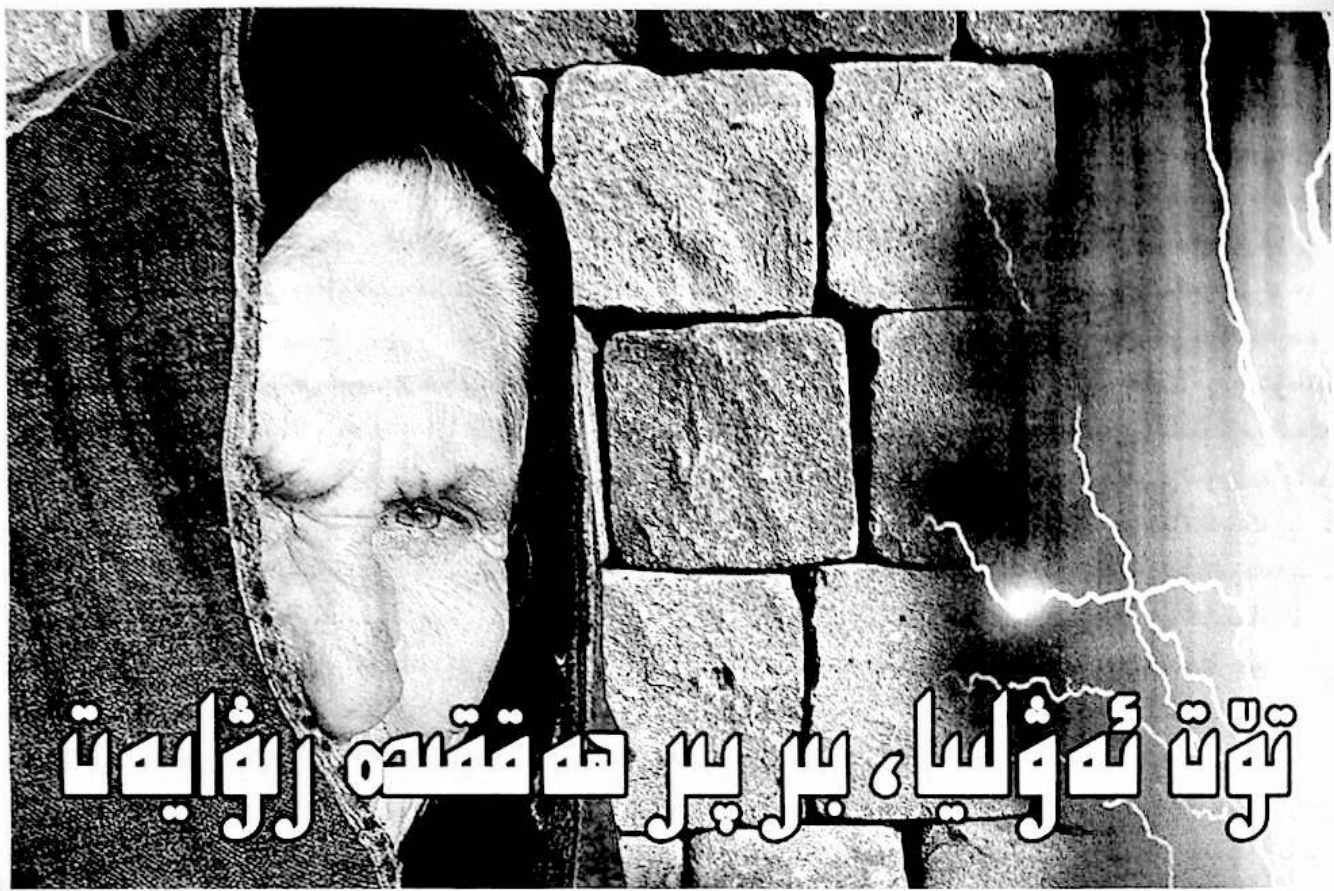
بۇ قۇرۇق ھاراق بوتۇلكىلىرىنىڭ ھەممىسى دېڭىزدەك ماۋتەي، ۋۇلياڭيې، لۇئىس V X ، رېمىي، مارتىن قاتارلىق ئېسىل ھاراقلارنىڭ بوتۇلكىلىرى ئىدى، بۇ ھاراق بو- تۇلكىلىرىنى ياڭگۈەيۈەننىڭ ئېشەك ھارۋىلىرى يېرىم كۈن توشۇپ، 200 يۈەندىن ئارتۇق پۇلغا سېتىپ، كەنت مۇدىرى بىلەن كەنت ۋەكىللىرىنىڭ خۇشاللىقتىن ئاغزى قۇلىقىغا يەتتى.

كەنتتىكىلەر بۇ پۇلغا بەش سىنىپلىق چىرايلىق مەك- تەپتىن بىرنى سېلىۋالدى. يېڭى مەكتەپنى ئىشلىتىشكە باشلىغان كۈنى، ياڭگۈەيۈەن كەنتتىكىلەر داقا - دۇمباق چېلىپ، كۆمۈرگان باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ رەھبەرلىرىنى تەكلىپ قىلىپ مېھماندەك قارشى ئالدى، بىر مەھەل دا- قا - دۇمباق چېلىنىپ پوجاڭزا ئېتىلغاندىن كېيىن، كۈ ئى- دارە باشلىقى يېڭىدىن ياسىلىپ قىزىل شەلپەرگە ئورالغان مەكتەپ ئابىدە تېشىنىڭ يوپۇقىنى ئۆز قولى بىلەن ئېچىپ، ئابىدە تاشتىكى خەتكە قاراپلا ئاغزىنى ئېچىپ داڭقىتىپ تۇرۇپلا قالدى. تاش ئابىدىگە: «ھاراق بوتۇلكىسى ئۈمىد باشلانغۇچ مەكتىپى» دەپ يېزىلغانىدى.

(سۇڭ مۇدىر ئىمزالىق بۇ فېلىيەتون «تاللانغان فېلىيەتونلار ژۇرنىلى» نىڭ 2004 - يىللىق 5 - سانىدىن ئېلىندى) تەرجىمە قىلغۇچى: مۇھەممەد قەييۇم

مۇھەررىرى: مۇختار تۇردى

2004

تۆت ئەۋلىيا، بىر بىر ھەقىقەت رىۋايەت

ئىلاۋە:

مەنسۇر ھەللاجى، شاھ مەشرەپ، نەسرەدىن ئەپەندى، شەمس تەبىرىزىمىدىن ئىبارەت تۆت ئەۋلىيانىڭ زامانداشلىقى ناھىق، ئاپپاق غوجا بىلەن دەۋرداشلىقى ۋە ئۇنى بىر تۇتقانلىقى مۇجمەل تارىخ بولسىمۇ، لېكىن ئوتتۇرا ئەسىر ئەللىرى ۋە زامانىمىزغا يېتىپ كەلگەن مۇرىتلار ۋە چوقۇنغۇچىلارنىڭ تەسەۋۋۇپ پېشقوالىرى بولغان بۇ شاھ سۈپەت زاتلارنى ئۇلۇغلاپ «تۆت ئەۋلىيا، بىر پىرىم» دەپ ئاتاپ، ئۇلارنىڭ مازارلىرىنى تاۋاپ قىلىش، تارىخى سەرگۈزەشتىلىرىنى مەداھلار ۋە داستانچىلار، ھۆكۈمەتچىلەر تىلى بىلەن بېيىتىپ، ئىغىزدىن - ئىغىزغا يەتكۈزۈش مابەينىدە «تۆت ئەۋلىيا، بىر پىرىم»، خەلق ئىغىزىدە دەپىياتدا زامانداش، بىر - تالىپ سۈپىتىدە رويپا چىقىپ، ئۇلارنىڭ تەۋەللىۋىتى، تارىخى، ۋاپاتى سەۋەب - نەتىجىلىك باغلىنىشقا ئىگە قىلىپ تەسۋىرلىنىپ، خەلق قەلبىگە چوڭقۇر ئۆزلەشكەن ئاجايىپ بىر رىۋايەت سۈپىتىدە مەيدانغا چىققان. گەرچە بۇ رىۋايەت ئاڭلىماققا باغلاشمىغاندەك، زامان ۋە ماكان جەھەتتىن ماس كەلمەيدىغاندەك، خۇراپىلىققا ۋە سېھرىي كارامەتكە تويۇنغاندەك تۇيۇلسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭدا يۇقىرىقى شەخسلەرنىڭ ئىدىيىسى، تارىخى، پائالىيەت ئېلىپ بارغان دەۋر ۋە ئورنى جەھەتلەردە مۇئەييەن ماتېرىياللىق قىممەت بار. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن بىز مەزكۇر رىۋايەتنى ئوقۇرمەنلەرنىڭ ئوقۇپ بايىدىلىشىشى ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ھۇزۇرىغا سۇندۇق.

تاللا قوچقىرىنى ئۆزى ئۆلتۈرۈپ يېسىمۇ، مېھمانغا ئۆلتۈرسىمۇ، ئىشقىلىپ ئۆلتۈرۈپ يەپ بولغاندىن كېيىن بىر دۇئا قىلسا، قوچقار تىرىلىپ خۇددى ئاسماندىن چۈشكەندەكلا ئۇدۇل ئېغىلغا كىرىپ كېتىدىكەن. بىزمۇ قوچقارنى ئۆلتۈرۈپ يەپ، پىرىمىز بەيدا بولۇپ بولغۇچە بىر دۇئا قىلىپ باقساق قانداق؟! — دەپ كېڭەشكە چۈشۈپتۇ.

مەنسۇر ھەللاجى، شاھ مەشرەپ، نەسرەدىن ئەپەندى، شەمس تەبىرىزىمىدىن ئىبارەت «تۆت ئەۋلىيا» ئاپپاق غوجىنىڭ تالىپلىرى ئىكەن.

بىر كۈنى بۇ تۆت بىر (ئەۋلىيامۇ دېيىلىدۇ - ئا) مۇنداق مەسلىھەتلىشىپتۇ:

— پىرىمىز (ئاپپاق غوجىنى دېمەكچى - ئا) ئېغىلدىكى بىر

نەسردىننىڭ لەتپىسىنى ئاڭلىغان ئادەم قاقاقلاپ كۈلۈپ تېلىقىپ قالغاي— دەپ دۇئايى بەند قىلىپ قارغاپ شۇنداق نەپەس قىپتە-كەن، تۆت ئەۋلىيا قۇيۇندەك پىرقىراپ بېرىپ زېمىننىڭ تۆت تە-رىپىگە چۈشۈپتۇ. ئايپاق غوجا بولسا كۆزدىن غايىب بولۇپتۇ.

شامەشرەپ بۇخارا زېمىنىغا چۈشكەنمىش، دېگەن سۆز - چۆ-چەكنى ئاڭلىغان بۇخارا ئەمىرى شەيخ مەھمۇدخان شاھ مەشرەپنى ئىزدەپ تېپىپ، ئۇنىڭغا ئىززەت - ئىكرام قىلىپ، «نەقشۈەندە پىرىم» دەپ ئاتاىپ، پىر تۇتۇپ، ئۆزى ئەمىر بولسىمۇ ئۇنى تەختتە ئولتۇرغۇزۇپ، ئالدىدا قول باغلاپ، ماڭدىغان يوللىرىغا زىلچا - گىلەملەرنى سېلىپ، پۇت - قولىنى توپىغا تەگكۈزۈمگەنىكەن. لې-كىن شاھ مەشرەپ: «سېنىڭ ئۇنداق زىلچا - بېساتلىرىڭغا سە-يىپ - چېچماق ۋاجىپ» دەپ ئېشىكىنى زىلچا - گىلەمنىڭ ئۈس-تىگە ئېلىپ چىقىپ سىيدۇرۇپ، چېچىرۇپتۇ. بۇ قىلىقلاردىن شەيخ مەھمۇدخاننىڭ دىلى شىكەستە يەپ، ئەكەبىر - ئەشرەپلىرىگە مۇنداق ئويۇن تەكلىپ ئېيتىپتۇ:

— پىرىمگە كامالىي ئىززەت - ئىكرام قىلسام، مېنى كۆزىڭە ئىلىمدى. بۇنى ئازراق پەرىشەپكە قايتۇرۇپ، چۆچۈنۈپ قويايلى. مەن بېشىنى كېسىشكە مۇنداقلا بۇيرۇپ قويغان بولاي. بىر قان-چىڭلار جازا مەيدانىدىن تىلەپ ياندۇرۇپ ئەكىلىۋېلىڭلار.

لېكىن ۋەزىر - ۋۇزۇرالار خالىزم بولدىمۇ ياكى ئەمىرنىڭ سۆزى ۋاجىپ بولدىمۇ ۋە ياكى تەقدىر - نەپەس شۇنداقمۇ ئەيتا-ۋۇر پەرمان بىلەن تەڭ شەيخ مەھمۇدخاننىڭ جالالتلىرى شاھ مەشرەپنى چېپىپ تاشلاپ، بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىلغانىكەن. شاھ مەشرەپ بېشى تېنىدىن ئاچراپ كەتسىمۇ، بېشىنى قولىقىغا قە-سىپ: «مەن بۇخارادا ياتمايمەن، ھەرەمدە - رەسۇلۇلا بوۋامنىڭ يېنىدا ياتمەن» دەپ زىكرى قىلىپ ھەرەمگە بارسا، رەسۇلۇلا-نىڭ قەبرىسىدىن مۇنداق ئىدا كەپتۇ:

— سىزدىن بىر پەزىلەت ئۆتمىدى، بىر خوتۇن ئالمىدىڭىز، شۇنىڭ ئۈچۈن جەننەتكىمۇ كىرمەيسىز، بۇخاراغا بېرىپ يېتىڭ. شاھ مەشرەپ شۇنىڭ بىلەن بېشىنى قولىقىغا قىسىپ يەنە بۇ-خاراغا كەپتۇ ۋە شۇ يەرگە دەپنە قىلىنىپتۇ. كېيىنچە، ئۇنىڭ ئىخ-لاسىمەن مۇرىتلىرى تەرىپىدىن توقۇلغان مۇنداق بىر غەزەل ئەل ئاغزىدا ھۆكەت بولۇپ تارالغانىكەن:

ئەھمەد زەمچى قەلەندەر، ھەم نەقشۈەندى بۇخارى،
بۇ ئىككىسىگە دوست ئەتكىل، ئەپلە مېنى قەلەندەر.
شەمس تەبىرىزىم ھىندىستان زېمىنىغا چۈشكەنمىش دېگەن
خەۋەرنى ئاڭلىغان شۇ جايدىكى يەرلىك كىشىلەر: «پىر - ئەۋلە-

شاھ مەشرەپ، مەنسۇر ھەللاجى، شەمس تەبىرىزىم ئۇچى؛
«ئولتۇرۇپ يەپ سىناپ باقايلى» دېيىشىپتۇ. نەسردىن ئەپەندى
بولسا گەپ قىلماي كۈلۈپ تۇرۇۋاپتۇ. ئۈچەيلەن شۇ ھامان قوچ-
قارنى ئېغىلدىن ئېلىپ چىقىپتۇ.

شاھ مەشرەپ قوچقارنى بوغۇزلاپتۇ. مەنسۇر ھەللاجى تېرد-
سىنى پۈۋلەپ ئارغامچىغا ئېسىپتۇ. شەمس تەبىرىزىم تېرىسىنى
سويۇپتۇ. شۇ ئارىلىقتا نەسردىن ئەپەندى ھېچنەمە دېمەي كۈلۈپ
قاراپ تۇرۇپتۇ.

قوچقارنى ئولتۇرۇپ، ئېسىپ، سويۇپ، قازانغا سېلىپ پىشۇ-
رۇپ بولغاندىن كېيىن گۆشنى تۆتەيلەن بىللە ئولتۇرۇپ يەپتۇ.
ئۇلار مۇنداق دېيىشىپتۇ: «ئايپاق غوجامۇ يەپ بولۇپ، سۆڭەك-
لىرىنى داستىخانغا تىزىپ دۇئا قىلسا تىرىلەتتى. بىز مۇشۇنداق
قىلىپ قوچقارنى دۇئا بىلەن تىرىلدۈرۈپ قويايلى»، شۇنىڭ بىلەن
تۆتەيلەن كەچكە دۇئا قىپتۇ. ئەمما قوچقار تىرىلمەپتۇ. ئاخىر
ئاغزى، پۇت - قوللىرى تېلىپ، ئۈمىدسىزلىنىپ: «بىر كۈن ئول-
تۇرۇپ دۇئا قىلساقمۇ تىرىلمىدى. ئەمدى مۇشۇنىڭغا ئوخشايدىغان
قوچقاردىن بىرنى تېپىپ، ئېغىلغا سولاپ قويايلى» دەپ ئىشنى
ئاخىرلاشتۇرۇپ، قوچقارنى سولاپ قويۇپ تۇرۇشقا، ئايپاق غوجام
پەيدا بولۇپ:

— قوچقارنى ئولتۇرۇپ يېدىڭلار، قايسىڭلار ئولتۇردۇڭلار؟
قايسىڭلار ئاستىڭلار؟ قايسىڭلار سويدۇڭلار؟— (ئەسلىدە بۇ
ئىشلار ئايپاق غوجامغا كارامەت بولۇپ، ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئايان
بولۇپ بولغانىكەن) دەپ سورىغاندىن كېيىن ئۇلار ئۆزئارا بىر -
بىرىنى دەپ ساپتۇ:

— شاھ مەشرەپ بوغۇزلىدى.
— شەمس سويغان.
— مەنسۇر قوينى پۈۋلەپ ئاسقان.
— نەسردىنچۇ؟ - دەپ سوراپتۇ ئايپاق غوجا.
— ئۇ ھېچنەمە دېمەي، يېقىنمۇ كەلمەي باشتىن - ئاخىر كۈلۈپ
قاراپ تۇرۇۋالدى. - دەپتۇ ئۈچەيلەن بىر ئېغىزدىن.
ئايپاق غوجا:

— قوچقارنى ئولتۇرۇپ يەپ، باشقا بىر قوچقارنى ئورنىغا
سولاپ قويدۇڭلار، مەن ئۇنى كۆرمىسەممۇ بىلىپ تۇردۇم. ئۇ
خاسىيەتلىك قوچقار ئىدى. سىلەر ئۇنى تىرىلدۈرىدىغان خاسىيەت-
لىك دۇئانى بىلمەيتتىڭلار. شۇ سەۋەبتىن ئەمدى خاسىيەت يوقال-
دى. خەير، بوغۇزلىغىنىڭلارنىڭ بېشى كېسىلەر، پۈۋلەپ، ئاسقە-
نىڭلار ئېسىلارسىلەر، سويغىنىڭلارنىڭ تېرىسى تەتۈر سويۇلار.

004

پىردەستىرىم:

— ئۇ لەۋزىمىدىن يانمايمەن — دەپتىكەن، شەمس تەبىرىم.

مۇ:

— سىز يانمىسىڭىز ئەمەس مەنمۇ يانمايمەن، — دەپ تۇرۇ.

ۋاپتۇ.

پىردەستىرىم:

— ھە ماقۇل، ياندىم ئەمەس، لېكىن مېنىڭ ئىسمىمنى بىۋاسىتە

ئاغزىغا ئالغان ئادەم يەتتە پۇل كاپالەت بەرسۇن، — دېگەندىن

كېيىن، شەمس تەبىرىم مۇنداق دەپتۇ:

— پۇلى بولسۇن كاپالەت بېرىدۇ، يەتتە پۇلى يوق ئادەم

ئاغزىغا ئېلىپ سالىسا يەنە قان قۇسۇپ ئۆلىدۇ.

پىردەستىرىم:

— ھە، مەن ئۇ لەۋزىمىدىنمۇ ياندىم، سىزمۇ كۈنى ياندۇ.

رۇك، — دەپتۇ.

شەمس تەبىرىم شۇنىڭ بىلەن كۈنى ياندۇرۇپ بولدى

قىلغانىكەن. مۇبادا ئۇ ھازىرغا قەدەر كۈنى ياندۇرمىغان، ھەر

ئىككىلىسى ئۆز لەۋزىدىن يانمىغان بولسا، پىردەستىرىم غوجامنىڭ

ئىسمىنى دەپ سالغان ئادەم قان قۇسۇپ ئۆلەرمىشكەن. ھىندىستان

زېمىنى چوغقا، ھىندى ۋە گانگى دەريالىرى ھورغا ئايلىنىپ قۇرۇپ

كېتەرمىش ئىكەن. ھىندىلار شۇ چاغدا كۆيۈپ، قارىداپ كەتكەن

بولۇپ، شەمس تەبىرىم ئەۋلىيا ھەم شەمشى، كۈنمۇ شەمشى

بولغاچقا، كۈن ئۇنى كۆيدۈرمىگەنىكەن.

مەنسۇر ھەللاجىغا كەلسەك، ئۇنىڭ قايسى زېمىنغا چۈشكىنى

ناھەلۇم. لېكىن ئۇ چۈشكەنلىكى جايدىكى يۇرت — ئەھلىنىڭ ھەم.

مىسى: «مەنسۇر ھەللاجى مەن (ئەۋلىيا) دەپ يۈرىدۇ، ئۇ ئۆزىنى

ئەۋلىيا دەپ يۈرگىنى بىلەن سىڭلىسى پاهىشۋازلىق قىلىدۇ. كۈندە

ناماز شامنىڭ بولۇشىغا جاڭگال تەرەپكە كېتىدۇ. ئەللەرنىڭ كۈلۈپ.

سىگە قونۇۋغا بارىدۇ، يانغىنىنى كۆرۈمەيمىز. سىڭلىسىنى ھاي دې.

يەلمەيدۇ، قانداق يېرى ئەۋلىيا بولىدۇ ئۇنىڭ» دەپ گەپ تېپىپ،

ئۆسەك تارقىتىپتۇ. بۇ گەپ مەنسۇر ھەللاجىنىڭ قۇلقىغا يەتكەن.

دىن كېيىن ئۇ: راست شۇنداق قىلغانىدۇ بۇ سىڭلىم، مەن بىر

ھاراپ باقاي، ناماز شام بولغاندا كۆزۈمنى يۇمۇپ ئۇخلاپ قالغان

بولۇۋېلىپ يېتۋالاي. ئاندىن ئۇيدىن چىقىشى بىلەن، ئارقىسىدىن

ھاراپ بېرىپ تۇتۇۋالاي، راست نامەھرەم قىلغان بولسا، تۈگەل

چالما — كېسەك ئېتىۋېتەي، دەپ ئويلاپ كۆزۈمنى يۇمۇپ ياتسا،

سىڭلىسى ناماز شام ۋاقتىدا راستىنلا ئىشىكىنى ئاستا يېيىپ قويۇپ،

ئاكسىنى تۇيىمىدى دەپ ئويلاپ چىقىپ كېتۋاتقۇدەك. شۇنىڭ

يادىن قارغىنى ئالغان قارغىش تەڭگۈر زېمىنىمىزدا تۇرسا، ئاپەت

كەلتۈرۈر» دېگەننى باھانە قىلىپ، خەلقنى قوزغىتىپ ئۇنى پۇت

دەسسەتكۈزەي باشقا ياققا قوغلىۋەتكەنىكەن. ئۇ نەگىلا بارسا،

كاززاپلار: «پىر — ئەۋلىياغا تەركى ھۆرمەت قىلغان» دەپ پىت.

نە — پەتۋا توقۇشۇپ، «تېرىسىنى تەتۈر سويماقلىق لازىم» دەپ

پەتۋا چىقىرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن شەمس تەبىرىم ئاچچىقلاپ:

— تېرە لازىم بولسا مانا ئەمەس تېرە، — دەپ تېرىسىنى شۇ.

لۇپ ئېلىپ ئاخۇنلارغا تاشلاپ بېرىپتۇ. ئۇ يەردىن چىقىپ، قام.

ساپلاردىن چىلتەن (كاۋاپلىق) تىلەپ، ئاندىن ناۋايخانغا بې.

رىپ، — مۇشۇ گۆشنى كاۋاپ قىلىپ پىشۇرۇپ بېرىڭلار، — دەپتۇ.

ناۋايخاننىڭ ئۆز بېيى (خوجاينى):

— تونۇرغا ئاپىرىپ پىشۇرۇۋېلىڭ، — دەپتۇ.

ئەمما نىمكارلىرى:

— بۇ قەلەندەرنىڭ ئۇستىخانلىرىدىن قان — يىرنىڭ ئېقىپ

تۇرسا، بۇ يەرگە خەق نان يېگىلى كىرگىلى ئۇنمايدۇ، چىقىپ

كەتسۇن، باشقا يەرگە بارسۇن بۇ قەلەندەر، — دەپ قوغلىۋېتىپتۇ.

قوغلىۋەتكەندىن كېيىن شەمس تەبىرىم ناۋايخاننىڭ نىمكارلىرىنى:

— نان تىلەپ يەپ ئۆلەرسىلەر، — دەپ قارغۇتېپ چىقىپ

كېتىپتۇ.

شەمس تەبىرىم ئاخىر ھىندىستاندا تاغنىڭ ئۈستىگە چىقىپ

ئولتۇرۇپ: «ئى كۈن! سەنمۇ شەمشى، مەنمۇ شەمشى، كېلىپ كا.

ۋايمىنى پىشۇرغىن» دەپتىكەن، كۈن نەيزە بويى يېقىنلاپ كاۋاپنى

پىشۇرغىلى ۋازىلداپ قىزىپ كېتىپتۇ. ھىندىستاننىڭ ئادەملىرى

ئىسسىققا چىدىيالماي بەزىسى ئۆلۈپتۇ، بەزىسى ئۆلەر ھالەتكە يې.

تىپتۇ. شۇ چاغدا جانابى پىردەستىرىم كېلىپ: «ئى شەمشى! سىز

بۇ لەۋزىڭىزدىن يېنىڭ» دەپتۇ.

شەمس تەبىرىم:

— ئەمەس سىزنىڭمۇ بىر لەۋزىڭىز بار، سىزمۇ شۇ لەۋزىڭىز.

دىن يېنىڭ، — دەپتۇ.

پىردەستىرىم:

— ھە، مەنمۇ ياناي، سەنمۇ كۈنى ياندۇر، ئەمەس مەن قايسى

لەۋزىمىدىن يانمەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

شەمس تەبىرىم:

— سىزنىڭ ئىسمىڭىزنى كىمكى «ئابدۇقادىر چىلانى» دەپ

بىۋاسىتە ئاغزىغا ئالسا، شۇ ئادەم قان قۇسۇپ ئۆلىدىكەن، سىز

مۇشۇ لەۋزىڭىزدىن يېنىڭ، ئاندىن مەنمۇ كۈنى ياندۇراي، —

دەپتۇ.

M
I
R
A
S

بىلەن مەنسۇر ھەللاجى ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ماراپ بېرىپ قارد. سا، بىر چۆلىنىڭ ئىچىگە كىرىپ كېتىپتۇ. يېرىم كۈنلۈك چۆلىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كىرىپ كەتكەندىن كېيىن ئىزىنى ئىزدەپ بېرىپتە. كەن، چىرايلىق بىر خانقا ئۇچراپتۇ. سىڭلىسى ئاشۇ يەردە غا. يىب بولۇپ كەتكەنكەن. مەنسۇر ھەللاجى خانقانىڭ يېنىغا بېرىپ ئىشكىنىڭ يوقىقىدىن شۇنداق قارىغۇدەك بولسا، ئاللا كارامەت! سىڭلىسى خانقانىڭ ئىچىدە كۆرمىگەن يات ئادەم. لەرگە ئىززەت - ئىكرام قىلىپ ئۇلارغا چاي قويۇپ بېرىۋاتقان. مىش. ئۇ شۇ يەردىن يۈگۈرۈپ خانقانىڭ ئىچىگە كىرىپ: — ھەي سىڭلىم! ئاشۇ چايدىن ماڭمۇ بېرىڭ! — دەپتۇ. سىڭلىسى:

— بۇ چاينى سىز ئىچسىڭىز تاقەت قىلىپ تۇرالماسىز، ئاغزىڭىزغا ئازراق تېمىتىپ قويماي، — دەپ چىنىنىڭ ئۇلىدا قال. خان چاي يۇقىنى ئاغزىغا تېمىتىپ قويغانكەن، شۇنىڭ بىلەن ئۇنى ئىشقا تۇتۇۋېلىپ، چۆرگىلەپ - پىرقىراپ - «ئەنەلەھق، مەنلەھق» دەپ شەھەرگە چىقىپتۇ. شەھەرگە چىققاندىن كېيىن ئاخشۇنلار: «مەنسۇر ھەللاجى ساراڭ بولۇپ قاپتۇ. خۇدامۇ خۇدا، مەنمۇ خۇدا دېگىلى تۇرۇپتۇ، بۇنى دارغا ئېسىپ ئۆل. تۈرمەك بار» دەپ پەتۋا چىقىرىپ، دار راسلاپ، دارغا ئېسىپ. ۋېتىپتۇ. داردىن «ئەنەلەھق، مەنلەھق» دەپ ئاۋاز چىقىپتۇ. ئۇلار دارنى مەنسۇر ھەللاجى بىلەن قوشۇپ كۆيدۈرۈپ، كۈلىنى دەرياغا چېچۈۋەتكەنكەن، دەرياغا چېچۈۋەتكەن كۈلنىڭ ھەممەسى بىر يەرگە جۇغلىشىپ: «ئەنەلەھق، مەنلەھق» دەپ ئاۋاز چىقىرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن خەقلەر: «كۆيدۈرۈپ كۈلىنى دەرياغا سورۇۋەتسەكمۇ «ئەنەلەھق، مەنلەھق» دېگىلى تۇردى، ناھەق ئۆلتۈرۈپ قويغان ئوخشاشمىز» دەپ ئۆزلىرىنى سۇغا تاشلاپ، ياقلىرىنى چىشلىشىپ، بىر - بىرنى تاتلىشىپ، يۈز - كۆزلىردىگە ئۇرۇپ نالە - پەرياد قىلغانمىش.

مەنسۇر ھەللاجى ئەسلى «جامائەت سىڭلىمىنى باھىشۋاز - لىق قىلدى، دەپ سۆز - چۆچەك قىلىشقاندى، مەن ئۇنى ما - راپ بارسام، ئۇ باھىشۋازلىق قىلمايدىكەن، بەلكى 41 چىلتەندى. لىرىمگە شاراپ قويۇپ بېرىدىكەن، ئەنەلنىڭ قىلغان ئىشىمۇ ھەقكەن، مېنىڭ قىلغان ئىشىمۇ ھەقكەن» دېگەننى ئىپادىلەپ «ئەنەلەھق، مەنلەھق» دەپ چۆرگىلەپ، شەھەرگە چىقىپ، پىرقىراپ ساما سالغانكەن، ئەمما ئۇنى كۆزدىن قانداق يوقىتىشنى بىلمەي قالغان ھەسەتخور ئاخشۇنلار، چالا موللار، نا - دان تالىپلار بۇ گەپنى تەتۈرسىگە ئۆرۈپ، مەنسۇر ھەللاجى

«مەنمۇ خۇدا، خۇدامۇ خۇدا» دەپ پىر چەڭگى تۇتۇپ، ساما سالىدى دەپ بەتنام چاپلاپ، ناھەق دارغا ئاستۇرۇپ شېھىت قىلىۋەتكەنكەن.

نەسىردىن ئەپەندى خاسىيەتلىك قوچقار ئۆلتۈرۈلگەندە قا - راپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن، چۈشكەن جايدا جىم تۇرماي جاھاز - كەزدى سەيياھ بولۇپ، كۆزى يەتكەن، ئېشىكى بارالغانلىقى جايعا بېرىپ ئايلانغان. نەسىردىن ئەپەندىنىڭ چىرايىنى كۆر - گەن، سۆزىنى، ھېكايىسىنى ئاڭلىغان ھەرقانداق ئادەم كۈلۈپ يىقىلىپ قالغانكەن. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، نەسىردىن ئەپەندى - نىڭ شۇ زامانلاردا ئىككى دوستى بولغان، ئۇنىڭ بىرى ئۆزىدىن ئۆمۈر بويى ئايرىلمىغان سادىق ئېشىكى، يەنە بىرى، شۇ زا - مانلاردىكى پادىشاھلار ئىكەن. نەسىردىن ئەپەندى ھايات ۋاق - تىدا بىر ئۆمۈر كۈلگە - چاقچاق بىلەن ئۆتكەنمىش، ئۇ چۆل - لەرنى كەزگەندە لەتىپە سۆزلىسە ئېشىكى ھاڭرايمىشكەن، پادى - شاھلار ئاڭلىسا، كۈلۈپ تېلىقىپ، ئۈچەيلىرى ئۇزۇلەرمىشكەن. نەچچە ئون پادىشاھ ناماق ئۈستىدە لەتىپە ئاڭلاپ، گېلىغا تا - ھاق تۇرۇۋېلىپ، تېۋىپلار ئىلاج قىلغۇچە تىن تارتماي ئۆلۈپ كەتكەنكەن. ئۇنىڭ باسقان يولى، ماڭغان چۆلى، ئايلىنىغان شەھەر - دۆلەتلىرى ھەددى - ھېسابسىز ئىكەن. ئۇ ھاياتىنىڭ ئاخىرقى بىر قانچە كۈنلىرىنى تۈركىيىنىڭ ئاق شەھىرىدە ئې - شىكى بىلەن سەپەر قىلىپ ئۆتكۈزگەن ھەمدە سەپەر ئۈستىدە قازا قىلىپ، شۇ يەرگە قەبرىسى قاتۇرۇلغانمىش. ئۇنىڭ ۋەس - يىتىمۇ ياكى چوقۇنغۇچىلارنىڭ ئويۇنىمۇ ئىشقىلىپ، نەسىردىن ئەپەندىنىڭ قەبرىسى ئۈچ ئەتراپى ئوچۇق، ئالدى تەرەپكە مۇستەھكەم دەرۋازا ئورنىتىلىپ پۇختا قەدىمكى قۇلۇپ سېلىنغان كۆرۈنۈشتە ئىكەن. قەبرە گۈمبىزى بىر تەرەپكە قىڭغىر قوپۇ - رۇلغان بولۇپ، كىشىگە ھېلىلا ئۆرۈلۈپ كېتىدىغاندەك تۈيۈل - دىكەن. يەنە كېلىپ گۈمبەزنىڭ قىيىق تەرىپىگە ئەمەس، بەل - كى ئۇنىڭ قارشى تەرىپىگە ئاچا تىرەپ قويۇلغانكەن. گۈمبەز ئالدىغا بىر مەرەپ تاش قويۇلغان بولۇپ، تاشقا: «بۇ غوجا نەسىردىننىڭ ھاياتىنىڭ ئاخىرىدا كىشىلەرگە قىلغان چاقچىق - دۇر» دەپ ئويۇپ قويۇلغانمىش.

ئېيتىپ بەرگۈچى: لوپ ناھىيە ناۋا يېزىسىدىن ئوبۇلقاسىم غوجاقالىم، 73 ياش، ساۋاتسىز

تويلىغۇچى: ئېلى ئەسقەر
(لوپ ناھىيە ناۋا يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچى - سى)

مۇھەررىرى: مۇختار تۇردى

ئۆتكەن كۈنلەر

روزى مېراب ياسىن

مەن 1922 - يىلى دېھقان ئائىلىسىدە دۇنياغا كېلىپ،
 1927 - يىلى بەش يېشىدا دىنىي مەكتەپكە كىردىم،
 1933 - يىلى پەننىي مەكتەپكە كىرىپ 1936 - يىلى 14 - يې-
 شىمدا ئائىلەم بىلەن كۆچۈپ بورتالاغا كېلىپ ئورۇنلاش-
 تۇق. 1937 - يىلىدىن 1944 - يىلىغىچە ھەم بايلارغا يال-
 لىنىپ ئىشلىدىم ھەم ئائىلەمدە دېھقانچىلىق بىلەن شۇ-
 غۇللاندىم. 1944 - يىلى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتنى-
 شىپ، بورتالا، داخىيەنزى، موپاڭ، دۆربىلجىن، چۆچەك،
 قوبۇقسار، بۇرچىن، ئالتاي سوقۇشلىرىغا، كېيىن شىخو
 بورتوڭكىدىكى باندىت سوقۇشىغا قاتناشتىم.
 1942 - يىلى 11 - ئاي مەزگىلى، دەريالار مۇزلاپ
 سوغۇق كىرىپ قالغان ۋاق. ئورنى بورتالا ۋەتەي بىلەن

ستەي ئارىلىقى، مەن دوستۇم تۇراخۇن بىلەن ستەي
 دالىسىغا سۆكسۆك ئېلىش ئۈچۈن، قاراڭغۇ چۈشكەندە
 ئۆيىدىن چىقىپ، دەريا بويىغا بېرىپ، دەريادىن ئىككى
 پارچە مۇزنى ھارۋىمىزغا سېلىپ ھارۋىغا ئوبدان ئورۇنۇپ
 يېتىپ ئۇخلاپ قاپتۇ. ئاتلىرىمىز شۇ ماڭغانچە ۋەتەيگە
 بېرىپ ناھايىتى كۆپ ھارۋىكەشلەرنىڭ ئارىسىغا كىرىپ
 قاپتۇق. ئويغانساق غۇلجىدىن ئۈرۈمچىگە ماڭغان ھار-
 ۋىكەشلەرنىڭ قونالغۇسى ئىكەن. ئۇ چاغلاردا بىر ئادەم
 توققۇز - ئون ھارۋا ھەيدەيتتى، بۇ ھارۋىلار «تارانچى
 ھارۋىسى» دەپ ئاتىلاتتى. ئۇلار غۇلجىدىن بايلارنىڭ
 يۈكلىرىنى بېسىپ ئۈرۈمچى، قۇمۇل ۋە ئىچكىرى ئۆلكە-
 لەرگە كىرىپ كېتەتتى. ئىچكىرى ۋە قۇمۇل، ئۈرۈمچى-

رېپ كەتتىم، ئىتىمۇ مەن بىلەن بىرگە يۈگۈرمەكتە. ئاخىر جەرەن بىر بوز قاراغان تىكەنگە قاپقان ئىلىشىپ قېلىپ جەرەننى تۇتۇۋېلىپ يېنىمدىن پىچقىمىنى ئېلىپ بوغۇزلاپ جەرەننىڭ پۇتىدىن قاپقانىنى ئېلىپ تاشلاپ ئارقامغا قارد. سام، ھېلىقى ئىت بىر كىلوپىتىر يىراقلىقتا ئوتوبولاق تە. رەپكە قاراپ تىنماي چېپىپ كېتىپ بارىدۇ. مەن جەرەننى ھارۋامنىڭ ئۈستىگە تاشلاپ ھېلىقى تۈلكىنى سالغان تاغار بىلەن يېنىمغا قويۇپ خۇشاللىقىمدا يەنە ئوتۇن ئېلىشقا باشلىدىم. بىرەر سائەت ئۆتكەندىن كېيىن ھېلىقى قارا ئىت بىر ئاتلىق قازاقنى باشلاپ يېتىپ كەلدى. كەلگىنى زادەن ئىسىملىك قازاق كىشى بولۇپ، ئوتوبولاققا ئولتۇرۇپ قۇرۇق تېرەك، سىنەي يېزىقلىرىدىن جەرەنتاغ ئىچىگە قاپقان قويۇپ تۇتۇپ شۇلار بىلەن گۆش تەمىناتىنى قامدايدىكەن. ئۇ كىشى 50 ياشلار چامىسىدا بار ئىكەن. بۇ كىشى ماڭا قاراپ «ھەي ئونۇنچى سارت قاپقان قەيەردە؟ قاپقانىنى تاپ» دەپ ماڭا دېۋەيلەپ قاتتىق ھەيۋە قىلدى. مەن قورققانلىقىمىدىن قاپقانىنى تاشلىغان يەردىن ئېلىپ قولغا بەردىم. بۇ قازاق كىشى ئاتتىن چۈشۈپ جەرەننى ئېلىپ سويۇپ بىر ساننى ماڭا بېرىپ، قالغان قىسمىنى ئېتىغا ئارتىپ ئوتو بۇلاق تەرەپكە ئېلىپ كەتتى، تۈلكىنى كۆرمەي قالدى.

شۇ مەزگىلدە سىتەينىڭ يېزىقلىرىدا جەرەن دېگەن قورۇ - قورۇسى بىلەن ئوتلاپ، يايلاپ يۈرەتتى، تاغدا تاغ ئۆچكىلەر ھەم كۆپ بولۇپ، بۇنىڭدىن ئوۋچىلار ئۆزىنىڭ مېلىدەك تۇتۇپ يەيتتى.

شۇ كۈنى يۇقىرىقىدەك ئىشلار بىلەن ئوتۇن ئالالماي ئوتۇننى باسقاق يېرىم ھارۋىمغا يەتمىدى. بىز چوڭقۇر بىر ساينىڭ ئىچىگە ھارۋىمىزنى چىقىرىپ ئاتلىرىمىزنى چىڭ باغلاپ ئاتلىرىمىزغا چۆپ سېلىپ بېرىپ ئۆزىمىز چاي قاينىتىپ قورسىقىمىزنى تويغۇزۇپ ئۇخلاپ قاپتۇق. بىر ۋاقىتتا ئاتلىرىمىز ئۈرگۈپ خارقىراپ چۈلۈۋرلىرىنى ئۈزۈپ قاچقىلى تاس قاپتۇ. تۇراخۇن بىلەن ئىككىمىز ئويغىنىپ قارىساق مېنىڭ ھارۋامنىڭ چاقىنىڭ ئاستىنى بىر بۆرە كېلىپ قېزىۋاتىدۇ. ئاتلىرىمىز بۇ بۆردىن قورقۇپ قاچقىلى تاس قاپتۇ، دەرھال ئالدىمىزدىكى چوغقا ئازراق سامان سېلىپ ئوتنى يېقىپ ئەتراپنى يورۇتۇپ بۆرنى قوغلىساق بۆرە قاچماي بىزگە يۈگۈردى، بىز قوللىرىمىزغا جوتۇلىرىمىزنى ئېلىپ قارشى تۇرساقمۇ ئامال بولمىغاند.

لەردىن يۈك بېسىپ غۇلجا ھەم قەشقەر، خوتەنلەرگىچە كېتەتتى. ئۇ چاغلاردا ماشىنا كەمدىن كەم ئۇچرايتتى، مانا شۇ ھارۋىلار توپىنىڭ ئىچىگە كىرىپ قېلىپ، ھارۋىكەش تارانچىلاردىن تىل - ھاقارەت ھەم تاياق - دەشەم يەپ ئاران ئۇلاردىن قۇتۇلۇپ يۇقىرى سىنەي تەرەپكە قاراپ ھارۋا يولى بىلەن ئاتلىرىمىزنى قوغلاپ ئالدىمدا تۇرا. خۇن، كەينىدە مەن جۇۋىلىرىمىزنى باش - كۆزىمىزگە ئورنۇۋېلىپ كېتىپ بارىمىز. ئاغىنەم تۇراخۇن ئالدىمدا مې - ئىپ خېلى ئۇزاپ كەتتى. مەن ئېتىمنى قامچىلىسام ماڭماي قالدى. جۇۋامنىڭ ياقىسىنى چۈشۈرۈپ ئاتنىڭ ئالدى تە. رېپكە قارىسام سېرىق ئىتقا ئوخشاش بىر نېمە يولنىڭ چېتىدە ياتىدۇ، مەن ھارۋىدىن چۈشۈپ ھېلىقى سېرىق ئىتقا زەن سېلىپ قارىسام ئۇ ئىت ئەمەس «تۈلكە» ئىكەن. مەن بۇ تۈلكىنى ئۇخلاپ قالغان تۈلكە ئوخشايدۇ، دەپ ئۈستۈمدىكى جۇۋامنى سېلىپ ئاستا بېرىپ جۇۋام بىلەن بېسىۋالدىم، لېكىن بۇ مىدىر - سىدىر قىلمىدى، جۇۋامنى قايرىپ تاشلاپ قارىسام تۈلكە ئوۋچىلارنىڭ تۈلكىگە قويغان زەھەر (ئوغا) سىنى يەپ ئۆلۈپ قالغاندەك. مەن خۇشاللىقىمىدىن تۈلكىنى كۆتۈرۈپ ئېلىپ تا - غارغا سېلىپ ئالدىمغا قاراپ ماڭدىم ئېتىمنى چايتۇرۇپ ئوتۇن ئالدىغان يەرگە يېقىن بارغاندا قۇرۇق تېرەك تەرەپتىكى تاغدىن بىر توپ بۆرە بىز تەرەپكە قاراپ كې - لمۇۋاتىدۇ. بۇ بۆرنى ساناپ باسقاق 60 تىن ئوشۇق، بىز بىر تەرەپتىن قورقساقمۇ، يەنە بىر تەرەپتىن قىزىقىپ ھوقۇيتۇپ ۋارقىراپ بەردۇق، بۇ بۆرلەر بىزنىڭ ئالدىدە. مېزدىن ئۆتۈپ «قوشەجەكنىڭ» تاغ تەرەپىگە قاراپ چىقىپ كېتىشتى. بۇ بۆرلەر كۈرسۈككە كىرگەن بۆرلەر ئىكەن، قانچۇق بۆرنى ئالدىغا سېلىپ بىر - بىرىگە قار - شىلىشىپ ھەيۋە بىلەن كېتىپ بارىدۇ.

بىز ئوتۇن بار يەرگە، يەنى سىتەيگە يېقىن بېرىپ ھارۋىلىرىمىزنى چىقىرىپ ئاتلىرىمىزغا چۆپ سېلىپ بېرىپ ئوتۇن ئېلىشقا باشلىدۇق. بىز بىر ئاز ئوتۇن ئالغاندىن كېيىن بىر قارا ئىت قاپقانغا چۈشكەن بىر جەرەن (قارا قۇيرۇق) نى قوغلاپ مېنىڭ ئالدىمغا كېلىپ توختىدى جەرەننىڭ كەينىدە زوڭ ئولتۇردى، خۇددى جەرەن مېنى قاپقاندىن قۇتۇلدۇرۇۋال، دەپ تەلمۈرۈپ قاراپ تۇرغاندەك قاراپ تۇراتتى. بىراق مەن ئاچ كۆزلۈك قىلىپ جە - رەنگە يۈگۈرۈپ بارسام جەرەن قاچتى. مەن قوغلاپ ھې -

خان.

1945 - يىلى «ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى» مەزگىلىدە بىز شىمالىي فرونتتا قوبۇقسار ناھىيىسىدە گومىنداڭنىڭ 2000 ئەسكىرى بىلەن يەتتە كۈن سوقۇشۇپ قوبۇقسار ناھىيىسىنى ئالالمىغانلىقىمىز ئۈچۈن كوماندىرىمىز لىس-كىننىڭ يوليورۇقى بىلەن جەڭ مەيدانىنىڭ شەرقىي تەرىپىنى ئېچىۋەتتۇق، شۇ كۈنى كېچىدە قوبۇقساردىكى بارلىق دۈشمەنلەر قاچتى. ئەتىسى سەھەردە ئارقىسىدىن قوغلاپ دۈشمەنلەرنىڭ قارشىلىق قىلغانلىرىنى ئۆلتۈرۈپ ئەل بولغانلىرىنى ئالدىمىزغا سېلىپ ھەيدەپ مىللىي ئارمىيىنىڭ ئورتا فرونتىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىپ بىز جىمىنەي، بۇرچىن ناھىيىلىرىنى ئازاد قىلىشقا بارلىق قىسىمنى ئارمىيىمىزدا قالدۇرۇپ زەربىدار قىسىم بولۇپ بۇرچىنغا قاراپ ماڭدۇق، كېچىسى بۇرچىنغا ئون كىلومېتىر چامىسىدا كېلىپ تاڭ سەھەردە بۇرچىنغا كىرىش ئۈچۈن تاغنىڭ باغرىدا بىر بۇلاقنىڭ چۆرىسىدە ئاتلىرىمىزنى بېقىشقا باشلىدۇق، شۇ مەزگىلدە بىزنىڭ ئەتراپىمىزدا ئىتقا ئوخشاش بىر نېمىلەر بىزگە ھەمراھ بولۇۋالدى. بىز ئۇنىڭغا تاش ئاتساقمۇ كەتمەيدۇ. مىللىتى ئېتىشقا، سەرەڭگە يېقىشقا، تاماكا چېكىشكە تېخىمۇ بولمايدۇ. دۈشمەننىڭ ئاڭلاپ قېلىشى ۋە يورۇقنى كۆرۈپ قېلىشى ئېھتىمالى بار. ھېلىقى ئىتقا ئوخشاش بىر نېمىلەر بىزنى ئايلىنىپ بىردەم ئاتنىڭ ئالدىغا كەلسە، بىردەم بىزنىڭ ئالدىمىزغا كېلىپ قۇيرۇق قىنى شىپاڭشىتىپ كەتمىدى. ۋاقىت تۈن يېرىمىدىن ئاشتى. كوماندىر تەرەپتىن بىزگە مەخپىي بۇيرۇق كېلىپ بۇرچىنغا قاراپ يولغا چىقىپ تاڭ يورۇغاندا بۇرچىننىڭ ئاياغ تەرىپىدىكى دەريادىن ئاران دېگەندە ئۆتتۇق، ھېلىقى چىل-بۆرە ئىتلار بىز بىلەن بىرگە دەريا بويىغىچە كېلىپ، دەريادىن ئۆتەلمەي دەريانىڭ ئۇ قېتىدا قالدى.

بىز بۇرچىنغا ھۇجۇم قىلىپ يېرىم سائەت ئىچىدە بۇرچىننى ئىشغال قىلىپ بولدۇق. دۈشمەنلەرنىڭ ھەممىسىنى ئەسەرگە چۈشۈردۇق، بۇرچىن تىنچلانغاندىن كېيىن ئۇ قېتىغا قارساق ھېلىقى چىلبۇرلەر زولك ئولتۇرىدۇ، شۇ ۋاقىتتا تولەنباي دىسكىلىك پىلموننى ئېلىپ چىقىپ پىل-موتنى تاتلىۋېتىپ قويۇۋەتتى. بۇ چىلبۇرلەرنىڭ بەزىلىرى قاچتى، بەزىلىرى يىقىلدى، بىز دەرھال كېمە بىلەن ئۇ تەرەپكە ئۆتۈپ تەكشۈرۈپ كۆرسەك چىلبۇردىن 12 سى ئۆلۈپ قالغانلىرى قېچىپ كېتىپتۇ.

لىقى ئۈچۈن ھارۋىنىڭ ئۈستىگە چىقىپ ۋارقىراپ ھوقۇيدى. ئۈچ بەردۇق. بۇ بۆرە يېنىمىزدىكى دۆڭگە چىقىپ ھۇۋ-لاشقا باشلىدى. بىر نەچچە مىنۇتقا قالماي ئەتراپىمىزنى بۆرە قاپلاپ كەتتى. بىز قانداق قىلارىمىزنى بىلمەي قوشۇپ ھارۋىنىڭ ئۈستىگە چىقىشىمىزغا ھارۋىلىرىمىزنى، بۆرلەر ئاتلىرىمىزنىڭ ئالدىغا ئۆتۈۋېلىپ بىزنى بوزەك ئېتىشكە باشلىدى. بىز ئامال قىلىپ ئىلى - ئۈرۈمچى تاشيولىغا چىقىۋالدۇق. ئەتراپىمىزغا قارىساق بۆرلەر بە-رەر يۈزدەك كۆرۈنۈپ كەتتى. ئاتلىرىمىز تاشيولدا ئالدىغا قاراپ بولۇشقا چىپۋاتىدۇ. بۆرلەر ئاتنىڭ يولىنى تو-سۇپ ئاتنىڭ تۇمشۇقىغا ئېغىز سالماقتا، ئاتلىرىمىز ئالدى پۈتى بىلەن بۆرىگە چاقچىپ ئۇرماقتا. يولدا ئادەم ياكى ھارۋا، ماشىنا ھەم يوق. ئۇ ۋاقىتتا ماشىنىلار ناھايىتى كەمدىن كەم ماڭاتتى، ئاتلىرىمىز چاپقانسېرى تەرلەپ سۇ بولۇپ كەتتى. بىزمۇ قورقۇپ جوتۇلىرىمىزنى قوللىمىزغا ئېلىپ بۆرلەرگە ھەيۋە قىلىپ ۋارقىراۋاتىمىز، بىز قور-قۇپ كېتىپ بارىمىز. بۆرلەر بىردەم چېپىشىپ ئالدىمىزغا ئۆتسە، بىردەم ئالدىمىزغا ھەم كەينى تەرىپىمىزگە ئۆتىدۇ. شۇنداق كېتىپ بارغىنىمىزدا ۋەتەي تەرەپتىن بىر ماشىنى-نىڭ يورۇقى چىقىپ ناھايىتى تەستە بىزگە يېتىپ كەلدى. ئۇ ۋاقىتتا ئامېرىكىنىڭ «شودوجى» دېگەن ماشىنىلىرى بولۇپ ناھايىتى ئاستا ماڭاتتى، بۆرلەر شۇ ماشىنىنىڭ يورۇقى بىلەن ۋەتەيگە يېقىن كەلگەندە بىر - بىرىدىن ئايرىلىپ قېلىشقا باشلىدى. بىز بۆرلەردىن ئايرىلغانلىقىمىزدىن خۇش بولۇپ ۋەتەيگە كېلىپ ئاتلىرىمىزنى ھار-ۋىدىن چىقىرىپ ئاتنىڭ تۇمشۇقىغا قارساق بۆرلەرنىڭ چىشىلىگەن ئىزلىرىدىن قان ئېقىپ تۇرۇپتۇ. بىز ئاتلىرىمىزنى ئوبدان دەم ئالدۇرۇپ جەرنىڭ بىر پۈتىنى چې-لەككە سېلىپ شورپا قىلىپ ئىچتۇق، ھېلىقى تۈلكىنى تو-لۇمچە قىلىپ سويدۇق. ھېلىقى بۆرلەردىن قورققان قورقۇنچىمىز ئاللىقاچان تۈگىدى. شۇ يىللاردا بورتالانىڭ بەشبۇلاق دېگەن يېرىدە يالغۇز ئوتۇنغا بارغان ما ئ-سىملىك بىر كىشىنىڭ ئىككى ئىتى بىلەن ئۆزىنى بۆرە يەپ قويغان بولۇپ، كىشىلەر بۆرلەردىن ئېھتىيات قىلىدىغان بولغان. يەنە بىر ناۋاي ۋەتەيدىن بورتالاغا قاراپ كېچىدە كېتىۋاتسا بىر بۆرە ئۇ كىشىگە ھەمراھ بولۇپ ھەيۋە قىل-غاندا يانچۇقىدا بىر باغ سەرەڭگىنى يورۇتۇپ بۆرىگە ئېتىپ تاش كۆۋرۈككە كېلىۋېلىپ بۆرىدىن قۇتۇلۇپ قال-

IRAS

1930 - يىللار بولسا كېرەك. مېنىڭ سەككىز ياش ۋاقتىم ئىدى، مەن ئۆگەي ئانام توپىخان، ئاچام نساخان ۋە ئاكام ياقۇبجان بىلەن تاشقىرىقى ھويلىدىن ئىچكىرىكى ھويلىغا كىرىپ بوستان تەرەپكە مېڭىپ ئالدىدا ئاچام بۇتدا كەش كىيىكلىك بوستاندىكى ئېرىقنىڭ كۆۈرۈكىدىن ئۆتۈۋاتقاندا بىر ئاق چىغار يىلان ئاچام نساخاننىڭ پۇتىغا ئورلىۋالدى. ئاچام بەك قورقۇپ كېتىپ يىلاننى كۆرمەي دەسسەۋاپتۇ. يىلاننىڭ بارلىق تېنى ئاچامنىڭ پۇتىغا ئورالدى. يىلان باش تەرىپىنى بىر غېرىچ ئېگىز تىك تۇرغۇزۇۋاپتۇ. ئاكام ياقۇبجان ئۆيىدىن قىسقىچىنى ئېلىپ چىقىپ يىلاننى قىسىپ يەرگە ئېلىپ تاشلىغاندا يەنە يىلان قۇيرۇقىنى يەرگە تىرەپ تىلىنى چىقىرىپ تىك تۇرۇۋالدى، ئاكام يوغان بىر كالتەك ئېلىپ كېلىپ يىلاننى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتتى، يىلان ئاچامغا بولسۇن ياكى باشقىمىزغا بولسۇن ھېچقانداق زاھا قىلمىدى.

شۇ كۈنى دادام شەنبە بازارغا كەتكەنىدى. دادام كەچقۇرۇن كەلگەندە ئانام ئەھۋالنى ئېيتتى دادام خاپا بولۇپ شۇنداق دېدى: «بۇ يىلاننىڭ پايدىسى بار يىلان ئىدى، مەن ئۆيىنىڭ ئارقىدا ۋە قازناقتا، بوستانلىقىدا بىر نەچچە قېتىم كۆرگەنىدىم. بۇ يىلانغا مەن تېگىشىمگەندەم، بەك يامان قىسىلسە».

دېمەكچى بىزنىڭ قولىمىزدىكى 400 دەك ئۆچكىدىن 250 ئۆچكە تۆت - بەش كۈن ئىچىدە ئۆلۈپ كەتتى ھەم شۇ يىلان ئۆلتۈرۈلگەن بوستان قۇرۇپ كەتتى، شۇ يەنە يىلاننى قىسقىچ بىلەن تۇتۇپ بەرگەن ئاكام ئۆمەر جان نەچچە كۈندىن كېيىن قازا قىلىپ كەتتى، بىز شۇ مەزگىلدە شۇ يىلاننىڭ ئۆلتۈرۈلگەنلىكىدىن مۇشۇ ئەھۋال كېلىپ چىقتى دەپ تونۇدۇق.

1953 - يىلى كۈز پەسلى. بىز بورتالادىن ئاقبوتنىڭ خوتخور دېگەن يېرىگە سودا شىركىتىنىڭ تەقسىماتى بو- يىچە مەن داۋۇت بوۋاينى، قاجىباي دېگەن ئۈچ كىشىنى ماگىزىن ئېچىپ مال سېتىش، خام مال سېتىۋېلىش ئۈچۈن تەقسىم قىلىندۇق. بىزنىڭ ماگىزىن ئاچقان ئورنىمىز ئوكا دېگەن بىر موڭغۇل قورۇسىنىڭ بىر ئېغىزلىق ئۆيىدە. ئۇ يەرگە ئۈچلىمىز بالا - چاقىلىرىمىز بىلەن كۆچۈپ چىقتۇق. بەزى كۈنلەردە ئاقبوتنىڭ نېرسىدە بارات دېگەن كىشىنىڭ تۈگمىنىنىڭ يېنىدا قارا سۇ بولۇپ شۇ يەردە بېلىق كۆپ بولىدىكەن. مەن داۋۇت ئاكام دېگەن كىشى

بىلەن بېلىق تۇتۇشقا كېتىپ بارساق ئالدىمىزغا بىر تۈلكە يولۇقۇپ بىزنىڭ ئالدىمىزدىن توغرا كېسىپ ئۆتۈپ كەتتى. تى، داۋۇت ئاكام «ماڭا قاراپ ھەي ئۇكا بىزنىڭ بۈگۈن بېلىق تۇتۇش ئويىمىز بولمايدۇ، نېمىشقا دېسەڭ ئاۋۇ قۇۋ تۈلكە ئالدىمىزدىن كېسىپ ئۆتۈپ كەتتى ئەمەسمۇ» دېدى. مەن «كونا گەپنى قويۇڭا داۋۇت ئاكا» دېدىم. «قېنى كۆرۈپ باقايلى» دېدى - دە، يۈرۈپ كەتتۇق. بىز بېلىق بار يەرگە بېرىپ قومۇشلۇقنىڭ ئىچىدىن ئارىلاپ قاراسۇغا بارساق قارا سۇنىڭ ئەتراپىدا سۇ بويلىرىدا سېرىق باشلىق يىلانلار ناھايىتى كۆپ مېڭىشىپ يۈرۈپتۇ، پۇت باسدىغان يەر يوق. سېرىق باشلىق يىلان ئادەمگە زىيان - زەخمەت يەتكۈزمىسە ناھايىتى سۈرلۈك بولمايخانلىقى ھەم كۆپ بولغانلىقى ئۈچۈن كىشى شۈركىنىدەكەن، لېكىن قاراسۇنىڭ چوڭقۇر يېرىدىن دۆڭ يېرىگىچە قارماق سالىساقمۇ ھېچ يەردە بېلىق يوق. شۇ كۈنى ناھايىتى مازىدىگەرگىچە ھېچ نېمە تۇنالمىدى قارماق تايماقلىرىمىزنى ئېلىپ بورتالا دەريا بويىغا يېقىنلاپ كەلگەندە مەن ئالدىدا، داۋۇت ئاكام كەينىدە بىر چىغار يولدا ئىككى تەرىپى ئىككى - ئۈچ مېتىر ئېگىزلىكتە ئۆسكەن چىغىنىڭ ئىچى بىلەن كېتىپ بارساق ئۇزۇنلۇقى ئىككى مېتىردىن ئۇزۇن، توملۇقى كەتمەن سېپىدىن توم، باش تەرىپى مۇشۇنىڭ بېشىدەك بار بىر چوڭ يىلان يول بىلەن كېتىپ بېرىپتۇ. مەن قورقۇپ «ھەي داۋۇت ئاكا ئەجدىھار يەنە يىلاننى، قاراڭ!» دېسەم، داۋۇت ئاكام كېلىپ ئۇمۇ قورقۇپ يىراقراق قاچتى، ئۇ يىلاننى ئۆلتۈرەيلى دېسەك قولىمىزدا تايماق، ھېچ نېمە يوق. چامما ۋە تاش بىلەن ئېتىپ ئۇرۇشقا، چاممۇ ئۇنىڭغا تاش، چامما كار قىلمىدى. بىر ۋاقىتتا يەنە يىلاننىڭ يېنىدىكى يوغان بىر تۈپ چىغىنىڭ ئەتراپىغا شۇنداق بىر ئورالدى - دە، چىغىنى يۆگەپلا چىغىدىن ئىككى مېتىرچە يۇقىرىلاپ ئۈستىگە چىقتى. 100 تال دەك چىغى سەل ئېگىلىپ قالدى. يىلان بېشىنى چىغىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ ئاسمانغا ۋە ھەر تەرەپكە قاراشقا باشلىدى. بىز قورقۇپ 200 - 300 مېتىر يەرگىچە قېچىپ بېرىپ قاراپ تۇردۇق. يېرىم سائەت مىقدارى ھېلىقى يىلان چىغىنىڭ ئۈستىدىن يەرگە چۈشتى، ئىككىمىز يىلاننىڭ يېنىغا بارماق بىر يوغان تۆشۈكنىڭ ئاغزىدا بىر ھارۋىنىڭ چاقى - دەك ئورۇلۇپ يېتىپتۇ. قارىساق بىر ئاتلىق قازاق كىشى 100 مېتىر يىراقلىقتا كېتىپ بارىدىكەن. ئۇ كىشىنى قىچقىمۇ

2004

دۆڭ باغرىدا ئىكەن. ئۇلار ئۈچ - تۆت ئادەم بولۇپ تۈگمەنگە بىر كويلا (چوڭقۇر) ئازگال قېزىپ كەڭلىكى بەش مېتىر، ئۇزۇنلۇقى ئالتە مېتىر، چوڭقۇرلۇقى بەش مېتىر ئورۇننى تۆت كۈن قېزىپ پۈتكۈزۈپتۇ. ئەتىسى قالغان تۇپراقنى تازىلايلى، دەپ كەلسە تۈگمەننىڭ كۆي-لىسىنىڭ چوڭقۇرلۇقىدا سان - ساناقسىز نۇرغۇن يىلانلار بىر - بىرىگە چىرىشىپ مەدىر - مەدىر قىلىپ يېتىپ كەپتۇ، ئۇ يىلانلارنىڭ دەل ئوتتۇرىسىدا ھەممە يىلانلار دىن يوغان بىر سېرىق بوغما شەكىللىك چوڭلۇقى سە - رەڭگىنىڭ تېلىدىن كىچىكرەك مۇڭگۈزلۈك يىلان بېشى يوغان بېشىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ بىزگە قاراپ ئىسقىرتتى، ئۇنىڭ ئىسقىرتىشى بىلەن باشقا يىلانلارمۇ بىزگە قاراپ تۇرغاندىن كېيىن بىز قورقۇپ قېچىپ كەتتۇق. ئۈچ كۈن - دىن كېيىن موڭغۇللارنىڭ ئۆرپ - ئادىتى بويىچە چوڭ لامالارنى قىچقىرىپ كېلىپ يىلانلارغا سۈت چېچىپ، ئۇن چېچىپ، كېپەك چېچىپ ئەتىسى ئون تاغار دەك كېپەك ئېلىپ كېلىپ كېپەكنى يولغا يېرىم مېتىر كەڭلىكتە جىگدە بۇلاق تەرەپكە چېچىپ ماڭغاندىن كېيىن، ئوتتۇرىدىن ھېلىقى مۇڭگۈزلۈك يىلان ئۈچ قېتىم ئىسقىرتىپ چىرقىپ راپ كېپەكنىڭ ئۈستى بىلەن يولغا چىقىپ ھارۋىدا كېپەكنى چېچىپ ماڭدى. ھېلىقى مۇڭگۈزلۈك يىلاننى يىلانلار ئوتتۇرىغا ئېلىپ جىگدە بۇلاققا كۆچۈرۈۋەتكەن ئىكەن. ھا - زىر جىگدە بۇلاق ئەمەس، يىلان بۇلاق دەپ ئاتىلىدىغان بولغان. بۇ ئەھۋالنىڭ ۋاقتى 1932 - يىلى 7 - ئاي مەز - گىلى ئىكەن. بۇ ئەھۋالنى مۇھەممەد تۈگمەنچى ئۆز ئا - زى بىلەن ئېيتىپ بەرگەن.

30 - يىللىرىدىن ئىلگىرى قەشقەر كاتتايلاق ئويتاغ دېگەن يەردە ئىبراھىم چىغار ۋە بۇقاخۇن دېگەن ئىككى كىشى بولۇپ، بۇلار ياخشى ئات مەنىپ يۈرىدىغان، نەدە ئوغلاق تارتىش، مەشرەپ، چېلىش بار ئورۇنلاردا تاما - شنى كۆپرەك قىلىدىغان ئادەملەر ئىدى. بىر كۈنى بۇ ئىككىسى ئاتلىرىنى مەنىپ ئويتاغدىن يولغا چىقىپ توڭگۇز ئاغزى تەرەپتىكى ئابدۇقادىر داموللامنىڭ دېھقانچىلىق قىلىدىغان يېرىنىڭ يېنىغا بېرىپ ئاتلىرىنى توختىتىپ ئەتراپىغا قارىسا ھاۋادا بىر نەچچە تورغايلار چۇرۇلداپ سايراۋېتىپتۇ. بۇ تورغايلار ئىچىدە ئۈچ يەردە ئۈچ تور - غاينىڭ تۈكلىرى تۈزۈپ بارا - بارا يەرگە تۈزۈشقا باش - لاپتۇ ھەم تورغايلار يەرگە تۈۋەنلەپ چۈشۈۋېتىپتۇ. بۇ

رەپ: «ما يىلاننى ئۆلتۈرەيلى دېسەك قولمىزدا تايلاق يوق، بىر تايلاق تېپىپ بەرگەن» دېسەك بۇ كىشى يىلاننى كۆرۈپ «ۋايىي، ۋايىي مانا يىلان ئەمەس ئەجدىھار ئىكەن» دەپ قورقۇپ قېچىپ كەتتى. بىز شۇنداق بول - سىمۇ يىلاننى ئۆلتۈرۈپ كەتمەسەك بولمايدۇ، دەپ بىر مال بېسىۋاتقان بالىنى يېنىمىزدىكى تامغا ئەۋەتىپ قازاق ئۆيىنىڭ تۈڭلۈك تىرەيدىغان «جاقان» دەيدىغان بىر ئۇزۇن كالتەك ياغاچنى ئالدىرۇپ ھېلىقى ياغاچ بىلەن ئۇرۇپ ئاران دېگەندە يىلاننى ئۆلتۈرۈپ ياغاچنىڭ ئوت - تۇرسىغا چېلەكنى ئىلگەندەك ئىلىپ داۋۇت ئاكام بىلەن كۆتۈرۈپ ئاران دېگەندە بورتالا دەرياسىنىڭ ئاياغ تە - رىپىدە ھارۋىنىڭ چاق ماڭىدىغان يولغا شېغىلنى چوڭقۇر قېزىپ كۆمۈۋەتتۇق. شۇنداق قىلىپ ئۆيگە كېتىپ ئەتىسى چۈشتىن كېيىن ئەتراپىمىزدا يىلان كۆپىيىپ كەتتى، يېنى - مىزدىكى موڭغۇلنىڭ لامالرى سىلەر تۈنۈگۈن ئۆلتۈرگەن يىلاننىڭ بالاق، ئۇرۇق ئەۋلادى كەپتۇ، سىلەرگە ۋە باشقىلىرىمىزغا بۇ يىلانلاردىن زىيان - زەخمەت يېتىپ قالماستۇن، دەپ بىزنى ئاگاھلاندۇردى. بىز نېمە قىلا - رىزىنى بىلمەي كېچىسى خوتۇن، بالا - چاقىلىرىمىز بىلەن ئۆگزىگە چىقىپ بىرەر كۈن ياتقاندىن كېيىن ئاقبوتنىڭ لاماسى بىزنىڭ دۇكانغا كېلىپ بىزگە «سىلەر سۈت ۋە ئاق ئۇن قاتارلىق نەرسىلەردىن ئېلىپ مۇشۇ قورۇننىڭ ئىشىكىدىن ئاز - ئاز چېچىپ، سۈتتىن ئازراقتىن تۆكۈپ خارمودۇن (قارا دەريا) تەرەپكە مېڭىڭلار، يىلانلار مۇشۇ ئاقنىڭ ئۈستى بىلەن مېڭىپ خارمودۇن بىلەن جىگدە بۇلاققا ئۆتۈپ كېتىدۇ» دېدى.

بىز لامانىڭ سۆزى بويىچە داۋۇت ئاكام ئىككىمىز ئۇن ۋە سۈت چېچىپ خارمودۇن تەرەپكە باردۇق، ئەتە - سى قارىساق ھېلىقى يىلاندىن بىرسىمۇ يوق. بۇ ئىش ئارقىلىق بۇ يىلانلاردىن قۇتۇلساقمۇ، بۇ ئىش ھازىرغىچە ئېسىمىزدىن چىقىپ كەتكىنى يوق.

بورتالانىڭ لەنتىدى دېگەن مەھەللىسىدە مۇھەممەد تۈگمەنچى دېگەن بىر كىشى بولۇپ، ئۇ كىشى كىشىلەرگە تۈگمەن ياساپ بېرىپ ئوقەت قىلىدىغان ئادەم ئىدى. ئۇ كىشى يولۇققان تۈۋەندىكى پاجىئەلىك ئەھۋاللارنى بىزگە سۆزلەپ بەرگەندى. ئۇ كىشى بىر موڭغۇل زەنگىنىڭ تۈگمىنىنى ياساشنى كۆتۈرە ئاپتۇ. ئۇ ياسايدىغان تۈگمەن ھازىرقى ئالانغا (ئالانئاۋ) ماڭىدىغان تاشيولنىڭ بويى

M
I
R
A
S

نېمە ئالامەت دەپ قارىسا ھېلىقى تورغايلارنىڭ يۇڭلىرى تۈزۈپ لوخ گۆش بولۇپ يەرگە چۈشۈپتۇ. تورغا ي چۈشكەن يەرگە قارىسا ئۈچ يەردە ئۈچ يىلان تىكەنگە قۇيرۇقىنى ئوربۇپلاپ ئاغزىنى يوغان ئېچىپ تورغاينى دەم تارتقانىكەن، بۇ ئىككىسى ھېلىقى تورغايلارنى بىراقلا ئاغزىغا سېلىپ ئاستا - ئاستا ناھايىتى تەستە يۇتۇۋېتىپ مېڭىپ كېتىپتۇ، بۇ ئىشقا ھەيران قالغان بۇ ئىككىسى بۇ يەردە يىلان كۆپ ئىكەن دەپ ئاتلىرىنى قامچىلاپ ئاد- دۇقادىر داموللامنىڭ تېمىغا كېتىپ قاپتۇ.

ئىبراھىم چىغار بىلەن بۇقاخۇن دېگەن ئادەم يەنە مۇنداق بىر ۋەقەنى كۆرگەنىكەن. 30 - يىللاردىن بۇرۇن بۇ ئىككى ئادەم قىشنىڭ ئاخىرقى بىر سوغۇق كۈنلىرىدە ئويتاغدىن پەيزاۋات ناھىيىسىگە بىر ئاغىنىسىنىڭ ئۆيىگە بارغاچ پەيزاۋات بازىرىنى كۆرگىلى مېڭىپ خان دەرياسى تەرەپتىكى يول بىلەن كېتىپ بارسا يولدىن بىر كىلومېتىر ئەتراپىدا، 200 دەك تۆگە ئوتلاۋېتىپتۇ. بۇنىڭ ئىچىدە بىر بۇغرا تۆگە بولۇپ تازا مەست بولغان ۋاقتى ئىكەن. بۇ تۆگىنىڭ ئاۋازى بوغۇلدىسا ناھايىتى يىراق يەرگە ئاڭلى- نىدىكەن. بۇ تۆگە بىزنى كۆرۈپ ئۆزىنى يەرگە تاشلاپ ئېغىناشقا باشلىدى. بىز بۇ تۆگىدىن گۇمان قىلىپ ئېتە- مىزنى بولۇشقا چاپتۇرۇپ قاچتۇق. بىر ۋاقىتتا ئارقىمىزغا قارىساق تۆگە تېخى ئېغىناۋېتىپتۇ. ئاڭغىچە بىزمۇ خان دەرياسى بويىغا كېلىپ قالدۇق. ئاتلىرىمىزنى توختىتىپ ئارقىمىزغا قارىساق ھېلىقى مەست تۆگە بىزگە 100 مېتىرلا كېلىپ قاپتۇ. ئۇ بېشىنى يەرگە سېلىپ يۈگۈرىدىغان بولسا ئۇچار جانئورلارمۇ ئۆتەلمەيدىكەن. بىز دەرھاللا خان دەرياسىدىكى سىلىق مۇزدىن ئۆتۈۋېلىپ ئارقىمىزغا قا- رساق تۆگە مۇزغا كېلىپ تەپتىن يېقىلىپ چۈشۈپتۇ. تۆگە تۇرىمەن دەيدۇ، سىلىق مۇزغا تېپىلىپ تۇرالمىدۇ، يەنە تۇرىمەن دەيدۇ، تۇرالمىي بېشىنى بىر نەچچە قېتىم مۇزغا ئۇرۇپ بېشىنى كۆتۈرەلمەي ئۆلدى.

ئەگەر بىز بىپەرۋالىق قىلىدىغان بولساق تۆگە كېلىپ بىزنى ئۆلتۈرۈپ قويدىكەن، شۇڭا مەست تۆگىدىن ھە- زەر ئەيلەش لازىم ئىكەن.

1942 - يىلى 8 - ئاي ئىچى، مەن ئاغىنەم غايىپار باي بىلەن بورتالالىق ئوشۇر بورىچى دېگەن بورا توقۇيدىغان قۇمۇچى بورتالانىڭ 3 - رايون قومۇشلۇقىدىن ھارۋا بە- لەن ئېلىپ چىقىپ بېرىشكە توختاملىشىپ، شۇ يىلى 8 -

ئاينىڭ ئاخىرقى بىر كۈنى ئۆيىمىزدىن كۈن پاتقاندىن كېيىن 3 - رايونغا قاراپ ئىككى ھارۋا بىلەن يولغا چى- تۇق. بىز يولغا چىققاندىن كېيىن ھاۋا بۇلۇتلىنىپ قاتتىق گۈلدۈرلەپ ھەم چاقماق چىقىپ چاقماق چۈشۈپ كېتەمدۇ نېمە دېگەن قورقۇنچ بىلەن كېتىپ بارىمىز. ئەمما يامغۇر ياغمىدى، مېنىڭ قولۇمدا يېرىم مېتىرچە ئات ھەيدەيدىغان كىچىككىنە بىر تاياق بار بولۇپ، بۇ تاياقنىڭ ئۇچىغا كە- چىك شامدەك بىر ئوت يورۇق بولۇۋالدى. تاياقنىڭ بە- شنى يەرگە قاراتسام ئوت يورۇقى يوق. يۇقىرى قاراتقان بېشىغا يورۇق كېلىدۇ، يېنىمدىكى پىچقىمىنى ئېلىپ پە- چاقنىڭ ئۇچىنى يۇقىرى قاراتسام ئوت يوق. پىچاقنىڭ سېپىنى يۇقىرى قاراتسام ئۇچىدا ئوت بار، ھارۋىدا ئېگە- شىپ تۇرۇپ ئاتنىڭ قۇلىقىغا قارىسام ئوت يوق. ھارۋىنىڭ ئالدىدىكى چوقسىغا قارىسام ئوت يورۇقى بار، مەن بۇ شەيتان بولسا كېرەك دەپ ئايەت ئوقۇپ سۇف دەپ ھۇ- رۇب باقتىم ئىمكان بولمىدى. ئارقامدا كېلىۋاتقان غايپار بايغا قولۇمدىكى تاياقنى كۆرسەتسەم ئوت كۆرۈنۈپتۇ، ئۇنىڭمۇ قولدىكى تاياقتىن ئوت كۆرۈندى، بىز ھەيران قېلىپ، تۇيغۇن تاز دېگەن كىشىنىڭ سارىيىغا ئاز قالغاندا ھېلىقى ھاۋا گۈلدۈرلەش، چاقماق چىقىش ۋەتەي تەرەپكە كېتىپ قالدى. قوللىرىمىزنىڭ ھېلىقى ئوتتۇمۇ يوقالدى. شۇ- نىڭ بىلەن بىز تۇيغۇن تازنىڭ قورۇسىغا كىرسەك، ئۇلار ھويلىغا ئورۇن سېلىپ ئۇخلىغانىكەن. بىز تۇيغۇن ئاكامنى ئويغىتىپ بۇ ئەھۋالنى ئۇنىڭغا ئېيتىپ بەرسەك ئۇ ئادەم بىزگە خاپا بولۇپ كەتتى. «سىلەر كىچىكلىك قىپسىلەر، ئۇ دېگەن «شۇ قەدرى» دېگەن ئۇلۇغ نەرسە، خۇدا سىلەرگە بەرگەن ئىكەن، سىلەر بىلمەيسىلەر، سىلەر قولۇڭلارنى كىچىككىنە قانتىپ ھارۋىنىڭ جاھازىسىنى تۇتۇپ ئال- ساڭلار، ئالتۇن بولۇپ كېتەتتى، باي بولۇپ كېتەتتىڭلار» دېدى. بىز بۇ ئادەمنىڭ سۆزى بىلەن ئارماندا قالدۇق. بىز ھارۋىمىزنى ھەيدەپ تاڭ ئاتقاندا قومۇش بار يەرگە بېرىپ قومۇش بېسىۋاتقان بولساقمۇ كۆڭلىمىز «شۇ قەدرى» بىلەن بولۇپ، شۇ كۈنى قايتىپ كەلگىچە كۆڭ- لىمىز پاراكەندە بولۇپ كەلدى. ئەتىسى قومۇشنى بورد- چىغا چۈشۈرۈپ بېرىپ بورتالادىكى ئىناۋەتلىك زەيدۇن ئىمامغا كۆرگەن ئەھۋالنى ئېيتساق ئۇ كىشىمۇ تۇيغۇن تازدەك «شۇ قەدرى» دېدى. يەنە باشقا كىشىلەرگە دە- سەكمۇ ئۇلارمۇ يۇقىرىقى كىشىلەرگە ئوخشاش جاۋاب

2004

«تۆمۈر قوزۇق» شىنجاڭ فولكلور سىن - سۈرەت تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ قۇرۇلۇش تۇنجى مۇھاكىمە يىغىنى ئېچىلدى

2004 - يىلى 6 - ئاينىڭ 16 - كۈنى شىنجاڭ فوتوگرافلار جەمئىيىتى ۋە شىنجاڭ خەلق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر جەمئىيىتى بىرلىشىپ، شىنجاڭ ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ يەنە زالىدا «تۆمۈر قوزۇق» شىنجاڭ فولكلور سىن - سۈرەت تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ قۇرۇلۇش يىغىنى ۋە تۇنجى قېتىملىق فولكلور سىن - سۈرەت نەزەرىيە مۇھاكىمە يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى.

ئاتاقلىق فوتو نەزەرىيىچىسى، شىنجاڭ فوتو نەزەرىيە تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ باشلىقى خەن جياۋجىيەن پەخرىي رەئىسلىككە، «تۆمۈر قوزۇق» رەقەملىك سۈرەت ياساش مەركىزىنىڭ لىدىرى جاۋ دۇڭشىڭ رەئىسلىككە، خەن لىيەن ئىجرائىيە رەئىسلىككە، گوشياۋ دۇڭ دائىمىي مۇئاۋىن رەئىسلىككە، تۇسبېك، لى فاتىڭ، لى تەيباۋ، زۇ لىگۇاڭ، باۋدى، جۆرى قادىرى قاتارلىقلار مۇئاۋىن رەئىسلىككە، لى جىيەنمىڭ باش كاتىپلىققا سايلاندى.

بۇ جەمئىيەت شىنجاڭدىكى فوتوگرافلارنى تەشكىللەپ، سۈرەتكە تارتىش، ئۇنئالغۇ، سىئالغۇغا ئېلىش ۋە زامانىۋى رەقەملىك تېخنىكا، ئىنستېرنېت تورى ئارقىلىق، شىنجاڭدىكى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ يوقىلىشى گىردابىغا بېرىپ قالغان فولكلور بايلىقلىرىنى قۇتقۇزۇپ، قېزىپ، فولكلور مەدەنىيىتىنىڭ تەرەققىيات تارىخى ۋە ئۆزگىرىشىنى جانلىق خاتىرىلەپ، مىللىي مەدەنىيەتنى جانلاندۇرۇپ، مىللەتلەر ئارا چۈشىنىشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. بۇ جەمئىيەت شىنجاڭ «تۆمۈر قوزۇق» رەقەملىك سۈرەت ياساش مەركىزىنىڭ مەبلەغ سېلىشى بىلەن قۇرۇلغان بولۇپ، شىركەت ھەر يىلى بۇ جەمئىيەتنىڭ پائالىيەت ئىشلىرىغا 30 مىڭ يۈەن ئاجرىتىدۇ.

يىغىندا ئاتاقلىق سەنئەت ئوبزورچىسى، فوتو نەزەرىيىچىسى، پروفېسسور لى ماۋكۈي سۆز قىلدى، مەملىكىتىمىزنىڭ داڭلىق فولكلور سىن - سۈرەتچىسى خەن لىيەن ئۆزىنىڭ فولكلور سىن - سۈرەت تەجرىبىلىرى ۋە مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى تونۇشتۇردى، رەئىس، مۇئاۋىن رەئىسى ۋە خەن لىيەن، تۇسبېكلەرنىڭ فولكلور سۈرەتلىرى كۆرگەزمە قىلىندى.

بەردى. شۇنىڭدىن كېيىن ئىككىمىز ئارماندا قالدۇق. بىر نەچچە كۈندىن كېيىن لەنتىدى مەھەللىسىنىڭ نامى مۇمىن خەلىپىتىمگە بۇ ئەھۋالنى بايان قىلساق بۇ كىشى مۇنداق جاۋاب بەردى: «ئاتموسفىرادا <دۇم> ئا. قىدىغان بىر غايىب دەريا بار، ھاۋا گۈلدۈرلەپ، چاقماق چېقىپ كەتكەندە دۇنيادىكى ئېسىل جاۋاھىرلار ئالتۇن - كۈمۈشلەر مۇشۇ دەريانىڭ ئاستىدىن كۆچىدۇ، سىلەرنىڭ قولۇڭلاردىكى تايماقتىكى ئوت ئۇچقۇنى شۇ جاۋاھىر ئال - تۇن - كۈمۈشنىڭ شولسى» دەپ جاۋاب بەردى. بۇ ئەھۋال 42 - يىلى يۈز بەرگەن بولۇپ، بۈگۈن 61 يىل بويۇنۇ، مېنىڭ 20 ياش ۋاقتىم ئىدى. بۇنىڭدىن ھازىرغىچە تولۇق جاۋابقا ئېرىشەلمىدىم.

1945 - يىلى ئىدى، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىدا قوبۇق - ساردىكى دۈشمەنلەر قېچىپ مايتاغقىچە قوغلاپ بېرىپ مىلانغا چۈشكەنلىرىنى ئورتا فرونتقا ئۆتكۈزۈپ بېرىپ قايتىداردا كېچىدە (ھازىرقى قاراماي ئەتراپى بولسا كېرەك) تۇن يېرىمدىن ئاشقاندا ئۇيغۇمىز كېلىپ ئۇ يەردە، بۇ يەردە بولۇپ ئاتلىرىمىزنى بىر - بىرىگە چېتىپ باغلاپ ئۇخلاپ قاپتۇق. جاھان تىنىتىنچ كېچىدە شىخو تەرەپتە ئانچە - مۇنچە ئوق ئاۋازى ئاڭلىنىپ، يۇلتۇز ئوقلار يۇلتۇز ساقىغاندەك كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. بىر ۋاقىتدا قارد - ساق تالڭ ئېتىپ كۈن چىقاي دەپ قاپتۇ. بىز شۇ ئورۇندا ئۈچ كىشى ئىدۇق، ئورنىمىزدىن تۇرۇپ ئەتراپىمىزغا قا - رىساق بىز ئۈچ كىشىنى بىر نەچچە يۈز يىلانلار بىر - بىرىگە چىرمىشىپ ئايلىنىپ يېتىپتۇ، بىز قورقۇپ دەرھاللا ئورنىمىزدىن تۇرۇپ كەتتۇق. بىزنىڭ تۇرۇپ كەتكەنلىكىمىزنى كۆرگەن يىلانلار بىزگىمۇ زاھا قىلماستىن دەر - ھاللا ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ بىر تۆشۈكنىڭ ئىچىگە كىرىپ كېتىشتى. بۇ ئوردىلىق يىلان بولۇپ، كېچىدە بىزنى مۇھاپىزەت قىلىپ ياتقاندەكلا بىلىنىپ كەتتى. ئات - لىرىمىزمۇ بىر ئۇرۇقۇپ توختاپ قالدى. يىلانغىمۇ قەست قىلمىسىڭىز ئۆزى كېلىپ چاقمايدىكەن، بىز بىر چۆپلۈككە كېلىپ ئاتلىرىمىزنى بىرەر سائەت بېقىپ، نانلىرىمىزنى سۇغا چىلاپ يەپ شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن قىسىمغا كېلىپ قوشۇلدىق.

(ئاپتور: ئارىشاڭ ناھىيىلىك چارۋىچىلىق بۆلۈمىنىڭ بېنسىيىگە چىققان كادىرى)

مۇھەررىر: مۇختار مۇھەممەد

M
I
R
A
S

توكيودا قانچە

تېلېۋىزىيە

قانلى بار

2004

ياپونىيەنىڭ توكيودا قانچە تېلېۋىزىيە قانلى بارلىقىنى ساناپ باقمىغان بولساممۇ، بىر دوستۇم ئەۋەتكەن ئى. لېكىترونىلۇق يوللانمىدىن توكيودا ئاران ئالتە قانال بار. لىقىنى بىلدىم.

بىز بۇنىڭدىن ھەيران قالماي تۇرالمىمىز. توكيو دۇنيادىكى بىرىنچى چوڭ شەھەر، نوپۇسى 26 مىليون 500 مىڭ. بۇ بېيجىڭ نوپۇسىنىڭ ئىككى ھەسسىسىگە توغرا كىلىدۇ. ئۇنىڭ زامانىۋىلاشقان شەھەر ئىكەنلىكىدە گەپ يوق، ئەلۋەتتە. مۇشۇنداق بىر شەھەرنىڭ ئۇچۇرغا بولغان ئېھتىياجىغا قاراپ يەنە 20 قانال كۆپەيتىشمۇ كۆپلۈك قىلمايدۇ. بىراق ئۇلار بايلىق مەنبەسىنى تېجەش ئۈچۈن ئاران ئالتە قاناللا تەسىس قىلغان.

ئەكسىچە، بىزنىڭ چوڭ - ئوتتۇرا شەھەرلىرىمىزدىكى تېلېۋىزىيە قاناللىرىغا نەزەر سالساق، باشقىسىنى قويۇپ تۇرساقمۇ، مېنىڭ ئۆيۈمدىكى تېلېۋىزوردىلا 55 قانالنى كۆرگىلى بولىدۇ. يەرلىكتىن كەم دېگەندىمۇ 24 قانال تارقىتىدۇ. بۇ توكيودىكى قانالنىڭ نەچچە ھەسسىسىگە توغرا كېلىدۇ؟ ئەجەب، بىزنىڭ بايلىقىمىز شۇنچە مولمۇ؟

ئۇچۇرغا بولغان ئېھتىياجىمىز شۇنچە كۈچلۈكمۇ؟ تېلېۋىزىيە زىيە ئىشلىگۈچىلىرىمىز ۋە رىياسەتچىلىرىمىز شۇنچە يا راممۇ؟ بۇنىڭغا جاۋاب تاپماق تەس ئەمەس.

مېنىڭچە ھازىر تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى قۇرۇش، تېلېۋىزىيە ئېچىش دېگەنلەر ئاسانلا روياپقا چىقىدىغان ئىش بولۇپ قالدى. ئالدىنقى يىللىرى، سۈنئىي ھەمراھ تېلېۋىزىيىسى يولغا قويۇلۇشى بىلەن كۆزنى يۇمۇپ - ئاچ - قۇچە 10 نەچچە تېلېۋىزىيە قانلى كۆپەيدى. بۇنىڭ بىلەن تېلېۋىزىيە گېزىتلىرىمىز بەت سانىنى كۆپەيتىش بىلەن بەنت بولۇپ كەتتى. ھازىر كىچىك ناھىيە بازارلىرىغا بارساقمۇ، تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ 1 - ، 2 - قانلىنى كۆرەلەيمىز. تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنى قۇرۇش، قانال ئېچىش نېمە ئۈچۈن شۇنچە ئاسان بولۇپ كېتىدۇ؟ تېگى - تەكتىدىن ئېيتقاندا، باج تاپشۇرغۇچىلارنىڭ پۇلىنى خەج - لەش ئاسان بولۇپ كەتتى. ھازىرغىچە تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى قۇرۇشتىن بۇرۇن، قايسى ئەمەلدار پۇقرادىن پىكىر ئاپتۇ. ھالبۇكى، تېلېۋىزىيە، ئاخبارات ۋاسىتىلىرىنىڭ مۇنداق بىر چوڭ پايدىسىمۇ بار. ئۇ بولسىمۇ، شۇ جاي - دىكى رەھبەرلەرنىڭ ئوبرازىنى تولۇق نامايان قىلىش. باج تاپشۇرغۇچىلارنىڭ پۇلى بىلەن رەھبەرلىك قىلغۇچىلارنىڭ ئوبرازىنى يارىتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى قۇرۇشقا كۆپ كۈچ كەتمەيدۇ. بۇنىڭدا، ئەلۋەتتە تېلېۋىزىيەنىڭ ئۇچۇر سىغىمچانلىقىنى نەزەردىن ساقىت قىلىشقا بولمايدۇ. شۇنداق دېيىشكە بولىدۇكى، ھازىر مەيلى 50 ياكى 60 قانال بولسۇن ھېچقايسىسىنىڭ كۆرگۈچىلىكى يوق. خەۋەر، ئۇنۋېرسال ئەدەبىي - سەنئەتتىن تارتىپ تېلېۋىزىيە تىياتىرلىرىغىچە قايسى بىر نۇسخا مۇرەككەپ كۆرسىتىش كۆرۈپ بولۇپلا بۇشايماق قىلىشىز. قوشۇمچە تېگىشلىكلىرى قويۇلماي، قويۇشقا تېگىشلىك بولماي. مۇناسىۋىتىنىڭ ھەممىسى قويۇلۇۋاتقان، بۇ سېپى ئۆزىدىن ۋاقىتنى ئىسراپ قىلغانلىق، پۇل - مالنى دەپ كىشىگە زىيان سالغانلىق. بىر يىل ئاۋۋالقى ئامېرىكا «11 - سېن - تەبىر» ۋەقەسى ئەزەلدىن كۆرۈلۈپ باقمىغان، پۈتۈن دۇنيانى زىلزىلىگە سالغان چوڭ ۋەقە. بىراق، بۇ چاغدا بىزنىڭ مۇخبىرلىرىمىزدىن ھېچقانداق سادا چىقمىدى. نەتىجىدە، كۆزگە چېلىقمايدىغان شياڭگاڭ سۇمۇرغ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى 36 سائەت بىۋاسىتە ئاڭلىتىش بىرىپ، ئىچكى ئۆلكىلەردىكى بارلىق تېلېۋىزىيە ئىستانسىلىرىنى

يۇمۇرلار

دادىسى: بالام، دەرەختە 10 قۇشقاچ بولسا، ئوۋچى بىر پاي ئوق ئاتسا، ئۇنداقتا دەرەختە يەنە قانچە قۇشقاچ قالدى؟

بالىسى: 10 قۇشقاچ قالدى، دادا.

دادىسى: بىر قۇشقاچنى ئېتىۋەتسە توققۇزى قالمامدۇ، بالام؟

بالىسى: ئوۋچىلارنىڭ ھەممىسىلا مەرگەن بولمايدۇ، دادا.

* * *

ئەر: سىز شۇنچە چىرايلىق كىيىنىپ نەگە بارىسىز؟
ئايال: چۈشتىن كېيىن ئىدارىمىزغا سەھىيە ئىدارىسىنىڭ ئادەملىرى كېلىدىكەن.

ئەر: ئۇلار كەلسە سالامەتلىك تەكشۈرىدىغاندۇ؟
ئايال: بىراق سالامەتلىكىمىز كىيىمنىڭ ئىچىدە تۇردى - دە - دە!

* * *

«بايراق كۆيۈپ كەتمەمدۇ»
بالا: ئاپا، دۆلەت بايرىقىمىزدا ئاي ۋە يۇلتۇز بار ئىكەن، نېمىشقا قۇياش يوق؟
ئايىسى: ئەخمەق بالام، ناۋادا قۇياشنىمۇ سىزىپ قويسا بايراق كۆيۈپ كەتمەمدۇ؟

* * *

بالا: ئاپا، نېمىشقا بوۋاقلارنىڭ ھەممىسى ئانىسىنىڭ قورسىقىدىن يىغلاپ چۈشىدۇ؟
ئايىسى: پاختىدەك يۇمشاق ئورۇندىن قاتتىق يەرگە چۈشسەڭ سەنمۇ يىغلايسەن - دە!

* * *

«ئىستىقبالىڭلارنى كۆرۈش ئۈچۈن»
قىزچاق: دادا، نېمىشقا ئاپام كۆزەينەك تاقمايدۇ، سىز تاقايسىز؟

دادا: ئاپاڭلارنىڭ كۆزى كىيىمىلا كۆرسە بولىدى، بىراق مېنىڭ كۆزۈم سىلەرنىڭ كېلەچىكىڭلارنى كۆرمىسە بولمايدۇ - دە!

* * *

«ھوقۇق ئاياللاردا»
A: ھازىرقى زاماندا قىزلار ساماندىك كۆپىيىپ كېتتى - ۋاتىدىغۇ؟
B: چۈنكى تۇغۇش ھوقۇقى ئاياللاردا تۇرسا...

پالەچ ھالغا چۈشۈرۈپ قويدى. تېخىمۇ كۈلكىلىك يېرى شۇكى، بەزىلەر چەت ئەلدىكى كەسىپداشلار بىلەن ئاڭلىق تىش ۋاقتى جەھەتتە بەسلەشكەن (بۈگۈنكى كۈندە قاندا چىنچى ئورۇندا تۇرىدىغانلىقىنى بىلگىلى بولمايدۇ، ئىش قىلىپ خېلىلا ئالدىدا تۇرارمىش). ۋاقت نېمىنى چۈشەندۈرۈپ بىرەلسۇن؟ ئۇ پەقەت كۆرگۈچىسى يوق نەرسە - لەرنىڭ قويۇلۇش ۋاقتى ئۇزاق بولىدىغانلىقىنى، باج تاپشۇرغۇچىلارنىڭ پۇل - مېلى ۋە بايلىقىنى ئىسراپ قىلىشىنىڭ تېخىمۇ ئېغىر بولىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بەردىدۇ، خالاس.

ھازىر، ئاخبارات ۋاستىلىرى «ناچار قۇرۇلۇش» ھەققىدە ئۇنى دېيىشىدۇ. ئەمەلىيەتتە، تېلېۋىزورنى يېنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئاخبارات ۋاستىلىرىنىڭ ئۆزىلا بىر ناچار قۇرۇلۇش، ھەر كۈنى كۆرگۈچىلىكى يوق ئاخبارات ۋە غىدىقلاپمۇ كۈلدۈرەلمەيدىغان كېچىلىكلەر ئەتىدىن - كەچكىچە باشقىلارنىڭ پروگراممىلىرىنى كۆچۈرۈپ تارقىتىشلار، تەكرار تېتىقسىزلىقلار... كۈنىگە نەچچە مىليون يۇلنى ئىسراپ قىلىۋاتىدۇ. ئەجەب، بۇ ناچار قۇرۇلۇش بولماي نېمە؟

خەنزۇچە «تاللانغان فېلىيەتونلار» ژۇرنىلى 2003 - يىلى مارت سانىدىن تەرجىمە قىلىندى.
خوتەن شەھەرلىك پارتكوم ئىشخانىسىنىڭ تىلماچى ئايىنىۋر مەتتۇرسۇن تەرجىمىسى

مۇھەررىرى: نۇرئىسا باقى

بىلدۈرگۈ

يېقىندا «شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى» تەرىپىدىن داڭلىق تەرجىمان توختى باقى ئارتىشى تەرجىمە قىلغان «ھەق سۆز - لىگەن گۇناھ ئەمەس» ناملىق ئىككى قىسىملىق فېلىيەتونلار توپلىمى نەشرىدىن چىقتى.
مەزكۇر كىتابقا خەنزۇ ئەدەبىياتىدىكى ئەڭ نادىر فېلىيەتونلار تاللاپ كىرگۈزۈلگەن. «ھەق سۆزلىگەن گۇناھمۇ» ناملىق بۇ ئىككى قىسىملىق فېلىيەتونلار توپلىمى تەرجىمە شۇناس توختى باقى ئارتىشىنىڭ «كەتمەن چاپقان گۇناھمۇ» ناملىق فېلىيەتونلار توپلىمىدىن كېيىنكى ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىگە سۇنغان يەنە بىر قىممەتلىك سوۋغىسى بولۇپ، تاللانغان ئەسەرلەر مەزمۇن جەھەتتىن چوڭقۇر، بەدىئىي سەۋىيىسى بىر قەدەر مۇكەممەل بولۇپ، تەرجىمە سەۋىيىسى يۇقىرى.
بۇ كىتاب كەڭ ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىنىڭ ياقتۇرۇپ ئوقۇشىغا مۇيەسسەر بولغۇسى!

M
I
R
A
S

مومامنىڭ شىپالىق مەزىرى

ئابلز ئورخۇن

قوينىڭ كۆزى

«بالا، بالا بولغىچە ئانىسى موما بوپتۇ» دېگەن بەد-كار گەپ ئەمەس. ۋاي بۇ بالىنى چوڭ قىلماق! بەزىلەر «بالا باقماق قانچىلىك ئىش، قورسىقىنى تويغۇزۇپ قويساڭ ئۇخلاۋېرىدۇ ياكى ئويناۋېرىدۇ» دەپ گەپ ساتىدۇ. شۇ بۇرادەرلەر ھېچبولمىغاندا بىر كۈن ئانا ۋە-زىپىسىنى ئۈستىگە ئالسا ئىدى! تىلىسىز بالىلاردا ئۇچرايدىغان بەزى ئاغرىق - سىلاقلارچۇ تېخى! مەسلەن: بالىنىڭ تىلىنى چايناپ، ئاغزىدىن شۆلگەي ئېقىشىنى ئالايلى. راست، بۇ نازەسىدىنلىك جېنىغا پاتىدىغان، ئۇنى يىغلىتىپ قاقشىتىدىغانمۇ ئاغرىق ئەمەس. بىراق، بالىنىڭ ئاغزىدىن توختىماي سۇ ئاققاچقا، كىيىمىنى ھېلىدىن - ھېلى يۆت-كەشكە توغرا كېلىدۇ.

مومام رەھىتى ئەنە شۇنداق ئاغرىققا يولۇققان نا-رەسىدىلەرنى كۆتۈرۈپ كەلگەن ياش ئانىلارغا: «مال سويۇۋاتقانلارنىڭ قېشىغا بېرىپ، قوي تىلىنىڭ ئۇچىنى كەسكۈزۈپ، ئوڭ كۆزنى ئويدۇرۇپ، شۇنى بالىنىڭ باش - كۆزىگە دوملاپ، ئاندىن ئىشكىڭلارنىڭ بېشىغا ئېسىپ قويۇڭلار» دەپ مەسلەھەت بېرەتتى.

مەنمۇ بالىلىرىمنى تەربىيىلىگەندە بۇ ئۇسۇلنى قول-لاندىم، دەپ ئېيتالمايمەن. ئەمما نەۋرىلىك بولغىنىمدىن بېرى بۇ ئۇسۇل بەكمۇ ئەسەپتۇراتىدۇ. نەۋرىلەرنىڭ كۆ-پىنچىسى مومامنىڭ ئاشۇ ئەرزىمەس دورىسى بىلەن سا-قايدى. بۇنى باشقىلارنىڭمۇ قوللىنىپ قويغىنىنىڭ يامىنى يوقمىكىن دەيمەن.

مۇشۇنداق ئاغرىققا بەزىلەر قوينىڭ ئوڭ كۆزى ۋە تىلىنىڭ ئۇچىنى قايناق سۇدا چايقاپ، بالغا ئىچكۈزىد-كەن.

كەپتەر

پەقەت ئۇيغۇرلارلا ئەمەس، ئومۇمەن مۇسۇلمانلار جان - جانىۋارلار گۆشلىرىنى، پۈتكۈل ئۆسۈملۈكلەرنى

ئىسسىق ۋە سوغ دەپ ئايرىيدۇ. مەن ئۇنىڭ سەۋەبىنى ياركەنت ناھىيىسىنىڭ نادەك يېزىسىدا 100 گە تاقاپ ئا-لەمدىن ئۆتكەن غۇلامدىن تاغدىن سورىغىنىمدا ئۇ: «ئادەم ئاتا بىلەن ھاۋا ئانا شەيتاننىڭ ئازدۇرۇشى بىلەن ئاللا تائالا بىزگە راۋا كۆرمىگەن نەرسىلەرنى يەپ قويۇپ، بېھشىنى بۇلغىغاندا، ئىككىسىنى جاھاننىڭ ئىككى تەرىپىگە تاشلاپتۇ. ئۇ زامانلاردا ئالەم بۈك ئورمانلىق ئىكەن. ئا-دەم ئاتا بىلەن ھاۋا ئانا زار - زار يىغلىغان ھالدا بىر - بىرىنى ئىزدەيدىكەن. ھاۋا ئانىنىڭ كۆز يېشى تامىغان يەردىن ئىسسىق تەبىئەتلىك ئۆسۈملۈكلەر، ئادەم ئاتىنىڭ كۆز يېشى تامىغان يەردىن سوغۇق تەبىئەتلىك ئۆسۈملۈك-لەر ئۇنۇپ چىققانىكەن» دەپ سۆزلەپ بەرگەندى. بو-ۋايغا بىر نەرسە دېمىگەن بولساممۇ، لېكىن ئىچىمدە بۇ گەپلەرنى رېئاللىقتىن يىراق، خىيالىي نەرسە دەپ ئويلى-دىم. بوپتۇ، غۇلامدىن تاغنىڭ گېيىگە كىرىپ ئۆسۈ-مۈلۈكلەرنى شۇنداقمۇ دەيلى. ئەمدى سىير، توخۇ گۆشلە-رنى نېمىشقا سوغۇق؛ قوي، ئات، كەپتەر گۆشلىرىنى نې-مىشقا ئىسسىق دەيمىز؟ ئۇلار كىملىرىنىڭ كۆز يېشىدىن پەيدا بولغانىكەن؟

بۇ، ئادەم ئاتا بىلەن ھاۋا ئانىنى ئۇلۇغلاپ توقۇلغان ئەپسانە خالاس. ئەمدى نەق گەپكە كەلسەك، ئۇيغۇرلار كەپتەر گۆشىنى ۋە قېنىنى ئوت ئىسسىق دەپ تەرىپلەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ تېۋىپلار ئۇنى قەدىم زامانلاردىن بېرى ئاساسەن سوغۇقتىن بولغان ئاغرىقلارغا ئىشلىتىپ كېلىۋا-تىدۇ. بولۇپمۇ كونا تېۋىپلار كەپتەر باچكىسىنىڭ شىپالىق خۇسۇسىيەتلىرىنى ئالاھىدە تەكىتلەيدۇ. مەسلەن: 18 - ئەسىردە ياشىغان تېۋىپلار كەپتەر باچكىسىنىڭ گۆشى چوڭ - كىچىك ھەرقانداق كىشىنىڭ مەجەزىگە ماس كېل-دۇ، بىمارغا قۇۋۋەت بېغىشلايدۇ، سەمىرىتىدۇ، بو-لۇپمۇ دوۋسۇن ئاغرىقلىرىغا شىپالىق دورا، دەپ تەكىتلە-گەن. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ تا بۈگۈنگە قەدەر دوۋسۇن ئاغ-

ھەپتىسىگە ئۈچ قېتىم، كۈن ئاتلاپ، كەچقۇرۇنلۇقى يېتىش ئالدىدا قوللىنىلىدۇ. ئارىدىن ئىككى - ئۈچ كۈن ئۆتۈپ، يەنە بىر تەكرارلسا، ئۈنۈمى تېخىمۇ ياخشى بولىدۇ.

بەزى يېزىلاردا كەپتەر باچكىسى سوغى ئېشىپ، ئەگىز بولۇپ كەتكەن بالىلارغا ھەر كۈنى دېگۈدەك بوغۇزلاپ تېخىلىدىكەن. مۇنداق قىلىش ئۈچۈن، كەپتەرنى قائىدە بويىچە بوغۇزلاپ، ئىچى تازىلىنىدۇ. ئاندىن گۆش تۆمۈر ھاۋانچىدا سوقۇپ يۇمشىتىلىدۇ. بەلكىم بۇ ئۇسۇلنىڭ ئۈنۈمى تېخىمۇ يۇقىرىدۇر. بىراق، قانچە سوغۇقلانغان بىلەنمۇ كەپتەر باچكىسىنىڭ سۆڭەكلىرى بەزىبىر تالغاندەك ئۇۋىلىنىپ كەتمەيدۇ. شۇڭا بالا مىدىرلىغاندا ئۈستىخان قىيىندىلىرىنىڭ بالىنىڭ يۇمران بەدىنىگە سادىچىلىپ جاراھەتلەندۈرۈشى، كۈتۈلمىگەن باشقا بىر ئاغ-رىقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىشى ئېھتىمال. شۇڭا بۇنداق ئۇسۇلدا دورا قىلغاندا ناھايىتى ئېھتىيات قىلىش كېرەك.

بەزى جايلاردا سوغى ئېشىپ، ئەگىز بولۇپ كەتكەن بالىلارغا كەپتەر مايىقىمۇ ئىشلىتىلىدىكەن. بىر پۈتى ياكى ھەر ئىككى پۈتى سۆڭىكىدىن تارتىپ تۆۋەنگە قاراپ ئاغرىيدىغان، مېڭىش - تۇرۇشى ئېغىرلاشقان ئادەملەرگە دەل كەپتەر مايىقى دورا ئىكەن. قوشنام ھاجىمۇھەمەد - نىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلاپ باقايلى: «قايسى يىلى ئىكەنلىكى ئېنىق ئېسىمدە يوق، مەن ئۇ چاغدا تېخى بالا ئىدىم، - دېدى ئۇ، - ئاكامنىڭ تويى بولدى. بىر يىل ئۆتە - ئۆتە مەيلا يەڭگەم ئىككى پۈتنى باسالماي ئولتۇرۇپ قالدى. مەن سىزگە غۇلجىدا بولغان ۋەقەنى سۆزلەپ بېرىۋاتمەن جۇمۇ! تېۋىپلارغا ئېلىپ باردۇق، نەتىجە بەرمىدى. كېيىن تونۇشلارنىڭ ياردىمىدە سوۋېت كونسۇلخانىسىنىڭ ئاغ-رىقخانىسىغا ئورۇنلاشتۇردۇق، يەنە ئۆزگىرىش بولمىدى، بىچارە قىز ناھايىتى قاتتىق دەرد تارتتى. ھەممىسىلا سوغى ئاشقان دەيدۇ - يۇ، قولىدىن ئىش كەلمەيدۇ. ئانام رەھىمىتى بىرىدىن ئاڭلىدىمۇ ياكى ئۆزى بىلىپ قىلىدىمۇ، بىلمەيمەن، مېنى كەپتەر مايىقى تېپىپ كېلىشكە ئەۋەتتى. مەن كەلگۈچە ئۆزى ئۈزۈنلۈكى 15، كەڭلىكى 10 سانتىمېتىرچە كېلىدىغان خالتا تىكىپ قويۇپتۇ. كەپتەر مايىقىنى قورۇپ، ئاندىن ھاۋانچىدا سوقۇپ ھېلىقى خالتىغا قاچىلاپ، كىچىككەنە ياستۇق ياسىدى. ياستۇق يەڭگەمنىڭ

رىقلىرىغا كەپتەرنى بوغۇزلاپ ئىسسىق قېنىنى سۈركەش ياكى كەپتەر گۆشىنى ئىسسىق پېتى دوۋسۇنغا چاپلاش ئادەت بولۇپ كەلمەكتە.

كەپتەر شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدا ياشايدىغان قېرىنداشلىرىمىز تېبابىتىدىمۇ كەڭ ئىشلىتىلىدىكەن. مەسىلەن: ئۇ پالەچ، ئەزالارنىڭ تىترىشى، لەقۋا، بوشاڭلىقنى يوقىتىش، ياخشى قان پەيدا قىلىش، بەدەننى سەمىرىتىش، بۆرەكنى قۇۋۋەتلەش مەقسىتىدە ئىشلىتىلىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن كەپتەر باچكىسىنى يەپ تۇرۇش تەۋسىيە قىلىنىدۇ. شۇنداقلا ئۇنىڭ ئۈنۈمىنى كۆرگىلى بولىدۇ.

مەن ئېسىمنى بىلگەندىن تامۇشۇ كەمگىچە ئىلگىرىكى كېڭەش ئىتتىپاقى زېمىنىدا ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلار ئارىسىدا كەپتەرنى شىنجاڭدىكى قېرىنداشلاردەك كەڭ كۆلەمدە ئىشلەتكىنىنى كۆرمىدىم. چۈنكى بۇ دىياردىكى ئۇيغۇرلار: «بۇ نوھ ئەلەيھىسسالامغا سادىق بولغان قوش، ئۇنى تۇتۇشقا، ئۆلتۈرۈپ يېيىشكە بولمايدۇ» دەپ قارايدۇ. بىراق، جان تاتلىق، بەزىدە قائىدە بۇزۇلۇپ، بەزى بالىلار ئاغرىقلىرى ئۈچۈن كەپتەر دورا سۈپىتىدە ئىشلىتىلە-ۋاتىدۇ. مەسىلەن: بۇنىڭدىن 30 - 40 يىل ئىلگىرى كۆكسى سوغۇق تېگىپ ئاغرىغان ئاياللار، كەپتەرنى بوغۇزلاپ ئىسسىق پېتى كۆكسىگە تېگىش ئادىتى بار ئىدى. بۇنىڭ بىلەن ئايالنىڭ كۆكسىگە چۈشكەن ئىششىق دەرھال يانتى ياكى تېزلا ئېغىز ئالاتتى.

كەپتەر باچكىسىنىڭ تولراق بالىلار ئاغرىقلىرى ئۈچۈن ئىشلىتىلگىنى يادىمدا. مەسىلەن: نارەسىدىنىڭ چە-رايى تاتىرىپ، تومۇرلىرى كۆكسىگە چىقىپ، بېشىنى كەينىگە تارتىپ يىغلىسا، تولا خەقىشلىق قىلسا، بۇ بالىنىڭ (ئاساسەن ئوغۇل بالا) سوغى ئاشقان ھېسابلىنىدۇ. بۇنى يەنە ئەگىزى ئېشىپ كېتىپتۇ، دېيىشىدۇ. مۇنداق ئەھ-ۋالدا بىرەر ياۋا كەپتەرنى تۇتۇپ (باچكىسى بولسا تېخىمۇ ياخشى) بالىنى يېشىندۇرۇپ، بىرىمىز ئۇنى دۈم ياتقۇزۇپ تۇتۇپ تۇرىمىز - دە، يەنە بىرىمىز «بىسىمىلاھىر رەھ-مانىررەھىم، جانغا - جان» دەپ كەپتەرنى بالىنىڭ دول-سىغا بوغۇزلايمىز ھەمدە ئىسسىق قاننى بالىنىڭ دۈمبە-سىگە، پۈت - قوللىرىغا، ئۈگە - ئۈگىسىگە، بۇرنىنىڭ ئۈستىگە، پېشانە ۋە چېكىلىرىگە سۈرىمىز. بۇ ئۇسۇل

M
I
R
A
S

توققۇز كۆزى (قۇيەۋچى) گە قويۇلۇپ، ئوڭدا ياتقۇزۇۋالدى. بۇ چارە ئۇدا ئۈچ كۈن ئاخشىمى قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن بىچارە يەڭگەم يەر دەسسەپ كەتتى.

كىر سويۇن

دۇنيادا تېخى تىلى چىقىمىغان بالىنىڭ ئاغرىقىنى ئې-نىقلاشتىن ئېغىر نەرسە بولمىسا كېرەك. ئۇلار يا بېشىم، يا قورسىقىم ياكى پۈتۈم ئاغرىۋاتىدۇ، دەپ ئېيتالماي يىغلىغىنى يىغلىغان. شۇڭا بۈگۈنكى ياش ئانىلار بەزىدە ھەتتا چوڭلار بالىسى يىغلاپ قالغۇدەك بولسا، ۋاقىتنىڭ ئەتكەن ياكى كەچلىكىگە قارىماي يېشى ئۇلغىيىپ قالغان قوشنا مومايلارغا يۈگۈرەيدۇ.

بۇنداق چاغدا مومام رەھىمىتى ئانىنىڭ قولىدىن با-لىنى ئالاتتى ۋە ئالدى بىلەن ئۇنىڭ قورسىقىنى سىيىپ، مېچىپ تۇتۇپ كۆرەتتى. بالىنىڭ قورسىقىنىڭ كۆپمىگە-لىكىنى ئېنىقلىغاندىن كېيىن، بالىنىڭ ھەر ئىككى قولى-نىڭ تۈۋىنى بارمىقى بىلەن نۆۋەتمۈنۈۋەت ئاستا باسا-تتى. مۇبادا بالىنىڭ قۇلقى ئاغرىۋاتقان بولسا، بارماق بىلەن باسقاندا ئاغرىق پەسىيىپ، نازەسدە خۇش يېقى-ۋاتقاندا قىلىپ، قۇلقىنى مومامنىڭ قولىغا ئىتتىرەتتى. شۇندا بالىنىڭ ئانىسىغا «بالىڭىزنىڭ قۇلقى ئاغرىۋې-تىپتۇ، ئۆيىڭىزگە بېرىپ، بالىنىڭ قۇلقىغا سۈتىڭىزنى سېغىڭ» دەيتتى. ياكى بالىنىڭ قورسىقى كۆپۈپ، بىئارام قىلىۋاتقان بولسا، مومام تۈگۈچىلىرىدىن ئىگىر تېپىپ، كىچىككىنە سۇندۇرۇپ چاينايىتى ۋە بالىنىڭ ئېغىز - بۇرنىنى، قۇلقىنى ھوردايىتى، ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەيلا بالىنىڭ ئىچىدىن يەل مېڭىپ، ئارام تېپىپ قالاتتى.

مومام رەھىمىتىنىڭ ئاغرىق ئېنىقلاشتىكى بۇ ئاددىي ئۇسۇلى تا مۇشۇ كۈنگىچە يادىمدا.

تەجربىلىك موماي - بوۋايىلار مۇنداق بالىنىڭ ئاغ-رىقىنى ئاسانلا ئېنىقلايدۇ. ئۇلار بالىنىڭ تولغىنىپ يىغ-لىشىغا، چىرايىنىڭ قارىداپ كېتىشىگە قاراپلا: «بۇ بالا چۈچۈك بولۇپ قاپتۇ» دەيدۇ.

بەزى ئانىلار مۇنداق ئەھۋالدا چوڭلاردىن كۆرگە-نىنى ئەسلىيدۇ - دە، پەلكۈچ ياساپ كىر سويۇنى ئې-زىدۇ ۋە بالىنى چۈچۈك دەپ قويدۇ. ئەگەر بالىنى چۈ-چۈك دېگەن پەلكۈچكە قارىسىڭىز، ئۇششاق - ئۇششاق

قۇرتلارنىڭ مىدىرلاپ يۈرگىنىنى كۆرىسىز. بىراق، كىر سويۇنى ئېزىپ پەلكۈچتە چۈچۈك دەش بىلەن بالىنىڭ ئىچىدىكى قۇرتلارنى تۈگىتىش مۇمكىن ئەمەس. مەن «شىپالىق يۈز ئون گىياھ» ناملىق كىتابىمنىڭ «سام-ساق» توغرىسىدىكى بابىدا بۇ ھەقتە يازغانىدىم. شۇنداق بولسىمۇ بۇ يەردە يەنە بىر قېتىم تەكرارلاپ قويسام ئارتۇقچە كەتمەس. بەلكى بالىلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش كۈنىرىمايدىغان ئىش. كېيىنكى يىللىرى مەن چۈچۈكنى كېشىش مەقسىتىدە ئىككى چىش سامساقنى ئېلىپ يۈ-يۈپ - تازىلاپ ئۇششاق چاندىم. ئاندىن ئازراق ۋازد-لىن مېيىغا ئارىلاشتۇردۇم. شېشىدىكى سامساق ئارىلاش-تۇرۇلغان ۋازىلىن خېلى يىللارغىچە بۇزۇلمايدۇ. مانا مۇشۇ ئارىلاشمنى بالىنىڭ پۇرۇكىنىڭ چۆرىسىگە مايد-لاپ، ئۇدا بىر نەچچە كۈن داۋاملاشتۇرسىڭىز، چۈچۈك كېسىلىدۇ ۋە بالىمۇ ئارام تېپىپ قالىدۇ. مۇنداق قىلمە-سىڭىز، قۇرت بالىڭىزنى ئون ياشقا كىرگەندىمۇ بەربىر بىئارام قىلىدۇ. باشقا تەسىر بولۇپ قالامدىكىن دەپ ئەندىشە قىلماڭ.

زەمچە

شەخسەن مەن باشقا خەلقلەرنىڭ مىللىي تىبابەتچە-لىكىگە ئائىت نۇرغۇن كىتابلارنى ئوقۇغان ئادەم مەن. ئەمما، بولۇپمۇ غەربلىكلەر ئارىسىدا خۇددى بىزدىكى-دەك، پەقەت بالىلار كېسەللىكلىرىگە بىۋاسىتە ئىشلىتىل-مىدىغان دورىلار توغرىسىدا بىر نەرسە كۆرگىنىم يوق. مەسىلەن: بىزدە بوزبۇغا، جوزبۇغا (جوزبۇۋا) دېگەن دورىلار قەدىمدىن بۈگۈنگىچە پەقەت بالىلار كېسەللىك-لىرىگىلا ئىشلىتىلىپ كەلمەكتە. شۇنداقلا ئىلىم جەۋھەر بىلەن زەمچىمۇ تولاراق بالىلار كېسەللىكلىرىگىلا ئىش-لىتىلىدۇ. مەن ئۇنى مومامنىڭ، كېيىن ئاپامنىڭ تەجرى-بىسىدىنمۇ كۆردۈم ھەمدە بۇنى ئۆز بالىلىرىمنى داۋال-غاندىمۇ ئاز - تولا ئىشلەتتىم.

ئەپسۇسكى، بۈگۈنكى كۈنلەردە بۇ دورىلارنى تې-پىش ناھايىتى تەس. ئۆتمۈشتە، رۇسلاردا كۋاسسى دەپ ئاتىلىدىغان زەمچە بىلەن لىموننى كىسلاتا دەپ ئاتىل-مىدىغان ئىلمىي جەۋھەر يېپەك - ئىچمەك ھاگىزىلىرىدا ۋە دورىخانلاردا ھەمىشە تېپىلاتتى. بۈگۈن بولسا ئىل-

ھى جەۋھەرنى بىلمەيمەن، زەمچە پەقەت بازاردا، شەخ-
سىيلەر قولدىلا تېپىلىدۇ.

ئىلمىي جەۋھەر سوغۇق تەبىئەتلىك دورا ھېسابلىنىدۇ.
نارەسىدىلەرنىڭ كالىپۇكىنى گەز باغلاپ يېرىلىشقا تايىن
تاپقاندا ئىشلىتىلىدۇ. ئىلىم جەۋھەر پىچاقنىڭ ئۇچىدا ئى-
لىنىپ، سىنچايغا ياكى قايناق سۇغا ئىلەشتۈرۈلۈپ، ئازراق
قەنت قوشۇپ يېرىلىدۇ. كۈنگە ئىككى - ئۈچ قېتىم، ئۇدا
ئۈچ كۈن ئىشلىتىلگەندە بالىغىزنىڭ كەيپىياتى تامامەن
باشقىچە بولىدۇ. ئۆزىنى يېنىك ھېس قىلىدۇ. ئۇنى چوڭ-
لار ئىستېمال قىلىشىمۇ زىيىنى يوق.

شۇنىمۇ ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى، ئوغۇل بالىلار
سوغۇقچان كېلىدۇ. شۇڭا ئوغۇل بالىلارغا قىزلارغا قارى-
غاندا ئازراق ئىشلىتىلىدۇ. چۈنكى، قىزلىرىمىزنىڭ تەبى-
ئىتى ئىسسىققا مايىلىراق. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ، ئۇلارنىڭ ئى-
چىنى ئاسانلا ئىسسىق باغلاپ كېتىدۇ. شۇندا ئۇنى قايد-
تۇرىدىغان بىردىنبىر دورا ئىلىم جەۋھەردۇر.

بۇ يەردە ئىلىم جەۋھەر پەقەت نارەسىدىلەرگىلا
ئىشلىتىلىدۇ، دېسەك، بەلكىم بىر تەرەپلىمە بولۇپ قالۇر.
ئۇنداق بولغىنى ئۇنى بەزىدە چوڭلارمۇ چىشلىرىنى چى-
ڭىتىش مەقسىتىدە ئىشلىتىدۇ. مەسىلەن: ئىلىم جەۋھەرنى
پىچاقنىڭ ئۇچىدا ياكى چاي قوشۇقنىڭ سېپىنىڭ ئۇچىدا
ئېلىپ، ئېغىز كۆيمىگۈدەك دەرىجىدىكى سۇدا ئېرىتىلىدۇ.
ئۇنى كۈنگە ئۈچ - تۆت قېتىم ئېغىزغا ئېلىپ، 15 - 20
مىنۇت ئولتۇرىسىز. شۇندا ئۆزلۈكىدىن بوشاپ، چۈشەي
دەپ قالغان چىشلار تېزلا چىڭگىيىدۇ.

ئىلىم جەۋھەرگە قارىغاندا زەمچىنىڭ ئىشلىتىلىشى
پۈتۈنلەي ئەكسىچە، دېسەك خاتالاشمايمىز. مەسىلەن:
تۈرمۈشتا كىچىك بالىلارنىڭ ئاغزى ئاغرىپ قاپتۇ، تىلى
ئۇيۇلۇپ قاپتۇ، دېگەندەك گەپلەرنى ئاڭلاپ تۇرىمىز.
ئۇنداق بالىنىڭ ئاغزىدىن توختىماي شۆلگەي ئاقىدۇ،
خەقىشلىقمۇ ئەۋج ئالىدۇ. بۈگۈنكى ياش ئانىلارنىڭ
تولىسى ئەنە شۇنداق شارائىتتا بالىسىنىڭ ئاغزىنى قانداق
ۋە نېمە بىلەن داۋالاشنى بىلمەي بېشى قاتىدۇ. ئۇنىڭ
دورىسى پەقەت زەمچە، ئۇ قورۇغۇچى تەبىئەتكە ئىگە
تۈزغا ئوخشايدىغان ماددا. ئۇنى نارەسىدىگە بېرىش ئۇ-
چۈن سەل تاۋلانغان قايناق سۇغا تاشلاپ، چاي قوشۇقى

بىلەن بىر - ئىككى مىنۇت ئارىلاشتۇرىمىز. ئاندىن قايناق
سۇدىكى زەمچىنى ئېلىۋېتىپ، بالىنىڭ ئاغزىنى چايقايمىز.
بالا كۈنگە ئىككى - ئۈچ قېتىملا چايقىسا، تىلىدىكى ئۇ-
يۇلغان، ئېغىزىدىكى يارا ئۈچ كۈنگە قالماي ساقىيىدۇ.

ھەر كىمىنىڭ بالىسى ئۆزىگە تاتلىق. شۇڭا، بۇ نەرسە
يەنە بالىغا ئەكس تەسىر قىلىپ ئاغرىتسا، دەپ
تەشۋىشلىنىدىغان، ئېھتىيات قىلىدىغان ئانىلارنىڭ چىقىشى
تەبىئىي. بىر ئېغىز گەپ بىلەن ئېيتقاندا، ئەندىشە قىلىش-
نىڭ ئورنى يوق. ئۇنداق بولغىنى، زەمچە ھۆللۈك يوق-
تىپ، قان توختىتىش، ئارتۇق گۆشلەرنى يوقىتىش، يى-
رىڭلىق جاراھەتلەرنىڭ تېز ئەت ئېلىشىنى تەمىنلەش خۇ-
سۇسىيىتىگە ئىگە. شۇنداقلا ئۇنىڭدىن مۇۋاپىق ھالدا
ئىچسە قۇسۇش ۋە كۆڭۈل ئېلىشىنى توختىتىدۇ. سۈي-
دۈك تۇتۇش ئىقتىدارىنى ئاشۇرىدۇ. مۇبادا يۇمشاق ئې-
زىپ، ئازراق ئىلمان سۇغا ئىلەشتۈرۈپ بۇرۇنغا تېمىتسا،
بۇرۇن قاناشنى توختىتىدۇ.

تاماق - بوغۇز ئاغرىقلىرىغا زەمچە تەمى چىقىرىلغان
ئىسسىق سۇدا ئېغىزنى غار - غار قىلسا، ئاغرىق تېز
توختايدۇ. زەمچە خەنزۇ تېبابىتىدە ئاشقازان ۋە ئۈچەيد-
لەردىكى سۇلۇق ئىششىقلىرىنى ياندۇرۇش مەقسىتىدە ئى-
چىشكە بېرىلىدىكەن.

بەزى جايلاردا سۇدا ئېزىلگەن زەمچە چىش ئاغرىق-
لىرى، قان قۇسۇش، قان تۆكۈرۈشنى توختىتىش مەقسى-
تىدە ئىشلىتىلىدىكەن.

قوينىڭ قۇيرۇقى

قوي گۆشىنىڭ ئەھمىيىتى توغرىسىدا سۆزلەپ ئېغىز
ئۇپراتمىساقمۇ، ئۇنىڭ تەبىئىتىنىڭ قۇرۇق ۋە ئىسسىقلىقى،
زەھەرسىزلىكى، بوۋاق چاغدا بەدەندە قالغان ئاغرىقلارنى
داۋالايدىغانلىقى، يەلدىن بولغان ئاجىزلىقلارنى، كۆپ
تەرلەشنى، تۇغۇتتىن كېيىنكى ماغدۇرسىزلىقنى، قاتتىق
ئاغرىقتىن كېيىن يۈز بېرىدىغان ئاجىزلىقنى داۋالاشتىكى
ئۈنۈمنىڭ يۇقىرىلىقى ھەممىگە مەلۇم. قىسقىسى، ئۇ ئى-
سان ئۈچۈن ئىنتايىن قۇۋۋەتلىك ئوزۇق.

ئەمدى ئۇنىڭ قۇيرۇقىچۇ؟ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكىگە
ئائىت كىتابلاردا تەكىتلىنىشىچە، قوينىڭ قۇيرۇقى بەدەندە
ياغ پەيدا قىلىدۇ، يەل زەھەرلىرىنى قوغلايدۇ. تۇغۇتتىن

M
I
R
A
S

كېيىنكى قورساق مۇجۇپ ئاغرىش ئاغرىقلىرىنى داۋالايدۇ. يۈزدىكى داغلارنى كەتكۈزىدۇ، ھەرخىل دورىلار بىلەن ئىشلەتسە تېرە كېسەللىكلەرنى داۋالايدۇ. تەجرىبىدىن مەلۇم بولۇشىچە، قوي قۇيرۇقى دوۋسۇنغا سوغۇق تەڭ-كەنگىمۇ پايدا قىلىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن كۆيدۈرۈلگەن قۇيرۇق ياغ بىلەن دوۋسۇننى مايلاپ، پىلىتدەك ئىسسىق نەرسىگە قاقلىنىشى كېرەك. بۇ ئۇسۇلنى ھەر كۈنى ئاخ-شىمى يېتىشى ئالدىدا ئۇدا بەش كۈن (ئۇنىڭدىن ئارتۇق بولسا تېخىمۇ ياخشى) داۋاملاشتۇرۇش كېرەك. شۇنى ئەستىن چىقارماسلىق كېرەككى، داۋالاشنىڭ چاغدا بىمار ئۆزىنى ئىسسىق تۇتۇشى، سوغۇق سۇغا چۆمۈلمەسلىكى كېرەك.

قوينىڭ قۇيرۇقى چوڭلارغا قارىغاندا، كىچىكلەرگە كۆپرەك ئىشلىتىلىدۇ. مەسلەن: كىچىك بالا يېشىندۇرۇ-لۇپ، ئىسسىق يەردە ئۇنىڭ ئۈگە - ئۈگىسى قۇيرۇق ياغدا ياغلىنىدۇ. يەنە قاينىتىلغان سۈتكە سېلىپ ئىچكۈ-زۈلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن يەڭگىل برونخت ئاغرىقلىرىمۇ، يۆتەلمۇ ساقىيىدۇ.

كىچىك بالىلاردا سوغى ئېشىپ ئاغرىش (بۇ ھەقتە ئايرىم سۆزلىنىدۇ) كېسىلى، بولۇپمۇ ئوغۇل بالىلار ھايا-تىدا تولمۇ كۆپ ئۇچرىشىدۇ. نارەسىدە كۆزلىرىنىڭ پاختىسى ئۆرلەپ، چىرايى تاتراڭغۇ بولسا، گەجگىسى كەينىگە تارتىپ بىئارام بولسا، دېمەك ئۇ بالىنىڭ سوغى ئاشقان.

بۇ ئاغرىقتىن قۇتۇلۇش يولى، قوينىڭ كۆيدۈرۈپ ئېلىنغان قۇيرۇق يېغىنى ئىشلىتىشتۇر. بەزىلەر بۇ ياغ بىلەن بالىلارنى ئۇزاق مەزگىللەرگىچە مايلاپ تۇرىدۇ. بەزىلەر دورىنى كۈچلەندۈرۈش مەقسىتىدە ئۇنىڭغا ھەك ئارىلاشتۇرىدۇ. بەزىلەر بولسا، قۇرۇق ياغ بىلەن سىكپە-دارىن ئارىلاشتۇرۇپ، ھەتتا ئۆپكەگە سوغ تېگىشكە قار-شى ئىشلىتىلىدۇ.

بەزىلەر بۇ دورىلارنىڭ مىقدارى قانچىلىك بولۇشى كېرەك؟ دەپ سورىشى مۇمكىن. شەخسەن مەن ئۇلارنى ئەھۋالغا قاراپ تەخمىنىي ئۆلچەمدە ئېلىپ ياسىدىم. شۇڭا دورا ياسىغاندا بالىنىڭ ئەھۋالغا قاراپ دېمەكچىمەن. ئېيتىپ قويدىغان يەنە بىر نەرسە، ھەرقانداق كېسەل

بىر ياكى ئىككى قېتىم دورا ئىشلىتىش بىلەن ساقىيىپ كەتمەيدۇ. «ئاغرىق پاتمانلاپ كىرىپ، مىسقاللاپ چىقى-دۇ» دېگەن گەپ بىكار ئېيتىلمىغان. نارەسىدىن بۇ دورا بىلەن داۋالغاندا سەۋر قىلىپ، ئېرىتمەسلىك، يېرىم يولدا يالتيىپ قالماستىن ياكى ئالدىراپ دورا ئالماشتۇرماستىن كېرەك. بۇ قەتئىي تەلەپ. پەقەت سەۋرچانلىق قىلغاندىلا ياخشى ئۈنۈمگە ئېرىشكىلى بولىدۇ.

مومام رەھمىتىنىڭ بىر ئادىتى پەقەت كۆز ئالدىدىن كەتمەيدۇ. ئۇ ھەر قېتىم كەچلىك تاماق ئەتكەندە قازانغا بىر پارچە قۇيرۇق مايىنى سېلىپ قويىتى ۋە پىشقاندا ئې-لىپ، نەۋرىلەرگە شورىتاتتى. بۇنداق ئوزۇقلانغان بالىنىڭ ئورگانىزىمدا سىرتتىن بولىدىغان سەلبىي تەسىرلەرگە قارشى تۇرۇش ئىقتىدارى ئېشىپ، ئالدىراپ كېسەل تەڭ-مەيدۇ. مومام ئەنە شۇنداق كۈتكەچكە، ئۇكىلىرىم ئار-دا سىدا كىچىكىدە ئۆپكەسىگە سوغ تېگىش ئەھۋالى ئەسلا كۆرۈلمىگەنىدى. شەخسەن ئۆزۈممۇ ئۆپكەگە سوغ تې-گىشنىڭ نېمىلىكىنى پەقەت يېشىم 50 تىن ئاشقاندىلا ئاد-دىن بىلدىم.

پاقىلىق

پاقىلىق ئۇششاق بالىلاردا ئۇچراپ تۇرىدىغان ئاغ-رىقنىڭ بىر تۈرى. بۇ تولىراق يېڭى تۇغۇلغان بوۋاقلاردا كۆرۈلىدۇ. تېبابەتچىلىك كىتابلىرىدىن بۇنىڭغا دائىر ھېچقانداق مەلۇمات ئۇچرىتالمىدىم. بالا ئادەتتە پاقا بولغاندا ئۇنىڭ دولىسىغا بىر نەرسە چاپلىشىۋالغاندەك بىلىنىدۇ. ئۇ چىمىلداپ ياكى سانجىپ ئاغرىيدۇ. ياكى بالا بوينىنى تولغاشقا تەمىشلىۋاتقاندا ھەرىكەتلىنىپ قاتتىق بىئارام بولىدۇ. شۇنداقلا تۇرۇلۇپ يىغلايدۇ.

مۇنداق ئەھۋالغا يولۇققاندا مومام مەريەمخان بالىنىڭ كۆڭلىكىنى كۆتۈرۈپ دولىسىغا قاراپلا: «بالا پاقا بولۇپ قايتۇ» دەپ دىئاگنوز قويدىغان. ئاندىن ئانىغا بالىنىڭ دولىسىغا سۈتىنى قېنىڭ - قېنىڭ ساغدۇراتتى ۋە ئۆزى قىسقا ، دىنقىماق، ياپىلاق باشمالتىقىغا قازاننىڭ قۇرۇمىنى سۈركەيتتى - دە، بالىنىڭ پاقا بولۇپ قالغان يېرىنى ئۇ-ۋىلايتتى. كېيىن تۇتۇلمىغان يىغىنىنى ئالاتتى ۋە پاقا بول-غان يەرگە سانجىپ - سانجىپ قويىتتى. بۇ ئۇسۇل ئۇدا ئۈچ كۈن تەكرارلىنىتتى. شۇنىڭ بىلەن پاقا ياخشى بولۇپ

كېتەتتى.

ئىشقىلىپ مۇنداق كېسەللەر بىلەن كەلگەن - كەتكەن -
لەر موھامنى ئارامغا قويمايتتى. بىراق، موھامنىڭ ئۇلاردىن
بىرەر قېتىم زارلىغىنىنى ئاڭلىغىنىم يوق ئىدى.

پاچا ئاغرىقىنى ئۇۋىلاپ داۋالاش بۇگۈنكى ئىلمىي
تېبابەتچىلىك ئاتالغۇسى بىلەن ئېيتقاندا ئۇۋىلاپ داۋالاش
دېيىلىدۇ. ئۇۋىلاش بىلەن بالىنىڭ دولىسىدىكى لوق بو -
لۇپ قالغان يەر ياندى، شۇنىڭ بىلەن بالىمۇ ئاستا - ئاستا
ئەسلىگە كېلىپ قالىدۇ.

پاچىنى ئۇۋىلىغاندىن تاشقىرى كىگىزدىن پاچا شەكل -
دە كېسىپ، بۆشۈكنىڭ بالىنىڭ پاچا بولغان دولىسى ئۇدۇل
كېلىدىغان يېرىگە قويۇلىدۇ. شۇ نەرسە يادىمىزدا بول -
سۇنكى، پاچا شەكىللىك نەرسە باشقا نەرسىدىن ئەمەس
پەقەت كىگىزدىنلا ياسىلىدۇ. بالا بۆشۈككە بۆلەنگىنى بى -
لەن ئاز - تولا قىمىرلاش، بېشىنى ئۇياق - بۇياققا بۇراش
ئىمكانىيىتىگە ئىگە. مانا شۇ ھەرىكەت بىلەن بالىنىڭ دو -
لىسى كىگىزگە سۈركىلىپ ئۇۋىلىغاندەك ھۇزۇرلىنىدۇ.

بەزىلەر مەيلى ئۇ ئەر ياكى ئايال بولسۇن، قولغا
قاراپ، مۇبادا بارماقلار دىنماق - دىنماق، قىسقا ھەم يا -
پىلاق كەلسە، ئۇنى: «بۇ كىچىك بالىلاردا بولىدىغان پا -
قىنى ئۇۋىلاشقا تازا باپ كېلىدىغان قولكەن» دەپ تە -
رىپلىشىدۇ. مېنىڭچە بولغاندا ئاساسلىق نەرسە داۋالغۇچى
كىشىنىڭ ئۇدۇمغا ئەمەس، بەلكى دىتىغا، ماھارىتىگە
باغلىق. كەسپىي ئۇۋىلىغۇچى بولۇشىغا قارىماي بەزىلەر
ئادەمنىڭ دولىسىغا خۇددى چۈمۈلە ماڭغاندەك ھەرىكەت
قىلىپ، غىدىقىڭىزنى كەلتۈرىدۇ. بەزىلەرنىڭ ئالدىغا بار -
ساڭ، ئۇۋىلاشتىن كېيىن ئۇزۇڭنى بەجايىكى ئۇسسۇزلۇقى
قانغان، ھاردۇقى چىققان ئادەمدەك يېنىك ھېس قىلسەن،
راھەتلىنىپ ئۇخلىغۇڭ كېلىدۇ. مانا بۇ ھەقىقىي ئۇۋىلىغۇ -
چىنىڭ ئىشى. خۇددى شۇنىڭغا ئوخشاش بالىلاردا بول -
دىغان پاچىنى ئۇۋىلايدىغان ئادەم ناھايىتى ئەستايىدىل،
كۆيۈمچان، ئىشچان بولۇشى كېرەك. مۇنداق ئادەملەر
ھەممىلا ئۆيىدىن تېپىلىدۇ. گەپ قولدا بار ئالتۇننىڭ قەد -
رىنى قانداق بىلىشتە.

كۆز مونچاق

خۇددى ئۆتمۈشتىكىلەردەك بۇگۈنمۇ نارەسىدىلەرنىڭ

بېشىدىكى دويىسىدا، كوپتىسىنىڭ تۆشىدە تىكىلگەن كۆز
مونچاقلارنى كۆرۈش مۇمكىن. ئوغۇل ياكى قىز بولۇش -
دىن قەتئىينەزەر، بەزى نارەسىدىلەرنىڭ بىلەكلىرىگە كۆز
مونچاق تىزمىلىرى باغلانغان. بىلىمگەنلەر ئۇلارنى زىد -
نەت بۇيۇمى دەپ قېلىشى مۇمكىن. تۇرمۇش تەجرىبىسى
مول، ھوشيار ئادەملەر بۇ مونچاقلارنىڭ بالغا بېزەك
ئەمەس، بەلكى كۆز تەگمەسلىكى ئۈچۈن ئېسىلغانلىقىنى
پەرق قىلالايدۇ. بەزى ئۇششاق بالىلارنىڭ بىلىكىدىكى
كۆز مونچاقلار ئارىسىدىن جىگدە شۇڭىدىن ياسالغان
سۈنئىي مونچاقلارنىمۇ كۆرۈشكە بولىدۇ. قانداقلا بولمى -
سۇن، ئۇلارنىڭ ھەممىسى تىلتۇمارنىڭ ۋەزىپىسىنى ئو -
رۇندايدۇ.

شەخسەن ئۆزۈمنىڭ كۆزىنى تىشىمچە، كۆز مونچاقنىڭمۇ،
جىگدە شۇڭىدىن ياسالغان مونچاقنىڭمۇ شىپالىق خۇسۇ -
سىيىتى يوق. ئۇنداقتا كۆز مونچاق نېمىشقا تۇتىيا؟ نې -
مىشقا ئۇنى بالىلارنىڭ ئادەمنىڭ كۆزى چۈشىدىغان يې -
رىگە تىكىپ قويىمىز ياكى باغلايمىز؟ تۇرمۇشتا كۆزى
ئۆتكۈر ئادەملەرنىڭ بارلىقىنى ھەتتا پەنمۇ ئىنكار قىل -
مايدۇ. بەزىلەرنى «كىچىك تىلىدا ياكى كۆزىدە مەڭ بار
ئىكەن» دەپ قويىمىز. ئانىلار ئۆز پەرزەنتلىرىنى خۇددى
شۇنداقلاردىن ساقلاشقا تىرىشىدۇ. ئۇنى تۇرمۇشتىمۇ
ئۇچرىتىپ تۇرىمىز. چۈنكى ئۇنداق خىسلىتى بار ئادەملەر
نارەسىدىلەرگە تىكىلىپ بىر قاراپ قويسا ياكى بالىنىڭ
چىرايى - شەكلىنى، گەپ - سۆزىنىڭ، قىلىقىنىڭ تاتلىق -
قىنى سۆزلىدىمۇ بولدى، گۆدەككە ئاچ كىرىدۇ - دە، ھا -
يال ئۆتمەي يىغلاپ ئالەمنى مالەم قىلىدۇ. ياكى بالىنىڭ
قىزىتمىسى ئۆرلەپ خامۇش بولۇپ قالىدۇ. ئۇنداق «تە -
لىدا مېڭى بار» ئادەملەر تۇرمۇشتا ھايۋانلارغىمۇ،
گۈل - گىياھلارغىمۇ ئۆزىنىڭ ئاچ كۆزۈكى بىلەن پارا -
كەندىچىلىك سالىدۇ. شۇڭا قوغۇنچىلار قوغۇنلۇقنىڭ بې -
شىغا، كەپسىنىڭ ئالدىغا زاراڭزا تېرىپ ئۆستۈرىدىكەن.
قوغۇنچىلارنىڭ ئېيتقىنى راست بولسا، كەلگەن مېھماننىڭ
كۆزى بىردىنبىر تاۋۇزغا ئەمەس، ھۈپپىدە ئېچىلىپ تۇر -
غان زاراڭزىغا چۈشىدىكەن - دە، پۈتۈن دىققىتى شۇنىڭغا
سەرپ قىلىنغانلىقتىن گىپنوز ئاجىزلىشىپ، قوغۇن - تاۋۇز
«يامان كۆزدىن» ئامان قالىدىكەن.

دېمەك، نارەسىدىلەرنىڭ دوپپىسىدىكى، كوپتسىددىكى، بىلىكىدىكى كۆز مونچاق، جىگدە شۇڭىدىن ياسالغان سۇنئىي مونچاق قوغۇن - تاۋۇزنى «يامان كۆزدىن» ساقلاپ قالغان زاراڭزىنىڭ رولىنى ئوينايدىكەن. چۈنكى ھەرقانداق ئادەمنىڭ كۆزى بىردىن بالىنىڭ چىرايى - شەكلى، قىلىقىغا ئەمەس، بەلكى نارەسىدىنىڭ بېزەكلىرىگە چۈشۈدۇ ۋە «تىلىدا مېڭى بار» ئادەمنىڭ كۆزلىرىدىكى گېنوتىكىلىق تەسىرنى ئاجىزلاشتۇرىدۇ، شۇڭا ئۇنداق ئادەملەرنىڭ يامان كۆزى بالىغىزغا ئانچە قاتتىق تەسىر قىلالمايدۇ.

ئاج كىرىش، بۇ ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل بىر ئاغرىق بولماي، پېشقەدەم ئانىلارنىڭ ئېيتىشىچە، ئىچى تار، بالا - قۇلۇنلۇق بولمىغان بەزى كىشىلەرنىڭ ئاج كۆز نەزەرنىڭ بالىلارغا يامان تەسىر بېرىشىدىن بولارمىش. كۆز تەڭ - كەندە بالا ناھايىتى قاتتىق ئاغرىشى، كۈتۈلمىگەن ئىش - لارنىڭ يۈز بېرىپ قېلىشىمۇ مۇمكىن. لېكىن ئاج كىرگەن بالا ھەقىقەتەن يەڭگىل بولغاندا يىغلاپ خەقىشلىق قىلىپ، ئۆزىمۇ بىئارام بولىدۇ. ئاتا - ئانىلارنىمۇ پاراكەندە قىلدۇ.

ياش ئانىلار مەيلى قانداق ۋاقىتتا كېلىشىدىن قەتئىي - نەزەر، مومام رەھمىتى ئادىتى بويىچە بالىنىڭ ئۇيە، بۇ يەرلىرىنى سىلاپ كۆرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ كۆزلىرىگە سىنچىلاپ قارايتتى. چۈنكى، ئاج كىرگەن بالىنىڭ كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ، چىرايى تاتىرىپ كېتىدۇ. بۇنداق ئەھ - ۋالنى كۆرگەن مومام ئەڭ ئالدى بىلەن ئىنسان ئۇچۇن ئەڭ مۇھىم بولغان نان - تۇزنى ئالاتتى. ئاندىن ناننى كىچىك - كىچىك ئۇشتۇپ (مومام ناننى بەش ياكى يەتتە پارچە قىلىشنى ھەرگىز ئۇنتۇمايتتى) بالىنى ئاچلاشقا كە - رىشەتتى. مومام ئەسەنەپ ئولتۇرۇپ: «ئاج كىردى، چۈش كىردى، قەلەم قاشلىق، سۇمبۇل چاچلىقلارغا بار، ئەسكى تاملىققا كەت، مېنىڭ بالامدا (ياكى قىزىمدا) نېمە ئىش قىلسەن؟» دېگەن سۆزلەرنى يېنىش - يېنىشلاپ تەك - رارلايتتى ۋە قولىدىكى نانغا تۇف - تۇف دەپ تۈكۈر - گەندەك قىلاتتى. تۇزنىمۇ خۇددى شۇنداق بۆلۈپ، بالىنى ئاچلايتتى. ئاخىرىدا بالىنىڭ ئانىسى بالىسىنى كۆتۈرۈپ ئورۇن يۆتكەپ ئولتۇراتتى. شۇندا مومام «ناننى ئىتقا

بېرىۋەت» دەپ ماڭا تۇتقۇزاتتى. ئۆزى تۇزنى ئاپىرىپ ئوچاقتىكى قوقاسقا تۆكەتتى.

بەزىدە تۆت كۈچىنىڭ چېتىشقان يېرى دەپ، يولدىن بىر سىقىم توپا ئالدۇرۇپمۇ ئاچلايتتى. مومامنىڭ چۈشەند - چىسىدە يولمۇ ئۇلۇغ ھېسابلىناتتى.

سۆگەل

ئادەملەر ئارىسىغا كىرىپ قالساڭ، ئاڭلىمايدىغىنىڭ يوق، كىملا بولمىسۇن، ئۆز ئورگانىزىمىدىكى كىچىككىنە يارىلارنىمۇ ساقايتىۋېلىش كويىدا يۈرگەن. مەسىلەن: سۆگەلنى ئالايلى، بۇ ئادەمنىڭ جېنىنى قاقشىتىپ، بىئارام قىلىدىغان ئاغرىقمۇ ئەمەس. لىكىن كۆرۈنۈشى سەت، ئا - دەمنىڭ سىنىنى بۇزىدۇ، يەنە بىرى دىققەتسىزلىكتىن بە - رەر يەرگە قاتتىق سۈركىلىپ كەتسە ئاغرىيدۇ، بەزىدە قانىشىمۇ مۇمكىن. بىراق تا مۇشۇ كۈنگىچە «سۆگەلدىن پالانچى كىشى ياكى بالا ئۆلۈپتۇ» دېگەننى ئاڭلىغىنىم يوق.

يېزىلاردا پۇتقا ياكى قولغا چىققان سۆگەلنى يوقىتىش مەقسىتىدە ئۇنىڭغا قېتىق سۈركەپ ئىتقا يالىتىش ئادىتى بار. بالا چاغلىرىمدا بۇ ئۇسۇلنى مەنمۇ ئىشلىتىپ كۆر - گەن، لېكىن ئۇنىڭدىن نەتىجە چىقمىغان. راست، بەزىلەر - نىڭ قولىدىن ياكى پاقالچىقىدىكى سۆگەل ئىتقا يالاتقان - دىن كېيىن ئۇۋىلىنىپ چۈشۈپ كېتىدىكەن.

بىز يۇقىرىدا ھەممە نەرسە ئادەمنىڭ ئەقىدە - ئىخ - لاسىغا باغلىق بولىدۇ، دېگەندىم. شۇ پىكىرىمىزنى بۇ يەردە يەنە بىر قېتىم تەكرارلىماقچىمىز. «قېتىق سۈركەپ ئىتقا يالاتقاندا سۆگەلدىن قۇتۇلمەن» دېگەن ئىشەنچە بولۇشى كېرەك. ئىككىنچىدىن، سۆگەل پەقەت ئىتنىڭ يالىغىنىلا ئەمەس، بەلكى ئاج ئىتنىڭ تىلىدىكى شۆلگەي سۆگەلگە تەگكەندە قانداقتۇر بىر رېئاكسىيە پەيدا بولام - دىكىن، دەپ ئويلايمەن. بۇنى لابوراتورىيىدە تەكشۈرۈپ كۆرسە ئىلمىي ئاساسقا ئېرىشكىلى بولاتتى.

بەزىلەر يېڭى سويۇلغان ئۆچكىنىڭ ئاچچىق ئۇچىنى ھەر بىر سۆگەلگە تەگكۈزۈپ بىردىن چىگىدۇ. كېيىن ئۇ ئۇچەي ئىشىك بېشىغا ئېسىپ قويۇلىدۇ. ئۇچەي قۇرۇ - غانسېرى سۆگەلمۇ ئۇۋىلىنىپ، ئادەم ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا تۆكۈلۈپ كېتىدۇ. مېنىڭچە بۇنىڭدىمۇ تېخى بىز

بىلمەي يۈرگەن بىر سىر بار بولۇشى مۇمكىن. سۆڭەلدىن قۇتۇلالماي يۈرگەن كىشىلەرنىڭ بۇ ئۇسۇلنى قوللىنىپ كۆرۈشنى تەۋسىيە قىلىمەن.

يەنە ياڭيۇنى ياپىلاق كېسىپ، سۆڭەلگە ئۇدا بىر نەچچە كۈن تەڭكۈزۈپ، ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇپ كەتكەنلەرمۇ بار.

سۆڭەلنى يوقتىشتا پىيازدىن ئەۋزەل دورا بولمىسا كېرەك، دەپ ئويلايمەن. سەۋەبى، ماڭا سۆڭەل يوقتىشنى مۇراجىئەت قىلىپ كەلگەنلەرنىڭ 30 پىرسەنتى ئەنە شۇ پىياز بىلەن ساقايدى. بۇنىڭ ئۈچۈن ھەر كۈنى كىچىكرەك بىر باش پىيازنى ئوتتۇرىدىن ئىككىگە بۆلىمىز، ئاندىن ئۇنى سۆڭەلنىڭ ئۈستىگە سۈركەيمىز. ئىمكانىيەت بولسا پىيازنى كۈنىگە ئىككى قېتىم سۈركەسە ئۈنۈمى تېخىمۇ ياخشى.

بەزىدە بىر ئادەمگە پايدا قىلغان دورا ئىككىنچى بىر ئادەمگە پايدا قىلماي قالىدۇ. بۇنىڭدا، بىرىنچىدىن ئا- دەملەرنىڭ مزاجى ئوخشاش ئەمەس. شۇڭا دورىمۇ ئوخشاش تەسىر قىلمايدۇ. مەسىلەن: غاڭزىگۈل قايناتما- سى بىلەن سۆڭەلنى ئۇدا ئۈچ - تۆت كۈن يۇسا ئاسانلا چۈشۈپ كېتىدۇ. بەزىلەرنىڭكىنى ئون كۈن يۇغان بىلەنمۇ ھېچقانداق نەتىجە چىقمايدۇ.

سۆڭەلنى ئاتنىڭ قىلى ياكى ئۆتكۈر پىچاق بىلەن ئې- لىۋېتىشكە قارشىمەن. چۈنكى ئادەمنىڭ نازۇك ئورگانىز- مى بىلەن ئوينىشىغا بولمايدۇ.

تەپكە

بىر كۈنى ئۆيگە كىرسەم، مومام مەريەمخان ئۇزۇن كۆڭلىكىنىڭ ئېتىكىنى بىر قولى بىلەن كۆتەرگەن ھالدا ئاغزىدىن شۆلگىيى ئېقىپ، ئۆپكە - ئۆپكەسىنى باسالماي يىغلاۋاتقان بەش - ئالتە ياشلىق بالىنى بوسۇغغا يات- قۇزۇپ، بوينىنى دەسسەۋېتىپتۇ. بۇ ئىشنى كۆرۈپ كۆز- لىرىم چانقىدىن چىقىپ كېتەي دېدى. بىراق، مومامنىڭ چىرايى ۋە كۆزلىرىدىن ھېچقانداق غەيرىي ئىپادە كۆ- رۈلمەيتتى.

يېشى 40 قا ئۇلىشىپ قالغان ئايال مومامغا كەينى - كەينىدىن رەھمەت ئېيتىپ، ئۆرۈك قېقىمۇ قارىماي يىغ- لاۋاتقان بالىسىنى يېتىلەپ چىقىپ كەتتى. مۇنۇ بىر قىزىق

خوتۇن ئىكەن، بالىسىنىڭ بوينىنى ئۆڭۈپ كەتكەن مە- سسىنىڭ تاپىنى بىلەن دەسسەگەن مومايغا قاينماي، ئۈستى - ئۈستىگە رەھمەت ياغدۇرۇپ چىقىپ كېتىشى مېنى تېخىمۇ ھەيران قالدۇردى. شۇڭا ئۇلارنىڭ قارىسى يىتكەندىن كېيىن مومامدىن:

— موما، بايىقى بالا سىز شۇنچىۋالا دەسسەگەندەك نېمە گۇناھ قىپتۇ؟ - دەپ سورىدىم. مومام مېيىقىدا كۆ- لۈپ ماڭا قارىدى ۋە ئادىتى بويىچە مېھرىبانلىق بىلەن بېشىمنى سىلاپ تۇرۇپ:

— بىچارە بالا تەپكە بولۇپ قاپتۇ— دېدى.

— تەپكە، دېگەن نېمە؟

— بايقىمىدىڭمۇ، بوينىدىكى ئىشىشقىنى، بەزى بالە- لارنىڭ بوينىنىڭ ئوڭ ياكى سول تەرىپى ئەنە شۇنداق ئىشىشىپ كېتىدۇ،— دېدى مومام سۆزىنى داۋاملاشتۇ- رۇپ،— بەزى بالىلارنىڭ بوينىنىڭ ھەر ئىككى تەرىپى تاكى قۇلقىغىچە ئىشىشىپ كېتىدۇ. ئۇنى بايا ئۆزۈڭ كۆر- دۈڭ، مۇنداق كېسەلنى پەقەت مۇشۇنداق ئىرىم ئارقىلىقلا ساقايتقىلى بولىدۇ. بولمىغاندا كېسەل ئۆزىراپ كۈچىيىپ كېتىدۇ— دېدى.

يىللار ئۆتۈۋەردى، ئاۋۋال ئاتا، ئاندىن بوۋا بولدۇق. تەپكە ئاغرىقىغا ئۇچرىغان قوشنىلار بالىلىرىنىمۇ كۆردۈق. بۇ كېسەللىك مېدىتسىنا ئىلمىدا سۈنكا ياكى يۇقۇملۇق پاراقت دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ كېسەللىككە دۇچار بولغان با- لىلار يەسىلدە بولسا يەسىلگە، مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان بولسا مەكتەپكە ئەۋەتىلمەيدۇ. باشقا بالىلارغا يۇقۇشنىڭ ئالدى ئېلىنىدۇ. بۇ كېسەللىك مېدىتسىنا ئىلمىدا قانداق ئاتىل- شى، قانداق چەكلىنىشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇيغۇر تىبابىتىدە ئۇ ناھايىتى ئاددىي ئۇسۇلدا تېز ۋە ئۈنۈملۈك ساقايتىل- دۇ. ئۇنىڭ جاجىسى تېپىش.

يۇقىرىدا مەن رەھمىتى مومام مەريەمخاننىڭ تەپكە بولغان بەش - ئالتە ياشلار چامسىدىكى بالىنى قانداق داۋالغانلىقىنى دەپ ئۆتتۈم. كېيىنكى يىللاردا بەزىلەرنىڭ قەتئىي ئىشەنگۈسى كەلمەيدىغان مۇشۇ ئۇسۇل بىلەن خېلى قوشنىلارنىڭ بالىلىرىنى داۋالاپ ساقايتىپ ساۋاب تاپقاندىم.

مۇھەررىرى: خۇرسەنئاي مەمتىمىن

ئۇيغۇرلارنىڭ «كېلىن كۈن» رىۋايىتى

2004

لۇپ، ئۇ ئوتۇن كەسكىلى چىقسا، شۇ ئېتىنى مىنىپ باردى. كۈندەكەن. ئۇ بۇ ئېتىنى جىنىدىنمۇ ئەزىز كۆرىدىكەن. كۈندەكەن، ئۇ يەرنىڭ سۈيى ئەلۋەك، تۇپرىقى مۇنبەت، ھاۋاسى ساپ بولۇپ، ئۆيىنىڭ ئەتراپىنى تاغلار، تاغلارنى قېلىن ئورمانلار ئوراپ تۇرىدىكەن. بۇ يەردە ئۇچار قۇشلار ھەددى-ھېسابسىز ئىكەن. ئوتۇنچىنىڭ ئۆيى قەبىلىدىن سەل يىراقراق بولۇپ، ئۇ يىلبويى ئوتۇن سېتىپ تۇرمۇ-شىنى قامدايدىكەن. ئوتۇنچىنىڭ ئاي دېسە ئاي ئەمەس، كۈن دېسە كۈن ئەمەس بىر ساھىبجامال ئايالى بار ئىكەن. بۇ ئايال ئۆي ئىشلىرىغا، كەشتە ئىشلىرىغا ۋە ئېتىز-ئېرىق ئىشلىرىغا ناھايىتى ماھىر ئىكەن. شۇنداق بولسىمۇ، ئۇ ئېرىدىن دائىم تاياق يەپ تۇرىدىكەن. چۈنكى بۇ ئايال بالىلىق دەۋرىدىن تاكى بويىغا يەتكىچە ئۇچ قەبىلە ئارد-سدا چوڭ بولغان بولۇپ، ئۇچ قەبىلىنىڭ تىلىنى ئارد-لاشتۇرۇپ سۆزلەيدىكەن. شۇڭا ئۇنىڭ تىلىنى ئانىسىدىن باشقا ھېچكىم چۈشەنمەيدىكەن. ئېرى ھەر قېتىم ئۇنىڭ گېپىنى چۈشەنمىگەندە ھەدىسە ئۇنى ئۇرۇپ دۇمبالايدىدەكەن. شۇنداق بولسىمۇ ئۇ ئايال بۇ ئىشنى ھېچكىمگە تىنمايدىكەن. چۈنكى ئۇ ئېرىنى بەكمۇ ياخشى كۆرىدەكەن. بۇ ئايال ھەپتىدە بىر قېتىم ئانىسىنىڭ ئۆيىگە جۈ-مەلەپ بارىدىكەن. ئۇ ھەر قېتىم ئۆيىگە بارغاندا يۈز-كۆزى زىدە بارىدىكەن. ئانىسى ئۇنىڭدىن:

— قىزىم، نېمە بولدۇڭ؟ — دەپ سورىسا، قىزى ئۇ-نىڭغا:

— ھېچنېمە بولمىدىم، ئوتۇن تېگىپ كەتتى ... يىقە-لىپ كەتتىم، — دەپ جاۋاب بېرىدىكەن.

ئوتۇنچىنىڭ بىر ئاق قاشقا چىلان تۇرۇق ئېتى بو-

كۆزلىرىدىكى كۆكلەرنى كۆرۈپ، سەل غەلتىلىك ھېس قىلىپتۇ. ھەم بۇ ئىشنى ئادىل بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن چوڭقۇر ئويلىنىپتۇ. ئويلا - ئويلا ئاخىر بىر قارارغا كەلپتۇ. دە، پۈتۈن قەبىلە ئەزالىرىنى يىغىلىشقا بۇيرۇق چۈشۈرۈپتۇ. قەبىلە ئەزالىرىنىڭ يىراق - يېقىندىن يىغىلىپ بولۇشىغا ناھايىتى ئۇزاق ۋاقىت كېتىپتۇ. شۇنداق بولسىمۇ قەبىلە باشلىقى سەۋرچانلىق بىلەن كۈتۈپ تۇرۇپتۇ. قەبىلە ئەزالىرى تاغ جىراللىرى ئارىسىغا لىق توشقاندا قەبىلە باشلىقى تاغ چوققىسىغا چىقىپ ئۈنلۈك سۆزلەپتۇ. ئۇنىڭ ئاۋازى چوققىدىن - چوققىغا، تاشتىن - تاشقا ئۇرۇلۇپ ئەكس سادا چىقىرىپ بارلىق تاغ جىراللىرىنى بىر ئايتتۇ. ئۇنىڭ ھەر بىر سۆزىنى قەبىلە ئەزالىرى چوڭقۇر سۈكۈت ئىچىدە ئاڭلاپتۇ.

«ئەي خالايق، ئاڭلىمىدىم دېمەڭلار، كەمىنە شۇنى جاكالايىدۇكى، مېنىڭ قەبىلەمنىڭ ئەزاسى بولغان ھەرقاندەك ئەر زاتى ئەگەر قەبىلەمنىڭ تىلىنى بىلمەيدىكەن خوتۇن ئېلىشىغا رۇخسەت يوق، ئايال زاتى بولسا ئەرگە تېگىشكە رۇخسەت يوق، ئوتۇنچىنىڭ خوتۇنىغا ئۈچ ئاي مۆھلەت بېرىمەن، ئەگەر ئۈچ ئاي ئىچىدە قەبىلىمىزنىڭ تىلىنى تولۇق بىلىپ كېتەلمەسە ئۆمۈرلۈك تۇل خوتۇن بولۇپ ئۆتسۇن! كىمكى پەرمانىمغا خىلاپلىق قىلسا كالا - لىسى ئېلىنىدۇ!»، دەپ جاكارلاپتۇ. قەبىلە باشلىقىنىڭ سۆزى تۈگىشى بىلەنلا قەبىلە ئەزالىرى ئۆزئارا غۇلغۇلا قىلىشقا باشلاپتۇ. ئۇلارنىڭ قىقاس - چوقانلىرى پۈتكۈل كۆكيار تاغلىرىنى لەرزىگە سېلىپتۇ.

ئوتۇنچىنىڭ ئايالى ئانىسىنىڭ بوينىغا ئېسىلىپ بۇ - قۇلداپ يىغلاشقا باشلاپتۇ. ئۇ ئوتۇنچىدىن ئايرىلىپ ياشىيالىمايدىغانلىقىنى ئانىسىغا قايتا - قايتا سۆزلەپتۇ. ئاندىن سىمۇ قىزىنىڭ ھالىغا ئىچى ئاغرىپ كۆزىدىن تارام - تارام ياش تۆكۈپتۇ. ئۇلار بىردەم يىغلاشقاندىن كېيىن ئانىسى قىزىغا تەسەللى بېرىپتۇ.

— يىغلىما قىزىم، ھەممە گۇناھ مەندە، ساڭا تىلىمىزنى چالا ئۆگىتىپ قويغانلىقىم ئۈچۈن سەن مۇشۇ كۈنگە قالدىڭ. سېنى تۇغۇپ مۇشۇنچىلىك قىلغان يەردە، تىلىڭنىمۇ ئوبدان چىقىرىمەن. سەن ئۈچ ئايغىچە كۈندە قېشىمغا

كەل. سەن ھەرگىز تۇل قالمايسەن، دەپ ۋەدە قىلىپتۇ. ئوتۇنچىنىڭ ئايالى ئانىسىنىڭ سۆزلىرىدىن سەل تەسەللى تېپىپتۇ. دە، ئۇدۇل ئېرىنىڭ قېشىغا يۈگۈرۈپ مېڭىپتۇ.

— قەبىلە باشلىقىنىڭ پەرمانىغا ئاساسەن ساڭا بىر پۇرسەت بېرىي، - دەپتۇ ئوتۇنچى ئايالغا، - ئايالنىڭ قېشىغا بارساڭ بار، ئەمما كۈن پېتىشتىن بۇرۇن ئۆيگە قايتىپ كېلسەن، كۈن پاتقاندا كەلسەڭ ئۆيگە كىرمە، مەن سەندەك خوتۇننى تۇنۇمايمەن - دەپ قاتتىق جېكىلەپتۇ. ئايال ماقۇل بولۇپ، شۇ كۈندىن باشلاپ ھەركۈنى ئاندىن سىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ تىل ئۆگىنىشكە باشلاپتۇ. يول يىراق كۈن قىسقا بولغاچقا، ۋاقتىدا ئۆيىگە يېتىۋالالماستىن ئەنسىرەپتۇ. بىر كۈنى ئۇ ئۆيىگە قايتاي دەپ تۇرغاندا قۇياش ئولتۇرۇشقا ئاز قاپتۇ. ئۇ ئۆيىگە كۈن پېتىشتىن بۇرۇن بارالمايدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ قۇياشقا تۇنىپ كۆز يېشى قىلىپتۇ. «ئىھ! قۇياش، مەندەك بىر ئاجىز مەزلۇمغا مەدەت قىلغايىسەن، مېنىڭ بۇ دۇنيادا ئەرسىز ياشىشىمدىن ساقلىغايىسەن، مېنىڭ ئۆزۈم - لىمنى چالا ئۆگىتىپ قويغان گۇناھىمدىن ئۆتكەيسىسەن، ماڭا بىر قېتىم پۇرسەت بەرگەيسىسەن، سەن سېخى ئۇ - رۇڭنى يەنە بىر ئاز ئۇزارتىپ بەرگەيسىسەن» دەپ ئىلتىجا قىلىپتۇ. بۇنىڭ بىلەن ئايالنىڭ ئىلتىجاسى قۇياشنى تە - سىرلەندۈرۈپتۇ. قۇياش ئولتۇرۇپ بولغان بولسىمۇ، ئۇ - زىنىڭ قىزغۇچ نۇرىنى چىقىرىپ پۈتكۈل كائىناتنى يەنە بىر ئاز يورۇتۇپتۇ. ئايال ئۆيىگە كېلىشتىن بۇرۇن ئۆيىگە بېرىۋاپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن قۇياشنىڭ يېڭى ئولتۇرغان چاغدا قىزغۇچ نۇر چىقىرىپ ئالەمنى يورۇتۇپ تۇرۇشنى ئۇيغۇرلار «كېلىن كۈن» دەپ ئاتايدىغان بولۇپ قاپتۇ. ئايال ئۈچ ئايدا ئۆز تىلىنى پۇختا ئۆگىنىپ بوپتۇ. ئايال - نىڭ ھۆسنى - جامالىمۇ ئەسلىگە كېلىپتۇ. بۇنىڭ بىلەن قەبىلە باشلىقى ئايالنىڭ ئوتۇنچى بىلەن ئۆمۈرلۈك ئەر - خوتۇن بولۇپ ئۆتۈشكە ئىجازەت بېرىپتۇ. ئۇلار ئۈچ بالىلىق بوپتۇ. ئوتۇنچى بالىلىرىغا «كۈن»، «ئاي»، «يۇلتۇز» دەپ ئىسىم قويۇپتۇ. ئايال بالىلىرىنى كىچىك - دىن تارتىپ تىلىنى پۇختا سۆزلەشكە كۆندۈرۈپتۇ.

مۇھەررىرى: نۇرئىسا باقى

نۇرمۇھەمەد ياسىن ئۆركشى

2004.4

تۇرما ھاۋاسىدىن قېچىپ چىقىپ، ساپ بولغان بىر ئىل-
مى مۇھىتتىن نەپەس ئېلىش ئىستىكىنىڭ يارقىن ئىپادىسى ئىدى.

پارتلاش—مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا جىمجىتلىققا
چېلىنغان مائەم سىگناللىرىدۇر. ياكى سۈكۈتتىكى جىمجىت
دولقۇنلىرىغا تاشلانغان بىر ھەرىكەتلەندۈرگۈچ ئېنېر-
گىيىدۇر. مۇھىت ئامىلى، توغرىسى بىزنىڭ جۇغراپىيە-
لىك ياشاش مۇھىتىمىزنىڭ ئالاھىدىلىكى تۈپەيلىدىن بىز
نۇرغۇن جەھەتلەردە ئارقىدا قېلىۋاتىمىز. ھەممىنى شا-
رائىتىغا ئارتىپ قويغانلارمۇ يوق ئەمەس، ئەمەلىيەتتە بۇ
بىزنىڭ ئۆگەنمەسلىكىگە، بىلىمگە ئىنتىلمەسلىكىگە تاپقان
باھانىمىز بولدى، خالاس. دۇنيانىڭ رەڭگارەڭ ئۆزگە-
رىشلىرى، ئۇچقاندەك تەرەققىيات يېڭىلىقلىرى بىزنىڭ
ئاشۇ باھانىمىزنىڭ ئارقىسىدا توسۇلۇپ تۇرۇپ قالدى.
بۇ خۇددى ئەتراپىغا تام ياساپ، شامال ئۆتمەس قور-
غان سالغانغا ئوخشاش ئەخمەقلىق ئەمەسمۇ؟ مېنىڭچە
مۇشۇنداق ھالقىلىق پەيتتە، تامنى ئۆرۈۋېتىش ئەڭ
زۆرۈردەك قىلىدۇ. ئۇنى بارغانسېرى زورايتىش، چىگە-
تىش بىزنى تېخىمۇ نادانلىقتا قويدۇ خالاس.

بىزنىڭ نادانلىقىمىزنىڭ يەنە بىر سەۋەبى، بەزىلە-
رىمىز ئۆزىنى روھىي ئۈستۈنلۈك تۇيغۇسىدا بەزىلەپ
ئۆتمۈشمىزگە سېغىنىپ قالمىز. ئۆزىمىزنىڭ ھازىرقى
رېئاللىقتا ياشاۋاتقانلىقىمىزنى ئۇنتۇپ قالدۇق. ئۇنى
ئۆزگەرتىشكە ئۇرۇنمايمىز، ئۆتمۈش بەربىر ئۆتمۈش.
ئۇ ھەرگىزمۇ كەلگۈسىگە ۋەكىللىك قىلالمايدۇ. ھەرقاندا-

بەزىدە ئىچىمىدىكى سىقىلىش تۈپەيلى بىر پارتلاپ
باقسام دەيمەن. لېكىن نېمە ئۈچۈن پارتلايدىغانلىقىمنى
ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن. ۋۇجۇدۇمدىكى نامەلۇم بىر ئىچكى
كۈچ مېنى توختاۋسىز سىقىپ تۇرغاچقىلا، مەن روھىم-
دىكى ئاشۇ كىزىس مەركىزىدىن قېچىپ چىقىش ئىس-
تىكىدىلا يانمەن. ئاشۇ ئىچكى كۈچنىڭ مەنبەسى زادى
نېمە؟ مەن ۋاقىت دەۋرۋازىسى ئالدىدىن تالاي قېتىم
قۇرۇق قول ئۆتكەندىن كېيىن ئاندىن بۇ نۇقتا ئۈستىدە
ئويلىنىشقا بىر ئاز يول تاپقاندا بولدۇم، ئۇ بولسىمۇ
مېنىڭ ۋۇجۇدۇمنى مەھكەم قاماللاپ تۇرغان بىلىمىمىز-
لىك ئىدى.

نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئائىلە، تۇرمۇش، خىزمەت،
قەرزدارچىلىق قاتارلىق بىر قاتار ئىجتىمائىي ئامىللار
ھەلەكچىلىكىدە پالاقلاپ يۈرۈپ، ئۆزۈمنىڭ قىممىتى ۋە
ھاياتىمنىڭ مەنىسى ئۈستىدە ئويلىنىشقا ۋاقىت يەتمىگەن-
دى. ھالبۇكى، ئەمدى يېشىم 30 غا يەتكەندىن كېيىن،
ماڭغان ئىزلىرىمنىڭ ئاق قالغان بەتلىرى مېنى سۈكۈت-
لۈك سوراقلىرى بىلەن ناھايىتى گاڭگىرتىپ ئويلىنىشقا
مەجبۇر قىلدى. ئاشۇ سوراقلارنىڭ ئازابلىق، ئەمما
شەكىلسىز قوللىرىنىڭ رەھىمسىزلىك بىلەن سىقىشلىرى-
دىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن، مەن ئاندىن ئۇزاقتىن بېرى
ناھايىتى كۈچلۈك پارتلاش ئىستىكىدە بولغانلىقىمنى
چوڭقۇر چۈشەندىم. بۇ پارتلاش روھىمىدىكى نادانلىقنىڭ
شەكىلسىز دېرىزىسىنى پاچاقلاپ تاشلاپ، رېئاللىقنىڭ
سۈزۈك ئاسمىنىغا تەلپۈنۈش، بىلىمىمىزلىكىنىڭ بۇرۇق-

داق بىر كىشى ئۆزىنىڭ ئۆتمۈشىگە سېغىنىپلا ئۇنى قايتا ياراتمايدىكەن، ئۇنىڭ تەقدىرى پەقەت ئۆتمۈشكە تەل-پۈنۈش بىلەنلا چەكلىنىپ قالىدۇ. مۇشۇنداق تۇيغۇدا مەستخۇش بولغۇچى — ئەخمەقنىڭ دەل ئۆزىدۇر. بىز ھازىر 21 — ئەسىرگە قەدەم قويدۇق، مۇشۇ دەۋرنىڭ ئېڭى بىلەن ياشىشىمىز كېرەك. بىز ئۇچۇر ئىنقىلابىنىڭ توختاۋسىز پارتلاشلىرى ئىچىدە ئۆزىمىزنى بايقىۋالالايمىز. ماي يەنىلا نادانلىق ئىسكەنجىلىرى ئىچىدە ئۆزىمىزنى بەزلەپ، بىخودلۇق بۆشۈكىدە ئۇخلىساق ئاقىۋىتى قانداق بولار؟ ئۆتمۈشكە تىۋىنىش ھەممە كىشىگە ئورتاق، ئۇ كىشىلەر پىسخىكىسىدىكى ئومۇمىي ھادىسە. لېكىن ئۇ يۆلىنىۋالدىغان ھاسا ئەمەس. قانداق ئادەم ئۆتمۈشكە شۇنچە بەك يۆلىنىۋالدىكەن، ئۇ بىر روھىي مېيىپ ئا-دەمگە ئايلىنىپ قالىدۇ. ئەمەلىيەتتە ئۆزىمۇ شۇنچىلىك بىچارە ئورۇنغا چۈشۈپ قالىدۇ. ئۇنىڭدا نە ھېچ نەرسە بولمايدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ سېپى ئۆزىدىن تىرىك تاپقا ئايلىنىپ قالىدۇ. بارا-بارا باشقا تاشقى ئامىللار سە-ۋەبىدىن ھەتتا ئۆز مەۋجۇتلۇقىدىنمۇ قالىدۇ. ھەرقانداق كىشى ئۆتمۈشىنى بىر مەنىۋى كۈچ سۈپىتىدە تونۇپ، ئۇنى قايتىدىن يارىتىش ئىستىكىدە يانالسا، شۇ كىشى دۇنيادا ياخشى ياشىيالايدۇ. ئۆز ئۆتمۈشىنى بىر قىلىچقا ئايلاندۇرۇپ، ئاندىن ئۇنى ئۆز تەقدىرىنىڭ يول ئاچ-قۇچى قىلالايدۇ. ئۆز ئۆتمۈشىگە مەپتۇن بولۇش شۇ كىشىنىڭ ئۆزىگە ئويدۇرۇپ چىققان ساختا رېئاللىقىدۇر. بۇ كىشىنى ۋەيران قىلىدۇ، خالاس. بىر ئادەمنىڭ بە-لىملىك بولۇشى شۇ ئادەمگە نىسبەتەن ئەڭ چوڭ مۇ-ۋەپپەقىيەت. بىر مىللەتنىڭ بىلىملىك بولۇشى شۇ مىل-لەتكە نىسبەتەن ئەڭ چوڭ مۇۋەپپەقىيەت. شۇڭا بىر ئادەمنىڭ روناق تېپىشىمۇ بىلىم بىلەن مۇناسىۋەتلىك، دۇنيادا ئۆزىنىڭ بىلىملىكى تۈپەيلى خارلانغان ئادەم يوق. شۇنداقلا دۇنيادا بىلىمسىزلەر روناق تاپقانمۇ ئە-مەس، بىلىمسىزلىك ۋەيرانچىلىققا باشلايدۇ، مۇشەققەتكە يولداش قىلىدۇ. موھتاجلىققا، بىچارىلىككە جورا قىلىدۇ. شۇڭا بىر ئادەمنىڭ چۇقانى شۇ كىشىنىڭ روھىدىكى ئىچكى ئاۋازى، شۇ كىشىنىڭ رېئاللىققا بولغان ئىنكاسى

بولۇشى مۇمكىن. ھەممە ئادەم ئۆزى ھېس قىلغان پەيتتە ئۆز روھىدىكى پارتلاش پىلىكىگە ئوت يېقىشقا تەييار تۇرۇشى كېرەك. دۇنيانىڭ تەرەققىياتىغا تەپەك-كۈرىمىز بىلەن ئەمەس، كۆزىمىز بىلەن قارىغاندا تە-رەققىيات مەڭگۈلۈك ئۆتمۈش بولۇپ قېلىۋېرىدۇ. ئەقلى كامالەتكە يۈزلىنىشى، بىلىمگە يۈزلىنىشى، روناق تېپىش-تىكى ئەڭ چوڭ ئامىللارنىڭ بىرى. بۇ جەھەتتە دۆلەت بىزگە نۇرغۇن ئېتىبار بېرىشى سىياسەتلىرىنى تۈزۈپ، ھاۋارىيىمىزغا كۆپلەپ مەبلەغ سېلىپ بېرىۋاتقان بۇ-گۈنكى كۈندە بەزىبىرلەرنىڭ ئەقلى سەزگۈسى ئويغى-نىشىنىڭ ئورنىغا ئەكسىچە بالىلىرىنى مەكتەپتىن قانداق ئاچرىتىۋېلىشىنى خىيال قىلىپ يۈرگەنلەر مۇ يوق ئەمەس. زاماننىڭ تەرەققىياتى كىشىلەرنىڭ جەمئىيەتلىقىنى بۇزۇپ تاشلىدى، كىشىلەر تۇيۇقسىز كۆتۈرۈلگەن بۇ شاۋقۇندىن مەڭدەپ قالدى. ئۇ كىشىلەرنىڭ زامانىغا بولغان كۆز قارىشىنى يېڭىلاشنى تەلەپ قىلدى، بۇرۇد-قى بىر ئاماللارنى قىلىپ كۈن ئۆتكۈزۈش پىسخىكىسىنى ئەمدى زامانغا يېتىشىپ مېڭىشقا ئۆزگەرتتى. تاللاش ئىمكانىيىتى تارىيىپ كىشىلەرنىڭ خىرامانلىقى ياشاش رىقابىتىگە ئايلاندى. كىشىلەر ئۆزىمۇ سەزمىگەن ئاساستا بازار ئىگىلىكى قاينىمىغا كىرىپ كەتتى. پۇل، ھوقۇق، سودا، مەدەنىيەت، راھەت - پاراھەت يەنە قانداقتۇر كى-شىلەرنىڭ قوغلىشىدىغان ئويىپىكىنى كۆپىيىپ كەتتى. كى-شىلەر ئەمەلىي ئۈنۈمى كۆرۈلىدىغان نەرسىلەرنى قوغ-لىشىپ، بىلىم ئېلىشنى نەزەردىن ساقىت قىلىۋەتتى. زامانىۋى تەرەققىيات بىزگەمۇ ئاز - تولا يوسۇندا بە-لىمگە نىسبەتەن ئىنتىلىش خاھىشى پەيدا قىلغان بول-سىمۇ، لېكىن يەنىلا يېتەرلىك تىرىشچانلىق بولمايۋات-دۇ، دېيىشكە بولىدۇ. شەھەرلەردىكى تەرەققىيات بىلەن يېزىلاردىكى بېكىتمىچىلىكنىڭ ئوتتۇرىسىدا پەرق خېلى بولغاچقا، تەرەققىي قىلىش ۋە بىلىم ئېلىش ئىستىكى، قىزغىنلىقى دېگەندەك ئەمەس.

ھەر بىر ئادەمنىڭ ھاياتتا ھەر مىنۇت، ھەر دەقە-قىدە بىلىم ئېلىش پۇرسىتى بولىدۇ. مۇنداقچە ئېيتقاندا ياشاشنىڭ ھەر بىر پۇرسىتى بىر خىل بىلىم. شۇڭا بىلىم

مەكتەبلەرگىلا مەركەزلەشكەن بولماستىن، بەلكى ئۇ بىزنىڭ بىلىمگە ئىنتىلىشى، ئۇنى بايقاش روھىمىزغا يوشۇرۇنغان بولىدۇ، مۇشۇ مەنىدىن ئالغاندا ھەر بىر ئادەم ئۆز ئۇچۇرىدىكى بىلىم ئېلىشى خاھىشىنى ئىپادىلەپ باقسا بولىدۇ.

ھاياتنىڭ چەكسىز ئېقىنىدا ھەممىمىز لەيلەپ كېتۋاتىمىز. ھەممىمىزنىڭ غەرق بولۇشى ياكى ياشاش ئۈچۈن تىرىكشىشى ئەركىنلىكىمىز بار. بىزگە ھەر ۋاقىت زۆرۈر نەرسە بىلىمنىڭ قۇتقۇزۇشى چەمبىرىكىدۇر. ئۇ بەلكىم پۈتمىزنىڭ ئاستىدىلا بولۇشى مۇمكىن. چىداپ تۇرۇپ سۇغا چوڭقۇر چۆكسەك بەلكىم بىزگە ئۇ يەردىكى بىر يورۇق دۇنيانى كۆرسىتىپ بېرىشى مۇمكىن. بىلىم ئېلىش خۇددى سۇغا چۆككەن چاغدىكىدەك ئاشۇنداق ئازابلىق بولۇشى مۇمكىن. لېكىن ئۇنىڭغا ئېرىشىشى بىزنى ناھايىتى ئارام بەخشى، ساپ ھاۋاغا ئىنتىلدۇر. گەندەك ئىنتىلدۇرۇش زۆرۈر. روھىي بۇرۇقتۇرمىلىققا چۆككەن كىشىلەر ئۈچۈن بۇ خىل ساپ ھاۋاغا ئېرىشىشى ئەڭ ياخشى پارتلاش بولۇشى مۇمكىن.

بىزدە نەپەسلىنىۋاتقان ھاۋادىن باشقا ئۆزىمىزگە خاس بولغان نەرسە بەك ئاز، ساناقلىقلار. ھەممە نەرسە باشقىلارنىڭ ئەقلى ئەمگىكىنىڭ مەھسۇلى. ئۇنىڭغۇ، تېلېۋىزور، ماشىنا ۋە يەنە مەن بىلمەيدىغان نۇرغۇن يېمەكلىك، ئىشقىلىپ ھەممىسى باشقىلارنىڭ ئەقلىنىڭ مەھسۇلى. سىنچىلاپ قارىساق ئۆزىمىز ياشىغان نەرسەلەر يوق دېيەرلىك. مانا بۇ ئەقلىنىڭ دۇنياۋىلىشىشى، ئەقلىنىڭ تاجاۋۇزى، مانا بۇ ئەقلىنىڭ مايىل قىلىشى، بولمىسا ياپونىيىنىڭ، ئامېرىكىنىڭ سانائەت مەھسۇلاتلىرى، تولغىما ئۇسسۇل، جاز مۇزىكىلىرى، ئىدىيىۋى ئېقىملىرى بىزنىڭ تۇرمۇشىمىزغا بېسىپ كىرەلمەيتتى. بۇنى بىزگە ھېچكىم تاشمىغان، ئۆزىمىز خالاپ سېتىۋالغان، ئۆزىمىز خالاپ قوبۇل قىلغان. بۇ ئەقلىنىڭ ئۈستۈنلۈكى، ئۇنداق بولمىسا بىز شۇنداق ئېسىل ئەدەبىيەت مەدەنىيىتىمىز تۇرۇپ ياشلىرىمىز چۈشكۈنلىشىپ كەتتى، دېمەيتتۇق، شۇنداق ئېسىل ئەخلاق چۈشەنچەلىرىمىز تۇرۇپ، جاھان ئۆزگىرىپ كەتتى، دەپ ۋايسە.

مايتتۇق. ئەگەر بىلىمىمىزنىڭ مۇشۇنداق ھالەتتە ۋۇجۇد-دېمىزدا يەنە 50 يىل يىلتىز تارتىدىغان بولسا، بىز يۈكسەك ئۇچۇرلاشقان جەمئىيەت تەرىپىدىن چەتكە قايرىلىپ قالمىز.

بەزىلەرنىڭ دۇنيانى چۈشىنىشى تولىمۇ يۈزەكى بولۇۋاتىدۇ. ئۇلارغا نىسبەتەن ھايات مەنە بىلەن ئەمەس، بەلكى ۋاقىت ئۇقۇمى بىلەن ئىپادىلىنىۋاتىدۇ. پەقەت كۈن شەرقتىن چىقىپ، غەربكە پاتىسلا ھاياتتىكى بىر كۈن ئۆتكەنگە ھېساب. بەزىلەر ئاشۇنداق كۈتۈش ئىچىدە ۋاقىتنى توشقۇزۇپ، بۇ دۇنيادىن كېتىش ھالەتتە تۇرۇۋاتىدۇ، ئەمەلىيەتتە دۇنيا ئىنتايىن رەڭدار، ئۇنىڭغا تۇرمۇشنىڭ نۇرغۇن مەنىلىرى، لەززەتلىرى يوشۇرۇنغان، كۈننى ساناپ يىل توشقۇزۇش ھاياتقا نىسبەتەن كەچۈرگۈسىز جىنايەت.

بەزىلەرنى ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ خارابىسىدە تۇرۇپ ئىتېرىپت دەۋرىنىڭ ئۇچۇرلىرىغا سوغۇق مۇئامىلىدە نەزەر سېلىۋاتىدۇ، دېسە ئارتۇق كەتمەس. رېستوران، دېسكوخانا، ئالىي چاچ ياساش ئورنى، مۇنچىلارغا كىرىپ بېرىپ بۇزۇلغان ئېتىقادنىڭ پاراغىتىگە غەرق بولۇۋاتقانلارمۇ يوق ئەمەس، ئۇنداقلار بۇنى مەدەنىي جەمئىيەتنىڭ ئىپادىسى، دەپ تونۇيدۇ. تاپقان پۇللىرىنى ئوغۇل - قىزلىرىنىڭ ئىلىم ئىگىلىشىگە ئىشلەتمەي بەل. كىيىملىرىنى نابۇت قىلىش، ئوغۇللىرىنى چىرىتىش، ھاراق سورۇنلىرىدا ئۆز ھاياتىنى نابۇت قىلىشقا سەرپ قىلىۋاتىدۇ. قىسقىسى بۇ ئاقىۋەتنى تەسەۋۋۇر قىلىش تەس بولغان پاجىئە بىلەن نەتىجىلىنىدۇ. بۇ خىل نادانلىققا ھەر بىر ۋىجدان، ئەقىل ئىگىلىرى ئېچىنماي تۇرالمىدۇ.

بىزگە بىلىم ئېلىش ھاياتتىنمۇ مۇھىم. ئادەمنىڭ باي - نامراتلىقى پۇل بىلەن ئۆلچىنىشى ناتايىن. بەلكى ئەقلىنىڭ ئاز - كۆپلۈكى بىلەن ئۆلچىنىشىمۇ مۇمكىن. ئەقىلگە ئېتىبار بېرىدىغان كىشى نامرات بولسىمۇ تېزلا باش كۆتۈرەلەيدۇ. ئەكسىچە پۇلغا چوقۇنىدىغان ئادەم ئاسانلا قۇللۇق ئورنىغا چۈشۈپ قالىدۇ. سەئۇدى ئەربەستانى دۇنيا بويىچە ئەڭ باي دۆلەت. ئۇلارنىڭ

2004

مىقياسدا بىلىم ئىنقىلابى قوزغالدى. بىراق بىزدە بولسا نامراتلار قورساق غېمىدە، پۇل تاپقانلار ئىشرەت غېمىدە ھەلەك بولىدىغان ئەھۋال بار. ماھىيەتتە ھەر ئىككىلىسى ئاخىرىدا بىلىمىزلىكىنىڭ قۇربانلىقى بولۇش تەقدىرىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ.

ھازىرقى دۇنيا بۇرۇنقى دۇنياغا ئوخشمايدۇ. ئۇ بىزنىڭ يېپىق تەپەككۈرىمىزغا نىسبەتەن تولمۇ سىزلىق. بىراق ئىنسان بىلىش سەزگۈسىگە ئىگە، ئۇ ئاشۇ سەزگۈگە تايىنىپلا دۇنيانى ئىنتېرنېت دەۋرىگە باشلاپ كىردى. يەنە شۇنداقلا ئىنسانلار ئۆز سەزگۈسىنىڭ مەھبۇسى. شۇڭا نۇرغۇن مىللەتلەر تېخىچە ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ ياشاش مۇھىتىدىن ھالقىپ كېتەلمىدى، بۇ نۇقتىدىن ئۆزىمىزگە باھا بېرىپ باقساق بولىدۇ. ئەقىلنىڭ كۈچىگە گەپ كەتمەيدۇ. بۇنى غەربنىڭ تەرەققىياتى چۈشەندۈرۈپ بەردى. بىزدىمۇ ئەقىل يوق ئەمەس، بار. بىراق ئەقىلگە ئىنتىلىدىغان روھ كەم، ئەقىلدىن تاشقىرى بولغان ماددىي نەرسىلەرمۇ ھازىر كىشىلەرنىڭ ئىدىيىسىنى ئۆزگەرتەلەيدىغان بولۇپ كەتتى. مەسىلەن: پادىچىلار ئىشتىنى، كىندىجى، مارلبۇرۇ، پىسا قاتلىمىسى، ھامبۇرگ بولكىسى، جاز مۇزىكىسى، تولفېما ئۇسسۇل قاتارلىقلار. ئۇلار ئەقىل سۈپىتىدە ئەمەس، مەدەنىيەت ياكى يېمەكلىك سۈپىتىدە تۇرمۇشىمىزغا سىڭىپ كىردى. بىزگە كىرگىنى ھەرگىزمۇ مەدەنىيەت، بىلىمنىڭ ئۆزى ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ ماددىي شەكلى. بىز بىلىمنى سەزگۈمىز بىلەن ھېس قىلىپ تەپەككۈرىمىز بىلەن قوبۇل قىلغان بولساق، ئۇنى ئۆزىمىز ئۈچۈن تېخىمۇ ئۈنۈملۈك خىزمەت قىلدۇرالايتتۇق. بىلىم ھەرگىزمۇ بىزنىڭ چۈشەنچىمىزدىكىدەك قېتىپ قالغان ئالگ ئەمەس، بەلكى ھەرىكەتچان نەرسە. ئۇنىڭ ھەرىكەت شەكلى ھامان بىزنىڭ تەپەككۈرىمىزدا ھەر خىل سىياقتا ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدۇ، بىلىم ھەممىمىزنىڭ روھىدىكى بىر گۆھەر! ئۇنى نۇر چاچقۇزۇش ياكى ۋەيران قىلىش ئۆزىمىزگە باغلىق.

مۇھەررىرى: مۇختار مۇھەممەد

بايلىق مەنبەسى نېفىت ۋە ھەج پائالىيىتىدىن كېلىدۇ. ئۇلارنىڭ دەسلەپكى نېفىتلىكىنى ئامېرىكا پايدىنى تەڭگە - تەڭ نىسبەتتە ئېلىش ھېسابىدا ئېچىپ بەرگەندەكەن. لېكىن ئۇلارنى دۇنيادا ئەڭ كۈچلۈك، دەپ كەتەكلى بولمايدۇ. دۇنيانىڭ چاقىنى چۆرگىلىتىۋاتقانلار كۈچلۈك ئامېرىكىلىقلار ياكى باي ئەرەبلەر ئەمەس، بەلكى ئەقىللىق يەھۇدىيلاردۇر. نەچچە مىڭ يىللىق ئېزىلىشلەرگە ئۇچرىغان بىر مىللەت ئىنسانىيەت ئەقىل ئىشلىتىش دەۋرىگە قەدەم قويۇش بىلەن تەڭلا دۇنيانى تەۋرىتىۋاتىدۇ. مانا بۇ بىلىمنىڭ كۈچى.

بۇرۇنقى تاجاۋۇزلار قورال ئىشلىتىش ئارقىلىق بولسا، ھازىرقى تاجاۋۇز مەدەنىيەت - بىلىم ئارقىلىق بولۇۋاتىدۇ. ھېچكىم بىلىمنىڭ بۇ يۈزلىنىشىنى توسۇيالمايدۇ. دۇنيادا سانى ئاز مىللەتلەر سانى كۆپ مىللەتلەرنى ئەقىل ئارقىلىق ئۆزگەرتىۋاتىدۇ. كونترول قىلىۋاتىدۇ. سان - ھازىر مىللەت ئۇقۇمىنىلا بىلدۈرسە، بىلىم - مىللەتنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى بىلدۈرۈۋاتىدۇ.

ئىنسانلار جەمئىيىتى ئىرق، مىللەت، ياشاش تېرىد - تورىيىسىنىڭ ھەر خىل بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، بىلىم، ئەقىل ئىگىلىكى دەۋرىگە قەدەم قويدى. بىز چۈشمىز، خىيالىمىزدا ئويلىغان نەرسىلەر باشقىلار تەرىپىدىن ئال - لىبۇرۇن رېئاللىققا ئايلىنىدىغان بولدى. شۇنداقلا ئۇ ئۆز ئارا مەدەنىيەتلەرنىڭ توقۇنۇش ھادىسىلىرىنىمۇ تاشلاپ بەردى. بۇ ھال كۈچلۈكلەر بىلەن ئاجىزلار ئوتتۇرىسىدىكى توقۇنۇشنى تېخىمۇ زورايتىۋەتتى. بو - لۇپمۇ بۇ ھال مىللەتلەرنىڭ بىلىم پەرقى جەھەتتە نا - ھايىتى روشەن ئەكس ئەتتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى مۇناسىۋەت قانداقتۇر مەنپەئەت مەسىلىسىدەك كۆرۈند - سىمۇ ئەمەلىيەتتە مەۋجۇت بولۇش ياكى يوقىلىش مە - سىلىسىگە بېرىپ يەتتى. ئارقىدا قالغان مىللەتلەر ئۆز مەۋجۇتلۇقىنىڭ قانداقتۇر قورال كۈچىنىڭ تەھدىتىگە ئەمەس، بەلكى ئەقىل كۈچىنىڭ تەھدىتىگە ئۇچراۋات - قانلىقىنى بارا - بارا چوڭقۇر ھېس قىلىشتى. شۇڭا ئۆز - ئۆزىنى كۈچلەندۈرۈش، قۇتقۇزۇش ئۈچۈن دۇنيا

M
I
R
A
S

فۇرقەت تەلئەت

چەتلىك چىقىپ ئوقۇش توغرىسىدا قىسقىچە كۆرسەتمە

2004.4

رىساق، يەنىلا ئۆز خىراجىتى بىلەن چەت ئەللەردە ئوقۇ-
ۋاتقان ئوقۇغۇچىلار مۇتلەق كۆپ ساننى ئىگىلەيدۇ. چەت
ئەل ئالىي مەكتەپلىرىدە ئوقۇۋاتقانلار ئۆز ئوقۇش ۋە
تۇرمۇش خىراجىتىنى قانداق ھەل قىلىدۇ.
ھازىر ئىچكىرى ئۆلكىلەردە نۇرغۇن ئائىلىلەر بالىلە-
رنى ئوتتۇرا مەكتەپتىن تارتىپلا چەتتە ئوقۇتۇشنى ئىشقا
ئاشۇرۇۋاتىدۇ ھەم تىرىشماقتا. ئۇلار ئالاقىلەشكەن مەك-
تەپلەرنىڭ كۆپىنچىسى تەييارلىق مەكتەپلىرى بولۇپ، مە-
لۇم قىسقا مۇددەتلىك ئىنگىلىز تىلى كۇرسلىرى ئارقىلىق
تىل ئۆتكىلىدىن ئۆتكەندىن كېيىن، ئاندىن ئۆزلىرى نە-
شان قىلغان خالىغان ئوتتۇرا، كەسپىي ئوتتۇرا ياكى باشقا
خىلدىكى تېخنىكا مەكتەپلىرىگە رەسمىي قوبۇل قىلىنىدۇ.
بۇ بالىلار ئىنگىلىز تىلىدا مەلۇم ئاساسقا ئىگە بولۇپ چە-
قىشتىن بۇرۇن ئۇلارغا ئىنگىلىز تىلىدا قوبۇللىدىغان چەكمۇ
چوڭلارنىڭكىدەك ئۇنداق يۇقىرى بولمىغاچقا، چىقىش

بۈگۈنكى دۇنيا ئىلىم - پەن دۇنياسى. مائارىپنىڭ
خەلقئارالىشىشى قەدىمىنىڭ تېزلىشىشى ۋە خەلقئارا ئىلىم
دۇنياسى بېرىش - كېلىشىنىڭ مىسلى كۆرۈلمىگەن تەرەق-
قىياتى، دۇنيا ئىختىساس ئىنگىلىزىنىڭ رايونلار ئارا يۆتكە-
لىپ، ئۆز يەرلىرىدە كەمچىل بولغان ئىلىم - پەن، تېخنىكا
بايلىقلىرىدىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنىپ، ئۆزىگە كېرەكلىك
بولغان تېخنىكا، يېڭىلىقلارنى ئۆگىنىشكە، بۇ ئارقىلىق
ئۆز ساپاسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ، دۇنيا ئىلىم - پەن تە-
رەققىياتىغا ئۆز ساھەسىدە تېگىشلىك نەتىجىلەرنى قوشۇ-
شقا قىممەتلىك پۇرسەتلەرنى يارىتىپ بەرمەكتە.
رايونىمىزدىن چەت ئەللەرگە ئوقۇشقا، ئىلىم ئالماش-
تۇرۇش، زىيارەتلەرگە چىقىدىغان ئوقۇغۇچىلار سانىمۇ
يىلدىن - يىلغا كۆپىيىپ، ئۇلار رايونىمىز ئىقتىسادىنىڭ
يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشىگە تېگىشلىك ھەسسەلىرىنى قوشماقتا.
ھازىر چەت ئەللەرگە چىقىۋاتقان ئەمەلىي مىساللارغا قا-

رەسمىيەتلىرىنى بېجىرىش نىسبەتەن ئاسانغا چۈشۈدۇ. ئۆز مەكتىپىدە ئىزچىل ئەلا ئوقۇغان، ئىنگىلىز تىلىنى قوشۇمچە تىرىشىپ ئۆگىنىپ، مەلۇم نەتىجىلەرگە ئېرىشكەن يوشۇرۇن تالانت ئىگىلىرى ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ بولۇپ، ئاندىن چەتكە چىقىپ ئوقۇشنى كۈتۈپ تۇرماي، شارائىت يار بەرگەن ئەھۋال ئاستىدا، ئوتتۇرا ۋە ئالىي مەكتەپنى بىۋاسىتە چەتكە چىقىپ ئوقۇش پۇرسىتىنى قولغا كەلتۈرۈشكە تىرىشىشى كېرەك. ئۇلارنى قوبۇل قىلىشتا ئۇلارنىڭ ئوتتۇرا مەكتەپتىكى ئەلا نەتىجىلىرى، مەكتەپ ياكى ئۇنىۋېرسىتېتتىن سىرت دائىرە ئىچىدە ئالغان ھەر خىل مۇكاپاتلىرى، دەرس بەرگۈچى ئوقۇتقۇچىلار ياكى مۇدىرلارنىڭ تونۇشتۇرۇشلىرى ئاساس بولالايدۇ. بۇ نەتىجىلىرى ئارقىلىق ھەتتا قوبۇل قىلغۇچى مەكتەپنىڭ مەلۇم دەرىجىدىكى ئوقۇش مۇكاپات پۇلىدىن بەھرىمەن بولۇشنى ئىشقا ئاشۇرالىشى مۇمكىن. شۇڭا بارلىق ئانا-ئانىلار، پۈتكۈل جەمئىيەت بۇنىڭغا كۆڭۈل بۆلۈشى، بالىلارنىڭ كىچىك ۋاقتىدىن باشلاپلا ئىنگىلىز تىلى ياكى باشقا چەت ئەل تىللىرىنى ئۆگىنىشىگە يۈكسەك ئەھمىيەت بېرىشى كېرەك. بۇنىڭ پايدىسى شۇكى، بىرىنچىسىدىن، ئوتتۇرا مەكتەپتىكى چىقىم ئالىي مەكتەپكە نىسبەتەن ئېشىپ قاندا ئانچە چوڭ ئەمەس بولۇپ، كۆپىنچە ئائىلىلەر كۆتۈرەلەيدۇ. بالىلارمۇ ئۇ يەرلەردە دەرس تىن سىرتقى چاغ-لاردا، مەكتەپ يول قويغان دائىرىدە ئۆزىنىڭ مەلۇم خىراجەت پۇللىرىنى تېپىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولالايدۇ؛ ئىككىنچىسىدىن، بالىلار چەت ئەل تىلىنى تېخىمۇ مۇكەممەلەشتۈرۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولۇپلا قالماي، بەلكى جەمئىيەتنى چۈشىنىش، جەمئىيەتكە ماسلىشىش ئىقتىدارىنى زور دەرىجىدە ئۆستۈرەلەيدۇ. ئۇچرىغان ئەمەلىي قىيىنچىلىقلارنى ھەل قىلىش ئىقتىدارى تەدرىجىي ئۆسۈپ، كېيىنكى ئالىي مەكتەپ ئوقۇشى ۋە تەتقىقات ئىشلىرى ئۈچۈن ئىنتايىن پايدىلىق بولغان ئاساس سېلىپ بېرىدۇ. ھازىر يەنىلا كۆپ سانلىق تەشكىل قىلىۋاتقان ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ۋە ياكى ئوقۇش پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ چەتكە چىقىش رەسمىيەتلىرى بىر قەدەر كۆپ، ئۇلارغا بولغان تەلەپمۇ بىر قەدەر يۇقىرى. چۈنكى ئۇلار چىقماقچى بولغان دۆلەت ياكى ئوقۇماقچى بولغان كەسىپ پۈتۈن دۇنيا مىقياسىدا ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىدۇ.

غان بولۇپ، رىقابەتمۇ بىر ئاز كەسكىن. شۇڭا ئوقۇغۇچى ئالدى بىلەن ئۆز ئەھۋالىنى ياخشى ئويلىشىشى، ئىنگىلىز تىلى ئىمتىھانلىرىدىن ئالغان نومۇرىنى ۋە مەكتەپنىڭ شەرتلىرىنى ئەتراپلىق تەھلىل قىلىشى، ئاندىن شۇنىڭغا مۇناسىپ ھالدا چىقماقچى بولغان دۆلەتنى تاللىشى كېرەك. ئۆز ئالاھىدىلىكىنى ئەڭ زور دەرىجىدە جارى قىلدۇرۇپ، ئۆزىنى قارشى تەرەپكە مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا تەسىر قىلدۇرالىغاندا، ئاندىن مۇۋەپپەقىيەت قازانغىلى بولىدۇ. بۇ يول بىر قەدەر ئۇزۇن ھەم جاپالىق، قىسقا ۋاقىت ئىچىدە كۈتكەن مەقسەتكە يەتكىلى بولماسلىقى مۇمكىن. گەپ يەنىلا ئىرادىنى يوقاتماي، داۋاملىق تىرىشىشتا، پەقەت ئوقۇش يولىدا ھېچنەمىدىن قايتىماس روھلا بولىدىكەن، سىز يەنىلا ئاخىرقى غەلبە قىلغۇچى. مەسىلەن: مەلۇم بىر ئوقۇغۇچى دۇنياۋى دائىرىدە ETS (Educational Testing Service) (ئى تي ئىس)، يەنى ئامېرىكا «مائارىپ سىناق مەركىزى» تەرىپىدىن ئۇيۇشتۇرۇلۇپ، ئىنگىلىز تىلى ئانا تىلى بولمىغانلاردىن ئېلىنىدىغان (TOEFL) The Test Of English as a Foreign Language (توئۇفل)، يەنى «ئىنگىلىز تىلى چەت ئەل تىلى سۈپىتىدە ئېلىنىغان ئىمتىھان» دىن بوشاشماي يەتتە قېتىم ئىمتىھان بېرىش ئارقىلىق، ئاخىر ئۆز نومۇرىنى دەسلەپكى 450 تىن، كېيىنكى يۇقىرى نومۇر 650 كە يەتكۈزگەن. ئۇ يەنە ئۇلاپلا ETS تەرىپىدىن ئېلىنىدىغان GRE (Graduate Record Examination) (جى ئار ئى)، يەنى «ئاسپىرانتلىق سەۋىيە ئىمتىھانى» دىنمۇ ئىككى قېتىم ئىمتىھان بېرىپ، يۇقىرى نومۇرغا ئېرىشىپ خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتىغا قوبۇل قىلىنغان. بۇ يەردە ئالاھىدە ئەسكەرتىشكە تېگىشلىكى شۇكى، ھەر بىر ئىمتىھاننىڭ تەلەپ، مەقسەت ۋە ئۆلچىمىگە ئاساسەن، بەزى ئىمتىھانلارنى قايتا-قايتا نەچچە قېتىم بېرىشكە بولىدۇ. لېكىن بەزىلىرى كۆپ قېتىم بېرىلسە پايدىسىز. مەسىلەن: TOEFL نى نەچچە قېتىم بەرسە بولۇۋېرىدۇ. پەقەت ئەڭ ياخشى چىققان نەتىجىنى مەكتەپكە ئەۋەتىپ بەرسە بولىدۇ. بۇنىڭ ئالدىنقى قېتىم ئېرىشكەن نۆۋەن نومۇرلار بىلەن ئالاقىسى يوق. بىراق GRE ئوخشەنمايدىغان بولۇپ، مائارىپ سىناق مەركىزى ئۇنى ئالدىنقى چىققان نەتىجىلەر بىلەن قوشۇپ، ئىلتىماس قىلغان مەكتەپكە يوللاپ بېرىدۇ. ئەگەر ھەر بىر قېتىمقى ئېرىشكەن نەتىجە ئالدىنقىدىكى بىر قەدەر پەرقلىنەرلىك بولغان ئىلگىرىلەش ئالما.

M
I
R
A
S

متىنى كۆرسىتىدىغان روشەن بەلگە كۆرۈنمەسە، ئۇ چاغدا مەكتەپ تە- رەپ سىزنىڭ ئەقلى قايىلىسىتە- ئىزدىن گۇمانلىنىشى، بۇنىڭ بىلەن باشقا جەھەتلەردە تەلەپكە ئۇيغۇن بولسىڭىزمۇ، لېكىن قوبۇل قىلىنىش پۇرسىتىدىن يەنىلا مەھرۇم قىلى- شىڭىز مۇمكىن.

TOEFL دۇنيادىكى مۇتلەق كۆپ سانلىق دۆلەتلەردىكى ئىنگلىز تىلىدا ئوقۇتىدىغان ئالىي مەكتەپلەر تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنغان ئىنگلىز تىلى سەۋىيە سىناش ئىمتىھانى بو- لۇپ، تولۇق نومۇر 677. ئادەتتە

550 تىن يۇقىرى بولسا تەلەپكە يەتكەن ھەم ئوقۇش مۇ- كاپات پۇلى بېرىشتە بىر شەرت ھازىرلانغان دەپ قارىلىدۇ. ئادەتتە ئۇنىڭ تەسلىك دەرىجىسى ئانچە چوڭ ئەمەس، دۆلەتلىك 6 - دەرىجە ئىنگلىز تىلى ئىمتىھانىدىن ئۆتكەن بولسىلا، ئۇلاپ ئازراق ۋاقىت كۈچەيتىمە تەقلىدى سۇئال- لارنى ئىشلەش ئارقىلىق، ئۆز سەۋىيىسىنى سىناپ بېقىپ، ئاندىن قاتناشسا بولىدۇ. ئاڭلاپ چۈشىنىش—بۇ ئىمتىھان- دىكى بىر ئاز تەس نۇقتا بولۇپ، بىر قەدەر كۆپرەك مەشىق تەلەپ قىلىدۇ. گرامماتىكا قىسمى ھەممىدىن ئاسان بولسا- مۇ، لېكىن ئازراق بىخەستىلىك قىلىنسا كەتكۈزۈپ قويۇش خەۋىپى بار. ئوقۇپ چۈشىنىش قىسمىنى كۆپ ئوقۇپ، كۆپ مەشىق قىلىش ئارقىلىق بەلگىلەنگەن ۋاقىتتا ئىشلەپ بو- لۇش دەرىجىسىگە تامامەن يەتكىلى بولىدۇ. تىرىشىپ ياخشىراق مەشىق قىلىنسا، 600دىن يۇقىرى نومۇر ئېلىشتا مەسىلە چوڭ ئەمەس. تەييارلىق قىلغاندا كۆپ سۇئال ئىشلەش، كۆپ ئوقۇش، كۆپ ئاڭلاش كېرەك. بۇ شۇنداقلا پۈتكۈل تىل ئۆگىنىش جەريانى ئۈچۈنمۇ رىئايە قىلىش زۆرۈر بولغان بىر مۇھىم نۇقتا.

ئەگەر TOEFL نەتىجىڭىز بىر قەدەر ياخشى بولۇپ، لېكىن GRE نەتىجىڭىز بولمىسا ھەمدە كىرىمەكچى بولغان نىشانىڭىز ئالىي مەكتەپ باكالاۋرلىق ئۇنۋانى ئېلىش، يە- نى تولۇق كۇرسقا كىرىپ ئوقۇش بولسا، ھەم ئۆزىڭىز دۆلەت ئىچىدە باكالاۋرلىق ئۇنۋانىنى ئېلىپ بولغان بول- سىڭىز، ئۇ چاغدا بۇ تېخى تولۇق كۇرستا ئوقۇۋېتىپ تۇ-

رۇپ ئىلتىماس قىلغانغا قارىغاندا سەل تەسكە چۈشۈشى مۇمكىن. قارشى تەرەپمۇ چەت ئەللىك ئوقۇغۇچىلار ئۇ- چۈن ئادەتتە تولۇق كۇرس ئوقۇتۇش پروگراممىسى دە- رىجىسىدە ئوقۇش مۇكاپات پۇلى تەسىس قىلىپ بەرمەيد- دۇ. مەكتەپ تەرەپتىن قوبۇل قىلىنغان تەقدىردىمۇ، ئەل- چىخانا تەرىپىدىن ھەر خىل سەۋەبلەر بىلەن رەت قىلىنى- شىڭىز مۇمكىن. كانادا، ئاۋسترالىيە، يېڭى زېلاندىيە ۋە ئەنگىلىيە قاتارلىق دۆلەتلەرگە ئەنگىلىيە ۋە ئاۋسترالىيە تەرىپىدىن ئۇيۇشتۇرۇلغان International English Language Testing System (IELTS) (ئايلىتىس)، يەنى «خەلقئارا ئىنگلىز تىلى سىناق سىستېمىسى» ئىمتىھان نەتىجىسى ئارقىلىق ئىلتىماس قىلىنىدىغان بولۇپ، بۇ ئىمتىھان گەرچە شەكىل ۋە مەزمۇن جەھەتتە TOEFL دىن پەرقلىنىمۇ، لېكىن ئىمتىھان سالىمى ماھىيەتتە TOEFL بىلەن ئاساسەن تەڭلىشىدۇ. بۇ دۆلەتلەر ئادەتتە TOEFL نىمۇ ئېتىراپ قىلىدۇ. بۇ دۆلەتلەرگە باشقا جەھەتلەردىكى ئارتۇقچىلىقلىرىڭىزدىن تولۇق پايدىلانغان ئاساستا، تو- لۇق بولغان ماتېرىياللىرىڭىز ئارقىلىق بىۋاسىتە ئاسپىرانت- لىق ئوقۇشقا ئىلتىماس سۇنسىڭىز، مەلۇم مىقداردا قىس- مەن ئوقۇش مۇكاپات پۇلىغا ئېرىشەلشىڭىزدىن ئۈمىد بار. ئۇ يەرگە بارغاندىن كېيىن، يەنە مەكتەپ تەرەپنىڭ ياردىمى ئاستىدا ئىشلەش پۇرسىتىگە ئېرىشەلشىڭىز، ئۆز خىراجىتىڭىزنى قامدىيالىشىڭىز مۇمكىن. ئامېرىكا ۋە كا- نادالارغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، بىر قەدەر مۇكەممەل بولغان

تارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، ھەرقانداق تۈردىكى ئاسپ-رائىتلىق ئوقۇشى ئېتىراپ قىلىنمىغاچقا، ئەگەر بىز ئاسپ-رائىتلىق ئوقۇشنى دۆلىتىمىزدە ئوقۇپ بولساقمۇ، يەنە قايتا ئوقۇشىمىزغا توغرا كېلىدۇ. ئاسپرائىتلىق ئوقۇشقا ئىلتىماس قىلىشتا، TOEFL ۋە GRE (ئامېرىكا ۋە كانادا ئۈچۈن) ئىمتىھانلىرىدا كۆڭۈلدىكىدەك بولغان بىر قەدەر يۇقىرى نەتىجىلەردىن باشقا كېرەكلىك ماتېرىياللار تۆۋەندىكىچە بولۇپ، ئەۋەتكەندە كۆپىنچە مەكتەپلەر پەقەت بۇ ماتېرىياللارنىڭ ئەسلى كۆپىيە نۇسخىسىنى ئىنگىلىزچە تەرجىمە قىلىنغان يەنە بىر نۇسخىسى بىلەن قوشۇپ، بۇ رۇن ئوقۇغان مەكتەپ تامغىسى ياكى باشقا گۇۋاھلىق بېرىش تارماقلىرىنىڭ گۇۋاھلىق تامغىلىرىنى بېسىشتىن ئۆتكۈزۈش ئارقىلىق، ئاندىن ئەۋەتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلىدۇ. لېكىن ھەر بىر مەكتەپ يەنە ئۆز ئالدىغا مەلۇم جەھەتلەردە ئالاھىدە تەلەپ، شەرتلەرگە ئىگە بولۇشى مۇمكىن بولۇپ، بۇلارنىڭ ھەممىسى شۇ مەكتەپ ئىلتىماس قىلغۇچىنىڭ ئەڭ ئالدىدا تەلەپ قىلىشى نەتىجىسىدە ئۇنىڭغا ئەۋەتىپ بەرگەن مەكتەپ قوللانمىسىدا ئېنىق كۆرسىتىلگەن بولىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، قوبۇل قىلىش شەرتلىرى ئادەتتە مەكتەپنىڭ ئەڭ تۆۋەن قوبۇل قىلىش شەرتلىرى ۋە فاكۇلتېتنىڭ ئەڭ تۆۋەن قوبۇل قىلىش شەرتلىرى، دەپ ئايرىلغان بولىدۇ. فاكۇلتېتلار ئارا قوبۇل قىلىش شەرتلىرى يەنە ئوقۇماقچى بولغان كەسپنىڭ ئوخشىماسلىقىغا ئاساسەن، بىر - بىرى بىلەن پەرقلىنىپ مېڭىشى مۇمكىن. مەسىلەن: بەزى سەنئەت تۈرىدىكى كەسپلەرنىڭ ماگىستىرلىق پروگراممىلىرى GRE نەتىجەسىنى تەلەپ قىلماستىن مۇمكىن. ئەكسىچە بەزى كەسپلەر يەنە بەزىبىر دەرىجىلىك نەتىجىلىرىنى قوشۇمچە قاتتىق شەرت قىلىشى مۇمكىن. مەسىلەن: كۆپىنچە داڭلىق مەكتەپلەرنىڭ ئىقتىساد پېنىدە ماگىستىرلىق ئوقۇشقا كىرىش ئۈچۈن، ماگىستىرلىق، مىكرو ئىقتىساد، ئالىي ماتېماتىكا ۋە ستاتىستىكا پەنلىرىدىكى نەتىجىلەر بىردەك تەلەپ قىلىنىدۇ. ئەگەر باشقا شەرتلىرىڭىز تولۇق بولۇپ، بۇ شەرتلەر ئورۇندالمىسا، ئىلتىماسىڭىز يەنىلا تولۇق ئەمەس، دەپ قارىلىشتىن دېرەك بېرىدۇ. ئەگەر سىزگە تولۇق كۇرستا بۇ دەرىجىلىك ئۆتۈلمىگەن بولسا، ئۇ ھالدا بۇ دەرىجىلىكلەرنى ئۆز يېرىڭىزدە ئايرىم - ئايرىم تاماملاپ، ئوقۇش نەتىجىڭىزنى ئەۋەتىپ بېرىشىڭىزگە توغرا كېلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە بەزى مەكتەپلەر ئو-

باشقا كېرەكلىك ماتېرىياللاردىن سىرت يەنە ياخشىراق بولغان GRE نەتىجىسى ئىنتايىن مۇھىم. بۇ دۆلەتلەردە ئاسپرائىتلىق ئوقۇشى، يەنى ماگىستىرلىق، دوكتورلۇق، دوكتور ئاشتىلىق ئوقۇشلىرى ئۈچۈن ئادەتتە بۇ ئىككى نەتىجە بىردەك تەلەپ قىلىنىدۇ. ئەگەر تولۇق كۇرستا ئوقۇشنى ئىلتىماس قىلىشىڭىز، يالغۇز TOEFL نەتىجە بولسا كۇپايە قىلغان تەقدىردىمۇ، لېكىن ئوقۇش مۇكاپات بۇلىدىن بەھرىمەن بولغىلى بولمايدۇ. شۇڭا تولۇق كۇرسنى پۈتتۈرۈپ بولۇپ، يەنە تولۇق كۇرستا ئوقۇشنى ئويلىغانلارغا نىسبەتەن بۇ خىل ئۇرۇنۇش بەھۋەدە ۋاقىت ئىسراپچىلىقى بولۇپ ئاخىرلىشىشى مۇمكىن. ئامېرىكا، كانادا مەكتەپلىرىگە كىرىشنى تەلەپ قىلىدىغانلارنىڭ سانى نىسبەتەن بىر قەدەر كۆپ بولغانلىقتىن، ئىنگىلىز تىلىغا بولغان تەلەپ بىر قەدەر يۇقىرى بولغاننىڭ سىرتىدا، يەنە باشقا ماتېرىياللارغا قويۇلدىغان تەلەپلەرمۇ يۇقىرىراق قوبۇل قىلىنغاندىن كېيىن بولسا، يەنە تەستىقلاش نىسبىتى ئىنتايىن تۆۋەن بولغان ئەلچىخانا ئۆتكىلى بار. ئوقۇش مۇكاپات پۇلىغا ئېرىشەلمىسە، گەرچە دۆلەت ئىچى ياكى سىرتىدا ئىقتىساد كاپالەتچىسى بولغان تەقدىردىمۇ، ئەلچىخانا ئۆتكىلىدىن ئۆتۈش تەسكە توختىشى مۇمكىن. ئىنگىلىز تىلى ئاساسى ئاجىزراق بولغان ياشلار ئالدى بىلەن چىقماق نىسبەتەن ئاسراپراق بولغان باشقا دۆلەتلەردە مەلۇم مەزگىل ئۆگىنىپ، كېيىن داۋاملىق ئاسپرائىتلىق ئوقۇشى ئۈچۈن ئامېرىكا، كانادا ۋە ياكى باشقا دۆلەت مەكتەپلىرىنى تەلەپ قىلسا بولىدۇ. بۇنداق قىلغاندا ئىقتىسادىي جەھەتتىنمۇ نۇرغۇن پۇل تېجەپ قالغىلى بولىدۇ. غاننىڭ ئۈستىگە، يەنە ئەڭ مۇھىمى نەتىجىسى چىقىمىغان ئۇزاق مەزگىللىك ئىلتىماس قىلىشقا كەتكەن ۋاقىتنى تېجەپ قېلىپ، شۇ ۋاقىتتا باشقا بىر دۆلەتتە ئۆزى قىزىققان كەسپ بويىچە مەلۇم ئۇنۋاننى ئېلىۋالغىلى بولىدۇ. يەنە ئۆز ھەۋەس - قىزىقىشى بويىچە، ئىنگىلىز تىلىدىن باشقا شۇ دۆلەتنىڭ تىلىنىمۇ ئۆگىنىۋالغىلى، بۇ ئارقىلىق ئۆزىنى كېيىنكى ئىلتىماس قىلىشلاردا ئىنتايىن پايدىلىق بولغان شارائىتقا ئىگە قىلىش مۇمكىنچىلىكى بار.

ئىنگىلىز تىلى دۆلەتلىرىدىكى ۋە ياكى باشقا دۆلەتلىرىدىكى ئىنگىلىز تىلىدا ئوقۇتۇش ئېلىپ بارىدىغان مەكتەپلەر ئادەتتە تولۇق كۇرسنى ئۆز ئارا بىردەك ئېتىراپ قىلىشىدۇ. بىراق ئوقۇتۇش مېتودى ۋە ئوقۇتۇش پروگراممىسى مەزمۇنلىرىدا نۇرغۇن پەرقلەر مەۋجۇت بولۇشى قا-

قۇش مۇكاپات پۇلىنى بېرەلمەسلىكى مۇمكىن. ئادەتتە بەلگىلىك نوپۇزغا ئىگە ئالىي مەكتەپلەرنىڭ يېتەرلىك، بىر قەدەر كۆڭۈلدىكىدەك ئوقۇش مۇكاپات پۇلى بىلەن تەمىنلەش نىسبىتى ئادەتتىكى، كىچىكرەك ئالىي مەكتەپلەر- ئىگىدىن مۇتلەق يۇقىرى ئورۇندا تۇرىدۇ. بىراق ئۇ- ئىگىغا ئېرىشىشتە ئۇچرايدىغان رىقابەتتەمۇ ئاز ئەمەس. شۇڭا ئىلتىماس قىلغۇچى ئالدى بىلەن ئۆزى مۇۋاپىق دەپ قارىغان مەكتەپنى تاللاپ بولغاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ مەكتەپ قوللانمىسىنى، ئەتراپلىق كۆرۈپ چىقىشى، يەنە ئۆزىنىڭ كىرىمەچى بولغان فاكۇلتېت، كەسىپنىڭ قوبۇل قىلىش شەرتلىرىنى چوقۇم ئېنىق ئوقۇشى، ئەگەر ئېنىق بولمىغان يەرلەر بولسا، مەكتەپ تەرەپ ياكى فاكۇلتېت بىلەن ۋاقىتدا ئالاقىلىشىپ، كېيىنكى ئوقۇشماسلىق، ئاۋا- رىچىلىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىشى كېرەك.

تۆۋەندىكىلەر بولسا ئادەتتە كۆپىنچە مەكتەپلەر تەلەپ قىلىدىغان ئاساسلىق مۇھىم ماتېرىياللاردىن ئىبارەت. ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇش پۈتتۈرۈش نەتىجىسى (Transcript from High Schiil)

ئادەتتە پەقەت مەكتەپ تامغىسى ئۇرۇلىدۇ. ئۇ سىز- نىڭ ئوتتۇرا مەكتەپتىكى ئىپادىڭىز توغرىلىق قارشى تە- رەپكە مەلۇم ئۇچۇر بېرەلەيدۇ. ئالىي مەكتەپ ئوقۇش پۈتتۈرۈش نەتىجىسى (Transcript from University)

ئوخشاشلا ئادەتتە پەقەت مەكتەپ تامغىسى ئۇرۇلسا بولىدۇ. بۇنىڭ مۇھىملىق دەرىجىسى ئىنتايىن چوڭ بو- لۇپ، ھەر بىر مەۋسۈملۈك پەن ھەم نەتىجىلەر ئالاھىدە قارىلىپ چىقىدۇ. ئادەتتە داڭلىق ئالىي مەكتەپلەرنىڭ GPA نومۇر تۈزۈمى ئارقىلىق ئىپادە قىلىنىدىغان مەلۇم نومۇر چېكى بار بولۇپ، ئەگەر بۇ ئۆلچەمدىن تۆۋەن بولۇپ قالسا، ئۇ چاغدا مەكتەپنىڭ ئەڭ تۆۋەن شەرتىگە ئۇيغۇن ئەمەس دەپ قارىلىپ، ئىلتىماس قارىلىپ چىقىش پۇرسىتىدىن مەھرۇم بولىدۇ. كۆپىنچە داڭلىق ئالىي مەك- تەپلەرنىڭ قوبۇل قىلىش GPA ئەڭ تۆۋەن نومۇر سىزنى ئادەتتە بىزدىكى پىرسەنت نومۇر تۈزۈمى بويىچە تەخمى- نەن 70 - 80 لەرگە توغرا كېلىدۇ. شۇڭا ئوقۇغۇچىلار ئىنگلىز تىلىنى تىرىشىپ ئۆگىنىش بىلەن بىللە، يەنە ئالىي مەكتەپ ئىمتىھان نەتىجىسىگە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىشى كېرەك. ئەگەر بىرىنچى، ئىككىنچى يىللىقلاردىكى نەت- جىسى ئادەتتىكىدەك بولۇپ، كېيىنكى يىللاردىكى نەت-

2004

جىسى روشەن يۇقىرى بولسا، بۇ، شۇ ئوقۇغۇچىنىڭ بۇ- ئىگىدىن كېيىنكى ئوقۇشىدا تېخىمۇ زور ئۇتۇق قازىنىشىدا يوشۇرۇن كۈچ بارلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىشتە ئۇلار ئۈچۈن تېخىمۇ قايىل قىلىش رولىنى ئوينىيالايدۇ.

ئىككىدىن، ئۈچ پارچىغىچە تونۇشتۇرۇش خەتى (Recommendation Letters)

گەرچە خەت يازغۇچى ئادەمنىڭ سالاھىيىتى چەكلەند- مىسىمۇ، لېكىن بۇ خەتنى يېزىپ بېرىشكە ئەڭ ياخشى ئالىي مەكتەپتىن ئۈچ شەخسنى تاللاش كېرەك. ئۇلارنىڭ ئورنى ۋە دەرىجىسى قانچە يۇقىرى بولسا، يازغان خېت- نىڭ قايىل قىلىش كۈچى شۇنچە چوڭ بولىدۇ ھەم قارشى تەرەپتە شۇ ئوقۇغۇچىغا قارىتا ھەقىقىي بىر چۈشەنچىنى ھاسىل قىلىشتا ياردىمى ئىنتايىن زور. فاكۇلتېت مۇدىرى، ئاساسلىق پەندىن دەرس بەرگۈچى ۋە ئوقۇش پۈتتۈرۈش دىسسىپلېنىسى يېتەكچىلىرى بۇنىڭغا ئەڭ مۇۋاپىق ناھ- زات بولالايدۇ.

باشقا ئېرىشكەن چوڭ - كىچىك مۇكاپاتلار، ئېلان قىلغان ماقالىلەرنىڭ كۆپىيە نۇسخىلىرى.

بۇلار ئارقىلىق ئوقۇغۇچىنىڭ دەرس ۋە دەرىجىسىدىن سىرتقى پائالىيەتلەردىكى ئاكتىپلىق دەرىجىسى، رەھبەر- لىك قابىلىيىتى، ئىجادچانلىقى ۋە باشقا كۆپ خىل ئىقتى- دارلىرىنى ئەتراپلىق نامايان قىلىشقا بولىدۇ. شۇڭا بۇ جەھەتتىكى نەتىجىلەرگە ھەرگىز سەل قارىماستىن، ئەم- كانقەدەر كۆپرەك تونۇشتۇرۇشقا ئەھمىيەت بېرىش كې- رەك.

ئالىي مەكتەپ ئوقۇش پۈتتۈرۈش دىسسىپلېنىسى-

دىن ئابستراكت (Abstract of Graduation Dissertation)

ئىلتىماس قىلىش جەدۋىلى (Application Form) بۇ قارشى تەرەپ ئەۋەتكەن مەكتەپ قوللانمىسىدا تە- مىنلەنگەن جەدۋەل بولۇپ، ئەستايىدىللىق بىلەن توغرا تولدۇرۇش كېرەك. ئەگەر خاتا تولدۇرۇلۇپ ئەۋەتىلىپ قالسا ياكى تولدۇرغان مەزمۇنلاردا ئۆزگىرىش بولۇپ قالسا، مەكتەپ تەرەپنى ۋاقىتدا خەۋەرلەندۈرۈپ قويۇش كېرەك.

ئىقتىسادىي بايانات (Financial Statement)

بۇ شۇ ئوقۇغۇچىنىڭ ئوقۇش ۋە تۇرمۇش جەھەتتىكى خىراجىتىنىڭ كېلىش مەنبەسىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. ئوقۇ- غۇچىلار ۋىزىسىدىكى ئىقتىسادىي مەنبە كاتەكچىسى مۇشۇ جەدۋەلدە توشقۇزۇلغان مەلۇماتقا ئاساسەن تولدۇرۇلىدۇ. ئەگەر ئوقۇش مۇكاپات پۇلىغا ئېرىشەلمەي قالسا، ئۇ

ساننى كونترول قىلغان بولسىمۇ، لېكىن سىز ئۆز ئەمەلىي ئەھۋالىڭىزنى ئاساس قىلىپ يازسىڭىز بولىدۇ. بۇ ئارقىلىق لىمىتىمۇ يەنە سىزنىڭ ھەقىقىي ئوقۇش قىزغىنلىقىڭىزنى نا-مايان قىلالايسىز ۋە قارشى تەرەپتە سىزگە بولغان ئىشەنچ تۇيغۇسىنى بەخش ئېتەلەيسىز. ئۇنى قۇرۇق، زېرىكشلىك گەپلەر بىلەن ئەمەس، بەلكى ئاددىي بولسىمۇ مەنىلىك، قىزىقارلىق، ئەدەبىي خۇسۇسىيەتلەرگە باي بولغان بىر نەپىس، گۈزەل - سەنئەت بۇيۇمى قىلىپ ياساپ چىقىش ئۈچۈن ئۆگەنگەن بارلىق ماھارىتىڭىزنى ئەڭ يۈكسەك دەرىجىدە ئىشقا سېلىشىڭىز كېرەك. قايتا - قايتا ئويلىنىش، كۆپ قېتىم يېزىپ - تۈزۈش، ئۆزىنى بىر قەدەر چۈشىنىدىغان ئەڭ ئىشەنچلىك كىشىلەرگە ئوقۇتۇپ، ئۇلاردىن پىكىر - مەسلىھەت ئېلىپ تولۇقلاشلاردىن كېيىن، ئاخىر ئۆزىڭىزگە يارىغان، ئەڭ ئاخىرقى مۇكەممەل دەپ قارىغان نۇسخىسىنى ئەۋەتىپ بېرىش كېرەك. ئۇنى كۆر-گەنلا ئادەمگە قالايمىقان كۆرسەتمەي، بەلكى بىر ئارخىپ سۈپىتىدە مەخپىي ساقلاشقا دىققەت قىلىش كېرەك. بولمىسا باشقىلارنىڭ كۆچۈرۈۋېلىش ياكى پىكىر ئىجادىيەت-لىرىڭىزدىن پايدىلىنىپ كېتىشى خەۋپى بار.

خىزمەت تېپىش خېتى (Resume)

ئادەتتە تولۇق كۇرسىنى پۈتتۈرۈپ بولۇپ، داۋاملىق ئۇلاپ ئوقۇش نىيىتىگە كەلگەن بولسىڭىزمۇ ۋە ياكى مەلۇم مەزگىل خىزمەت قىلىپ، خىزمەت ئورنىڭىزدا ئۆگىنىپ چەتكە چىقىپ ئوقۇش پۇرسىتىنى ئىزدىگەن بولسىڭىزمۇ، يەنىلا خىزمەت تېپىش خېتى يېزىشقا ئېھتىياجلىق بولىسىز. ئۇنىڭدا يەنە سىز توغرىلىق نۇرغۇن كېرەكلىك ئۇچۇرلار ساقلانغان بولۇپ، ئادەتتە قىسقا، ئىخچام ھالدا شۇ كىشى-نىڭ ماھارىپ ئارقا كۆرۈنۈشى، كەسپىي قىزىقىشى، خىزمەت تەجربىسى، ئائىلىسى ۋە ھەۋالى ۋە قازانغان نەتىجە ۋە ئېرىشكەن مۇكاپاتلىرى ۋاقت، ئورۇن تەرتىپى بويىچە رەت-لىك يېزىلىدۇ. بۇنىڭمۇ ئەستايىدىللىق بىلەن مۇئامىلە قىلىپ، مۇۋەپپەقىيەتلىك يېزىپ چىقىشقا تىرىشىش كېرەك. ئادەتتە ئۇ يەنە بىر Cover Letter، يەنى مۇقاۋا خېتى دەپ ئاتىلىدىغان بىر تۈرلۈك خەت شەكلى بىلەن قوشۇپ بېرىلىدىغان بولۇپ، بۇ شۇ ئىشلەمچى بولغان ئورۇن مەس-ئۇلغا قارىتىپ يېزىلىدۇ. ئۇ كەم بولسا بولمايدۇ. بۇنىڭغا ئالاھىدە دىققەت قىلىش كېرەك.

يۇقىرىدا بايان قىلىنغان ئۆزىمىز يېزىش كېرەك بولغان ماتېرىياللارنىڭ يېزىلىش ئۇسلۇبى ۋە نېمىلەرنى يېزىش كېرەكلىكىنى ھەر خىل ئۈلگىلەردىن كۆپ كۆرۈپ

چاغدا مۇشۇنىڭدىكى پۇل سانى ئەلچىخاننىڭ ۋىزىنى تەستىقلاش - تەستىقلىماسلىقىدىكى ئاساسلىق ئۆلچەم بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بىراق مەيلى ئوقۇشقا قوبۇل قىلىش ۋە ئوقۇش مۇكاپات پۇلى بىلەن تەمىنلەشتە بولسۇن بۇ ئاساس قىلىنمايدۇ.

ئىلتىماس بايىنى (Application Essay)

بۇ ئوقۇغۇچىنىڭ ئۆزى توغرىسىدا يازغان بايىنى بولۇپ، ئادەتتە ئوقۇش مۇددىئاسى، مۇشۇ كەسپنى ئال-لاشتىكى مەقسەت، ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىنكى نىشان قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ ۋە باشقا كېرەكلىك دەپ قارالغان ئۆزى توغرىسىدىكى مۇھىم ئۇچۇر، تەسىراتلار يېزىلىدۇ. ئەلۋەتتە بىزنىڭ ئىنگلىز تىلى سە-ۋىيىمىز چەت ئەللىك ئوقۇغۇچىلارداك ئۇنداق ياخشى ئەمەس ھەم بۇنى چەت ئەللىك باھالىغۇچى پروفېسسور-لارمۇ بىلىدۇ. بىراق ئەگەر بىز ئۇنى ئىلمىگە بولغان ئوتتەك قىزغىنلىقىمىز بىلەن، ئۆگەنگەن بارلىق ئىنگلىز تىلى سەۋىيىمىزنى ئىشقا سېلىپ، چىن ھېسسىياتىمىز بىلەن يېزىپ چىقىدىغان بولساق، چوقۇم ياخشى چىقىدۇ. بۇ ئارقىلىق قارشى تەرەپتە بىزگە نىسبەتەن باشقا ئوقۇغۇ-چىلاردىن پەرقلىنەرلىك بولغان تەسىرلىك ئوبرازىمىزنى يارىتالايمىز. بۇ ناھايىتى زور دەرىجىدە بىزنىڭ ئوقۇشقا كىرىش - كىرەلمەسلىكىمىزنى بەلگىلىيەلەيدۇ. پۈتكۈل ماقالە بىر ئۆز - ئۆزىنى يورۇتۇپ بېرىش جەريانى بولۇپ، بىز نېپە ئويلىساق، كەلگۈسىدە نېپە قىلماقچى بولساق، شۇ نەرسە قەغەز يۈزىدە ئەكس ئېتىپ چىقىدۇ ۋە بىزنى ئاشكارىلاپ بېرىدۇ. باھالىغۇچى پروفېسسورلار بىزنىڭ ئىلتىماس بايىنىمىز ئارقىلىق بىز توغرىلىق بىر ئىخچام، لېكىن ۋەكىل خاراكتېرىگە ئىگە كارتىنىغا ئىگە بولالايدۇ. ئۇ ئارقىلىق يالغۇز بىزنىڭ ئىنگلىز تىلى سە-ۋىيىمىزنىڭ قانچىلىكلىكىنى، يېزىش قابىلىيىتىمىزنى بە-لىپلا قالماستىن، بەلكى يەنە بىزنىڭ ئوقۇشتىكى نىشان-مىزنى، خاراكتېرىمىزنى، قىزىقىشىمىزنى، ھەتتا پۈتكۈل ئىدىيىمىزنى كۆرۈپ ئالالايدۇ. شۇڭا بۇ بىزنىڭ يۈكسەك ئېتىبار بېرىشىمىزگە ئەرزىيدىغان بىر يېزىقچىلىق جەريانى بولۇپ، مەلۇم يېتەرلىك ۋاقت ۋە زېھنىي كۈچ سەرپ قىلىپ، ئىمكانقەدەر ياخشى يېزىپ چىقىشىمىزغا ئەرزىيدۇ. ئۇزاق ياكى قىسقا يېزىشنى تامامەن ئۆزىڭىز بەلگىلىشىڭىز بولىدۇ. ياخشى، تەسىرلىك يازالسىڭىز ئۇزۇنراق يېزى-سىمۇ، قارشى تەرەپ قىزىقىپ ئوقۇيدۇ. گەرچە بەزى مەكتەپلەر بۇ توغرىلىق مەخسۇس كۆرسەتمە بېرىپ، بەت

M
I
R
A
S

ئۆگىنىش، كۆپ پىكىر يۈرگۈزۈش، كۆپ ئۆزگەرتىش كىرگۈزۈش ئارقىلىق، ئاندىن ياخشى يېزىپ چىقىلى بو- لىدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدە بىرىمۇ كەم بولسا بولمايدۇ. ئەگەر كەم بولۇپ قالسا ماتېرىيالى تولۇق ئەمەس دەپ قارىلىپ، ۋاقتىدا ئوقۇشقا كىرىشكە تەسىر قىلىدۇ. بىرى ياخشى يېزىلسا، يەنە بىرىدىكى كەمچىلكەرنى تولۇقلىغىلى بو- لىدۇ. ئۇلارنىڭ ھەر بىرى بىر - بىرى بىلەن ئورگانىك ھالدا بىرىكىپ، بىر - بىرىنى تولۇقلاپ، ئوقۇغۇچىدا بىزگە نىسبەتەن بىر ئەتراپلىق ئوقۇم بېرىش بىلەن بىرگە، ئاخىرقى ھېسابتا ئوقۇشقا قوبۇل قىلىنىشىمىزنى بەلگە- لەشتە ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدۇ. شۇڭا ھەر بىرىگە ئەستايىدىل مۇئامىلە قىلىپ، ئىمكانقەدەر ياخشى يېزىپ چىقىشقا تىرىشىشىمىز كېرەك. ئۇنىڭدىن باشقا بىز يەنە مەكتەپ تەرەپ بىلەن مەيلى E-mail ، يەنى ئېلېكت- رونلۇق پوچتا ئارقىلىق ۋە ياكى ئادەتتىكى پوچتا ئارقى- لىق ئالاقە ئېلىپ بارايلى، ھەممىسىدە ئىنگىلىز تىلىنى ئىشلىتىپ يېزىقچىلىق ئېلىپ بارىمىز. بۇمۇ قارشى تەرەپكە ئۆزىمىزنى نامايان قىلىشنىڭ بىر ياخشى پۇرسىتى. بۇ ھەم بىزدىن ئىنگىلىز تىلى يېزىقچىلىققا نىسبەتەن كۆپرەك ئۆگىنىش ۋە مەشىق ئېلىپ بېرىشنى تەلەپ قىلىش بىلەن بىرگە، ئىلتىماس قىلىش داۋامىدا ئۆگەنگەنلىرىمىزنى ئە- مەلىيەتتىن ئۈزلۈكسىز ئۆتكۈزۈشىمىز ئۈچۈنمۇ پايدىلىق رول ئوينايدۇ.

باھالاش كومىتېتى ئوقۇشقا كىرىش ئىلتىماسىنى قاراپ چىقىشتا TOEFL ۋە GRE نەتىجىلىرى بىر ئۆلۈشۈنى، ئوتتۇرا، ئالىي مەكتەپ نەتىجىلىرى ۋە بۇ جەرياندا ئې-

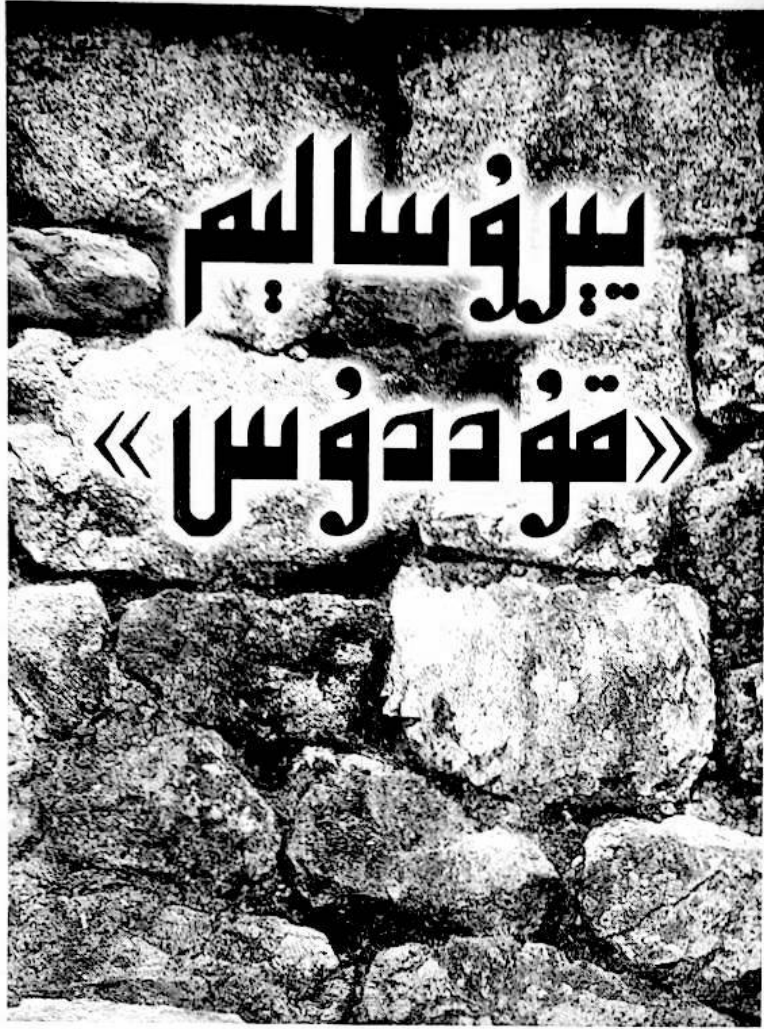
2004

رىشكەن ئۆز كەسپىڭىز ۋە دەرىجىدىن سىرتقى پائالىيەتلەردە ئېرىشكەن نەتىجىلەر بىر ئۆلۈشۈنى تەشكىل قىلسا، بىز يۇقىرىدا سۆزلەپ ئۆتكەن ماتېرىياللار بولسا يەنە بىر ئۆلۈشۈنى ئىگىلەيدۇ. نومۇر ۋە نەتىجىلەر سىزنىڭ قاتتىق دېتال نەتىجىلىرىڭىزگە ۋەكىللىك قىلسا، ھەر خىل ماتې- رىياللار يۇمشاق دېتال تەرەپلىرىڭىز بولۇپ، ئەگەر بۇ جەھەتتە يېتەرلىك قايىل قىلىش كۈچى بار دەپ قارالسا، ھەتتا قاتتىق دېتال جەھەتتە ساقلانغان مەلۇم يېتەرسىز- لىكلەرنى يېپىپ كېتىشىمۇ ياردەم قىلالايدۇ.

نۇرغۇن كىشىلەر چەتكە چىقىپ ئوقۇشتا بۇل بولمىسا بولمايدۇ، دەپ قارايدۇ. بىراق ئەمەلىيەتتە پۈتۈنلەي ئۇنداق بولۇشى ناتايىن بولۇپ، ئۇنى قەتئىي سۈنمەس ئىرادە، زور چىدام - غەيرەت، بىلىمگە بولغان ئوتتەك تەشەببۇس ئارقىلىق، ئۇلار ئېيتقانغىدەك كۆپ مىقداردىكى پۇلغا تايانمايمۇ ئەمەلگە ئاشۇرۇش تامامەن مۇمكىن. چەت ئەل مەكتەپلىرىنىڭ ئوقۇش مۇكاپات پۇلغا ئېرىد- شىپ، بۇ ئارقىلىق چەت ئەلدىكى ئادەتتىن تاشقىرى بۇ- قىرى بولغان ئوقۇش ۋە تۇرمۇش خىراجىتىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىش بۇنىڭدىكى مۇھىم بىر يول. مۇشۇ مەقسەت- تىكى ھەر بىر ياش ئىرادىلىك بولۇپ، ھەر خىل چىقىش يوللىرىنى تېپىشقا ماھىر بولۇشى، ئۆز بىلىمىنى ئۈزلۈكسىز ئاشۇرۇشقا ئەھمىيەت بېرىشى كېرەك. چەتكە چىقىپ ئو- قۇشنىڭ ئاخىرقى مەقسىتىمۇ بىلىم ئېلىش بولۇپ، چىقىم- غان تەقدىردىمۇ، ئۆز يېرىمىزدە ئارتۇقچىلىقىمىزدىن تو- لۇق پايدىلىنىپ، ئۆز بىلىمىمىزنى تېخىمۇ تاكامۇللاشتۇ- رۇش يولىدا ئىزدىنىش، بۇ بىز ھەر بىر ياشنىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان بۇرچى ھەم نىشانى. لېكىن چەتكە چىقىپ ئىلىم تەھسىل قىلىشنىڭ ئاخىرقى مەقسىتى ھەرگىزمۇ شەخسى مەنپەئەت، پەس، چاكنى ئارزۇ - ھەۋەس ياكى راھەت تۇرمۇشقا ئىنتىلىشلارنىڭ قۇلىغا ئايلىنىپ قالماستىن لازىم. ۋەتەن ئۈمىدى، كېلەچەك ئىگىسى بولغان بىز ياشلارنىڭ تەقدىرى يۇرت، مىللەت تەقدىرى بىلەن چەمبەرچاس باغلانغان چاغدىلا، ئۇ ئاندىن ھە- قىقى ئۆز مەنسىنى تاپىدۇ.

مۇھەررىرى: مۇختار تۇردى

يېرۇسالېم «قۇدەۋس»

لەيھەسالام) ئىدى. كانائانلار قوۋۇمىدىكىلەر ئۇنى «ئىبراھىم» يەنى «دەريانىڭ ئۇ قېتىدىن كەلگەن كىشى» دەپ ئاتىشىتى.

ئۇستى - ئۇستىلەپ يولۇققان تەبىئىي ئاپەت- لەر تۈپەيلىدىن ئىبراھىم (ئەلەيھىسالام) نىڭ نەۋ- رىسى ياقۇپ ئۆز قوۋمىنى باشلاپ جەنۇبقا يۈ- رۈش قىلىپ مىسىرغا يېتىپ كەلگەن، ئەھميا، ئۇلار مىسىردا پىرئەۋىن (فارۇق) نىڭ قۇل قىلىشىغا ئۇچرىغان. ئۇلار قۇللۇقنىڭ دەردىنى 430 يىل تارتقاندىن كېيىن مۇسا (ئەلەيھىسالام) نىڭ يېتەك- چىلىكىدە بەلەستىگە مەڭ جەربىلەرنى تارتىپ قايتىپ كەلگەن.

بەلەستىگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئىبرايلار كانائانلار بىلەن ئىجىل - ئىناق ياشىغان. سەر- گەردان ئىبرايلار بارا - بارا زورىيىپ مىلادىدىن ئىلگىرىكى 11 - ئەسىرگە كەلگەندە ئۆزلىرىنىڭ ئىسرائىلىيە خانلىقىنى قۇرغان. تۇنجى خانى ساۋرو بولغان. ئۇزاق ئۆتمەيلا بەلەستىنىڭ جە- نۇبىدا يەھۇدىي قەبىلىسىنىڭ ئاقساقلى داۋۇت يەھۇدىي خانلىقىنى قۇرغان. ساۋرو ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن داۋۇت ئىككى خانلىقنى بىر- لەشتۈرگەن ھەمدە ئۆزلىرىگە تەھدىت سېلىپ

M
I
R
A
S

كېلىۋاتقان بەلەستىنى بويسۇندۇرۇپ قەدىمكى كانائانىي شەھىرى (ھازىرقى يېرۇسالېم) نى ئىشغال قىلغان ۋە بۇ يەردە ئولتۇراقلىشىپ قالغان.

مىلادىدىن ئىلگىرىكى 1040 - يىللىرى ۋە مىلادد- ىدىن ئىلگىرىكى 932 - يىللىرى ئىسرائىلىيە خانلىقى سەلتەنەت دەۋرىگە قەدەم قويغان. پادىشاھ داۋۇتنىڭ سەلتەنتىگە ئوغلى سۇلايمان ۋارىسلىق قىلغان. سۇلايمان ئىسرائىلىيە تارىخىدىكى ئەڭ بۈيۈك پادىشاھ بولۇپ قال- گان. ئۇ تەختكە ئولتۇرغان 40 يىلدا دىنىي قائىدە، قانۇن بىلەن باشقۇرۇلدىغان كەمبەغەل دۆلەتنى ئىگىلىكى را- ۋاجلانغان، ھەربىي ئارمىيىسى كۈچلۈك دۆلەت قىلىپ قۇرۇپ چىققان. سۇلايمان سەنتەنەت سۈرگەن دەۋر يې- رۇسالېم ئەڭ گۈللەنگەن دەۋر بولغان. سۇلايمان كاتتا خان سارىيى ۋە كۆزنى قاماشتۇرغىدەك بۈيۈك ئىبادەت- خانا سالدۇرغان. ئۇنىڭ نام - ئاتىقى ھەرقايسى ئەللەردە كەڭ تارقالغان، ھەتتا مىسىرنىڭ پىرئەۋىنىمۇ ئۇنىڭغا

يېرۇسالېم دېگەن بۇ ئىسىم ئەنئەنىۋى قاراش بويىچە ئىبراى تىلىدا شەھەر مەنىسىدىكى «ئىر» (ir) بىلەن تىنچلىق مەنىسىدىكى «سالەم» (shalom) دېگەن ئىككى سۆزنىڭ بىرىكمىسىدىن تۈزۈلگەن دەپ چۈشەندۈرۈلدى. يېرۇسالېمغا ئىنسانىيەتنىڭ ئەڭ يۈكسەك ئارزۇلىرى يەنى ئىنسانىيەت تىنچلىق ئارزۇلىرى، يۇغۇرۇلۇپ كەتكەن.

مىلادىدىن ئىلگىرىكى 2000 - يىلى چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلغان بىر قوۋم ماۋەرائۇننەھرنىڭ يۇقىرى ئېقى- نىدىكى ھاران يايلىقىدىن جەنۇبقا كۆچۈپ ھازىرقى پە- لەستىنەگە كېلىپ ئولتۇراقلاشقاندى. كانائانلار بۇ زېمىندا 1000 يىلدىن ئوشۇق ماكانلاشقان ۋە تارىختىكى داڭلىق «كانائانلار مەدەنىيىتى» نى بەرپا قىلغاندى. چارۋىچى- لىقنى ئاساس قىلغان بۇ قوۋم بەلەستىن زېمىنىدىكى بو- لۇق ئوتلاقلىرىنى ياقىتۇرۇپ قېلىپ، شۇ جايدا ماكانلاشقان. مۇشۇ قوۋمنىڭ تۆرىسى دەل ئىبراھىم (ئابراھام) «ئە-

قىزنى ياتلىق قىلىپ بەرگەن.

سۇلايمان پادىشاھ ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن ئىس-
رائىلىيە - ئىسرائىلىيە خانلىقى ۋە يەھۇدىي خانلىقى، دەپ
ئىككىگە بۆلۈنگەن. مىلادىدىن ئىلگىرىكى 722 - يىلى
كۈچلەنگەن ئاسسۇرىيىلىكلەر شىمالىي قىسمىدىكى ئىسرا-
ئىلىيە خانلىقىنى بويسۇندۇرغان ھەمدە پايتەخت سانت
مارىيەنى خاراب قىلغان. سۇلايماننىڭ خانىشى ئىشنىڭ
چاتاقلىقىنى ھېس قىلىپ نۇرغۇن ئالتۇن - كۈمۈش تۆلەپ
يەھۇدىي خانلىقىنى ۋەيران بولۇش گىردابىدىن ساقلاپ
قالغان. 100 يىللار ئۆتكەندىن كېيىن بابىلۇن خانلىقى يې-
رۇسالېمنى ئۈچ يىلغىچە قورشاۋغا ئالغان، يەھۇدىيلار
مىسىرلىقلار بىلەن بىرلىشىپ باج تاپشۇرۇشنى رەت قىل-
ماقچا، ئۇلار شەھەرگە باستۇرۇپ كىرىپ ئاھالىلەرنى
بىر - بىرىگە چېتىپ باغلاپ، بابىلۇنغا يالاپ ئېلىپ كەت-
كەن. يېرۇسالېم ئوت دېڭىزغا غەرق بولغان. شۇنىڭدىن
ئېتىبارەن يەھۇدىي خانلىقى تارىخ بېتىدىن ئۆچۈرۈلۈپ،
يەھۇدىيلار «بابىلۇننىڭ مەھبۇسلىرى» غا ئايلانغان.

جەبرى - زۇلۇم يەھۇدىيلارنىڭ ئۇيۇشقانلىقىنى كۈ-
چەيتكەن. سەرگەردانلىق يىللىرىدا يەھۇدىيلار دىنىي ئې-
تىقادىنى قورال قىلىپ ئۆزلىرىنىڭ مەدەنىيىتىنى قوغدىغان.
ئۇلارنىڭ ئىلاھى يەھۋە ئۇلارغا روھىي تۈۋرۈك ۋە تايانچ
بولغان. مىلادىدىن ئىلگىرىكى 539 - يىلى پىرۇسىيە
ئىمپېرىيىسى يېڭى بابىلۇن خانلىقىنى يوقىتىپ، مىسىرغا
يۈرۈش قىلىشنىڭ يولىنى ئاچقان ھەمدە يەھۇدىيلارنىڭ
پەلەستىنگە قايتىپ بېرىپ، قورچاق دۆلەت قۇرۇشقا
رۇخسەت قىلغان. يەھۇدىيلارنىڭ بىر قىسىم مال - مۈ-
لۈكلىرى قايتۇرۇپ بېرىلگەن. يەھۇدىيلار بۇ ياخشىلىق-
لارنى يەھۋەنىڭ ئۆزلىرىنىڭ گۇناھ كېسىرلىرىنى مەغپىرەت
قىلغانلىقىدىن كۆرۈپ، يەھۋەگە بولغان ئېتىقادى تېخىمۇ
كۈچەيگەن. تۇنجى تۈركۈمدە 40 مىڭ يەھۇدىي يېرۇسا-
لېمغا قايتىپ كەلگەن. ئۇلار بۇ خارابىگە ئايلانغان شە-
ھەردە بۈيۈك ئىبادەتخانىلىرىنى، شەھەر سېپىلىنى قايتا
قۇرغان. يەھۇدىيلار دەل شۇ زامانلاردا «ئىنجىل» نى
تۈزۈشكە كىرىشكەن. دەل شۇ زامانلاردا يەھۇدىي دىنى
ۋۇجۇدقا كەلگەن. يەھۇدىيلار «بابىلۇن ئەسىرلىرى» گە
ئايلانغاندىن كېيىن ئۇلارنى باغلاپ سۈرگۈن قىلىنغاندا

بىر مىللەت سۈپىتىدە سۈرگۈن قىلىنغان بولسا، ئۇلار يې-
رۇسالېمغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن بىر دىن سۈپىتىدىكى
مىللەتكە ئايلانغان.

يەھۇدىيلارنىڭ بېشىغا كەلگەن كۈلپەتلىرى بۇنىڭ
بىلەن تۈگىگەن يوق. كېيىنكى نەچچە يۈز يىل جەرياندا
پەلەستىننىڭ خوجايىنلىرى نەچچە مەرتەم ئالماشقان. يە-
ھۇدىيلار قۇللۇق ئىسارتىدىن قۇتۇلۇشنى ئويلاپ تىركە-
شنى توختاتمىغان.

مىلادىدىن ئىلگىرىكى 63 - يىلى رىم ئىمپېرىيىسى
پەلەستىننى مۇستەملىكە قىلىپ، يەھۇدىيلارنى دەھشەتلىك
ئىزدى ۋە بۇلاپ تالدى. گەرچە يەھۇدىيلار بىر نەچچە
قېتىم قوزغالغان بولسىمۇ، ئەمما ئارمانغا تۇشلۇق دەرمانى
بولماقچا مەقسەتكە يېتەلمىدى. يەھۇدىيلار نەچچە قېتىم
تۇخۇمىغىچە قىرغىن قىلىنىش قىسمىتىگە ئۇچرىدى. ئۇ-
لاردىن نۇرغۇنلىرىنى مۇستەملىكچىلەر كىرىستقا مىخلاپ
ئۆلتۈردى. بۈيۈك ئىبادەتخانىلىرى كۈل قىلىپ سورۇلدى.
يېرۇسالېم شەھىرى گۆمۈرۈۋېتىلدى. جېنىنى ياقىغا ئال-
غانلىرى ئۆزگە يۇرتلارغا سەرسان بولۇشتى، شۇنىڭ بىلەن
يەھۇدىي خانلىقى ئۇلدىن غۇلاپ كەتتى.

يەھۇدىي خانلىقى بەربات بولغان بولسىمۇ، ئەمما يە-
ھۇدىي دىنى بىلەن يېرۇسالېم ئوتتۇرىسىدىكى باغلىنىشى
ھېچكىم ئۈزۈپ تاشلىيالمىدى. 3000 يىلدىن بۇيان يېرۇ-
سالېم يەھۇدىيلارنىڭ تاۋابىگاھى بولۇپ كېلىۋەردى. يې-
رۇسالېم يەھۇدىيلارنىڭ روھىي دۇنياسىدا پەۋقۇلئاددە
ئورۇنغا ئىگە مۇقەددەس جاي.

رىم ئىمپېرىيىسى تەرىپىدىن ۋەيران قىلىنىپ، دۇنيا-
نىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا سەرسان بولغان يەھۇدىيلارنىڭ
قەلبى ھەر زامان يېرۇسالېمغا تەلپۈندى. ئۇلار ھەر قې-
تىمقى دۇئالىرىدا «كېلەر يىلى يېرۇسالېمدا جەم بول-
مىز»، دېگەننى تەكرارلاشنى ھەرقاچان ئۇنۇتمىدى. بۇ
تىلەك دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى يەھۇدىيلارنىڭ
ئورتاق تىلىكى بولۇپ كەلدى. بۇ تىلەك ئۇلارنىڭ شېئىر
داستانلىرىدىمۇ ئۆز ئىپادىسىنى تاپتى.

ھوررىيە تېغى يەھۇدىيلارنىڭ بۈيۈك ئىبادەتخانىسى
جايلانغان جاي. ھازىرقى غەربىي تام (تۆۋە - ئىستىخبار
تېمى) بۈيۈك ئىبادەتخانىنىڭ ھازىرقى ساقلىنىپ قالغان

2004

يېرۇسالېمدا «كەشمەنى» دەپ ئاتىلىدىغان گۈللۈك بار. ئىپتىتىشلارغا قارىغاندا، يۇدا ئىسساغا ئاسلىق قىلغاندا. دىن كېيىن ئىسسا ئەڭ ئاخىرقى كېچىنى مۇشۇ يەردە ئۆتكۈزگەنمىش.

ئىپتىتىشلارغا قارىغاندا مىلادىيە 620 - يىلى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مەككىدە ئىسلام دىنىنى تەرغىپ قىلىۋاتقان چېغىدا بىر كېچىسى تۇيۇقسىز ۋەھى كەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن مۇھەممەد بەيغەمغەر ئەلەيھىسسالام «دۈلدۈل» غا مىنىپ مەككىدىن يېرۇسالېمغا كەپتۇ. ئاندىن بىر چوڭ تاشنىڭ ئۈستىگە دەسسەپ تۇرۇپ يەتتە قات ئاسمانغا چىقىپتۇ، كېيىنكىلەر بۇ ئىشنى خاتىرىلەش ئۈچۈن مۇھەممەد بەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەتتە قات ئاسمانغا چىققان، مىراجقا چىققان ئورۇنغا بىر ھەيۋەتلىك مەسچىد سالدۇرۇپتۇ.

يېرۇسالېمغا يىراقتىن باققاندا ئەڭ كۆزگە چېلىقىدىغان غىنى شەھەر ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان ئالتۇن قۇببىلىق ئاكسا مەسچىدى. مەسچىدىنىڭ ئىچى نەقىشلەر بىلەن بېزەلگەن بولۇپ، نەقىشلەرگە ئالتۇندىن ھەل بېرىلگەن، يەرگە يۈك گىلەم سېلىنغان، گىلەم مەسچىد ئىچىگە شۇنداق زىچ كەلگەنكى، گىلەمنىڭ بىر مۇ ئۇلىقى يوق. مەسچىد ئىچىدە مۇھەممەد بەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مىراجقا چىققاندا دەسسەپ تۇرغان تاش بار. تاۋابچىلار بۇ تاشنى تاۋاب قىلىدۇ.

يېرۇسالېم ئىسلام دىنىنىڭ 3 - چوڭ تاۋابىغا، ئۇ مەككە، مەدىنەدىن قالسىلا 3 - چوڭ تاۋابىغا. يېرۇسالېم مۇسۇلمانلار قەلبىدە مۇقەددەس جاي ھېسابلىنىدۇ. يېرۇسالېم ئەڭ قەدىمىي شەھەرلەرنىڭ بىرى. ئارخېئولوگلارنىڭ دەلىللىشىچە، بۇ شەھەرنىڭ تارىخى 4500 يىلدىن ئوشۇق ئىكەن. شەھەرنىڭ سەككىز قوۋۇقى بار. ھازىر يەتتە قوۋۇقى ئېچىۋېتىلگەن. پەقەت بىر قوۋۇقلا ھازىرغىچە تاقاقلىق.

بىر ئايەتتە مۇنداق دېيىلگەن ئىكەن: «دۇنيادىكى ئون گۈزەللىكنىڭ توققۇزى يېرۇسالېمغا بېرىلگەن».

«ساياھەتچى» ژۇرنىلى، خەنزۇچە 2000 - يىل 55 - ساندىن

مۇختار مۇھەممەد (ت)

مۇھەررىرى: نۇرنىسا باقى

بىردىنبىر قالدۇقى (خارابىسى). بۇ تام يەھۇدىيلارنىڭ 19 - ئەسىردىن بۇيان تاۋاب قىلىۋاتقان مۇقەددەس جايى ھېسابلىنىدۇ.

سۇن تېغىدا داۋۇت (ئەلەيھىسسالام) نىڭ قەبرەگاھى بار. ئورۇن تېغىدا يەھۇدىيلارنىڭ ئەڭ كونا قەبرىستانلىقى بار. مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى يەھۇدىيلارنىڭ قەلبىدە مۇقەددەس تاۋابگاھلاردۇر.

مىلادىيىنىڭ بىرىنچى يىلى رىم ئىمپېرىيىسىنىڭ مۇستەملىكىسىدىكى پەلەستىن رايونىدا كەمبەغەل ياغاچچى ياسىن ئىككى قات ئايالى مەريەم (ماریيە) بىلەن يېرۇسالېمنىڭ جەنۇبىدىكى بېلبېمغا يېتىپ كېلىدۇ ۋە بۇ يەردە بىر ئېغىلنى ئىجارىگە ئېلىپ تۇرىدۇ، دەل مۇشۇ كۈنى كەچتە مەريەمنىڭ كۆزى يورۇپ بىر ئوغۇل تۇغىدۇ، ئوغۇلغا «ئىسسا» دەپ ئات قويدۇ. ئىسسا يېشىغا يەتكەندىن كېيىن كەمبەغەل، تۆۋەن قاتلاملارنىڭ ئارىسىدا دىن تارقىتىشقا باشلايدۇ.

ئىپتىدائىي خرىستىئان دىنى يەھۇدىي دىنىنىڭ يەھۇدىي دىنى مىللىتىدىن باشقىلارنى (ياتلارنى) چەكلىشىدەك چەكلىمىدىن ھالقىپ «ئايەت يەر يۈزىدىكى ھەممە ئەل، ھەممە مىللەت، ھەممە خەلقلەرگە چۈشۈرۈلگەن» دېگەننى تەشەببۇس قىلىدۇ، «قانداق ئادەم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئىسساغا ئىشەنسە مەغپىرەت قىلىنىدۇ»، دېگەن بۇ تەشەببۇس ئىپتىدائىي دىننىڭ نۇرغۇن ياغىش ۋە مۇرەككەپ مۇراسىملار بىلەن ئاندىن مەغپىرەت قىلىنىشقا ئېرىشىش تەك ئەنئەنىسىنى بۇزۇپ تاشلىغاچقا، نۇرغۇن كەمبەغەللىرىنىڭ كۆڭلىگە ياقىدۇ، ئىسسانىڭ تەسىرى بارغانسېرى زورايغاچقا بۇنىڭغا يەھۇدىي ياغىش مەھكىمىسىدىكىلەر نىڭ ھەسەتخورلۇقى قوزغىلىدۇ. ئۇلار 30 كۈمۈش تەڭگىگە ئىسسانىڭ ساھابىسى يۇدانى سېتىۋېلىپ ئىسساغا «رېمغا ئاسلىق قىلماقچى»، «يەھۇدىي پادىشاھى مەن دەپ چالۋا قىلغان»، دېگەندەك بەدىئەلەرنى چاپلاپ ئىسسانى قولغا ئېلىپ رېمىنىڭ يەھۇدىيدا تۇرۇشلۇق باش ۋالىيىسىغا تاپشۇرۇپ بېرىدۇ. ئىسسا كرېستقا مىخلىنىپ ئۆلتۈرۈلدى. رىۋايەت قىلىنىشىچە، ئىسسا ئۆلۈپ ئۈچ كۈندىن كېيىن تىرىلگەنمىش، 40 - كۈنى جىسمى جەننەتكە كىرگەنمىش.

قىيامدىكى

ئوۋچىنىڭ

نالە - زارى

ج. ئايتىپاتى، م. چاقانوف

2004

چاقانوف: نۇرسۇلتان نازاربايېف توغرىلىق سۆھبەتكە كىرىشىشتىن ئىلگىرى ئۆزۈم كۆۋاھ بولغان بۇ ھېكايىنى ئېيتىپ ئۆتەي: ئۆز ۋاقتىدا ئۇ ترار ئوبلاستىنىڭ بېلىقچى ناھىيىسىگە پارتىيە كومىتېتىنىڭ بىرىنچى سېكرېتارى بولۇپ، ئورۇنبا سار ئىرىكەن دېگەن مەردانە، سەنئەتپەرۋەر بىر ئەزىمەت خىزمەت قىلدى. مەشھۇر مۇزىكانت ئەسەت بەيساۋۇف ئىككىمىزنى چاقىرىپ، ناھىيىنى ئارىلاشتى، كاسپىي دېڭىزىنى ساياھەت قىلدۇردى. بىزمۇ قەرزدار بولۇپ قالمىدۇق. ئەسەت بىلەن بىرلىشىپ (مەن سۆزىنى، ئۇ مۇزىكىسىنى) «يايىقتىن يانغان تۇرنىلار» دېگەن ناخشا چىقاردۇق. ناھىيىنىڭ مەدەنىيەت سارىيىدا ئۆتكۈزۈلگەن ئۇچرىشىش كېچىلىكىدە يېڭى ناخشا ئو-رۇندالدى، كۆپچىلىك ئۇزاق چاۋاك چېلىپ، ناخشىنى تەكرار ئېيتقۇزدى. سەھنىدىكى ناخشىچىلارغا ئورۇنبا-سارنىڭ ئۆزىمۇ قوشۇلۇپ كەتتى. 70 - يىللاردىكى پارتىيە خىزمەتچىلىرىنىڭ ئىش تۈزۈمىنى ئۆزىڭىز ياخشى بىل-سىز، سەھنىگە چىقىپ ناخشا ئېيتىش ئۇلارنىڭ ئادىتىگە مۇتلەق يات، ھەتتا قۇلاققا مۇشت ئۇرغاندەك مەزگىل. ئورۇنبا سارنىڭ بۇ قىلىقى ئوبلاستتىكى چوڭ رەھبەرلەر-نىڭ بىرىنىڭ قۇلقىغا يېتىپ، دەرھال گەپ تاراپ، نېمە-

سنى دەيسىز، خىزمىتىدىن ئاجرىغىلى قىل قېلىپ، خۇدا-نىڭ ياخشىلىقى بىلەن ئۆز ئورنىدا ئاران قالىدۇ. نۇر سولتان ئەبىش ئوغلى شۇ كونا تۈزۈمنىڭ تەلىم - تەربى-يىسىنى ئالغان سىياسەتتۇز بولسىمۇ، سەنئەت دېسە، ياد-راپ كېتىدىغان ئوچۇق - يورۇق كىشى. مەن بىر جۈمھۇر-رىيەتنىڭ پىرىزدىنتى، دەپ مەيدىسىنى كېرىپ تۇرماي، چوڭ توي، چوڭ تەنتەنەلەردە دومبىرىنى قىيامغا يەت-كۈزۈپ چېلىپ، يېقىملىق ناخشىلىرىنى ياڭرىتىپ كېتىدۇ. كېلىنىڭىز سارا ئالپس قىزى ئىككىيلەننىڭ خەلق ناخشى-لىرىنى كېلىشتۈرۈپ ئېيتقىنىنى تالاي قېتىم كۆرگەندىم. 1993 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا قىرغىزىستاننىڭ خەلقئارالىق «مەنئۇبىيەت جەمئىيىتى» قازاقىستان پىرىزدىنتىگە «بۇ يىلىنىڭ ئەڭ مۇنەۋۋەر كىشىسى» نامىنى بەردى. مۇكا-پاتىنى تاپشۇرۇش پائالىيىتىگە نۇرەكەك بىلەن بىللە جۈم-ھۇرىيىتىمىزنىڭ مەشھۇر ئەدەبىيات - سەنئەت ئەربابلىرى ئەبىش كەتلىبايىق، ئەلبەك دېنىشىق، ئالتىنەك خوراز-بايىق، دوسخان جولجاقسىنوفلارنىمۇ ئالغاچ كەلدى. يە-غىنىنىڭ ئاخىرقى داستانىدا مەشھۇر مۇزىكانت، ناخشىچى ئالتىنەك خورازبايىق ئەل ئارىسىغا كەڭ تارالغان «چاچ تەڭگىلىكىم» ناخشىسىنى مۇزىكا ئاپتورى بىلەن قوشۇ-

تېيارى بىلەن باش تىققانغا باراۋەر. شېئىرلىرىنى ماختاي دېسە، ئادالەت ئۆلۈۋاتقان، شۇ چاغدا مۇشكۈلات ئىچىدىن ئەپلەپ يۈرۈپ يول تاپقان تەنقىدچى:

—جانابى ئالىلىرى، سىز مەنسىز، ئەھمىيەتسىز شېئىر يېزىشنى مەقسەت قىلغانىكەنسىز، شۇ مەقسەتتىكىزنى قالتىس ماھارەت بىلەن ئورۇنداپ چىقىپسىز، دەپتۇ. ھاكىمىيەت بېشىدا ئولتۇرغانلار ئېغىزىنى بېسىپ، قەدىمىنى قويدۇرمىغان بىلەن ھەقىقەتنى يۈزمۇيۈز ئېيتقان ئەزىمەت ئوغلانلار بىزنىڭ قازاق خەلقىدىمۇ ئاز بولمىغان، دەپ كېلىپ تېخىمۇ ئىلگىرىلەپ ئارال ئاپتى بىلەن قازاقىستان ئېكولوگىيىسى توغرىلۇق ئويلىغانلىرىمنى ئېيتىپ مۇنەبەردىن چۈشتۈم. چۈشلۈك دەم ئېلىش ئېلان قىلىندى. يىغىن ئېچىلىۋاتقان نارتاي بەكەجانوف نامىدىكى ئوبلاستلىق تىياتىرخانىنىڭ بىر بۆلۈمىسىدە تاماق ھازىرلانغانىكەن. داستىخاندا كولىن بىلەن نازاربايېف، سوۋېت ئىتتىپاقى كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ بۆلۈم باشلىقى (ئىسمىنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن)، يەنە قىزىلىئوردا ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ بىرىنچى سېكرىتارى ئەۋەلبەكوف بەشەيلەن ئولتۇردۇق. تاماق يەۋاتقىنىمىزدا نۇرسۇلتان ئەبىش ئوغلى ئوينىشىپ:

—ھازىر ساڭا ئاكاڭنى كۈشكۈرتۈپ قويمايمۇ؟—دېدى.
دى ئەتەي قازاق تىلىدا—يا ئېغىز باسقۇ بېرەمسەن؟
—ئاكىمىز گۆدەك ئەمەسقۇ—دېدىم ئويلانمايلا.
—ئەمەسە كۆرۈپ تۇر، دېدى ئۇ،—مۇختار،—دېدى.
دى ئۇ ماڭا ئاتايمىن بۇرۇلۇپ رۇس تىلىدا—سېنىڭ سۆزۈڭنى كۆپچىلىك تولمۇ ياخشى قوبۇل قىلدى. نەچچە قېتىم چاۋاك چېلىپ قىزغىنلىقنى ئىپادىلىدى. بىراق، سېنىڭ پادىشاھ توغرىسىدا ئېيتقانلىرىڭنى قانداق چۈشىنىشكە بولىدۇ؟ گەپلىرىڭنىڭ ئارال بىلەن قانداق مۇناسىۋىتى بار؟ سەن بۇ مىسال ئارقىلىق گىننادىي ۋاسلىۋىچنى كۆزدە تۇتۇۋاتمايدىغانسەن؟—شۇنداق دېيىشىڭلا، كولا-بىنىنىڭ رەڭگى بۇزۇلدى.

—راستىنلا سەن شۇ پادىشاھ ئارقىلىق مېنى دەۋا-تاماسەن؟ بايام تېگىگە ئۇنچە يەتمەپتىكەنمەن،—دېدى سەكرەپ كەتتى.

—يا، ياق، مەن بۇ گەپنى باشقا مەنىدە، باشقا ئوي-پىكىرنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن ئېيتقانمىن،—دېدى

لۇپ ئورۇندىدى. مۇزىكانت ئۈچۈن ئۆز ناخشىسىنى ئۆز ئىلىنىڭ پىرىزدىنتى بىلەن بىللە ئورۇنداشتىن ئارتۇق ئاد-رۇيى بولماس، بەلكىم. شۇ پائالىيەتتە ئەلبەك دېنىشىق بىلەن دوسخان جولجاقسنى ئۆزى مۇراجىئەت قىلىپ، نۆۋەت بىلەن نۇرغۇن ناخشا ئېيتقۇزدى. ھەتتا سەنئەتلىك بىر قولقىنى تۇتۇپ كېلىۋاتقان مەنمۇ ناخشىچىلارنىڭ يېڭى تىزىملىكىگە كىرگەن بەزىبىر تۇغۇندىلارنى بىلمەيدىكەنمەن. نۇرەكەك بىلەن مۇڭدېشىپ قالغاندا ئۇنىڭ خەلقىمىزنىڭ ئۇزاق تارىخىغا يېتۈك ئىكەنلىكىگە ھەيران قالدىم. بىر قېتىم پارىژىمىز ھېكايە ئىجادىيىتىگە مەركەزلەشكەندە، ئۇ:

—سەن قۇبچىقارا سالخارنىنىڭ «كۆمبە»، «ئالتۇن يىلتىز» ناملىق تارىخىي رومانىنى ئوقۇغانمۇ؟—دېدى سورىدى. كىتابخانامدا بار بولغان بىلەن ئوقۇپ چىقىشقا ۋاقىت تاپالماي يۈرگەندىم، ئوڭايىسىزلىنىپ قالدىم. تولمۇ كۈلكىلىك بىر ۋەقە تا ھېلىغىچە ئېسىمدىن چىقمايدۇ؛ دېكابىر ۋەقەسىنىڭ پارتلىشىغا باش سەۋەبكار بولغان قازاقىستان كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ بىرىنچى سېكرىتارى كولىبىنىڭ كۆكتاشقا مىنگەن مەزگىلى. ئارال بالاسى توغرىلۇق خىلمۇخىل پىكىر ئىختىلاپىغا يولۇقۇپ تۇرغان مەزگىلدە «دېڭىز ھەسرەتى» ھەققىدە يىغىن ئېچىش توغرىلۇق تەلەپ قويۇپ، كولىبىنىڭ ئەجائىبىنى ئالدى. يىغىن قىزىلىئوردا شەھىرىدە ئېچىلىدىغان بولدى. نۇرسۇلتان نازاربايېف شۇ چاغدا جۇمھۇرىيەت مىنىستىرلار كېڭىشىنىڭ رەئىسى ئىدى. ھەرساھە مىنىستىرلىرى ۋە ئىدارە باشلىقلىرى ھەممىمىز ئوبلاست مەركىزىگە كەلدۇق. كولىبىن ئۇزاق كىرىش سۆز قىلىپ، نازاربايېف دوكلات بېرىپ، كەينىدىن خەلقئارالىق «ئارال، ئاسىيا، قازاقىستان» جەمئىيىتى كومىتېتىنىڭ باشلىقى سۇپىتىدە ماڭا سۆز بېرىلدى. شۇ سۆزۈمدە مەن مۇنداق بىر مىسال كەلتۈرگەندىم:

فرانسىيىنىڭ پادىشاھى ليۇدىۋىك VIX شەيتاننىڭ كەينىگە كىرىپ، شېئىر يېزىشقا ھەۋەس قىلىپ قايتۇ ھەمدە يازغان ئەخەت-چاۋارلىرىنى فرانسىيىنىڭ شۇ چاغدىكى تەنقىدچىسىنى چاقىرىپ ئوقۇتۇپتۇ ۋە ئوي-پىكىرىنى ئاشكارا ئېيتىشنى تەلەپ قىلىپتۇ. تەنقىدچى ئويلىنىپ قاپ-تۇ. پادىشاھنى تەنقىدلەش ئارىلىنىڭ ئاغزىغا ئۆز ئىخ-

M
I
R
A
S

بېقۇپىدىم، ئىشىنىدىغاندەك ئەمەس، كۈتۈلمىگەندە تا-
ماقتىن تەم قاچتى، ھەتتا ئاخىر يامانغا تارتىپ كېتىشمۇ
مۈمكىن ئىدى. ئارىمىزغا يەنە نۇرسۇلتان ئەبىشى چۈ-
شۇپ:

— گىننادىي ۋاسلىۋىچ، مۇختارنىڭ ئەزەلدىن ئۆز
ئويى - پىكرىنى تارىخىي ھەقىقەت، پەلسەپىۋى ئەستەر
بىلەن سۆزلەيدىغان ئادىتى بار، پادىشاھنىڭ سىز بىلەن
ئەسلا مۇناسىۋىتى يوق، دەپ ئاران ئەيۋەشكە كەلتۈر-
دى. دېمەك، مەنتىقىنىڭ كۈچلۈكلىكىدىنمۇ ياكى ئادەم پ-
سخولوگىيىسىنى مۇكەممەل بىلگەچكىمۇ، نازاربايىق ئۆز
ۋاقتىدا كۈلىنىنى ئۆز يۆنىلىشىگە خالىغانچە بۇرالايتتى.
— ھە، مۇنداق دېسەڭچۇ؟ — دەپ كۈلىن ئەسلىدىكى
قېنىغا چۈشكەندەك بولدى.

ئايتماتوف: كۈلىننىڭ ھاكىمىيەت بېشىغا كېلىشى قا-
زاق خەلقىنىڭ تارىخىدا مەڭگۈ ئۆچمەس قانلىق ئىز تاش-
لاپ كەتتىغۇ. بىر قېتىم قازاقىستانغا بارغان سەپىرىمدە
مەخسۇس چاقىرىپ قوبۇل قىلغىنى ئېسىمدە، ئاۋۋالقى
تەسىرات كۆپىنچە ئالدامچى چىقىپ قالىدىغۇ، ماڭا ئوڭلۇق
كۆرۈنگەن ئىدى، بەلكىم شۇنداق كۆرۈنگۈسى كەلگەندۇ.
چاقانوف: كۈلىن جۇمھۇرىيەتكە باشلىق بولغاندىن
كېيىن، ئەدەبىيات - سەنئەت ئەربابلىرىدىن يۆلەنچۈك
تاپقۇسى كېلىپ، ئۇلارغا ئىللىق چىراي قارىغىنى راست.
بىراق، ئۇ ئۇرۇنۇشلارنىڭ چىن يۈرەكتىن چىققان چىن
نىيەت ئەمەسلىكى ئاشكارا بولۇپ قالدى. ھېسسىياتقا قۇ-
رۇلغان قۇۋلۇقنىڭ ھامان باش بارمىقى چىقىپ قالىدۇ،
ئەمەسمۇ؟ دەسلىپدە «بىر يىلدىن كىيىن قازاقچە دوكلات
بېرىدىغان بولمەن» دەپ تالاي كىشىلەرنى ھەيران قال-
دۇرغان كۈلىن ئاخىر «سالامەتمۇ سىز» دېگەن سۆز
بىلەن قازاقىستاندىن خوشلاشتى.

ئايتماتوف: مىللىي ئەنئەنە بىلەن ئۆرپ - ئادەتنى،
خەلقنىڭ مەنىۋى خەزىنىسىنى تولۇق ئىگىلىمەي، لەيلەپ
ئۆتمەن دېگەنلەرنىڭ خەلقنى باشقۇرۇشتا قاچان بەختى
ئېچىلغان؟

چاقانوف: بىر قېتىم ئىككىمىز پاراڭلىشىپ، نۇرسۇل-
تان نازار بايىقتىن مۇنداق بىر ھېكمەتلىك رىۋايەتنى
ئاڭلىغانىدىم:
قەدىمكى زاماندا بىر خان نۆكەرلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ

ئوۋغا چىقىپتۇ، ئورمان ئارىلاپ كېلىۋاتسا، ئالدىدىن
ئىككى كۆزى بوتىنىڭ كۆزىدەك مۆلدۈرلەپ تۇرغان،
دۈمبىسى مەس چۆگۈندەك يالىتىرىغان چىرايلىق بىر كە-
يىك چىقىپتۇ. خان ساداقىتىن ئوق ئۇزۇپ، كېيىنكىڭ ئارقا
پۇتىنى يارىلاندىرۇپتۇ. بىر تەرىپى تىك ھاڭ، بىر تەرىپى
خان ئەسكەرلىرى چۇقان سېلىپ قىسماققا ئالغاندا، جېنى
قىيىنغان بىچارە كېيىك جان قايقۇسىدا يىراقتا كۆرۈنگەن
ئاقبوز ئۆيىگە كىرىپ كېتىپتۇ. ئۆي ئىگىلىرى چۈشلۈك
تاماق يەۋاتقانكەن. ئىشىكتىن كىرگەن كېيىك سېلىقلىق
داستىخاندىن بىرلا سەكرەپ، تۆردىكى كەرگىلىككە تۈە-
شۇقنى تىرەپ، ھاسىرىشىنى باسالماي تۇرۇپ قايتۇ.

— كېيىكنى چىقار، — دەپ ۋارقىراپتۇ خان ئات ئۈس-
تىدە تۇرۇپ، تۆردە تاماق يەۋاتقان ئاقساقالغا، — بۇ تاغ
ياۋىسىنى يىراق يەردىن قوغلاپ كېلىپ، سېنىڭ ئۆيۈڭدە
قولغا چۈشۈردۈم، بۇنىڭ مېنىڭ ئولجىم ئىكەنلىكىگە
ھېچكىمنىڭ داۋاسى يوقتۇر؟
شۇ چاغدا ئاقساقال:

— خان ئىگەم، سۆزۈڭ ئورۇنلۇق، كېيىك سېنىڭ
ئولجاڭ، بۇ شور پېشانە مېنىڭ تۆرۈمگە چىقىۋالدى.
ئوتتۇرىدا داستىخان سېلىقلىق تۇرغىنىنى كۆردۈڭ، ئانا
قائىدىمىز بويىچە، داستىخاننى ئاتلاپ ئۆتەلمەيسەن،
كۆزلىرىڭە قان تولۇپ، بىر - بىرىگە دۈشمەنلەشكەن
ئىككى ئادەمنى ياراشتۇرۇشتا داستىخاننىڭ ئالدىغا ئېلىپ
كېلەتتىغۇ، خان بولساڭمۇ ئەنئەندىدىن چوڭ ئەمەسسەن،
ئەنئەننى، ئۆرپ - ئادەتلەرنى بۇزساڭ، ئەل - يۇرتنىڭ
تاپا - تەنىسىگە قالسىن! يولۇك بولمايدۇ، — دەپتۇ. بۇ
ھېكمەتلىك سۆزدىن يېڭىلگەن خان ئېتىنىڭ بېشىنى كەيد-
نىگە بۇراپتۇ.

ئايتماتوف: ئەل يولباشچىسى ئۆز ئېلىنىڭ ئاتا ئادد-
تىنى، ئەنئەنىسى بىلەن ئار - نوھۇسىنى چىن دىل بىلەن
ھۆرمەتلەش ئارقىلىقلا يۈكسەك دانالىق پەللىسىگە كۆتۈ-
رۈلدى. ئەسەرلەردىن ئەسەرلەر ئۆتۈپ، تازا ئوبدان
چەككەلگەن مىللىي مەدەنىيەتنى كۆزگە ئىلماي، ھاكا-
ۋۇرلۇق قىلغانلار ھەمىشە خەلقنىڭ قارشىلىقىغا ئۇچرىغان.
چاقانوف: خروشىشې دەۋرىدە قازاقىستان ئىدىئولو-
گىيىسىنى باشقۇرغان بىر يولباشچى «مېھماننىڭ ئالدىغا
قوينىڭ بېشىنى قويۇش، فېئودالزىمنىڭ قالدۇقى، نادانلىق

2004

رى بىلەن ياقا يىرتىشماقتا. ئۇرۇش - تالاشنى قانداق توختىتىپ، ئېھتىياتسىزلىقتا تۇتاشقان ئوتنى قانداق ئۆ- چۈرۈش كېرەك؟ ھەممىمىزنىڭ بېشىنى قاتۇرغان مانا مۇشۇ ئىش بولدى. ئايروودرومدا تۇرغان ئىككى سائەت ئىچىدە «پەرغانە ئوبلاستىدا نەچچە ئون مىڭ ئۆزبېك ئۇشقا قاراپ مېڭىۋېتىپتۇ»، «تۇنۇگۈندىن بېرى ھىلىگەر قىرغىزلار ئاتقا مىنىپتۇ» دېگەن كۆڭۈلسىز خەۋەرلەر جېنىمىزنى ئېلىپ جاڭگالدا قويماقتا ئىدى. شۇ چاغدا ئۆزبېكىستاندىكى ھەر تۈرلۈك ئىجتىمائىي تەشكىلاتلار- نىڭ رەھبەرلىرىگە:

— بۇنىڭدىن كېيىن سېنىڭ توغرا ئەمەس، مېنىڭ توغرا، دېگەن گەپلەرنى توختىتايلى، ھەر ئىككى تەرەپتىن خاتالىق ئۆتتى، ئەمدى يەنە تالاش - تارتىشنى ئەۋج ئالدۇرمايلى، — دېگەن تەكلىپنى قويدۇم. يىغىلغانلارنىڭ ھەممىسى قوشۇلدى. ئارىدىن ئازراق ۋاقىت ئۆتۈپ، مې- نىڭ كەلگىنىمنى ئاڭلىغان ئۆزبېكىستان كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ بىرىنچى سېكرىتارى ئىسلام كەرد- موفىمۇ ئايروودرومغا يېتىپ كەلدى. بىلىملىك يىگىت ئ- كەنلىكى سۆزىدىن، يۈرۈش - تۇرۇشىدىن مانا مەن دەپ كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇ. مەن ئۇنىڭغا:

— ئۇشقا باستۇرۇپ كىرىمىز دەپ تۇرغان پەرغانىلىك كۈچلەرنى توختىتىڭلار، بىر قوزغىلىپ كەتسە، غەزەپلەند- گەن توپنى ئەقىلگە چاقىرىش ئوڭايغا چۈشەيدۇ، ئاخىر قىرغىنغا ئۇلىنىپ كېتىشى مۇمكىن. بىز ئۆز تەرىپىمىزدىن ئۇش ئوبلاستىنى تىنچىتىشقا ھەرىكەت قىلىمىز، — دېدىم. ئىسلامنىڭ ئويىمۇ شۇ ئىكەن. سۆزۈمنى دەرھال قوبۇل قىلدى ۋە ئايروپىلاننىڭ پەلەمپىسىگە ئۇزىتىپ خوشلاشتى. ئۇش ئوبلاستىغا بېرىپ، ئۆزبېكىستان تېلېۋىزىيىسى- دىن جۇمھۇرىيەت خەلقىگە بېغىشلاپ نۇتۇق سۆزلىدىم. ۋەقەنىڭ نېمىدىن باشلانغانلىقىنى تەھلىل قىلىپ كېلىپ، جېدەل - غوغۇغا مۇشۇنداق ئەۋج ئېلىۋەرسە، قانداق ئا- پەتلەرگە ئېلىپ بارىدىغانلىقىنى قايتا - قايتا ئېيتتىم. يې- نىمغا ئادىل ياقۇپوف بىلەن پىرىمقۇل قادىروف ھازىر بولدى. ئۇ ئىككىيلەنمۇ مېنىڭ پىكرىمنى قوللاپ، ئۆزبېك خەلقىنى سەۋرچانلىققا چاقىردى. شۇ قېتىم ئەسرلەردىن بۇيان ئۇلى ئاجرىمىغان قېرىنداش ئىككى خەلقنىڭ ئارد- سىدىكى غىم - غازنى بېسىشتا ئىسلام كەرىموف چوڭ

ۋە مال سانىنى كېمەيتىۋېتىدىغان زىيانكەشلىك» دەپ چار سېلىپ، پۈتكۈل مىللەتنى ئۆزىگە قارشى قىلىۋالغانىدى. يەنە بىر قىزىق ۋەقە بار: خۇششېق ئالمۇتادىكى چوڭ يىغىنغا قاتناشماقچى بولۇپ كېلىدۇ. ئۇ چاغدىكى ئادەت بويىچە، جۇمھۇرىيەت رەھبەرلىرى قەدىرلىك مې- ماننىڭ ئالدىغا چىقىش ئۈچۈن ئايروودرومغا پايتەختنىڭ مېھنەتكەش ۋەكىللىرىنى، گۈل تۇتقان پىئونېرلارنى، باي- راقچە كۆتۈرگەن ياشلارنى يىغىپ، شاد - خۇراملىق ھا- لەتنى سۈنئىي ياساپتۇ. بىر ھازادا ئىككى ئايغىدا ئارانلا تۇرغان خۇششېق ئايروپىلاندىن چىقىپ، مىغىلداپ تۇر- غان خەلققە قاراپ، بېشىدىكى شەلەپسىنى يۇقىرى كۆتۈ- رۈپ:

— ئۆزبېك خەلقىگە يالقۇنلۇق سالام! — دەپ ۋارقى- راپتۇ.

بەلكىم، ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ قايسى جۇمھۇرىيىتىگە كەل- گىنىنى ئۇنتۇپ قېلىپ، نەس باسقان بولسا كېرەك، بۇنىڭ تۈپ يىلتىزىدا مەدەنىي سەۋىيىسىنىڭ تۆۋەنلىكى ۋە كۆزگە ئىلماسلىق بىلەن مەنەنچىلىك مەۋجۇت بولۇپ تۇرماقتا!

ئايتماقچى: ئۆزبېكىستاننىڭ پىرىزدىنتى ئىسلام كەرد- موف بىلەن دەسلەپ 1990 - يىلى تونۇشتۇم. ئوش ۋەقە- سى يادىڭدا باردۇر، كۈتۈلمىگەندە مىللىي ئارازلىق يۈز بېرىپ، ئۆزبېكلەر بىلەن قىرغىزلار ئارىسىدا قان تۆكۈل- گەندە چىداپ تۇرالمىدىم. يىغىن مەزگىلىدە گورىباچېفقا يولۇقۇپ:

— ماڭا ئىجازەت بېرىڭ، ئۇشقا باراي، ئارازلىق نې- مىدىن پەيدا بولدى، ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرەي، قولۇمدىن كەلگەن ياردىمىمنى قىلاي، — دېدىم. ئۇ دەرھال سوۋىت ئىتتىپاقى خەۋىپسىزلىك كومىتېتىنىڭ رەئىسى كىرىچكوف بىلەن مۇداپىئە مىنىستىرى يازۇفنى چاقىرتىپ: «دەرھال مەخسۇس ئايروپىلان تەييارلاڭلار» دەپ بۇيرۇق بەردى. شۇ كۈنى بىر توپ كىشى بىلەن بىللە موسكۋانىڭ ئىچكە- رىسىدىكى چىكالوف نامىدىكى ھەربىي ئايروودرومدىن يولغا چىقتۇق. تاشكەنت ئايروودرومغا كېلىپلا ئۆزبېكىس- تان يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنىڭ بىرىنچى سېكرىتارى ئادىل ياقۇپوف بىلەن خەۋەرلەشتىم. ھەممىمىز شۇ يەردە ئۈچ- رىشىپ يىغىن ئاچتۇق. قېرىنداش ئىككى خەلق بىر - بى-

رەھبەرگە لايىق ئەقىل - پاراسەت، ئەزىمەتلىك كۆرسەت-
تى. بىر قېتىم قازاقىستاننىڭ پېنسىئونېرلار كۈلۈبى ئۆزد-
نىڭ نۆۋەتلىك يىغىنىنى قوستاناي شەھىرىدە ئاچتى. كۈ-
لۈپ رەھبىرى ئابدىجامىل نۇرىيەسوفنىڭ چاقىرىشى بى-
لەن يىغىنغا قاتنىشىپ، فرانكفورتقا قايتىشىدا تاشكەنتكە
چۈشتۈم. كەچقۇرۇن مەن چۈشكەن يەرگە ئىسلام كەرد-
موف كەلدى. ئىككىمىز ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ ھازىرقى زامان
مەدەنىيىتى ھەققىدە پىكىرلەشتۈق. ئىلگىرى ئۇنى پەقەت
چارۋىچىلىقنىلا بىلىدىغان كىشى، دەپ ئويلايتتىم. ئىل
بىلەن يەرنىڭ تارىخىنى ياخشى بىلىدىغان، گۈزەل -
سەنئەتنىڭ ھەممە ساھەسىدىن مول مەلۇماتقا ئىگە ئەر باب
ئىكەنلىكىگە كۆزۈم يەتتى. كېيىن تاشكەنت شەھىرىدە قەد
كۆتۈرگەن ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلەرنىڭ مەدەنىيەت جەمئ-
يىتىنى قۇرۇش ئويىمۇ شۇ قېتىمقى چوڭقۇر سىردىشىش
ئۈستىدە بارلىققا كەلگەندى.

چاقانوف: ھەئە، 1995 - يىلى شۇ مەدەنىيەت جەمئ-
يىتى قۇرۇلۇپ، ئۇنىڭغا سىز رەئىس بولۇپ سايلاندىڭىز،
ئالاقىسى ئۇزۇلۇپ قالغان ئەدەبىيات - سەنئەت ئەر باب-
رى ئەرگىن - ئازادە سىردىشىۋالدى. شۇ ئەھمىيەتلىك يە-
غىندا ئۆزبېك شائىر - يازغۇچىلىرى ئادىل ياقۇپوف،
شۈكۈرۇللا، ئابدۇللا ئارىپوف، ئامان مەتجان، ياكۇبجان
خوجامبەردىيېنى، ئەخمەتجان مېلىبايېنى، جامال كامال،
كىنو ئىجادىيەتچىسى خەيرۇللا جورابايېفلار بىلەن ئۈچ-
رىشىپ، ئىسلام كەرىموف ھەققىدە ياخشى پىكىرلەرنى
ئاڭلىدىم. قەلەمداش دوستلىرىمنىڭ ھەممىسىلا جۈمھۇرد-
يەت پىرىزدىنتىنىڭ بىلىملىك، ئەقىللىق كىشى ئىكەنلىكىنى
ئېيتىشتى. ھەتتا بىر يىلنىڭ ئىچىدە باشقىسىنى بىر ياققا
قويغاندىمۇ، مۇشۇنداق قىيىن شارائىتتا شائىر - يازغۇچى-
لارغا ئەللىك ئۆيىنى بەرگۈزگىنى (پەقەت تاشكەنتنىڭ ئۆ-
زىدىلا) مەنىۋى بايلىقنى روناق تاپقۇزۇش يولىدا قىلغان
غەمخۇرلۇقى ئەمەسمۇ! شۇنى يوشۇرمايمەنكى، ئىلگىرى
ھەر تۈرلۈك ئەپقاچتى گەپ - سۆزلەرنى كۆپ ئاڭلىغاچ-
قىمۇ، ئىسلام كەرىموفدىن رازى بولماي يۈرەتتىم. شۇ
سەپىرىمدە بۇرۇنقى كۆز قارىشىمدىن يالتيىپ، قېرىنداش
خەلقىنىڭ پىرىزدىنتىگە بولغان ھۆرمىتىم قوزغالدى.
ئايتماقچى: باللىق چېغىدا ئاڭلىغان دانىشمەن ئە-
مىر تۆمۈرگە ئالاقىدار بىر رىۋايەت ئېسىمدە قاپتۇ:

ئۇلۇغ پادىشاھ ئۆز دەۋرىدە بۇخارا بىلەن سەمە-
قەندىنىڭ بىناكارلىق سەنئىتىنى ئالاھىدە راۋاجلاندۇرۇپ،
مۇنارلىرى ئاسمان - پەلەك گۈمبەزلەرنى، مەسچىتلەرنى
كۆپلەپ سالدۇرۇپ، بۇ شەھەرلەرنى ئىلىم - بىلىم مەركە-
زىگە ئايلاندۇردى، ئەمەسمۇ! ئېرەبىلىرى بىلەن ئۆيلە-
رنىڭ ياسىلىشى شۇنچىلىك كۆركەمكى، چەت ئەل جا-
ھانكەشتىلىرى تالاي قېتىم بايان قىلىپ، زوق - شوق بى-
لەن يازغانىدى. ئەنە شۇ گۈزەل ئىككى شەھەرنى ھەزىل-
كەش شائىر خوجا ھاپىز:

ئەگەر كۆڭلۈمنى شاد ئەتسە، ئۇشۇل شىرازى جانانى،
ئۇنىڭ خالىغا بەرگەيمەن سەمەرقەند ھەم بۇ خارانى.
دەپ گۈزەل قىزغا بېغىشلاپ شېئىر يېزىپ، سىرتىدىن
سېتىۋەتكەنلىكىنى ئاڭلىغان پادىشاھ:

— بىر تال مەك ئۈچۈن مېنىڭ قوش شەھىرىمنى بى-
رئۈەتكەن نوچىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى بىلىپ باقاي، ئال-
دىمغا ئەپكىلىڭلار! — دەپتۇ غەزەپلىنىپ. ئەل ئارىلاپ
يۈرگەن شائىر دەرمەھەل تېپىلماپتۇ. بىر كۈنى پادىشاھ
سارايىنىڭ ئالدىغا چىقىپ ئايتاپسىنىپ تۇرسا، يىراقتا ھاپىز
ئاستا مېڭىپ كېتىۋاتقانكەن. پادىشاھنىڭ ئادەملىرى ھا-
پىزنى مىدىر - سىدىر قىلدۇرماي تۇتۇۋېلىپ، پادىشاھنىڭ
ئالدىغا ئەكىلىپتۇ.

— سەمەرقەنت بىلەن بۇخارانى ساتقان سەنمۇ؟ —
دەپتۇ ئەمىر تۆمۈر ھەيۋەت بىلەن. شۇ چاغدا خوجا ھاپىز:
— ئۇلۇغ پادىشاھىم، ھەممە دۆلىتىم بويۇمدا، ئۇنىڭ
ئەپتىنى كۆرۈپ تۇرۇپسىز، يوقسۇل كىشى مەرد كېلىدۇ.
گۈزەلنىڭ رايبى يانمىسۇن دەپ بېرىۋەتكەن ئىدىم، —
دەپتۇ. پادىشاھ قارىسا، ھەقىقەتەنمۇ ئۈستىدىكى جۈل -
جۈل چاپىنى بىلەن ئايغىدىكى يىرتىق كېپىشىدىن باشقا
ھېچنەمىسى يوق ئىكەن.

— ھەقىقىي ئەرگەكلىك، شائىرلىق مەجەز — دەپ كۈ-
لۈۋېتىپتۇ شۇ چاغدا پادىشاھ تۆمۈر، — مەن پادىشاھ بول-
سام، سەن ئۇلۇغ شائىر، سارىيىمنىڭ تۈرى سېنىڭكى،
قالغان ئۆمرۈڭنى خاتىرجەم، شاد - خۇرام ئۆتكۈز، ئىجا-
دىيەت بىلەن ئەرگىن شۇغۇللان — دەپتۇ ۋە ئەتراپىدىكى
ۋەزىرلىرىگە ئۆتكۈر كۆزلىرىنى قاداپ تۇرۇپ:

— پادىشاھى شائىرنى ئىزدىگەن ئەل بەختلىك، شا-
ئىرى پادىشاھىنى ئىزدىگەن ئەل شور پېشانە، مۇشۇنى

ئېسىڭلاردا چىڭ ساقلاڭلار، دەپتۇ.

چاقانوف: ئەمدى ئۆز گېپىمىزگە كېلەيلى:

1995 - يىلىنىڭ ياز ئېيىدا قىرغىز مەتبۇئاتى «ئايتما- توفى پېزىدنت سايلىمىغا قاتنىشىدىكەن» دېگەن خە- ۋەرلى كەينى - كەينىدىن يېزىشىپ، جامائەتنى سەل - پەل بىئارام قىلدى.

سىزنىڭ قىرغىز خەلقى ئارىسىدا، كۈللىسى تۈركىي دۇنياسىدىكى قەدىر - قىممىتىڭىزنى بىلىدىغانلار «چې- كەڭ، پېزىدنت بولسا بولالايدۇ» دېيىشتى. پىكىرلەر ئىككىتايىن بولۇپ، ئەۋج ئېلىۋاتقاندا، بېلگىيىدىن ئۆزد- ئىز تېلېفون بېرىپ قالدىڭىز، ئەلكۈن ئارىسىدىكى گەپنى سىزگە يەتكۈزدۈم. شۇ چاغدا سىز:

— ماڭا يېقىن ھەمدە قىرغىز خەلقىگە خالىس كىشى سۈپىتىدە مەتبۇئات ئارقىلىق سۆھبەت بېرىپ، بۇنىڭ ئەھمىيەتكە ئۇيغۇن كەلمەيدىغان گەپ ئىكەنلىكىنى دې- سەڭچۇ، بۇ ئىككى تەرەپكە ئوت ياققۇسى كەلگەن بىراۋ- لارنىڭ چاكنىلىقىدىن پەيدا بولغان نەرسىدۇ، ھەق- چان، دەپ ئۆتۈنگەن ئىدىڭىز. جىددىي سۆھبەت تەش- كىللەپ، قىرغىز زېمىنىدا ھۇشقىتىپ تۇرغان بۇ پىتنە - پاستانىڭ ئەۋج ئېلىپ كەتمەسلىكىنىڭ سەۋەبكارى بول- دۇم. كېيىن نۇرسۇلتان نازاربايېفمۇ ماڭا سىز بىلەن فراد- سىدە يولۇقۇپ، مۇشۇ گەپ توغرىسىدا سىرداشقانلىقىنى ئېيتىپ كېلىپ:

— چېكەڭ، پېزىدنتلىقنى نېمە قىلسۇن؟ خۇداغا شۇ- كۇر، ئاتاق - ئابروي ھېچبىر پېزىدنتتىن كەم ئەمەس، خەقنىڭ پىتنە - ئىغۋاسىغۇ، دېگەندى. چېكە، جۇمھۇ- رىيەت پارلامېنت ئەزالىرى سىزنى دەسلەپ پېزىدنتلىققا كۆرسەتكەندە، بۇنىڭدىن باش تارتىپ، بۇ ئورۇنغا ئاسقار ئاقايىڭىزنى كۆرسەتكەندىڭىز، بۇ ۋەقەنىڭ گۇۋاھچىسى قەلەمكەش ئىنىڭىز، ئورتاق دوستىمىز، قىرغىزىستاننىڭ شۇ چاغدىكى دېموكراتلىرىنىڭ بىرى قازات ئاكاماتوف بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەندى:

1990 - يىلىدىن باشلاپ مەن باشقۇرىدىغان «قىرغە- زىستان دېموكراتىك ھەرىكىتى» پارتىيىسى پارلامېنت يىغىنىدا دۆلەتكە پېزىدنتلىق ھاكىمىيەت تۈزۈمىنى كىرگۈزۈش ھەققىدە تەكلىپ قويدى. بۇ تەشەببۇسقا دەسلەپتە ھېچبىر ۋەكىل قوشۇلمىغان بىلەن ۋاقىت ئۆ-

تۇپ، بىزنى قوللايدىغانلارنىڭ سانى كۆپەيگىلى تۇردى. بىراق، مۇشۇ چاغدىكى قىرغىزىستان كومپارتىيىسى مەر- كىزىي كومىتېتى تەرىپىدىن بۇ تەكلىپىمىز قاتتىق قارشى- لىققا ئۇچرىدى. قىرغىزىستان ئۆز ئالدىغا ئايرىم جۇمھۇ- رىيەت بولۇپ، ئىتتىپاقىتىن چىقىپ كېتىدۇ، دېگەن پىكىر ئۇخلاپ چۈشىگمۇ كىرمىگەن ئۇلار:

— كېڭەش ئىتتىپاقىدا بىر پېزىدنت بار، شۇ يېتىدۇ، ھەر جۇمھۇرىيەتكە بىردىن پېزىدنت سايلاشنىڭ ھاجىتى يوق، دەپ ئەڭ ئالىي ھاكىمىيەتنىڭ تىزگىنىدىن ئايرىد- ماچقى بولدى. شۇ يىلى 9 - ئايدا ئېچىلغان يىغىندا پېزىدنتلىق ھاكىمىيەتنى قوللىغۇچىلار تالاش - تارتىشتا غەلبە قىلدى - دە، جۇمھۇرىيەتتىكى پارتىيە تەشكىلاتى سىياسىي سەھنىدىن ئاز ۋاقىت بولسىمۇ چۈشۈپ كەتتى. پېزىدنتلىققا كۆرسىتىلگەن نامزاتلار ئىككى قېتىمدىمۇ تۈزۈك ئاۋازغا ئېرىشەلمەي، پارلامېنت سىياسىتى تۇيۇق يولغا كىرىپ قالدى، ئاخىرىدا يىغىن 25 ۋەكىلدىن تەركىب تاپقان ھەيئەت قۇرۇشنى ماقۇللىدى. بۇنىڭ ئىچىدە مەنمۇ بار ئىدىم. مەقسىتىمىز قىرغىز جۇمھۇرىيىتىنىڭ پېزىدنت- لىققا كىمىنى كۆرسىتىمىز، دېگەن مەسىلە ئىدى. خۇلاسە يىكرىمىزنى يىغىن ئۈچ كۈن تەقەززالىق بىلەن كۈتتى، ئاخىر ھەيئەت ئەزالىرى ئىككىگە بۆلۈندۈ. 12 ۋەكىل ئومۇمىي خەلق ئاۋازىغا قويايلى، دەپ پېزىدنتلىككە جۇمھۇرىيەتنىڭ ئىلگىرىكى رەھبىرىنى ئەپكىلىشكە كۈچ- سە، قالغان 12 سى (بىر ۋەكىل ئاغرىپ قالغان) يېڭى نامزات كۆرسىتەيلى، دېگەن تەشەببۇسنى كۆتۈرۈپ چىق- تى، سىياسىي ھەرىكەتكە يېقىندىن دىققەت قىلىپ تۇرغان خەلق تولىمۇ جىددىي ئىدى. «قىرغىزىستان دېموكراتىك ھەرىكىتى» پارتىيىسىنىڭ تەشكىللىشى بىلەن «ئايتماتوف پېزىدنت بولسۇن» دەپ شۇئار تۈۋلغان ياشلار ئەتە- سى - ئاخشىمى يىغىن ئېچىلىۋاتقان ئىمارەتنى قورشاپ تۇردى. «ئاق ئۆي» نىڭ يېنىدا 140 كىشى ئاچلىق ئېلان قىلدى. مۇشۇنداق قىستاڭچىلىققا كەلگەندە، ھەيئەت ئە- زالىرى:

— پېزىدنتلىككە ئايتماتوفنى كۆرسىتەيلى، — دېيىش- تى. ئۇ چاغدا چېكەڭ موسكۋادا ئىدى.

— ھازىرلا تېلېفوندا سۆزلەش، تېز چاقىر،

M
I
R
A
S

ئايتماتوف: ھەر كىمىنىڭ چامىغا بېقىپ چىقىدىغان پەللىسى بولىدۇ. تەقدىر بىزگە قەلەم جاسارىتىنى نېسىپ قىلغانىكەن، ئورۇنلۇق پايدىلىنالساق، سۆز قۇدرىتى بە- باھا قورالدىر.

چاقانوف: مەن ئاسقار ئاقايىف بىلەن تۇنجى قېتىم سوۋېت ئىتتىپاقى ئالىي كېڭىشىنىڭ ئەزاسى چىقىمدا ئو- نۇشتۇم. شۇ يىغىندا ئۇنىڭ باتۇرلۇقىغا ھەيران قالغانىدىم. 1986 - يىلى ئالمۇتا شەھىرىدە يۈز بەرگەن دېكابىر ۋە- قەسىنى يىغىن كۈنتەرتىپىگە كىرگۈزۈمەن، دەپ پالاقلاپ يۈرگەن چاغلىرىم ئىدى. سىز ئۇ چاغدا چەت ئەلدە ئى- دىڭىز. شۇنداق ئالدىراش چاغدا، رەھمەتلىك ئانىدىرى ساخارۇف (سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مەشھۇر يادرو ف- زىكا ئالىمى) يېنىمغا كېلىپ، بىر پالاتانىڭ تۆتتىن بىر قىسمى يەنى 68 ئادەم قول قويسا، مۇزاكىرىگە قويىمەن، دەپ يۈرگەن مەسلەك كۈنتەرتىپىگە مۇزاكىرىسىز قويۇل- دۇ، دەپ ئەقىل كۆرسەتتى. بىر نەچچە كۈن ئۇدا ھەر بىر ۋەكىلگە قولۇمدىكى 3 - 2 ۋاراق قەغەزىمنى ئوقۇتۇپ، ھەر قايسىسىنىڭ قەلىمىگە 5 - 4 مىنۇت تەلپۈرۈپ، ئا- ياغلىرىم يىرتىلىپ كەتتى. شۇ چاغدا قىرغىزىستانلىق 24 ۋەكىل ئىچىدىن تەۋرەنمەي قول قويغان ئىككىلا ئادەم تىپىلدى. بىرى ئاسقار ئاقايىف، يەنە بىرى، تالاس ئوب- لاستىدىن سايلانغان تەلدىبەك كەرىمبەكوف دېگەن شوپۇر ئىدى. ئۆزىڭىز بىلىسىز، شوپۇر دېگەن ماشىنا رولىدىن ئايرىلىپ قالمىغانىكەن، دەپ قورقمىسىمۇ بولىدۇ. كونا تۈزۈمنىڭ كۈچى تېخى قايتىمىغان مەزگىلدە جۇمھۇرىيەت- لىك پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ باشلىقى بولۇپ تۇرۇپ، شۇ تۈزۈمگە قارشى كۆتۈرۈلگەن ياشلارنىڭ ھەرىكىتىنى قوللايمەن، دەپ قول قويۇشنى ئاسقارنىڭ ھەقىقىي ئەزد- مەتلىكى، دەپ ھېسابلىدىم.

ئايتماتوف: ھازىر دەۋر ئۆز ئالدىغا بولۇۋالغان ئەل- لەرنىڭ پىرىزدىنتلىرىنى ھەر نۇقتىدىن سىناۋاتىدۇ. بۇنداق مۇشكۈلات خەلقنىڭ بېشىغا ئىككى تۈرلۈك ئەھۋالدا چۈ- شىدۇ. بىرى، ئۇرۇش شارائىتىدا؛ ئىككىنچىسى، جەمئىيەت ئالماشقاندا، ئاسقارنىڭ مەن ياقۇرغان بىر ئەزىمەتلى- كى—بازغان بىلەن سەندەل ئارىسىغا پات - پات چۈشۈپ سىنىلۋاتسىمۇ دېموكراتىيىگە يولنى كەڭ ئېچىشى، سۆز ئەركىنلىكىگە، ئۆكتىچىلەرگە توساق قۇرۇلغاندا ھەقىقەت

كەلسۇن، - دېيىشتى كىشىلەر. تۆلەمىش ئۈكۈپىنى بىلەن بارىپ ئىرسىبايىنى ئەگەشتۈرۈۋېلىپ، چېكەك بىلەن ئا- لاقلىشىۋېدىم، ئۆيدە بار ئىكەن.

بۇ چاغدا ئايتماتوف خەۋىرىمنى ئاڭلاپ: — مېنىڭ پىرىزدىنت بولۇشقا تەييارلىقىمۇ، ئىشتىيا- قىمۇ يوق. ئىزگۈ نىيىتىڭلارغا مىڭ رەھمەت. بۇ تولىمۇ مەسئۇلىيەتلىك ۋە تولىمۇ مەرتىۋىلىك ئورۇن. شۇڭا بۇ ئورۇنغا ئىقتىسادشۇناس، قانۇنشۇناس ياكى يېزا ئىگىلىك ئىلمىنىڭ مۇتەخەسسسى مۇناسىپ. يازغۇچىلىق ھۈن- ە- رىمنى ئەمەلگە تېگىشكۈم كەلمەيدۇ. ئويلاپ قويغان نۇرغۇن ئىشلىرىم بار، شۇنى ئەمەلگە ئاشۇرساممۇ يېت- دۇ—دەپ يېقىن كەلمىدى.

—ماقۇللۇقىڭىزنى بەرسىڭىزلا بولىدى. پىرىزدىنت بولۇپ سايلىنىۋاتسىز،—دېدۇق. ھەقىقەتەنمۇ سۆزىمىز چىن ئىدى. ناۋادا ئايتماتوف «بولسۇ، ئۆزۈڭلار بىلىڭ- لار» دېگەن بولسا، پارلامېنتنىڭ ئۇنى پىرىزدىنت قىل- دىغانلىقىغا قىلچە گۇمان يوق ئىدى.

—ئۆزىڭىز كىمى تەكلىپ قىلاتتىڭىز؟—دېدۇق ئا- خىرى ئۇنىمايدىغانلىقىغا كۆزىمىز يېتىپ.

—بارىكاللا! ئەمدى ئەقىلغا كەلدىڭلار،—دېدى ئۇ يۇمشاپ،—مەن پىرىزدىنتلىككە ئاسقار ئاقايىفنى تەك- لىپ قىلاتتىم. ئۇ بىلىملىك، ساداقەتلىك يىگىت، پىشقان- سېرى ئۇنىڭدىن ياخشى ئەل رەھبىرى چىقىشى مۇمكىن. —پارلامېنتقا، مۇشۇنداق دېسەك بولامدۇ؟

—ھەئە، پارلامېنتقا مېنىڭ نامىدىن سالام ئېيتىڭلار، ئاسقارنى سايلىسا، خەلقىمۇ، ئۆزۈڭلارغىمۇ توغرا بولىدۇ. ئاسقار بۇ چاغدا موسكۋادا، سوۋېت ئىتتىپاقى ئالىي كېڭ- شىنىڭ مەجلىسىگە قاتنىشىۋاتقاندى. تەڭ قىسلىقتا قالغان پارلامېنتنىڭ 14 ۋەكىلى ئالىپ يازغۇچىنىڭ بۇ پىكرىنى ئاڭلاپ پىرقىراپ كېتىشتى. شۇنىڭ بىلەن ئىككىنچى نۆ- ۋەتتە كۆپ ئاۋازغا ئېرىشكەن ئاسقار ئاقايىف قىرغىز جۇمھۇرىيىتىنىڭ تۇنجى پىرىزدىنتى بولۇپ سايلاندى.

چېكە، قازاننىڭ سۆزدىن مەلۇم بولغىنىدەك، خەلق بىلەن پارلامېنتنىڭ ئارزۇسىدىن باش تارتىشىڭىز تۇغما مەشھۇرلىقىڭىز.

ئىككىنچىدىن، يازغۇچىلىققا سادىقلىقىڭىزدىن بولغان- دۇ.

2004

ئۆلدۈ. ئۆكتىچىنى بەزىلەر ئۆز تاجۇ تەختىنى تالاشقۇچى، دەپ بىلىدۇ. بۇ كۆپ ھاللاردا ئۇنداق ئەمەس. خەلقنىڭ سىياسىي يۆنىلىشى قانداق، دېموكراتىيىنى بوغۇۋاتقانلار كىملىرى، قايسىمىز دۆلەت خەزىنىسىگە قول سالدۇق، چەتتىن ئالغان سەرمايىلەر قايسى ساھەگە ئىشلىتىلدى ۋە ھاكازالارنىڭ ھەممىسى ئوچۇق - ئاشكارا بولغىنى ئەۋ-زەل. ئۆكتىچىلەر بولسا، نازارەت قىلىپ، خاتالىقنى رە-ھىمسىزلىك بىلەن تەنقىدلەيدۇ. شۇنىڭغا قاراپ خاتالىقنى تۈزىتىۋالسەن.

چاقانوق: دېمەك، ئاقايىق مېنىڭچە بىلىم ئىقتىدارى، بىلەن يۈكسەك ئەزىمەتلىك خىسلىتى بىر نۇقتىغا مۇ-جەسسەملەندۈرگەن تەڭداشسىز سىما، راست، قىرغىز جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئۈنچى پىرىزدىنتى بولغاندا بەزىلەر ئۇنى بەك ياۋاش ئىكەن، دەپ ئەيىبلەيدى. لېكىن ئۇ مۇشۇ مەزگىل ئىچىدە ئۆزگىلەرنىڭ ئىززەت - نەپسىگە تەگ-مەي، ياقا يىرتىشمايمۇ مەملىكەتنى باشقۇرۇشقا بولىدۇ-خانلىقىنى روشەن دەلىللەپ ئۆلگۈردى. ئۆز ئېلىنىڭ قەدىم زامانلاردىن بۇيانقى تارىخىنى، تەقدىرى - قىسمىتىنى بەش قولىدەك بىلىدىغان ئاسقار ھەرقانداق ھېكايىنى ئىنسانىي ئورتاق غايىلەر بىلەن نۇرغۇن ئەسىرلىك پەلسەپىۋى قاي-نامالارغا ئاپىرىدۇ. ئاسقار بىلەن ئازغىنە سۆھبەتداش بولغان ئادەم ئۇنىڭ چىرايىدىن تامغان تارتىنچاقلىقنىڭ قەۋەتلىرىدە يۇقىرى سەۋىيىدىكى بىلىم بارلىقىنى بايقىغان بولاتتى. بېشكەكتىكى توختاغۇل نامىدىكى مەدەنىيەت سارىيىدا مېنىڭ ئىجادىيىتىمگە بېغىشلانغان كېچىلىك ئۆت-كۈزۈلۈپ، كېچىلىكتە قىرغىز ياش شائىرى ئۆمۈر بەگ تىلەۋبايى بىر شېئىر ئوقۇدى. شۇ چاغدا ئاسقار ئاقايىقى: — ماۋۇ يىگىتتىن ياخشى شائىر چىقىدىكەن، — دەپ شائىرنىڭ ئىسمى - فامىلىسىنى قويۇن دەپتىرىگە يېزىۋال-دى. ۋىللىدە ياللىرىغان يېڭىلىقنى ئۆتكۈزۈۋەتمەي، قول-لاشنى بىلىشمۇ ئەل رەھبىرىگە بىردىنبىر زۆرۈر مەجەز. ئاسقار شېئىرىيەت ئاسمىنىدىكى يۇلتۇزدەك پارلاق تالانت ئىگىسى ئەللىقۇل ئوسمانوۋانىڭ ھەيكىلىنى ئۆز خىراجىتى (قەلەم ھەققى) بىلەن ئورناتماقچى.

كېيىنكى يىللاردا سەنئەتكە شۇنداقلا تىياتىرغىمۇ خەلقنىڭ قىزىقىشى پەسلەپ كەتتى. بۇنداق بولۇشقا مۇستەقىل بولغان ياش جۇمھۇرىيەتلەرنىڭ بازار ئىگىلى-كىگە دۇچ كەلگەن مۇشكۈل ئىقتىسادىي ئەھۋالى سەۋەب

بولۇۋاتىدۇ.

قىرغىز جۇمھۇرىيىتىنىڭ خەلق ئارتىسى ئارسەن ئۆمۈر ئالىيىق يېتەكچىلىك قىلىدىغان بېشكەك شەھەرلىك تىياتىر خانا كۆرۈرمەنلەر ئۈچۈن ياپون دراماتورگى مودزامون تىكاماتسۇنىڭ «ئامۇدزىما» ناملىق تىياتىرنى تەييار-لاپتۇ، دەسلەپكى قويۇلۇشقا ئاسقار ئاقايىق باشچىلىقىدە-كى مەملىكەت ئەربابلىرى، ئەلچىلەر بىلەن زىيالىيلار جا-مائىتى چاقىرىلىپتۇ.

ئويۇن تۈگىگەندە پىكىر ئېلىندى. سوۋېت ئىتتىپاقى مەزگىلىدە ياپونىيىدە باش كونسۇل بولۇپ خىزمەت قىل-غان قىرغىز جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەملىكەتلىك كاتىپى ئىشەن-باي ئابدۇرازاقۇ، روسىيە ئەلچىسى رام سۇۋارۇف مۇ-كىر جا بىلەن مەن سەھنىنىڭ تۆرىدە تۇرۇپ، نۆۋەت بە-لەن پىكىر قىلدۇق. كەينىدىن ئاسقار ئاقايىق سۆز ئالدى. پىرىزدىنتىنىڭ چوڭقۇر بىلىمىگە ھەيران قېلىپ، تاڭلاي قېقىپ كەتتۇق، ئۇقساق، ئاسقار ئەسەرنى ئوقۇپ چىققا-نىكەن ھەم ئەسلىي نۇسخىسىنى تەرجىمىسىگە سېلىشتۇ-رۇپ تەتقىق قىپتۇ. مۇھىم يەرلىرىنى مىساللار بىلەن ئىسپاتلاپ كۆرسەتتى. بۇنىڭ بىلەن قالماي يەنە مودزامون تىكاماتسۇنىڭ قەلىمىدىن يەنە قانداق ئەسەرلەرنىڭ چىق-قانلىقىنى، قانداق تىللاردا ئېلان قىلىنغانلىقىنى، ئۇلارنى ھەتتا باشقا يازغۇچىلارنىڭ مۇشۇ تىپتىكى ئەسەرلىرى بىلەن سېلىشتۇرما قىلىپ، ئىنچىكىلەپ تەھلىل قىلدى. ئەسەردىكى تۈرلۈك مەجەزىدىكى قەھرىمانلار بىلەن ئۇ-لارنىڭ رولىغا چىققان ئارتىستلارنىڭ ماھىرىلىقىنىڭ قانداق ماسلاشقانلىقىنى تەپسىلىي، چوڭقۇر بايان قىلغاندا، كۆپ-چىلىك گۈلدۈراس ئالقىش ياڭراتتى. مەنمۇ شۇ قېتىمقى تىياتىرغا تەرەپپاللا تەييارلىقسىز بارغىنىمغا بەكمۇ خىجىل بولۇپ قالدۇم.

ئايتماقچى: ھەئە، قىرغىز زېمىنىدا كونا ھاكىمىيەتنىڭ ئۆزىگە ئىنسانپەرۋەرلىك غايە بىلەن قاراشقا بولىدىغانلى-قىنى ئىسپاتلاپ كېلىۋاتقان ئاسقارغا ئوخشاش كىشىنىڭ بارلىقى بىزگە مەدەت، مۇقا، بىز پىرىئەۋىنلەردىن باشلىغان پارىڭمىزنى ئۆزىمىز قەدىرلەيدىغان قېرىنداش ئۈچ مەملىكەتنىڭ پىرىزدىنتلىرىغا ئەكەلدۇق. رەھبەر بولۇپ، بارچە خەلقنىڭ كۆڭلىنى تەڭ ئالغان ھاكىمىيەت ئىگىسىنى مەن تېخى كۆرمىدىم. دېمەك، نۇرسۇلتان، ئىسلام، ئاسقار توغرىلۇقمۇ خەلق ئارىسىدا كۆڭۈلسىز پاراڭلار بولۇشى

M
I
R
A
S

مۇمكىن. بىز پەقەت ئۇلارنىڭ ھاكىمىيەتتىكى دەسلەپكى ئوڭۇشلۇق قەدىمىگە، مەنىۋى بايلىقىغا، ئەل بېشىغا مۇناسىپ، ئۆزىمىز گۇۋاھ بولغان بىر - ئىككى ۋەقەلەردىلا توختالدىق. بىزمۇ كۆڭلىمىزدىكى ئەندىشىلىرىمىزنى يوشۇرمايلى.

چاقانوف: بۇ ئەندىشىمىزگە تۈركمەن بېشى سەپەر مۇرات نىيازوفنىڭ ھازىرقى يۇرت سوراىش ئەھۋالى تولۇق ئىسپات بولالايدۇ. شەخسكە چوقۇنۇشنىڭ خەلققە قانداق زىيانلارنى ئېلىپ كەلگەنلىكىنى ياخشى بىلگەن نىيازوف شۇ ئىللەتكە ئۆزى بېرىپ ئۇرۇلدى. تىرىك چېغدا ئۆزىگە 200 دىن ئارتۇق يادنامە تىكىلگەنلىكى تارىختىن خەۋىرى بار ھەرقانداق ئادەمنىڭ كۆلگۈسىنى كەلتۈرمەمدۇ! سا-ماندەك ئىگىلىكلەرگە، ناھىيىگە، شەھەرگە ھەتتا قانالغىچە ئۆز نامىنى قويۇپ، ھەممە يەرگە سۈرىتىنى ئاستۇرغىنىغا كېلەچەك ئەۋلادنى دېمىگەندىمۇ، ھازىرقى زامانداشلىرى توغرا ئىش بولدى دەرمۇ؟

ئايتماتوف: پىرىزدىنتلىق مەرتىۋە ئىنتايىن ئاز نېسىپ بولىدىغان تەقدىرنىڭ بۈيۈك تارتۇقى. گاھدا ئۇلار مۇشۇ يۈكسەك بۈيۈكلۈككە ئۆزىنىڭ دانا سىياسەتۋازلىقى، ئەقىل - پاراسەتتە زامانداشلىرىدىن ئوزغۇنلىقى بىلەن ئېرىشىدۇ. گاھدا جەمئىيەتتىكى ئەھۋال، سىياسىي ئۆزگەرىشلەر ئومۇمىنىڭ ئىچىدىن بىراۋغا ئەلنىڭ تىزگىنىنى ئويۇن ئوينىغاندەكلا ئەكىلىپ تۇتقۇزىدۇ.

چاقانوف: ئەل بېشى مەڭگۈلۈك ئۈچ تەرەپنى تۇتقۇنۇپ بىلەن بۈگۈن ۋە كېلەچەكنى تارازىنىڭ ئىككى بېشىدا تەڭ تۇتۇپ، ئەقىلنى قازى قىلىپ تۇرمىسا، خەلقنىڭ مۇقەددەس ئىشەنچىسىدىن ئايرىلىپ قېلىشى مۇمكىن. ئەخمەتجان ئېسىموف دېگەن ھۆرمەتلىك ئىنىم ئالمۇتا ئوبلاستىنىڭ ھاكىمى بولۇپ تەيىنلىگەندە:

— ئوغۇل بالغا چوڭ خىزمەت— چوڭ سىناق، ماخ-تاش بىلەن ئالقىشقا مەپتۇن بولمايدىغان ئادەم بىزنىڭ دەۋردىلا ئەمەس، ئۆتكەن ئەسىرلەردىمۇ ئاز بولغان، شۇ ئازلارنىڭ تىزىملىكىگە كىرىشىڭگە تىلەكداشمەن— دەپ چاقچاق قىلغانىدىم. ئاددىي - ساددا، نامرات ئائىلىدىن چىقىپ، ئەقىلگە تايىنىپ، ئابروي - ئېتىبارنىڭ يۇقىرى پەللىسىگە چىققان ئايازبىي تازا بېيىغان چېغىدىمۇ، نامرات چېغىدا كىيگەن جۇلدۇر كىيىمىنى سارىيىنىڭ پېشايۋىنىغا ئېسىپ قويۇپ:

ئاياز، ھالىڭنى بىل،
چۈمۈلە يولۇڭنى بىل.
دەپ ئۆتكەن - كەچكەنلەرگە تەسەللى، بۈگۈنكىسىگە شۈكۈر ئېيتىدىكەن.

ئايتماتوف: مەسىلەن، مەن ئۆزبېكىستان جۇمھۇرىيەتىنىڭ پىرىزدىنتى ئىسلام كەرىموفنىڭ جىزىق ئوبلاستىغا بارغان سەپىرىدە ئۆز سۈرىتىنى يول قاسنىقىغا ئالاھىدە چوڭلىتىپ، ئېسىپ قويغانلىقى ئۈچۈن، ئىككى رەھبەرنى مەنسىپىدىن ئېلىۋەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ، تولىمۇ سۆيۈندۈم. چاقانوف: قىرغىزىستاننىڭ بولۇك - بۇلۇڭىدىن پات - پات خەت ئېلىپ تۇرىمەن. خەلقنىڭ ئىجتىمائىي ئەھۋالىنىڭ تۆۋەنلەپ كەتكىنى، ئېكولوگىيىنىڭ بۇزۇلۇشى، ئادىمىي خىسلەتلەرنىڭ ۋەيران بولۇشى قاتارلىقلارنى ئېيتساڭ تۈگمەس ھەسرەت، شۇلارنىڭ ئىچىدە بىر پارچە خەت ئالاھىدە ئېسىمدە قاپتۇ:

«ئۇزاقتىن بېرى كۆڭلۈمگە كەچكەن بىر تەلىسىم بار،— دەپ يازىدۇ خەت ئىگىسى، — ئاساسىي قانۇن-مىزغا «ئاق پاتىئە»، «قارا پاتىئە» دېگەن تولۇقلىما كىرگۈزسەك. ئېلىگە ئەجرى سىڭگەن، جەمئىيەتنى ئالغا سۈرگەن، مۇشكۈل پەيتتە خەلقنى قىيىن شارائىتتىن چىقارغان رەھبەرگە پېنسىيىگە چىقىشتا «ئاق پاتىئە» بېرىدەلى، «ئاق پاتىئە ئالغان كىشى» دېگەن ھۆرمەتلىك نامنى ئالسۇن. جامائەتكە بۆلگۈنچىلىك سالغان، يامانلىق قىلغان، خەلق مۈلكىنى بۇلاپ - تالغان رەھبەرگە «قارا پاتىئە» بېرىيلى، ئۇ خەلقنى «قارا پاتىئە ئالغان ئادەم» سۈپىتىدە تۆۋەن تۇرسۇن». قاراپايم سەھرا ئادەملىرى خەلق رەھبەرلەرنىڭ تەقدىرىگە مانا مۇشۇنداق جان كۆيدۈردى.

چاقانوف: شۇنداقتىمۇ چېكە، سىز ئوتتۇرا ئاسىيا بەلەن قازاقىستان مەملىكەتلىرىنىڭلا ئەمەس، سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى مەقسىسىدىكى مۇستەقىل بولغان باشقا جۇمھۇردىيەتلەرنىڭ پىرىزدىنتلىرىنىمۇ بىلىسىز، بۇ پىرىزدىنتلارنىڭ ۋۇجۇدىدىن كەلگۈسىدە خەۋپ تۇغۇدۇرىدىغان قانداق مەخەز - خۇلقلارنى بايقىدىڭىز؟

ئايتماتوف: مېنىڭچە ئۇنداق خەۋپ تۆت تۈرلۈك. پىرىزدىنتلارنىڭ بەزىلىرىدىن «مەن، مەن» دېگەن سۆز پات - پات ئاڭلىنىدىغان بولدى. بۈگۈنكى ئاددىي «مەن»، بەش كۈندە «مەملىكەتمۇ مەن» دېگەنگە ئۇ-

0
0
4

لىنىشى مۇمكىن.

ئىككىنچىدىن، ئۆزىنى چەكسىز ھاكىمىيەت ئىگىسى ھېس قىلىپ، ئۆتكۈزگەن خاتالىقلىرىنى مۇھاكىمە قىلىپ، ماسلىققا، ئۇنى ئەلنىڭ نەزىرىدىن تاشقىرى تۇتۇشقا تەربىيىشلىرى، دېموكراتىيە يولغا قويۇلغان مەملىكەتلەردە پىرىزدىنتلارنىڭ ئارتۇقچە، غەلىتە قىلىقلىرىمۇ قاتتىق نا-زارەت قىلىنىدۇ. مەسىلەن، غەرب ئەللىرىدىكى بىر پىرىز-دنت خۇسۇسىي ئۇچرىشىشتا قارشى تەرەپنى ئىككى سا-ئەت كۈتكۈزۈپ قويغىنى ئۈچۈن، پارلامېنت مۇھاكىمە-سىگە چۈشۈپ جەرىمانە تۆلەشكە مەجبۇر بولدى. ئۈچىنچىدىن، پارلامېنتنىڭ ھوقۇقى بىلەن ئىمكانىيە-تىنى، ھاكىمىيەت دائىرىسىنى تارايىتىپ، چەكلىمە قويۇشقا تىرىشىشلىرى.

تۆتىنچى خەۋپ، ھەددىدىن زىيادە ماختاش بىلەن ھەددىدىن زىيادە خۇشامەتچىلىككە بېرىلىپ كېتىشلىرى، بۇ ئىككى ئىللەتنىڭ بويىسۇندۇرالمىدىغان چوققىسى تو-لىمۇ كەم. شۇڭۇر، بەزى ئوك قەدەملەرمۇ يوق ئەمەس، خەۋپلىك ئىللەتكە تاقابىل تۇرىدىغان كۈچ تېپىپ، ئەس-ھوشنى تېزىرەك تېپىۋالسا، ئۆزلىرى ۋە ئەل ئۇ-چۈن ساۋاب ئىشى قىلغان بولاتتى. بىز ئادەمزات جەمئى-يىتىنىڭ دەسلەپكى دەۋرىدىن باشلاپ، 20 - ئەسىرنىڭ ئاخىرقى يىللىرىغىچە بولغان ھەر تۈرلۈك ھۆكۈمرانلارنىڭ مەنئىي بايلىققا بولغان كۆز قارىشى ياكى ئۇنى كۆز بو-يامچىلىق ئۈچۈنلا يۈرگۈزگەنلەرنىڭ خىلمۇخىل تەقدىرى ھەققىدە پاراڭلاشتۇق، بۇ سۆھبەتلىرىمىز مۇستەقىل بول-غان مەملىكەتلىرىمىزنىڭ پىرىزدىنتلىرىنى، ئىلىمىزنىڭ ھەر خىل سەۋىيىدىكى ھازىرقى ۋە كەلگۈسىدىكى سىياسىي ئەربابلىرىنى كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە بولغان ۋاقت ئە-چىدە ئويلىنىشقا تۈرتكە بولالسا، مەقسىتىمىزنىڭ ئو-رۇندالغىنى دەپ بىلەيلى. سۆزىمىزنىڭ ئاخىرىنى ھاكىمە-يەت ھەققىدە ھەر قايسى دەۋرلەردە ئاۋاز قوشقان ئو-لۇغلارنىڭ پىكرى بىلەن تاماملىساق:

پىفاگور: «ئەخەققە قىلچىنى، ئۇياتسىزغا ھاكىمە-يەتنى ئىشىنىپ تاپشۇرۇشنىڭ خەۋپ - خەتىرى ئوخ-شاش.»

مۇنتىسكىيۇ: «قانۇننىڭ دائىرىسىدە، تۇغنىڭ ئادىل-لىقى ئاستىدا سۆز باشلاپ، ھەرىكەت قىلغان زالىمدىن ۋەھشىي دۈشمەن يوق.»

د. دىدرو: «ئۇل تېشى زورلۇق بىلەن قويۇلغان ھا-كىمىيەت زورلۇقنىڭ قۇربانلىقىغا ئايلىنىدۇ.»
ج. لابرىۋېنېر: «تولىمۇ مەرتىۋىلىك ئورۇن ھۆرمەت-لىك ئادەمنىڭ قەدىر - قىممىتىنى تېخىمۇ ئاشۇرىدۇ، چا-كىنا ئادەمنى تېخىمۇ چاكىنا قىلىۋېتىدۇ.»
تەقدىر بىزنىڭ يولىمىزنى مەنئىي بايلىقتىن ئادا-جۇدا بولغان رەھبەرلەر بىلەن تۈگەشتۈرمىگەي!
ئاداشقان ئاق قۇننىڭ مۇڭى ياكى مىدوزا سىرى
تىك قىيا - ھاڭلارنىڭ بېشىدا قالغان قوجاچاش تەق-دىرىنى مۇشۇنداق ساقايماس قايغۇ - ھەسرەتكە گىرىپتار قىلغان ئۆزىنىڭ چەكتىن ئاشقان زالىملىقى بىلەن مۇد-ھىشلىكىگە، ئادالەتسىزلىك بىلەن رەھىمسىزلىكىگە قا-تا - قايتا لەنەت ياغدۇرۇپ، قىيا بىلەن قىيانى جاراڭلى-تىپ، ئاڭلىغان ئادەم ۋە جانۋارلارنىڭ ۋۇجۇدىنى سىرقە-رىتىپ، بوزلاپ، زار - زار قاقشاپتۇ. بىراق، ئۆكۈنگەن بىلەن نېمە پايدا! بۇنىڭ ھەممىسى تولىمۇ كېچىككەن ئە-دى.

چىڭگىز ئايتماتوف

ھەر بىر باتۇر ئۆز كۈيىنى ئېيتىپ كېلەر،
ئېيتماق دېگەن ئەزەلدىن ئېسىل ھۆنەر.
تاغقا چىقىپ تاش ئاتساڭ، چۇقان سالساڭ،
يانغۇ بولۇپ ئاۋازلىق قايتا كېلەر.

جاۋاب بېرىپ تۇرغان شۇ مىڭ نىداغا،
بىر قائىدە بار ئاشۇ ئەكس سادادا.
ھەئە، ئۇندا گۇمان يوق شۇنىڭ ئۈچۈن،
باش ئېگىمەن شۇ ئۇلۇغ ئەكس سادادا.

مۇختار چاقانوف

ئايتماتوف: ياراتقان ئىگەم بەندىسىگە: «يەر يۈزد-دىكى بارلىق ھاياتلىقلارنى قولۇڭغا بېرىمەن. كەڭرى دا-لا، تاغۇتاش، پايانسىز دېڭىز، ئايدىڭ كۆل، بۈيۈك ئور-مان، ھېسابسىز جانۋارلارغىمۇ ئىگىدارچىلىق قىل، مەندىن كېيىنكى جاۋابكار سەن، يەر يۈزىدىكى ھايات ياخشى قۇرۇلامدۇ ياكى ئاپەتكە ئۇچراپ ۋەيران بولامدۇ، ساڭا مۇناسىۋەتلىك» دەپ ناھايىتى زور ۋەزىپە ئارتىپ، چەك-سىز ھاكىمىيەتنى قولغا بەرگەن بولسا كېرەك، مۇشۇ سو-

ئالى بار يەردىكى ھاياتلىقلارنىڭ قانچىسى تېخىچە ھايات كەچۈرۈۋاتىدۇ، قانچىسى ئادەم قولىدا ۋەيران بولدى، دېگەن مەسىلىگە توختىلىدىغان بولساق، قۇيغا چېچىڭنى تىك تۇرغۇزىدىغان خىيال قورشاۋىدا قالمىز. قىرغىز خەلقىدە نۇرغۇن ئەسىرلەردىن بۇيان كېلىۋاتقان قوجاجاش مەرگەننىڭ ھەسرەتلىك ھەقىقىدە ئاجايىپ بىر چۆچەك بار. ئۆز ۋاقتىدا دايىساقوف يىكىداغىمۇ ئېيتىپ بەرگەندىم ۋە بۇ چۆچەكنى قوشۇمچە ۋەقەلەر بىلەن تولۇقلاپ يازغان-دىم:

بۇرۇن - بۇرۇندا، ئېگىز تاغ بىلەن بىپايان دالدىن پەيدا بولغان قىرغىز زېمىنىدا قوجاجاش ئىسىملىك ئوۋچى بار ئىكەن. ئۇ كېيىنكى كۆزىگە ئوق تەڭكۈزەلەيدىغان مەرگەن، بۇرنى قوغلاپ سوقىدىغان يۈڭگۈرۈك، تاغ يولۇسىنى يەكەمۇيەك يەڭگەن پەلۋان ئىكەن. ئۇ ئولجىسى بىلەن ئۇرۇق - تۇغقان، پۈتكۈل ئاۋۇلنى باقىدىكەن. كۆزىگە ھاياۋان كۆرۈنسىلا، يوقتىشىنى مەقسەت قىلغان قوجاجاش ئۆزىنى پۈتكۈل دالنىڭ خوجىسىدەك ھېسابلايدىغان تەكەببۇر كىشى ئىكەن. بىر كۈندە قوجاجاش ئاي بىلەن كۈندەك چىرايلىق سۆيگەن قىزغا چاي ئىچ-كۈزۈپ، يولۋاس بىلەن تۈلكىنىڭ ۋالدىداپ تۇرغان، ئەي-لەنگەن تېرىلىرىنى سوۋغا قىلىپ، توي كۈنىنى بېكىتىدۇ. تويغا تېخىمۇ كۆپ چىقىم كېرەك بولغاچقا، قوجاجاش ھاياۋانلارنى بۇرۇنقىدىنمۇ كۆپ ئوۋلاشقا مەجبۇر بولىدۇ. لايىقى ئۈچۈن كېچە - كۈندۈز دېمەي، ھاياۋانلارنى قىرغىلى تۇرىدۇ.

كۈنلەرنىڭ بىر كۈنى قوجاجاش قۇندۇزلارنىڭ قىز ئۈزۈنىشى تويغا دۇچ كېلىدۇ. قۇندۇزلار ئايدىڭ كېچىدە مەشرەپ قىلىپ، بۇرۇنقى ئادەملەردەك ناخشا ئېيتىپ، ئۇسسۇل ئويناپ، قىز قۇندۇزنى قوشنا كاماردىكى ئەركەك قۇندۇزغا ئېلىپ بېرىدۇ. قارشى تەرەپتىكىلەر ياسىنىپ - تارىنىپ، قىزنىڭ ئالدىغا چىقىدۇ ۋە ئۆز ئارا ئۇچرىشىپ، توي مەرىكىسى يېڭىۋاشتىن قىزىدۇ. بۇلارنى ئۇنىسىز تا-ھاشا قىلىۋاتقان قوجاجاشنىڭ ئېسىگە لايىقى بىلەن توي چۈشىدۇ. ئۇ كۆڭلىدە «قۇندۇزنىڭ تېرىسىدىن ئېسىل سوۋغا يوق، بۇلار بىكارغا كەلگەن بايلىق ئەمەسمۇ» دەپ ئويلاپ، تونىنى يېشىدۇ - دە، قىزىق تاماشىغا مەپتۇن بولۇپ، ئۇسسۇل ئوينىۋاتقان قۇندۇزلارنىڭ ئۈستىگە پۈركۈپ، تۇنجۇقتۇرۇپ ئۆلتۈرگىلى تۇرىدۇ. تاغ

ئۆچكىلىرىنىمۇ يار تاشنىڭ جىلغىسىغا قاماپ قىرىدۇ. ئا-مان قالغان سۇر ئۆچكە قوجاجاشنىڭ ئالدىغا كېلىپ: — سەندەك كېيىنكى كۆزىنى چەنلەيدىغان مەرگەن ئالەمدە تېپىلماس، شۇنداقتىمۇ ھەر نەرسىنىڭ ھەددى بولىدۇ. ئەمدى ئوغۇلبالچىلىق قىلىپ ئاتىمىغىن، بىر ئو-رۇقتىن پەقەت سۇر تېكە ئىككىمىزلا قالدىق، ئەۋلاد ئاينىتايلى — دەپ كۆز يېشى قىلىدۇ. لېكىن قوجاجاش بىر پاي ئوق بىلەنلا سۇر تېكىنى جىمىقتۇرىدۇ. بۇ چاغدا غەزەپلەنگەن سۇر ئۆچكە:

— سەن ئۇرۇقىمىزنى قۇرۇتتۇڭ، سېنى قارغىش تۇ-تىدۇ. قوجاجاش ئەمدى ھېچ يەردە ئوقۇڭ ھاياۋانغا تەگ-مەيدۇ، ئىشەنمەسەڭ ئېتىپ باق — دەيدۇ. تەكەببۇر ئوۋ-چى سۇر ئۆچكىنى زاملىق قىلىپ، شۇنداق قاقلاپ كۈ-لىدۇكى، ھەتتا تاغدىن تاشلار دۈمىلاپ چۈشىدۇ. بىراق، سۇر ئۆچكىنىڭ سۆزى راست چىقىپ، قوجاجاشنىڭ بىر مۇ ئوقى سۇر ئۆچكىگە تەگمەيدۇ.

— ئەمەس سېنى پىچاقلاپ ئۆلتۈرەي، — دەپ قو-جاجاش سۇر ئۆچكىنى قوغلايدۇ ۋە ئادەمزاننىڭ ئايىقى تەگمىگەن تىك قىيانىڭ بېشىغا چىقىپ قالغىنىنى سەزمەي قالىدۇ. قارىسا ئۆچكۈرىسى خەتەرلىك ھالدا، كەينىگە قايدىشى مۇمكىن ئەمەس. شۇ چاغدا سۇر ئۆچكە:

— گۇناھسىز ھاياۋانلارنى قىرغىنىڭ ئۈچۈن ئەدەپىڭنى يە، بىزنى قانداق يىغلاشقان بولساڭ، تەقدىر ئەمدى سېنى ئاخىرقى تىنىقىغىچە شۇنداق يىغلىتىدۇ — دەيدۇ.

تىك قىيا - تىك ھاڭلارنىڭ بېشىدا قالغان قوجاجاش تەقدىرىنى مۇشۇنداق چەكسىز قايغۇ - ھەسرەتكە گىرىپ-تار قىلغان ئۆزىنىڭ زاملىقى، رەھىمسىزلىكىگە قايتا-قايتا لەنەت ئوقۇپ، قىيا بىلەن قىيانى جاراڭلىتىپ، ئا-لىمغان ئادەم ۋە جانىۋارلارنىڭ ۋۇجۇدىنى سىرقىتىپ، زار - زار قاقشايتۇ. بىراق ئۆكۈنگەن بىلەن نېمە پايدا! بۇنىڭ ھەممىسى كېچىككەن ئىدى.

قوجاجاشنىڭ لايىقى سۇر ئۆچكىدىن كەچۈرۈم سو-راش ئۈچۈن، تاغلارنى كېزىپ، سۇر ئۆچكىنى ئىزدەيدۇ. ئەسەرگە يېقىن ۋاقىت ئۆتسىمۇ، سۇر ئۆچكىنى تاپالمايدۇ. قېرىپ مومايغا ئايلىنغان قوجاجاشنىڭ لايىقى كۈنلەرنىڭ بىرىدە قۇندۇزلارنىڭ قىز چىقىرىش تويىغا ئۇچرىشىدۇ. قۇندۇزلار ئايدىڭ كېچىدە ناخشا ئېيتىپ، ئۇسسۇل ئويدى-ناپ، خۇشال بولۇشىدۇ. بۇنى كۆرگەن قوجاجاشنىڭ لا-

2004

يىرگىنىشلىك كىشىلەر كەلسە، ئىچىلماپتۇ. ئاماكا چەككەن،
ھاراق ئىچكەنلەرنىڭ تىنىقىدىن سەسكىنىپ يېپىلىپتۇ.
دېمەك، ھەر قانداق جان - جانىۋارنىڭ ئۆزىگە خاس
ياخشى كۆرۈشى، يامان كۆرۈشكە ئوخشاش سەزگۈسى
بولدۇ، ھەتتا ئۇلار ئارىسىدا ئادەمزاتقا ئۈلگە بولغۇدەك
ئاجايىپ مەجەزىلەر ئۇچراپ تۇرىدۇ.

خەلقىمىز خىسلەتلىك قوش، دەپ ئەزىزلىيدىغان ئاق
قۇ يېتىلىپ جۈپلىشىدىكەندە، قالغان ئۆمۈرنى تولىمۇ
ئىناق ئۆتكۈزۈشكەن. بىر - بىرىگە بولغان مۇھەببىتى
شۇنچىلىك چوڭقۇر ئىكەنكى، بىرى ئاسادىيى ئۆلسە، يەنە
بىرى قايغۇغا چىدىماي، ھاۋادىن ئۇچۇپ كېلىپ، ئۆزىنى
يەرگە سوقۇپ ئۆلىدىغانلىقىنى ياكى ئاغزىغا گىياھ سالماي
جان تەسلىم قىلىدىغانلىقىنى تەبىئەت شۇناسلار ئالاي قېتىم
كۆرگەن.

ھىمالايا تاغلىرىدا ھايات كەچۈرىدىغان بەزى ئائىلار
يېڭى توي قىلغان جورىلەرگە: «سىلەرگە كىتىشكە مۇھەببەت -
بىتىنى، ئىتىنىڭ ۋاپادارلىقىنى بەرگەي» دەپ تىلەك تە -
لەيدىكەن.

ئۇلاردا بۇنىڭدىن يۈكسەك پاتىمە يوق ئوخشايدۇ،
ئىتىنىڭ ئىگىسىگە سادىقلىقى چۈشىنىشلىك، كىتىنىڭ مۇ -
ھەببىتى دېگىنى نېمىدۇ، دەپ ئويلاپ قالاتتىم. يېقىندا
مەتبۇئاتتىن كالىفورنىيە بوغۇزى ئەتراپىدا يۈز بەرگەن بىر
ۋەقەنى ئوقۇپ، ئويلاپ يۈرگەن تېپىشماقنىڭ جاۋابىنى
تاپتىم. كىت ئوۋلاپ يۈرگەن «ئاتورانتى» ناملىق كېمە،
قاتارلىشىپ ئۈزۈۋاتقان ئىككى كىتىنىڭ (ئىپار كىتىنىڭ)
بىرىنى ئېغىر يارىلاندىرۇپ، ئۆلتۈرىدۇ - دە، ئولجىنى
تۆمۈر ئارقان بىلەن باغلاپ سۆرىيدۇ. ئەركەك كىت جو -
رىسىنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن، كېمىنىڭ كەينىدىن خېلى ئۇ -
زاق ماڭىدۇ. ئاخىر ھەمراھىنىڭ ئۆلگىنىنى كۆرگەن كىت
قەھرىۋ غەزەپكە كېلىپ كېمىگە ھۇجۇم قىلىدۇ. تەڭداشسىز
زور بەدىنىنى بار كۈچى بىلەن كېمىگە ئۇرۇپ، كېمىنى
ئاغدۇرۇۋېتىدۇ. مول ئولجىدىن نەمە قىلغان كېمە خىز -
مەتچىلىرى ئاران - ئاران ئامان قالىدۇ.

(داۋامى بار)
قازاقچە «قىيادىكى ئوۋچىنىڭ نالە - زارى» كىتابىدىن ئۇدە -
غۇرچىلاشتۇرغۇچى: ئوسمانجان ساۋۇت
«مۇھەررىرى: خۇرسەنئاي مەمتىمىن»

ياش بۇغا ئىختىيارغا قويماي، ئۇيۇر ئىگىسىنى ئال -
جۇقتۇرۇپ يىقىتتى - دە، مەيداندىن سۇرۇپ چىقاردى.
بۇنى كۆرگەن بارلىق ئۇرغاچلار ياش باتۇرنىڭ ئىختى -
يارىغا كۆندى...

بارىڭدا بابلاپ، يوقىڭدا چاپلىغان ھايات دېگەن مانا
شۇ.

ئايماتوف: ئەۋلاد قالدۇرۇش ھەۋىسى جانىۋارلار -
نىڭمۇ يۈرىكىنى پارە قىلىۋېتىدىكەن. بۇغلارنىڭ ئۇيۇرگە
چۈشىدىغان مەزگىلىدىكى ئۇرۇش - تالىشىدا ھاياتنىڭ بۇ
زور قانۇنىيىتى ئەكس ئەتمەمدۇ! تەرسا تەبىئەت بىلەن
ھەر تۈرلۈك خەۋپ - خەتەرگە ھاياتنىڭ ئەڭ كۈچلۈكى
چىدايدۇ. بۇغلارنىڭ ئۇ ھەرىكىتىدە كەلگۈسى ئەۋلاد
ئالدىدىكى مەسئۇلىيەت نامايان. خۇدا ئاتىسىمۇ بەر -
گەننى، بالىسىغا بېرىدۇ، دەيدۇ خەلقىمىز. كۈرەش ئارقى -
لىق سەرخىلاپ، ئەۋلاد ئاينىتىش ھوقۇقىنى يېڭىپ ئې -
لىش - مۇشۇنىڭ ئالامىتى. چۈنكى، ئاجىز، ئاغرىق بۇغە -
دىن ئۈنگەن ئۇرۇق ھاياتنىڭ ئېغىر سىناقلىرىغا بەرداش -
لىق بېرەلمەي قۇرۇپ كېتىدۇ.

چاقانوف: ئالىملارنىڭمۇ تەتقىقاتىغا ئاساسلانغاندا،
ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۆزىگە خاس جىنى ۋە مەجەزى بول -
دىكەن. ئۆسۈپ يەلپۈنۈپ تۇرغان ياپراقلارغا بىئولوگىيە
ئالىملىرى ئىلغار تېخنىكىلىق يېزىق ئەسۋابى ئارقىلىق
مۇنداق بىر قىزىقارلىق تەجرىبە قىلىپتۇ. ئۆسۈملۈك غو -
لىغا مەخسۇس ئالاقە قورالىنى ئورنىتىپ، ئۆزلىرى ياپ -
راقنى ئۈزۈشكە قول سوزىدۇ. بۇ چاغدا ئېكراندا يوبۇر -
ماقنى تۇتقان چاغدىكى قورقۇنچ تىترىكى پەيدا بولىدۇ.
ئالىملار بۇنى «خەۋپ - خەتەر تۇغۇلدى»، «تىترىك قا -
لمەنمۇ يوق»، «جاراھەت سالىدى»، «تۈگەشتىم» دەپ
ئىپادىلەيدۇ. يوپۇرماقنى ئۈزۈپ ئالغاندا بولسا، ئېكراندا -
دىكى تىترەكمۇ يوقايدۇ. جانسىز ھېسابلىنىدىغان ئاددىي
يوپۇرماققا مۇشۇنچىلىك سەزگۈ بەرگەن، نېمىدىگەن ئا -
جايىپ ھايات بۇ! بىز بولساق يوپۇرماق تۈگۈل، تايگىنىڭ
(سېبىرىيىنىڭ ئىپتىدائىي ئورمانلىرى) ئۆزىنى ۋەيران
قىلىۋەتتۇ.

ئايماتوف: مەتبۇئاتتىن ئۇسۇۋاتقان قەلەمپۇر گۈلگە
قىلىنغان تەجرىبىنى ئوقۇپ، ھەيران قالغانىدىم. شۇ گۈلنى
ياش، چىرايلىق قىزلار پۇرسا، چېچەكلەپ ئېچىلىپتۇ،

004

يادا

ئەپسۇنى

ھەققىدە

خانېدا ئاكىرا (ياپونىيە)

نۇشلۇق ئاتالغۇ بولۇپ كەتكەن. موڭغۇللارنىڭ ئىستىلا ئۇرۇشلىرى جەريانىدا، غەلىبىگە كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن دائىم يادا ئەپسۇنىدىن پايدىلىنىدىغانلىقى ئىنىنى چاغدىكى شەرق - غەرب تارىخلىرىغا پۈتۈلگەن.

«يادا» ياكى «يەدە» نىڭ ئەسلى شەكلى دەپ قارالغان قەدىمكى تۈركىي تىلىدىكى «يات»، «يادە» سۆزى «يامغۇر ياغدۇردى» دىغان ئەپسۇن دېگەن مەنىدە بولۇپ، زامانىنىڭ ئۆتۈشى بىلەن «يامغۇر ياغدۇرىدىغان تاش» مەنىسىدىكى «يادا قىلغان»، «يادا تاش»، «ساڭى يادا»، «ھەجە رۇل مەتەر» بىلەن ئارىلاشتۇرۇلۇپ، دەپ قارالماقتا. يادا ئارقىلىق ئەپسۇن ئوقۇغۇچى «يا-داچى يادىچى»، دەپ ئاتىلىدۇ.

يادا ئەپسۇنى ياكى يادا تاش

ھەققىدە دەسلەپ ئى. كۇئاترىمېرى (E. Quatre mere) شەرق - غەرب تارىخلىرىدىكى ماتېرىياللارنى توپلاپ تونۇشتۇرغاندىن كېيىن، ۋامبېرى (Vambery) راۋىيا، ماكوئارت (Marquart) پىللىئوت (Pilliot) قاتارلىق ئالىملارنىڭ تەزكىرە، تىل تارىخى ۋە فولكلور تارىخى ھەققىدىكى تەتقىقاتلىرىدا ئۇچرايدۇ. كلاۋسوننىڭ «تۈركىي تىللارنىڭ ئېتىمولوگىيىلىك لۇغىتى» دە ئۇنى تىل تارىخى نۇقتىسىدىن چۈشەندۈرگەن. ② بۇ ماقالىدە يۇقىرىقى ئالىملارنىڭ تەتقىقات سەمەرلىرىنى ئاساس قىلىپ كۇئاترىمېرىنىڭ (Quatremere) ئەسرى ۋە 2 - 3 تەتقىقات نەتىجىسىدىن باشقا ئەسلى ئەسەرنى تېپىشقا ئىمكان بولمىدى. مەرھۇم دوكتور ئىۋانى ئوساتوننىڭ «كۆچمەن چارۋىچى مىللەتلەردىكى يادا ھەققىدىكى ماتېرىياللار توپلىمى» («كۆچمەن چارۋىچى مىللەتلەرنىڭ جەمئىيەت تارىخى ھەققىدە ئىزدىنىش» 7 - جىلد. 1961 - يىلىدىكى نەشرگە كىرگۈزۈلگەن) دا بۇ توغرىلۇق ماتېرىياللار كۆپ ئۇچرايدۇ.

1. «غەربىي يۇرتتا ئاڭلىغان - كۆرگەنلىرىمدىن خا-

تىرە» دىكى يادا ئەپسۇنى

ج. گ. فرازېر بۈيۈك ئەسرى «ئالتۇن شاخ» تا تۇيغۇ ئەپسۇنى ياكى تەقلىد ئەپسۇنىنىڭ «ھاۋارايىنى تەڭشىگۈچى ئەپسۇن» نى ئاساس قىلىپ مۇھاكىمە قىلغاندا «يامغۇر ئەپسۇنى» ھەققىدە بايان قىلىپ، «مەيلى تاشنى سۇغا چۆكتۈرسۇن، سۇنى چاچسۇن، ئىشقىلىپ، ھەرقانداق بىر مۇۋاپىق ئۇسۇل بىلەن بىر تەرەپ قىلىنغان ئەھۋالدا، يامغۇر ياغدۇرۇش كارامىتى بارلىققا ئىشەندۈرگەن» دەپ، قەدىمدىن ھازىرغىچە مەشھۇر مەغرىبچە تارقالغان نۇرغۇن مىساللارنى كۆرسەتكەن. ئەپسۇسكى، يۇقىرىقى ئەسەردە شاماننىڭ ئەقىدىسىنى ئاساس قىلغان قەدىمكى تۈركلەر، موڭغۇللار ئارىسىدا كەڭ تارقالغان، خېلى ئۇزاقتىن بېرى داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان يادا ئەپسۇنى ھەققىدە ئاساسەن توختالمايغان. ① ئەمەل - يەتتە يادا ئەپسۇنىنىڭ «ھاۋارايىنى تەڭشىشى» نى بىر قەدەر ۋەكىللىك مىسال دېيىش مۇمكىن.

قەدىمكى تۈركىي تىلىدىن موڭغۇللارغا سىڭىگەن «يادا» سۆزى چىنگىزخان دەۋرىدە موڭغۇللارنىڭ پائالىيىتى ئارقىلىق «يادا»، «يەدە» دېگەن شەكىللەردە خەنزۇ، پارس ۋە ئەرەبلەر ھەتتا ياۋروپالىقلارغىچە تو-

يادا ئەپسۇنى ياكى يادا تاش ھەققىدە چۈشەنچە بې-
رىلگەن ئەسەرلەر نۇرغۇن. چۈنىۋەن ئەپەندى يازغان
«غەربىي يۇرتتا ئاڭلىغان - كۆرگەنلىرىمدىن خاتىرە»
(1777 - يىلى يېزىلغان. 7 - جىلد «مەھسۇلاتلار» ماد-
دىسى) ئالاھىدە دىققەت قىلىشقا ئەرزىيدۇ. گەرچە بۇ
خاتىرىنى تەپسىلىي، توغرا يېزىلغان دېگىلى بولمىسۇ،
تۈركىي تىللىق مىللەتلەرنىڭ ۋە موڭغۇللارنىڭ ئىسلام-
شىشى ئارقا كۆرۈنۈش قىلىنغان مەزمۇنلار بار. شۇڭا تو-
لۇق مەنىسىنى نەزىرىڭلارغا سۈنمەن:

«يادا. چىڭلىقتا تاشتەك، كۆك، سېرىق، قىزىل، ئاق،
يېشىل ۋە قارا بولۇپ، رەڭگى بىر خىل ئەمەس. چوڭ -
كىچىكلىكىمۇ تەكشى ئەمەس. بۇ تاش ئۇي، يىلقىنىڭ
قارىدا شەكىللىنىدىكەن. بەزىلىرى تېخى كەسلەنچۈكنىڭ
قۇيرۇقى ۋە توڭغۇزنىڭ كاللىسىدىمۇ بولىدىكەن. ئۇي،
يىلقىنىڭ قارىدا شەكىللەنگىنى ئېسىل بولىدىكەن. ئۈي-
غۇرلار يامغۇر تىلىگەندە، سۆڭەتنىڭ چۈنقى بىلەن تاشنى
ساۋداپ، پاكىز سۇغا پاتۇرسا، يامغۇر ياغىدىكەن. بوران
تىلىگەندە تاشنى توسۇن ئاتنىڭ قۇيرۇقىغا ئاسىدىكەن.
تۇمان تىلىگەندە تاشنى ئاتنىڭ بېلىگە تاغىدىكەن. ھەر-
قانداق بىر ئىشنى تىلەيدىغان ئەپسۇنى ئايرىم بولىدىكەن.
كارامەت بولماي قالمايدىكەن. ئۇيغۇرلار بىلەن تۇرغۇت
قالماقلار (تۇرغۇت موڭغۇللىرى) كۆپىنچە يازدا سەپەرگە
چىققاندا سالقىنداش ئۈچۈن ئىشلىتىدىكەن. ئىشلەتكۈچ-
لەر «يادا سالدۇق» دەيدىكەن. لامالار يادا سالسا كارامىتى
بەك تېز كۆرۈلىدىكەن».

مەتىنىدە بىرقانچە مەنىسى، ئېنىق بولمىغان سۆز
بولسىمۇ، يادا تاشنىڭ ھاياتنىڭ تېنىدە شەكىللىنىدىغان-
لىقى ئۇنىڭ بىلەن يامغۇر، بوران، تۇمان تىلىگىلى بول-
دىغانلىقى، ھەر خىل يادا تاشنىڭ ئىشلىتىلىشى ۋە ئەپ-
سۇنىڭ ئوخشاش بولمايدىغانلىقى، لا ما دىنىدىكى موڭ-
غۇللار، ئىسلام دىنىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ھەممىسى يادا
ئەپسۇنى قىلىدىغانلىقى ناھايىتى ئېنىق بولدى.
بۇ مەتىنىگە روسىيەلىك ئالىملار بۇرۇندىنلا دىققەت
قىلغان ھەمدە نەچچە رەت رۇسچىغا تەرجىمە قىلىنىپ
تەھقىقلەنگەن. X IX ئەسىردە ياۋروپالىق ئالىملار پايدى-
لانغىنى مۇشۇ مەتىننىڭ رۇسچە تەرجىمىسىدۇر. مەس-
لەن: ۋامبېرى بۇداگوف تۈزگەن «تۈرك - تاتار تىلى لۇ-

غىتى» (1869 - 1871 تۈزۈلگەن) دە «غەربىي يۇرتتا ئاڭ-
لىغان - كۆرگەنلىرىمدىن خاتىرە» دىكى مۇناسىۋەتلىك
مەزمۇنلاردىن پايدىلانغان دەپ ھۆكۈم قىلغان. ③ كوۋا-
لبۇسكى تۈزگەن «موڭغۇل تىلى لۇغىتى» (1844 - يىلى
تۈزۈلگەن) دە «يادا ماددىسىغا يازغان ئىزاھاتىدا بىچۇ-
رىنىڭ جۇڭغارىيىگە مۇناسىۋەتلىك ئەسىرىدىن نەقىل
ئالدىم» دېگەن. ④ بولسىمۇ، ئۇ مەزمۇن «غەربىي
يۇرتتا ئاڭلىغان - كۆرگەنلىرىمدىن خاتىرە» دىكى مەز-
مۇن بىلەن ئاساسەن ئوخشاش. يەنە 1820 - 1821 - يىلى
تىمكوفسكى يازغان «بېيجىڭغا سەپەر» دېگەن ئەسىرد-
دىكى يادانلىق چۈشەندۈرۈلۈشمۇ ⑤ تامامەن ئوخشاش.
شۇڭا بۇلارغا قاراپ، «غەربىي يۇرتتىكى ئاڭلىغان -
كۆرگەنلىرىمدىن خاتىرە» دىكى مەتىننىڭ تەرجىمىسى
ياكى شۇنىڭدىن ئېلىنغان نەقىل ئىكەنلىكىدە گۇمان يوق.
بىراق بۇ كىشىلەر ئازدۇر - كۆپتۇر خاتا تەرجىمە ۋە
خاتا چۈشەنچىدىن خالىي بولالمىغان. مەنىسىنى تېگى -
تەكتىدىن ئاڭقىرىلمىغانلىقى كۆرۈنۈپلا تۇرىدۇ. شۇڭا ئې-
نىقلا قىلىپ «غەربىي يۇرتتا ئاڭلىغان - كۆرگەنلىرىمدىن
خاتىرە» نىڭ تەرجىمىسىدىن نەقىل ئېلىنغانلىقىنى ھۆكۈم
قىلغان ۋامبېرىنىڭ ئىسلام دىنىدىكى ئۇيغۇرلارنى تۈركلەر
مۇشۇنداق قىلىدۇ دېگىنى ئەمەلىيەت ئىدى. يادا ئەپسۇ-
نىنى ئىشلىتىدىغانلار شامان ئېتىقادىدىكى تۈركلەر ئە-
كەنلىكى ئېنىق بولسىمۇ، بۇنداق خاتا چۈشەنچىنى ئاساس
قىلغۇچىلار ئۇيغۇرلارنىمۇ «يەنە شامان ئېتىقادىدا»، دەپ
قارىغان.

قانداقلا بولمىسۇن «غەربىي يۇرتتا ئاڭلىغان - كۆر-
گەنلىرىمدىن خاتىرە» دىن قارىغاندا، X V III ئەسىرنىڭ
يېرىمىدىن كېيىن، كۆچمەن چارۋىچى لا ما دىنىدىكى
موڭغۇللار بىلەن مۇقىم ئولتۇراقلاشقان ئۇيغۇرلار شامان
ئەقىدىسىدىكى يادا ئەپسۇنىغا ئىشىنىدىكەن. بۇ مەسىلىگە
تۈركىيىنىڭ نوپۇزلۇق تارىخشۇناسى بولمىش كۆپرۇلۇزادە
خېلى بۇرۇنلا شامانىزمنىڭ ئىسلامغا بولغان تەسىرى ⑥
ھەققىدە توختالغان.

2. يادا ئەپسۇنىنىڭ كېلىپ چىقىشى
تەڭرىتاغنىڭ شىمالىدىكى رايونلار يەنى جۇڭغارىيە،
ئىلى دەريا ۋادىسى، يەتتە سۇ قاتارلىق جايلارنىڭ كىل-
ماتى سوغۇق بولغانلىقى ئۈستىگە كىلىماتىنىڭ ئۆز-

دا» نىڭ تەلەپپۇزى «يادا»، «يات» ئىكەنلىكىنىمۇ خا-
تەرلىگەن. يادا سۆزى بىلەن ئەپسۇننى نايىمان تۈركلە-
رىدىن چىنگىزخاننىڭ موڭغۇللىرى قوبۇل قىلىپ، (II)
موڭغۇللارنىڭ پائالىيىتىدە ئايرىلالماس قىلىۋېتىلگەنلىكى،
بولۇپمۇ تۈركىي قەۋملەر ئارىسىدا كېڭىيىپ كەتكەنلىكىنى
بايان قىلغان.

3. يادا ئەپسۇننىڭ ئىسلاملاشتۇرۇلۇشى

ئەسلىدە شامان ئەقىدىسىگە تەئەللۇق بولغان يادا
ئەپسۇننىڭ كېلىپ چىقىشى ھەققىدىكى رىئايەتكە مۇ-
سۇلمان بولغاندىن كېيىنكى ئۇيغۇر ۋە موڭغۇللار ئىس-
لامچە يېڭىدىن شەرھىسىنى قوشقان. يەنى يادا تاش ئىس-
سانىيەتنىڭ ئورتاق بوۋىسى بولمىش نوھ ئەلەيھىسسالام-
دىن تۈركىي ۋە موڭغۇل قەۋملىرىنىڭ ئورتاق ئەجدادى
يافەسكە مەراسىم قىلغانىكەن. يافەسنىڭ يۇرتىدا سۇ قىس
بولغاچقا، يافەسنىڭ تەلپىگە بىنائەن نوھ ئەلەيھىسسالام
ئاللاغا ئىلتىجا قىلىپ، تاشقا كارامەت يەرگەننىكەن. بۇ تاش
يافەسنىڭ چوڭ ئوغلى تۈرككە قېلىشى كېرەك بولسىمۇ،
تۈركنىڭ ئىنىسى غۇز تاشنى ھىيلە - نېرەڭ بىلەن تار-
تۈپلىپ، ئەۋلادلىرىغا مەراسىم قالدۇرغانىكەن. بۇ مە-
فوندى ئەسرى ۋە تۆمۈرىلەر دەۋرىدىكى مەشھۇر ئە-
سەرلەردە ھېكايە قىلىنغان رىئايەتتۇر. (12) بۇ رىئايەتنى
نۆۋەتتە XI ئەسىردە ئۆتكەن ئىرانلىق تارىخچى گەردە-
زىنىڭ بايانىغىچە تەھقىقلىگىلى بولىدۇ. ماكوۋارت ئەپەندى
يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان تۈرك بولسا ئوغۇزلارنىڭ ئەجداد-
دى ياكى تۈركلەرنى ئۇلۇغلىغان دەۋردىكى خاتىرىسىنىڭ
ئىنكاسىدىن ئىبارەت دەپ قارايدۇ. (13) ئەمما، بۇ يەر-
دىكى ئوغۇز توققۇز ئوغۇز يەنى ئۇيغۇر دېگەنلىكىمۇ؟
ياكى XIX ئەسىرلەردىكى ئىسلام تارىخچىلىرى ئادەتتە
ئاتاپ كۆنگەن سەلجۇق (ئوسمانلى) تۈركلىرىدىن كېلىپ
چىققان ئاتالمىش تۈركمەنلەر ۋەكىللىكىدىكى تۈركلەرنى
كۆرسىتىمىدۇ؟ دېگەن يەنە بىر مەسىلە ئايدىنلا شىمايۋاتە-
دۇ. قانداقلا بولمىسۇن، مەرفوندى تۈرك بىلەن ئوغۇز-
نىڭ قېرىنداشلىقى ئەمەلىيەتتە تۈركىي مىللەتلەرنىڭ
ئىككى چوڭ تارمىقى ئوتتۇرىسىدا ئىلگىرى - كېيىنلىك
مۇناسىۋىتى بارلىقىنى بايان قىلىپ، قەدىمىي رىئايەتكە
ۋارىسلىق قىلىپ كېلىۋاتقانلىقىنى ھېكايە قىلغانلىقى ئېنىق.
شۇنىڭدىن باشلاپ «تارىخى ئەمىنىيە» نىڭ مۇئەللىپى

گىرىشچانلىقى بىلەن مەشھۇر. يىراق قەدىمكى زاماندا، بۇ
يەردىكى يەرلىك ئاھالىلەردە يادا ئەپسۇنى بولمىغانمىدۇ؟
XIX ئەسىرنىڭ بېشىدا ھىندىستانلىق سەيياھ مەرىزى-
تۇللانىڭ: «بۇ ئەپسۇن مەركىزىي ئاسىيانىڭ شىمالىدىكى
سوغۇق جايلاردا كارامىتىنى كۆرسىتەلمەيدۇ» ⑦ دېگىنى
يۇقىرىقى قىياسىغا ماس كېلىدۇ.

بۇنىڭدىن باشقا يەنە «ۋېينامە» 102 - جىلد، غەربىي
يۇرت تەزكىرىسى ياپان ئىلىنىڭ بايانىدا، مىلادىيە
448 - يىلى جۇڭگوغا كەلگەن ياپان ئەلچىسى: «ئىلىدە
كاتتا ئەپسۇنچىلار بارلىقىنى، جۇرجانلارنى بۇلاڭ - تالاڭ
قىلماقچى بولغاندا ئەپسۇنچىلار قاتتىق قار - يامغۇر ياغ-
دۇرۇپ، قارا بوران چىقىرىپ، جۇرجانلارنىڭ ئوندىن
ئىككى - ئۈچىنى مۇزلىتىپ ئۆلۈكلىرىنى لەيلىستۈۋەت-
كەن» لىرىنى ھېكايە قىلغان. ⑧ بۇ ئىلى دەريا ۋادىسى
ياكى يەتتە سۇ تەرەپتىكى كۆچمەن چارۋىچىلار ئارىسىدا
قەدىمدىن باشلاپ يادا ئەپسۇنى قوللانغانلىقىنى كۆرسىتىپ
بېرىدىغان ئەڭ دەسلەپكى تارىخىي ماتېرىيال دۇر.

ياپانلارنىڭ تېرىتورىيىسى ئېنىق ئەمەس، تۈركىي
قەۋم ياكى ئەمەسلىكىگىمۇ ھۆكۈم قىلغىلى بولمايدۇ. لېكىن
ئۇلارنىڭ جۇڭغارىيىدە ياشىغانلىقى ئېنىق. «جۇۋنامە»،
«ياتلار تەزكىرىسى» نىڭ داۋامى، (قەدىمكى) تۈركلەر
بايانىدا: تۈركلەرنىڭ ئەجدادى نىشاتۇرنىڭ ئالاھىدە كا-
رامىتى بولۇپ، بوران - يامغۇرنى چىلاپ كېلەلەيدىكەن.
ئۇنىڭ ئىككى خاتۇنى بار بولۇپ، بىرى ياز ئىلاھىنىڭ،
يەنە بىرى قىش ئىلاھىنىڭ قىزى ئىكەن، دېگەن خاتىرە
ئەپسۇنى بىلەن تۈركلەرنىڭ چوڭقۇر مۇناسىۋىتىنى ھېكايە
قىلىدۇ.

X ئەسىردە ئوتتۇرا ئاسىيادىكى سامانىيلار دەۋرىدە
ئۆتكەن شائىر، ئەرەب سەيياھ ئابدۇللا بىن مۇقەففە يادا
دېگەن نامنى تىلغا ئالمىغان بولسىمۇ، قىماق تۈركلىرى
ئارىسىدا «يامغۇر ياغۇرىدىغان ئەپسۇن» بارلىقىنى رى-
ۋايەت قىلغان ⑨ يەنە XIX ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئۆت-
كەن مەھمۇد قەشقىرى تەڭرىتېپىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىنى ئا-
ساس قىلغان ئېرتىش دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىدىكى
ياغما تۈركلىرى ئوتنى ئۆچۈرۈش ئۈچۈن ئەپسۇن ئىش-
لەتكەنلىكىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەنلىكىنى خاتىرىلە-
گەن. (10) مەھمۇد قەشقىرى يەنە ياغمىلار تىلىدا «يا-

M
I
R
A
S

موللا مۇسا سايراممۇ، يادا تاشنىڭ كېلىپ چىقىشىنى نوھ ئەلەيھىسسالامغا باغلاش ئادىتىنى ئۆزگەرتىمگەن. لېكىن رىۋايەتنىڭ بىر قۇرۇلمىسى بولمىش تۈرك ۋە ئوغۇز ئىككى ئوغۇلنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى «يادا تاش» جېدىلى تەلتۆكۈس ھەل بولمىغان.

بۇنداق ئىسلامچىلاشتۇرۇلغان رىۋايەت شەكلى يادا ئەپسۇنى ۋە شۇنىڭغا دائىر مەزمۇنلارنى ئىسلامچىلاشتۇرۇلغان، دەپ پەرەز قىلغۇزىدۇ. تارىخى ماتېرىياللاردا ئايدىنلاشتۇرۇلغان مەزمۇنلار چەكلىك بولغاچقا، پەقەت يادا تاش ۋە باشقىلارنىڭ كارامىتى بارلىقى ھەم ئىشەندۈرۈلگەن ئەپسۇننىڭ ئۆزگەرتىلگەنلىكىگىلا ئىسپات بولدى. نۆۋەتتە شامان ئەقىدىسىدىكى يامغۇر ياغدۇرۇش ئەپسۇنىنى مىسال قىلىپ پايدىلىنىدىغانغا رادىلوف توپلىغان تۈركىي مىللەتلەرنىڭ ئېغىز ئەدەبىياتى توپلىمىغا كىرگۈزۈلگەن تۆلۈس قەۋمىدىكى شاماننىڭ ئەپسۇن ئوقۇيدىغانلىقى بار. (14) يەنە بىر تەرەپتىن لاما دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان موڭغۇللار ئارىسىدا يامغۇر ياغدۇرۇش، ئاسماننى تۇمانلاشتۇرۇش، بوران چىقىرىش، ئاسماننى سۈزۈلدۈرۈشنى بۇدساۋا ۋە باشقا تەڭرىلەرگە ئىلتىجا قىلىپ ھەربىر «تارانى»غا سېغىنىشى پاللاس ئەپەندىنىڭ ئەسەرگە كىرگۈزۈلگەن. (15) يەنە ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئۇيغۇرلار ھەققىدە X VI ئەسىردە ئۆتكەن ئەزەر-بەيجان تۈركلىرىدىن بولمىش سەيباھ سەيفى (تۇرپاندىن ئوتتۇرا تۈزلەڭلىككەچە بولغان ئارىلىقتا 40 كۈن چۆل سەپىرى قىلىپ، يازدا چۆلنى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتكەن كارۋان) «كىلىماتى سۇۋۇتۇش ئۈچۈن» (16) يادا ئەپ-سۇنى ئوقۇغان. بۇ چاغدا ئۇلار «قۇرئان كەرىم»دىكى سۈرە «شەمس»دىكى بىر ئايەتنى قىرائەت قىلغان»لىقى ھەققىدىكى خاتىرە (17) بىردىنبىر ئىسپاتتۇر.

4. تۈركىي ۋە موڭغۇللارنىڭ ئىسلاملىشىشى ۋە شاماننىم

مەركىزىي ئاسىيادىكى تۈركىي خەلقلەرنىڭ ئىسلاملىشىشىغا دائىر مەسىلىدە بارتولد تەسەۋۋۇپچى سويلار ياكى ئۇلارنىڭ ئەمەلىيەتچىلىرى بولمىش دەرۋىشلەرنىڭ ئوينىغان رولىغا يۇقىرى باھا بەرگەن. لېكىن فۇنكسىيە جەھەتتىن سويلار بىلەن ناھايىتى ئوخشىشىپ كېتىدىغان

شاماننىڭ مەۋجۇتلۇقىنى نەزىرىدىن ساقىت قىلغان، كۆچ-مەن چارۋىچى تۈركىي خەلقلەر ئارىسىدىكى ئىسلامنىڭ بۈيۈك ماكانىنى تاشلاپ قويۇپ، ئەمەلىيەتتە ئىسپاتلاش تەس بولغان خرىستىئان دىنى، بۇددا دىنى، مانى دىنى قاتارلىق دىنلارنىڭ ئېھتىماللىق تەسىرىگىلا ئەھمىيەت بەرگەن. بىراق، ئىسلاملاشقاندىن كېيىنمۇ شاماننىم تۈركىي خەلقلەرنىڭ مەنۋى ھاياتىدا ساقلىنىپ، داۋاملىشىپ كەلگەنلىكىنى ئېتىراپ قىلغان (18). كۆچمەن چارۋىچىلىق تۈرمۈشىدىكى تۈركىي موڭغۇللارنىڭ ئىسلاملىشىشى سەل رەتتە يېشىشتە، ئاچقۇچ بولمىش ئىسلامنىڭ ئۆزىدىنمۇ، شاماننىم تەرەپتىنمۇ ئىزدەشكە توغرا كېلىدۇ. شۇڭا كو-دۇفروى. دۇموبىنۇس (Gaudefroy - Demombines): «ئۇ مىللەتنىڭ ئىسلامىي ئۆزۈلمىسى، ئىشلەتكەن سۆزلەر-رى «قۇرئان» ئىبارىلىرىگە يېقىنلىشىۋەرگەچكە، ئىسلاملاشقان»، دەپ چۈشەندۈرىدۇ (19). مەككە بىلەن مەدەنىدىن يىراق ئەلدىكى موڭغۇل قاتارلىق مىللەتلەرنىڭ شالغۇنلىشىشى جىددىيلىشىپ، پارسلارنى ۋاستىچى قىلىپ X ئەسىردىن باشلاپ ئاساسەن ئىستىخپىلىك ھالدا ئىسلاملىشىشى يولغا كىرگەن ئۇيغۇرلار بىردىنلا ئىسلاملىشىپ X VI ئەسىردە ئىسلاملىشىشنى تاماملاپ بولغان. بۇ يەردىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئىسلامىي ئېتىقادى راسا ئىلمانلىشىپ، ئىسلام دىنىدىكىلەردىن ياتلارنىڭ قالدۇقلىرىنى يوقىتىشى توختاپ كەسكىن بولمىغانلىقىمۇ چۈشەنگىلى بولىدۇ. يادا ئەپسۇنمۇ شۇنىڭ بىر مىسالى. بۇ ھەقتە يەنە تېخىمۇ ئىنچىكىلەپ تەتقىق قىلمىسا بولمايدۇ، دەپ ئۆي-لايمەن.

ئاسىيادىكى دىنلاردا مۇرەسسەلىشىشتەك ئورتاق ئالاھىدىلىك بار. ئاسىيادىكى دىنلارنىڭ كېلىپ چىقىشىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، بىر خۇدالىق دىنلار بولمىش سام خەلقلىرىدىكى يەھۇدىي دىنى، خرىستىئان دىنى ۋە بۇ ئىككىسىنىڭ ئىز باسارى ئىسلام دىنىدىن ئۆزگە پارسلاردا پەيدا بولغان زەردەشى دىنى، مانى دىنى بولۇپمۇ مانى دىنى، ھىندىستاندا پەيدا بولغان بۇددا دىنى، جۇڭگودىكى خەنزۇلارنىڭ داۋ ئەقىدىسى، زاڭزۇلارنىڭ لاما دىنى، ياپوندىكى ئىلاھىيەت ئەقىدىسى قاتارلىقلاردا ئازدۇر-كۆپ تۈر بولسىمۇ مۇرەسسەچىلىكنىڭ خاراكتېرى ئۇچرايدۇ ھەم

ۋەت تارىخى ھەققىدە تەتقىقات» غەربىي يۇرت سەھىيىسى ئوكۇ- شوگېن، 1933 - يىلى، ياپونچە نەشرى، 484 ، - 485 - بەتلەر،
(10) ماکۇۋارت: «Ueber das Volkstum des komanen»
(شەرقىي تۈرك دىئالېكتلىرى، 1914 - يىلى، بېرلېن، گېرمانچە نەشرى، 100 - بەت). ئۇ يەنە: «تۈركلەردىكى يادا» سۆزى ياۋ-روپالىقلارغا «قاشتىشى» (yade)، پارس ۋە ھىندىلارغا سېھىر» (جادۇ) مەنىسىدە ئومۇملاشقان. «كۆپچىلىككە مەلۇمكى «يادا تاش» خوتەننىڭ جەنۇبىدىكى تاغلار يېرىلغانىكەن، شۇڭا خوتەن دەرياسى بىلەن يەكەن دەرياسى، كېرىيە دەرياسى بىلەن پشامشان دەرياسى، كېرىيە دەرياسى بىلەن پشامشان دەرياسى يادا تاشنى يۇيۇۋەتكەنىكەن»، دەپ قارايدۇ.

تەرجىماندىن:

(11) مەھمۇد قەشقىرى: «تۈركىي تىللار دىۋانى»، 1943 - يىلى، ئەنقەرە، تۈركچە نەشرى، 3 - توم، 14 - 159 - بەتلەر.
(12) رەشىدىن فەزىللا: «جامىئۇن تاۋارىخ» تېھران، ھىجرىيە يىلىنىڭ 1338 - يىلى، پارىسچە نەشرى، 279 - بەتتە: «نايمان تۈرك-لىرىنىڭ ئاقساقىلى ئوڭخان 1202 - يىلى چىنگىزخانغا ھۇجۇم قىلغاندا، قار ياغدۇرۇپ، بوران چىقىرىپ «يادا لەمىشى (يادا مىشى؟) قىلغان.. قار بىلەن بوران ئۇلار تەرەپكە ئۇچقان» دېگەن قىزىق بايان بار.

(13) كۆۋاتىر بېمېرى: «موڭغۇل تارىخى» پارىژ، 1836 - يىلى، فرانسۇزچە نەشرى، 428 - بەت.
(14) ماکۇۋارتنىڭ ماقالىسى 37 - بەت.

(15) موللا مۇسا سايرامى: «تارىخى ئەمىنىيە» 1905 - يىلى، قازان نەشرى، موللا شاكىرنىڭ «زەپەرنامە» سىدە ئاقسۇدىكى جەڭدە يادا تاش بىلەن يامغۇر ياغدۇرۇلغانلىقى خاتىرىلەنگەن - تەرجىماندىن.

(16) چادۋىك. جىرمۇنسىكى: «ئۇرۇلنىڭ شەرقى ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا» كامبېرىج، 1969 - يىلى، ئىنگلىزچە نەشرى، 163 - بەت.
(17) پالاس: «شەرقتىكى موڭغۇللار تارىخى» پېتېربۇرگ، 1801 - يىلى، رۇسچە نەشرى، 348 ، - 350 - بەتلەر.
(18) مەر ئابدۇلكەرىم بۇخارىنىڭ يۇقىرىقى ئەسىرى، 300 ، - 3001 - بەتلەر.

(19) «سوفىزم ۋە تۈركىي خەلقلەر» دېگەن ماقالەمگە قاراڭ.
(20) گۇدېفروي - دېمومېنۇس: «مۇسۇلمانلار ھەققىدە تەتقىقات» 1921 - يىلى، پارىژ نەشرى، 17 - بەت.

(بۇ ماقالە خانېدا ئاكىرنىڭ «ئوتتۇرا ئاسىيا تارىخى ھەققىدە تەتقىقات» دېگەن ياپونچە كىتابىدىن تەرجىمە قىلىندى)

ئۆمەر جان نۇرى تەرجىمىسى

مۇھەررىرى: مۇختار مۇھەممەد

يۇقىرىقى دىنلاردىمۇ تۈركىي ۋە موڭغۇللار ئارىسىدا ئە- بەدىي ساقلانغان شامانىزمنىڭ خاراكتېرى تېخىمۇ گەۋ- دىلىكتۇر. ئەسلىدە شامان دىنىغا يېقىن كېلىدىغان ئېت- قاداتىكى جۇڭگولۇقلار، ياپونلار بۇددا دىنىدەك سىرتتىن كەلگەن دىنلارنى نىسبەتەن ئاسان قوبۇل قىلىپ، ئاس- مېلاتسىيە قىلىۋېتىشى بۇنىڭ بىر دەلىلىدۇر. جۇڭگودا خىرىستىئان مۇرىتلىرىنىڭ راينى سىناپ كۆرگەن مەسى- يونېر بۇۋى مەريەم، خىرىستوس ۋە پەرىشتىلەرنى داۋ ئەقىدىسىچە تۇس بېرىپ ئاۋامنى ئېتىقاد قىلغۇزغاندىن ئىبارەت بىر ھەقىقەتنى بايقاپ چۆچۈپ كەتكەنلىكىدەك بىر ئېپىزوتنى رىۋايەت قىلىدۇ. شامان دىنىدىكى تۈركىي ۋە موڭغۇللارنىڭ ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلىشىمۇ ھېچ- بولمىغاندا ئاۋامنىڭ سەۋىيىسىگە مۇۋاپىقلاشقان. يادا ئەپ- سۇنى ھەققىدىكى تەتقىقات شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مە- سىلىلەردىن بېشارەت بېرىدۇ.

ئىزاھات:

① «ئالتۇن شاخ» تۇرمۇش نەشرىياتى، 1934 - يىلى، يا- پونچە نەشرى، 141 ، - 166 - بەتلەر؛ ياقۇتلارنىڭ تاشنى ئىشلىتىپ بوراننى توختىتىدىغانلىقىغا كۆزگە چېلىقىدۇ.
② گ. كىلدۇسون: «X-II ئەسىردىن ئىلگىرىكى تۈركىي تىللارنىڭ ئېتمولوگىيىلىك لۇغىتى» ئوكسفورد نەشرىياتى، 1972 - يىلى، ئىنگلىزچە نەشرى، 883 - بەت.

③ ئىۋائى ئوساتو: «كۆچمەن چارۋىچى مىللەتلەردىكى يادا ھەققىدىكى ماتېرىياللار توپلىمى» («كۆچمەن چارۋىچى مىللەت- لەرنىڭ جەمئىيەت تارىخى ھەققىدە ئىزدىنىش» كە كىرگۈزۈلگەن ماقالە) 7. جىلد، 1961 - يىلى ياپونچە نەشرى، 14 - بەت.

④ كوۋالېۋسكى: «موڭغۇلچە - رۇسچە - فرانسۇزچە لۇغەت» 1849 - يىلى قازان نەشرى، 3 - توم 2275 - بەت.

⑤ مەرئابدۇلكەرىم بۇخارىي «ئوتتۇرا ئاسىيا تارىخى» 1876 - يىلى، پارىژ فرانسۇزچە، نەشرى 301 - بەت.

⑥ فۇئاد كۆپرۈلۈزادە: «تۈركىي ۋە موڭغۇللاردىكى شامانىزم ۋە مۇسۇلمانلاردىكى تەسەۋۋۇپ» ئىستانبۇل، 1929 - يىلى، ئېنگلىزچە نەشرى.

⑦ خىنوسىۋى: «ئىلىغا سەپەر» فۇرۇڭ كىتابخانىسى، 1973 - يىلى ياپونچە نەشرى، 136 - بەت.

⑧ ئىۋائى ئەپەندىنىڭ يۇقىرىقى ماقالىسى 7 - بەت.

⑨ دوكتور فۇجىدا تويوخاچى بۇنى خىيالىي شەخس (magi) نىڭ خىيالىي كارامىتىنىڭ بىر خىلى، دەپ قارايدۇ. ئېنىقكى، ئۇ يادا ئەپسۇننى خاتا چۈشىنىۋالغان. («شەرق بىلەن غەربنىڭ مۇناسى-

M
I
R
A
S

مەھسۇلات ياكى مۇلازىمەت بېرىش تەمىنلىگۈچىنىڭ ئۆزى مۇتەخەسسسىس، دېيىلگەن.

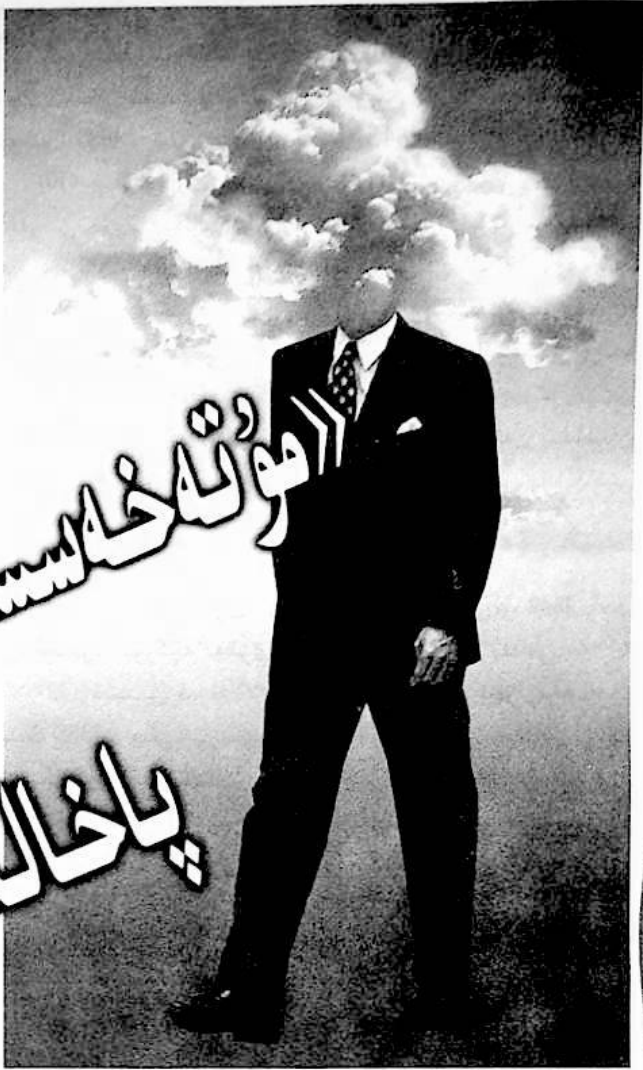
مېنىڭچە، ئېلان سودىگەرلىرىدە نىڭ سەمگە سېلىپ قويۇش كېرەك. كى، «مۇتەخەسسسىس» دېگەن بۇ ۋىۋىسكا بىر قانچە يىلنىڭ ئالدىدا ئادەمنى قورقتالشى مۇمكىن ئىدى، مانا ئەمدىلىكتە ئىش جايىدا بولماي قالسا، بۇ ۋىۋىسكا چىقۇۋېتىلىشى مۇمكىن.

مۇنۇ بىر قوشاقتا ناھايىتى ياخشى ئېيتىلغان: تولۇق كۇرسنىڭ چۈشتى باھا-سى،

بەش تىپىغا ئالتە ماگىستىر. توشۇپ كەتتى كوچىغا دوكتور، پروفېسسور ھەر قەدەمدە بىر.

بەزى رەھبەرلەر ۋە باش دد-رېكتورلار دوكتورلۇق ئۇنۋانى ئې-لىش ئۈچۈن داخلىق پارتىيە مەك-تەپلىرىدە ياكى ئالىي مەكتەپلەردە ئوقۇيدۇ. ئەمما تە-زىمغا ئالدۇرۇش، دەرس ئاڭلاشتىن تارتىپ دېسىرتاتە-سىيە ياقلاش، ئىمتىھان بېرىشكە قەدەر، ھەممە ئىشنى ئۇلارنىڭ ئورنىدا قول ئاستىدىكىلەر ئورۇندايدۇ. ئو-قۇيدىغانلار، ئىلمىي ئۇنۋان سېتىۋالدىغانلارنىڭ ھالى مۇشۇنداق تۇرسا، ئوقۇتىدىغانلار، ئىلمىي ئۇنۋان ساتە-دىغانلارنىڭ ھالى قانچىلىك بولماقچىدى؟ ئادەم يەنىلا شۇ ئادەم، ئەمما قولىدا ئالتۇن رەڭلىك خەت بېسىلغان ماگىستىرلىق، دوكتورلۇق گۇۋاھنامىسى، بېشىدا پرو-فېسسور، دوكتور يېتەكچىسى دېگەندەك كۆزنى قاماش-تۇرىدىغان تاج، سەللە سەگەك بولمىسا مۇتەخەسسسىسكە ئايلىنىدۇ - دە، بۇتتەك قېتىۋالدى، سالاپىتىدىن ئا-دەمنىڭ ئەيمەنگۈسى كېلىدۇ.

مۇتەخەسسسىس ئۆز ساھەسىدىكى نەرسىلەرنى تولۇق بىلىشى مۇمكىن، ئۆز ساھەسىدىن سىرتقى نەرسىلەرنى

«مۇتەخەسسسىس»

پاخالىقى

ھازىر قايسى ئېلان سۆزىنىڭ ئەڭ بازارلىق ئىكەن-لىكىنى بىلەمسىز؟ «مۇتەخەسسسىس» دېگەن سۆز ئەڭ بازارلىق. مەن يېقىندىن بۇيانقى تېلېۋىزىيە ئېلانلىرىغا دىققەت قىلدىم. قانداقتۇر ئوزۇقلۇق مۇتەخەسسسىسى، ئېغىز كېسەللىكلىرى مۇتەخەسسسىسى، ئۇچەي، ئاشقازان كېسەللىكلىرى مۇتەخەسسسىسى، ساغلاملىق مۇتەخەسسسىسى، تۇغۇتتىن ئىلگىرىكى تەربىيە مۇتەخەسسسىسى، دەم-دۇ، ھاۋا تەڭشىگۈچى مۇتەخەسسسىسى، تەبىئىي چۆپ مۇ-تەخەسسسىسى، سىلىقلىغۇچى ماي مۇتەخەسسسىسى، ئۆي بېزەش مۇتەخەسسسىسى، ھاۋانى ساپلاشتۇرۇش مۇتە-خەسسسىسى، قۇيماق مۇتەخەسسسىسى... دەمدۇ، ۋاي - ۋۇي، ئومۇمەن ھەممىسى «مۇتەخەسسسىسى» ئىكەن. بەزى ئېلانلاردا مەلۇم مەھسۇلات ياكى مۇلازىمەت مۇ-تەخەسسسىسىلەرنىڭ باھالىشىدىن ئۆتكەن ياكى ئۇنى مۇ-تەخەسسسىسىلەر كۆرسەتكەن، دېيىلسە، بەزىلىرىدە مەلۇم

بىلىپ كېتىشى ناتايىن. ئەمما ئۇ مۇتەخەسسەس ئىكەن، ھە دېگەندىلا گېزىت مۇخبىرلىرى زىيارەت قىلىدۇ، تېلپ-ۋىزىيە ئىستانسىلىرى بىۋاسىتە ئاڭلىتىشى ئۆيىگە ئېلىپ بارىدۇ. بەزى مۇتەخەسسەسلىر مۇھاكىمە قىلىنىدىغان مەسىلىنىڭ ئۆز كەسپى بىلەن مۇناسىۋەتلىك ياكى مۇنا-سۋەتسىز ئىكەنلىكى، شۇنداقلا بۇ مەسىلە توغرىسىدا بىر نەرسە بىلىدىغان - بىلمەيدىغانلىقى بىلەن ھېسابلاشماي، تەكلىپ قىلىشلا بېرىۋېرىدۇ، يەڭگىلەرەك بولغاندا مىكى - مىكىلىق ياكى شاتۇتدەك دوراچىلىق قىلىدۇ، ئېغىرراق بولغاندا باغدىن گەپ سورىسا، تاغدىن جاۋاب بېرىدۇ، ئانچىكى ساۋاتلاردىمۇ پەلپەتەش گەپ قىلىپ، مەسخىرە-گە قالىدۇ. مۇتەخەسسەس ئەگەر كۆرگەن - بىلگەنلىرىنىڭ كەمتۈكلىكى تۈپەيلىدىن ئاممىنى يېڭى ئۇچۇر ۋە پايدىلىق كۆرسەتمىلەر بىلەن تەمىنلىيەلمىسۇ مەيلى، ئەڭ قور-قۇنچۇلۇقى شۇكى، مۇتەخەسسەسلىر ناھايىتى ھاكاۋۇر، مەنمەنچى. ئۇلار ئادىللىق، ئاقىللىق سالاپىتى بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىپ، شاگىرتلارنى خاتا يولغا باشلايدۇ. ھېلىمۇ ئېسىمدە، ئىراق ئۇرۇشى يېڭىلا پارتلىغان مەز-گىلدە ئامېرىكا، ئەنگىلىيە بىرلەشمە ئارمىيىسىنىڭ ئىلگى-رىلىشى ناھايىتى ئاستا بولدى. جۇڭگولۇق بىر توپ «- خەلقئارا مەسىلىلەر مۇتەخەسسەسى ۋە ھەربىي ئىشلار مۇتەخەسسەسى» گېزىت، تېلېۋىزورلاردا دانا پىكىرلىرىنى ئېلان قىلىپ، «ئامېرىكا، ئەنگىلىيە بىرلەشمە ئارمىيىسى ئىراقتا خەلق ئۇرۇشى دېڭىزى»غا غەرق بولىدۇ، دەپ جەزمەلەشتۈردى. بىراق، ئۇرۇش ۋەزىيىتىدە تېزلا بۇرۇ-لۇش بولۇپ، ئامېرىكا، ئەنگىلىيە بىرلەشمە ئارمىيىسى تۈزۈكرەك قارشىلىققىمۇ ئۇچرىماي ئالغا ئىلگىرىلىدى. ئۇرۇشنىڭ نەتىجىسى پولاتتەك پاكىتلار بىلەن ئاشۇ «- خەلقئارا مەسىلىلەر مۇتەخەسسەسى ۋە ھەربىي ئىشلار مۇتەخەسسەسى» لىرىنىڭ سادامەكلا گۆدەك، ھەتتا سا-دامدىنمۇ خۇراپىي ئىكەنلىكىنى تولۇق ئىسپاتلاپ بەردى. «مەيدان خاتا بولسا، ھەممە خاتا بولىدۇ»، بۇ بىر يە-مىرىلمەس ھەقىقەت. ئېلان سودىگەرلىرى يۇقىرى باھا بىلەن مۇتەخەسسەسلىرىنى پىلانلار ھەققىدە ئورتاق مەسلىھەتلىشىشكە چاقىرىدۇ. «يېڭىنىڭ يۈزى ئۇيۇلار»

دېگەندەك، مۇتەخەسسەسلىر خەقتىن مەسلىھەتچىلىك ھەققى، مەسلىھەت بېرىش ھەققى، باھالاش ھەققى ئالغان بولغاچقا، يۈزىنى قېلىن قىلىپ، بار ئاۋازى بىلەن خەق ئۈچۈن گەپ قىلىدۇ. كاسا كاللىنى بەلگىلەيدۇ، مۇتە-خەسسەسلىر ئېلان سودىگىرىنىڭ قولىدىكى كوزىرغا ئايد-لانغان بولغاچقا، ئۇلارنىڭ ئىستېمالچىلارغا مايىل بولۇ-شى مۇمكىن ئەمەس. ئىستېمالچىلار ئۈچۈن ئېيتقاندا، بۇ تىپىك «مەيدان خاتالىقى». بەزى مۇتەخەسسەسلىر مانا مۇشۇنداق جامائەتنىڭ ئىشەنچىسىدىن پايدىلىنىپ، نا ئىنساپلىق بىلەن ساختا، ناچار تاۋار ياكى مۇلازىمەتنى داۋراڭ قىلىپ، مەدھىيە ئوقۇپ، قانۇنسىز مەككەر سودى-گەرلەرنىڭ يانچۇق تولدۇرۇشىغا ياردەم بېرىۋاتىدۇ، ئۆزىمۇ نەپكە ئېرىشىۋاتىدۇ. يەنە بەزى «ئالىم»، «مۇ-تەخەسسەس»لەر ئاڭلىق ۋە ئاڭسىز رەۋىشتە زوراۋانلا-رغا تىز پۈكۈپ، ئۇلارنىڭ كەتمىنى چېپىپ، شاپاشلاپ داۋراڭ سېلىۋاتىدۇ، ئۇلارنىڭ باشقىلارنى چەتكە قېقىشى، ئەل راينى دەپسەندە قىلىشى، پىكىر ئەركىنلىكىنى بو-غۇشى ئۈچۈن ياراملىق قورال بولۇۋاتىدۇ.

چىن مۇتەخەسسەس دېگەن ئىلىمنىڭ ئىززەت - ھۆرمىتى ۋە ئادىمىي مۇستەقىللىقنىڭ سىمۋولى، ئۇلار بىر چىشلەم نان، بەش - ئون تىيىن يۇل ئۈچۈن سې-تىلمايدۇ، مەلۇم مەھسۇلات ياكى مۇلازىمەتنىڭ ئوبراز باياناتچىسى بولمايدۇ. ئۇلار ئاشۇ كۈن بويى ھەر خىل تاۋار، مۇلازىمەت، ھوقۇق ئۈچۈن سۇنماي چېلىپ، تەخسە كۆتۈرۈپ يۈرىدىغان «ئېلان مۇتەخەسسەس-لىرى»دىن ئاسمان - زېمىندەك پەرقلىنىدۇ.

«مۇتەخەسسەس» مودا، زىننەت بۇيۇمى، مازاق دەستىكى، ئالدامچىغا ئايلانغان چاغدا، جامائەت ۋە ئىستېمالچىلار ھوشيار بولمىسا بولمايدۇ، ئېلان ئىگىلى-رى، ئېلان سودىگەرلىرىمۇ يەڭگىللىك بىلەن ئىش قىلسا بولمايدۇ!

(پەن دولما ئىمزالىق بۇ ئەسەر «تاللانغان فېلىيەتونلار» زۇرنىلىنىڭ 2004 - يىللىق 3 - ساندىن ئېلىندى)

ماخمۇتجان ئىسلام تەرجىمىسى

مۇھەررىرى: مۇختار مۇھەممەد

2
0
0
4
4

1975 - يىلىغا كېلىپ قاپتۇ. جورجى بىلەن بىل. گايىتىس خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتىدا بىر سىنىپتا ئوقۇپتۇ. بىر كۈنى ئۇلارنىڭ ساۋاقدىشى ئەيلۇن ئۇ ئىككىسىگە 1975 - يىلى 1 - ئايدا نەشر قىلىنغان «ئاۋام ئېلېكترون ئىلمى» ژۇرنىلىنى ئەكىلىپ كۆرسىتىپتۇ.

جورجى ژۇرنالنى بىر قۇر ۋارقلاپ قويۇپ، زېردىكىشىلىك ھېس قىپتۇ - دە: — مۇشۇمۇ ژۇرنال بولدىمۇ، بىرەر ساھىبجامالنىڭ سۈرىتىمۇ بولمىسا، ھېچ مەنىسى يوق، مەن كەتتىم، — دەپلا ژۇرنالنى بىل. گايىتىسقا تاشلاپ بېرىپ، سېمىز كاسسىنى تولقىغىنچە قىز دوستى لېز بىلەن دېسكوخانغا كېتىپتۇ.

بىل. گايىتىس بولسا ژۇرنالنى قولغا ئالغاندىن كېيىن، بىرىنچى ئەۋلاد ئائىلە كومپيۇتېرى توغرىلۇق بېرىلگەن بىر مەلۇمات ئۇنى ئۆزىگە چوڭقۇر جەلپ قىلىۋاپتۇ. بۇ كۈنى ئاخشىمى، جورجى قىز دوستى لېز بىلەن يېرىم كېچىگىچە خۇشال - خۇرام ئويناپتۇ. بىراق، بىل. گايىتىس يېرىم كېچىگىچە كىرىپك قاقماي ئۆزىنىڭ كەلگۈسى ۋە دۇنيانىڭ تەرەققىيات ۋەزىيىتى ھەققىدە پىكىر يۈرگۈزۈپتۇ.

ئويلا - ئويلا ئاخىر ئۇ، ئوقۇشتىن چېكىنىپ، سودىغا يۈرۈش قىلىش ئىرادىسىگە كەپتۇ.

جورجى ۋە بىر قىسىم ساۋاقداشلىرىنىڭ مەسخىرىسى ئاستىدا، بىل. گايىتىس بىلەن ئەيلۇن شېرىكلىشىپ مىكرو

جورجى 50 ياشقا بارمايلا ئۇ ئالەمگە سەپەر قىپتۇ. پانىي دۇنيادا ئۇ تەڭرى بىلەن يۈز كۆرۈشۈپ، تەڭرىگە شۇنداق دەپتۇ:

— تەڭرىم، ئىنسانلار ئارىسىدا 50 يىلغا يېقىن ياشاپ-تىمەن. بىر قېتىممۇ مەرتىۋىلىك بولدىغان پۇرسەتنى ماڭا بەرمىدىڭىز، شۇڭا بىر ئۆمۈر ئادەتتىكىچە تۇرمۇش كەچۈردۈم.

تەڭرى ئۇنىڭغا دەپتۇ: — شۇنداقمۇ؟ سېنىڭچە قايسى پۇرسەتنى ساڭا بەرمىدىم؟

— مەن بىل. گايىتىستەك IT نىڭ ماگىناتى، دۇنيادىكى بىرىنچى باي، ھەمدە كومپيۇتېر پادىشاھى بولۇپ، سېئاتل شەھىرىنىڭ ۋاشىنگتون كۆلى بويىدا بىر داچام بولۇشنى تىلەيتتىم. بىراق، بۇ غايىلىرىمنىڭ ھېچقايسىسى ئەمەلگە ئاشمىدى. سەۋەبى نېمە؟ چۈنكى سىز ماڭا خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇش پۇرسىتىنى يارىتىپ بەرمىدىڭىز. ئەگەر بۇ پۇرسەتنى ماڭا بەرگەن بولسىمۇ، مىكرو سوفىت شىركىتىنىڭ قۇرغۇچىسى ھەرگىزمۇ بىل. گايىتىس بولماستىن، مەن بولغان بولاتتىم، — دەپتۇ جورجى. تەڭرى سەل ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن ئۇنىڭغا دەپتۇ:

— بوپتۇ، كۆڭلۈڭنى يەردە قويماي ساڭا يەنە بىر قېتىم پۇرسەت بېرەي، سىناپ باققىن. تەڭرى قولىنى بىر شىلتىپتىكەن، ۋاقىت ئارقىغا يېنىپ

تىپ ياسىۋالدى، ياكى ئوغرىلىقچە ئىشلەپ چىقىرىدۇ. ئۇنداق بولغاندا، بىز قانداقمۇ پايدا ئالالايمىز. شۇڭا بىز بۇ خىل تىجارەت بىلەن شۇغۇللانماسلىقىمىز كېرەك. بىز قاتتىق دېتال ئىشلەپ چىقىرىپ، IBM شىركىتى ۋە ئالما شىركىتىنى بېسىپ چۈشۈشمىز لازىم.

جاھىل ئەيلۈن بىتاقەت ھالدا بىل. گايىتىنىڭ قېشىغا بېرىپ بۇ ئەقلىنى ئۇنىڭغا كۆرسىتىپتۇ. بىل. گايىتىس شۇ ھامان ئەيلۈننىڭ دېگىنىنىڭ غايەت زور سودا پۇرسىتى ئېلىپ كېلىدىغانلىقىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈپتۇ. ھەمدە، ئۇنىڭ شىركىتى شۇ كۈنىلا يۇمشاق دېتال ئىشلەپچىقىرىش تەد. قىقاتقا ئاتلىنىپ كېتىپتۇ. نەتىجىدە، ئۇنىڭ ئىگىلىكى ھەيران قالدۇرغۇچى دەرىجىدە سودا ئۈنۈمى يارىتىپتۇ.

ئەكسىچە، جورجنىڭ شىركىتى IBM شىركىتى ۋە ئالما شىركىتىنىڭ بىر شۆبە شىركىتىچىلىكىمۇ سودا ئۈنۈمى يا. رىتالماي، شۇ يىللا ۋەيران بوپتۇ. قىز دوستى لېز ئاچ. چىقلانغان ھالدا ئۇنى تاشلىۋېتىپتۇ.

تەڭرى يەنە «ۋاقىت تىزگىنىكى» نىڭ كۈنۈپكىسىنى بېسىپتىكەن، ۋاقىت ئەسلىگە، يەنى ھازىرقى دەۋرگە قا. تىپ كەپتۇ.

— ئەمدىغۇ قايل بولغانسەن، — دەپتۇ تەڭرى ئۇ. نىڭغا.

جورجى بۇرۇنقىدەكلا ناقايل ھالدا شۇنداق دەپتۇ: — بۇ ھەرگىزمۇ مېنىڭ سەۋەبىمدىن ئەمەس، بۇنى قىز دوستۇم لېز كەلتۈرۈپ چىقارغان. ئۇ ماڭا ياردەملە. شىش ئۇياقتا تۇرسۇن، ئەكسىچە مەن بىلەن جېدەللىشىپ، مېنى تاشلاپ كېتىپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن كەيپىياتم چى. چىلىپ شىركەتنىڭ ئىستراتېگىيىلىك تەرەققىياتى ھەققىدە قېتىرقىنىپ ئويلىنالمىدىم. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ئەينى چاغدىكى بىر قىسىم سېسىق ئوبزورچىلارمۇ «يۇمشاق دېتال شىركىتى قۇرۇش چۈنچىلىكىمۇ ئەرزىمەيدىغان ئىش»، دەپ قارىغۇلارچە يەكۈن چىقىرىپ مېنى قايىمۇق. تۇردى. ئەگەر سىز ماڭا بۇ نۆۋەت مىكرو سوفت شىر. كىتىنىڭ باش لېدىرى بولۇش پۇرسىتى يارىتىپ بەرگەن بولسىڭىز، مەن بىل. گايىتىستىمۇ بەكرەك نەتىجە قازانغان بولاتتىم.

— بوپتۇ، بىز يەنە بىر قېتىم سىناپ كۆرەيلى، — دەپتۇ تەڭرى ئۇنىڭغا ھەمدە قولىنى بىر شىلتىشىغا ۋاقىت تەتۈر

سوفت شىركىتىنى قۇرۇپ چىقىپتۇ. ھەمدە، ئۇلارنىڭ تىرىشچانلىقى ئارقىلىق، مىكرو سوفت شىركىتى كۈد. دىن. — كۈنگە تەرەققى قىلىپتۇ.

بۇ چاغدا، تەڭرى «ۋاقىت تىزگىنىكى» نىڭ كۈنۈپ. كىسىنى بېسىپ ۋاقىتنى قايتىدىن ھازىرقى ۋاقىتقا قايتۇ. رۇپ كېلىپتۇ. ھەمدە جورجىدىن:

— ھازىر بۇنىڭغا قايل بولغانسەن؟ — دەپ سوراپتۇ. جورجى قايل بولۇش ئۇياقتا تۇرسۇن، ئەكسىچە بۇرۇنقىدىنمۇ بەكرەك قورسقى كۆپكەن ھالدا:

— بۇ مېنىڭ سەۋەبىمدىن ئەمەس، بۇنى قىز دوستۇم لېز كەلتۈرۈپ چىقارغان، ئۇ شۇ چاغدا ماڭا يېپىشىۋېلىپ دېسكوخانغا بېرىشقا ئالدىراتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ زۇر. نالى تەپسىلىي ئوقۇشنى ئۈنۈپتىمەن. ئەگەر سىز ماڭمۇ كومپيۇتېر شىركىتىنىڭ لېدىرى بولۇش پۇرسىتىنى بەر. سىڭىز، مەنمۇ ئالاھىدە كارخانىدىن بىرنى قۇرۇپ چىقا. لايتتىم. شۇنداق قىلىشقا ئىشەنچىم كامىل!... — دېدى.

تەڭرى: — بوپتۇ، بۇ نۆۋەت يەنە بىر مەرتە سىناپ كۆرەي. لى. — دېدى ئۇنىڭغا.

تەڭرى قولىنى بىر شىلتىپتىكەن، ۋاقىت يەنە ئارقىسىغا قايتىپ، ئوخشاشلا 1975. يىلىغا كېلىپ قايتۇ. خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتىدىن چېكىنگەن جورجى بىلەن بىل. گايىتىس ئايرىم. — ئايرىم ھالدا ئىككى كومپيۇتېر شىركىتىنى قۇرۇپ چىقىپتۇ. ئۇلارنىڭ ساۋاقىدىشى ئەيلۈن بولسا ھەر ئىككە. سىگە مەسلىھەتچى بولۇپ ئىشلەپ، ئىككى كىشىلىك ما. ئاش ئاپتۇ.

ئەيلۈن ئاۋۋال جورجىغا تەكلىپ بېرىپ شۇنداق دەپتۇ:

— ھازىر دۇنيادا مەخسۇس يۇمشاق دېتال ئىشلەپ چىقىرىدىغان شىركەتتىن بىرسىمۇ يوق، شۇڭا بىز مەخ. سۇس كومپيۇتېر يۇمشاق دېتالى ئىشلەپ چىقارساق قاز. داق.

جورجى ئازادە خوجايىنلىق كرىپىلوسىدا ئولتۇرۇپ، ئىنتايىن تەكەببۇرانە ھالدا شۇنداق دەپتۇ:

— كومپيۇتېرغا نىسبەتەن يۇمشاق دېتال زۆرۈر نەر. سە، لېكىن ئۇ بەزىبىر قوشۇمچە مەھسۇلات. ئۇنىڭ ئا. جىزلىقى شۇكى، باشقىلار ئۇنى چەكلىمىسىز ھالدا ئوخشە.

M
I
R
A
S

يېنىپ، 1982 - يىلىغا كېلىپ قاپتۇ. ئامېرىكىدا ئىككى يۇمشاق دېتال ئىشلەپ چىقىرىدىغان شىركەت بار بوپتۇ. ئۇ بولسىمۇ، بىل. گايىتىس بىلەن جورجىنىڭ مىكرو يۇم- شاق دېتال شىركىتى ئىكەن ھەمدە ئىككى شىركەتنىڭ ئەھۋالى ئويۇمۇخۇشاش ئىكەن. بىل. گايىتىس بىلەن جورجى ھەر ئىككىسى ئۆز شىركىتىنىڭ %53 پېيىغا ئىگە بوپتۇ. ئەيلۇن ھەر ئىككى شىركەتنىڭ ئايرىم- ئايرىم ھالدا %31 پاي ھوقۇقىغا ئىگە بوپتۇ.

بىل. گايىتىس ئىسلاھات ئېلىپ بېرىپ، پاي ئۆتۈنۈپ بېرىش ئۇسۇلى بىلەن شىركەتتىكى بارلىق خادىملارنى ئىلھاملاندۇرۇپتۇ ھەمدە، ھاكىمىيەتلىق بولۇۋالماي، شىركەتنىڭ رەھبەرلىكىنى چەكلىمىلىكتىن خالىي قىپتۇ. ئەيلۇن بىل. گايىتىسنىڭ شۇنداق قىلغىنىنى كۆرۈپ، بۇ ئۇچۇردىن جورجىنى خەۋەردار قىپتۇ. ئۇنىڭ بۇنداق قىلىشى ئۇنىڭ ھەر ئىككى شىركەتتە مەلۇم نىسبەتتە پېيى بولغاچقا، بىرىدىن پايدا كۆرۈپ، يەنە بىرىدىن زىيان تارتىشىنى ھەرگىز خالىمايدىكەن، شۇڭا ئۇ، جورجىغا مەسئۇل بولماي تۇرالمىپتۇ.

جورجى ئەيلۇننىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، مازاق قىلىپ قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىپتۇ، ھەمدە ئەيلۇنغا شۇنداق دەپتۇ: — بۇ قاراپ تۇرۇپ ھۆل خىشقا دەسسەگەنلىكىڭمۇ. خىزمەتچىلەرگە پاي ئۆتۈنۈپ بېرىدىغان ئىش قەيەردە بار؟ ئەجەب ئۇ ئۆزىنى پۈلۈم شۇنچە كۆپ دەپ قارامدى. ھاندۇ؟ ئەگەر ئۇ پايلىرىنى خىزمەتچىلەرگە بېرىۋەتسە، كېيىن ئۇلارنى قانداق باشقۇرىدۇ؟ پۈتۈن دۇنيانى ئىز- دىسە بۇنداق ئەخمەقتىن يەنە بىرى تېپىلماس، ھا!... ھا!... ھا!...

ئەيلۇننىڭ ھەر ئىككى شىركەتتىكى پېيى يېرىمىدىن ئاشمىغاچقا، ئۇنىڭ قارار قىلىش ھوقۇقى يوق ئىكەن. شۇڭا ئۇ جورجىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ بويسۇنۇشقا مەجبۇر بوپتۇ.

قىسقىغىنە ۋاقىت ئىچىدە، گايىتىسنىڭ مىكرو سوفت شىركىتىنىڭ پاي چېكى قىممىتى ئۇچقاندەك ئۆرلەپ، بۇ شىركەتتە مېڭىلغان مىليونېرلار، ھەتتا يۈز مىليونلاپ دوللىرى بار بايلار پەيدا بوپتۇ.

ئەكسىچە، جورجىنىڭ مىكرو سوفت يۇمشاق دېتال شىركىتىنىڭ پاي چېكى قىممىتى توختىماي چۈشۈپ، ئۇ-

نىڭ مەلىكىلىك خادىملىرى بىر - بىرلەپ گايىتىسنىڭ شىركىتىگە قېتىلىپتۇ. ئۇزاق ئۆتمەي، جورجى ھېچنەمىسى يوق بىر گاداغا ئايلىنىپتۇ. كۈندە مىڭ خىل ئۆزگىرىش يۈز بېرىدىغان مودا دەۋردە، گايىتىسنىڭ شىركىتىدىكى خادىملار نېمىشقا ئۇ- نىڭدىن ئايرىلىپ كەتمىدى؟ بۇنىڭ سەۋەبى، بۇ خىزمەت- چىلەرنىڭ ھەممىسىدە شىركەتنىڭ پاي چېكى بار ئەمەسمۇ! چۈنكى پاي چېكى ئۇلارنىڭ بۇ شىركەتكە بولغان ئەق- دىسىنى ئاشۇرغانىدى.

تەڭرى بۇ قېتىممۇ «ۋاقىت تىزگىنىنى» نىڭ كۈنۈپ- كىسىنى بىر بېسىپتىكەن، ۋاقىت دەرھال ئەسلىگە قايتىپتۇ. جورجى خىزمەتچىلىرىنىڭ ساداقەتسىزلىكى توغرىلىق تەڭرىگە شىكايەت قىلىپ بەرمەكچى بولۇپ ئېغىز ئاچاي دەپ تۇرۇشقا، تەڭرى قولىنى شىلتىپ ئۇنى زۇۋان سۈرگۈزۈپتۇ ھەمدە ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ:

— مېنىڭ تاقىتىمىڭمۇ چېكى بار، ئۇ ھەم ئادىل، مەن تېز ئامەتكە ئېرىشىش پۇرسىتىنى پۈتۈن دۇنياغا تەكشى تەقسىملىگەنمەن. ھەر سائەت، ھەر دەقىقە ئىچىدە بىر بۆلەك ئادەملەر مۆجىزە يارىتىپ تۇرىدۇ. بىراق سەنچۇ؟ سېنىڭ ئۆلسەڭمۇ ئۆزگەرتەلمەيدىغان ئىچىدە غۇم ساق- لايدىغان، سەۋەنلىكى باشقىلارغا دۆڭگەيدىغان، ھەمدە ھاكاۋۇرلۇقتىن ئىبارەت بۇ مەجەزىلىك مۇۋەپپەقىيەت قازد- نالماسلىقىغا سەۋەبچى بولىدى.

جورجى بۇ قېتىم ئۆلىمۇ ئۆزگەرمەيدىغان ئاشۇ مە- جەزى ئۈچۈن، ئىزا تارتىپ قىزىرىپ كېتىپتۇ. بۇ قېتىم ئۇ، تەڭرىدىن قايتا پۇرسەت بېرىشىنى ئۆتۈنمەپتۇ. چۈنكى بايىلا تەڭرى ئۇنىڭغا: «مېنىڭ تاقىتىمىڭ چېكى بار، ئۇ ھەم ئادىل» دېگەن ئەمەسمىدى.

«يەنە بىر قېتىم، ئىككىنچى قېتىم، ئۈچىنچى قېتىم... لېكىن، تۆتىنچى قېتىم ئەمەس». تەڭرى بۇ قائىدىنى ئاللىبۇرۇن بېكىتكەن. تەڭرى قائىدىگە خىلاپلىق قىلمايد- دۇ. ئەگەر تەڭرى قائىدىگە خىلاپلىق قىلسا، زېمىندىكى كىشىلەرگە ئادىللىق بولماي قالىدۇ، زېمىندىكى كىشىلەر- نىڭمۇ تاقىتىنىڭ چېكى بار.

ئەنۋەر ئابدۇرېھىم جۇلا تەرجىمىسى
(ئاپتور: مارالبېشى ناھىيىسى بازارلىق پارتكومدىن)
مۇھەررىرى: نۇرۇنسا باقى

2004

يۇمۇرلار

M
I
R
A
S

ئاقلاش

ئەمدىلا ئىنستىتۇتنى پۈتكۈزگەن بىر ئادۋوكات تۇنجى قېتىم «نۆمۇريول ئىدارىسى دەۋاگەرنىڭ 24 تۇياق چوشقىسىنى بېسىپ ئۆلتۈرۈپ قويغان» دېلونى ئاقلاپتۇ.

ئۇ زاسېداتىلارغا دەۋاگەر تارتقان زىياننىڭ چوڭلۇقىنى بىل-
دۈرۈش مەقسىتىدە مۇنداق دەپتۇ:

—ئەپەندىلەر ئويلاپ باقايلى، 24 تۇياق چوشقا، 24 زاسېدا-
تىل ئەپەندىلەرنىڭ تويپتوغرا ئىككى ھەسسىسى دەڭلا!

ھەيران قالارلىق

ئانا پات يېقىندا مەكتەپكە كىرىدىغان ئوغلىغا ئەدەپ - ئەخ-
لاق تەربىيىسى بېرىپ:

—مەكتەپتە مۇئەللىمنى كۆرگەندە، مۇئەللىم ياخشىمۇ سىز
دېگەن، ئۆيدە، دادا، ئايا ياخشىمۇ سىلەر دېگەن، - دەپتۇ.

—ئايا دەپتۇ بالا بېشىنى تاتىلاپ، - ئۇنداقتا زادى مۇئەللىم
ياخشىمۇ؟ سىلەر ياخشىمۇ؟

ھاراق ئىچىشنىڭ پايدىسى

بىر دوختۇر ھاراقنىڭ زەھەرلىكلىكىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن بىر
تەجرىبە ئىشلەپتۇ.

ئۇ ئىككى ئىستاكانغا ئايرىم - ئايرىم ھالدا سۇ ۋە ھاراق قۇ-
يۇپتۇ. ئاندىن ئىككى تال قۇرتنى ئىككى ئىستاكانغا سەپتۇ. بىر

ھازادىن كېيىن سۇغا سېلىنغان قۇرت ساق - سالامەت تۇرۇپتۇ.
ئەمما، ھاراققا سېلىنغان قۇرت ئۆلۈپ قاپتۇ.

بىر ھاراقكەش بۇنى كۆرۈپ، خۇشال ھالدا:

—ھاراق ئىچىشنىڭ پايدىسى كۆپكەن، ھاراق ئىچىدىغان ئا-
دەمنىڭ قورسىقىدا قۇرت بولمايدىكەن، - دەپتۇ.

سەبىي گەپ

—بالام، چوڭ بولغاندا نېمە بولۇشنى ئويلاۋاتىسەن؟
—قىز بالا بولىمەن.

—نېمىشقا؟ قىز بالا دېگەن گۈللۈك كۆڭلەك كىيىدۇ.

—ياق! مەن قىز بالا بولىمەن، چۈنكى مەندىن چوڭ ئوغۇل
باللار ئۇرسا، يۇگۇرۇپ ئاياللار ھاجەتخانىسىغا كىرىۋالسا، ئۇ-
لار كىرەلمەيدۇ، ئەمەسمۇ!

پەرق

يەكشەنبە كۈنى جاڭ فۇ چۈن قوردى، ئايالى بولسا پوپايىكا
توقۇدى. ئايالى جاڭ فۇدىن سورىدى:

—خېلى ئاۋازە بولدىڭىز، نەچچىنى قورۇپسىز؟

—بەشىنى، ئۈچى ئەركەك، ئىككىسى چىشى.

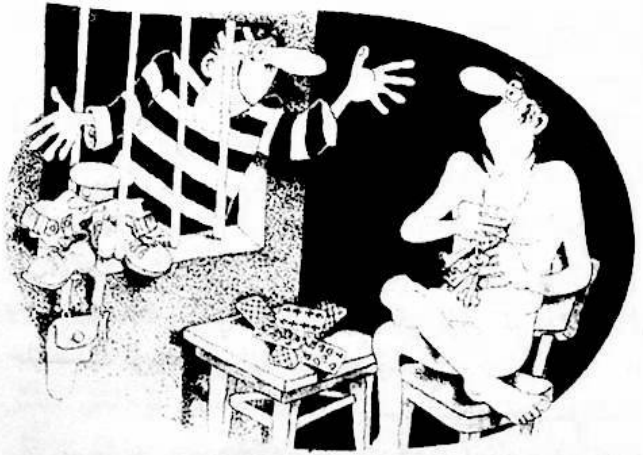
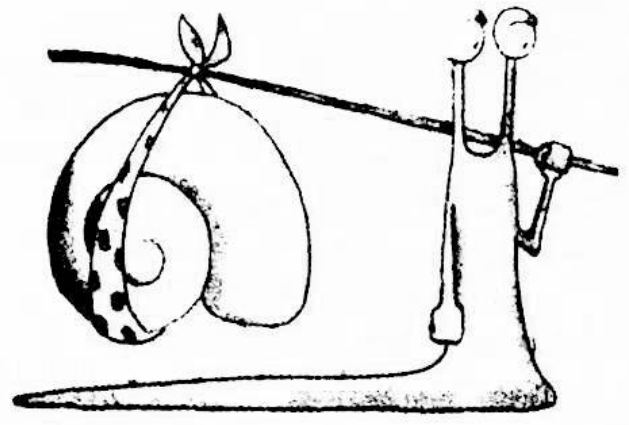
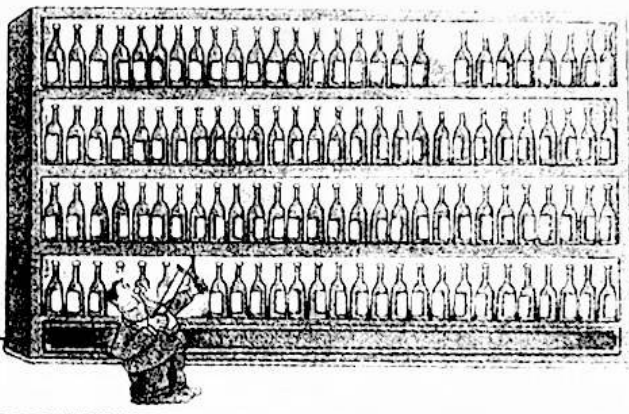
—نېمە دېدىڭىز، - ئايالى ناھايىتى ھەيرانلىق ھېس قى-
لىپ، - سىز چۈننىڭ ئەركەك، چىشىنى پەرقلەندۈرەلەمسىز؟

—بۇ بەك ئاددىي، ئۇستىرا يېنىدىكى ئۈچى ئەركەك، گىرىم
جازىسىنىڭ ئۈستىدىكى ئىككىسى چوقۇم چىشى.

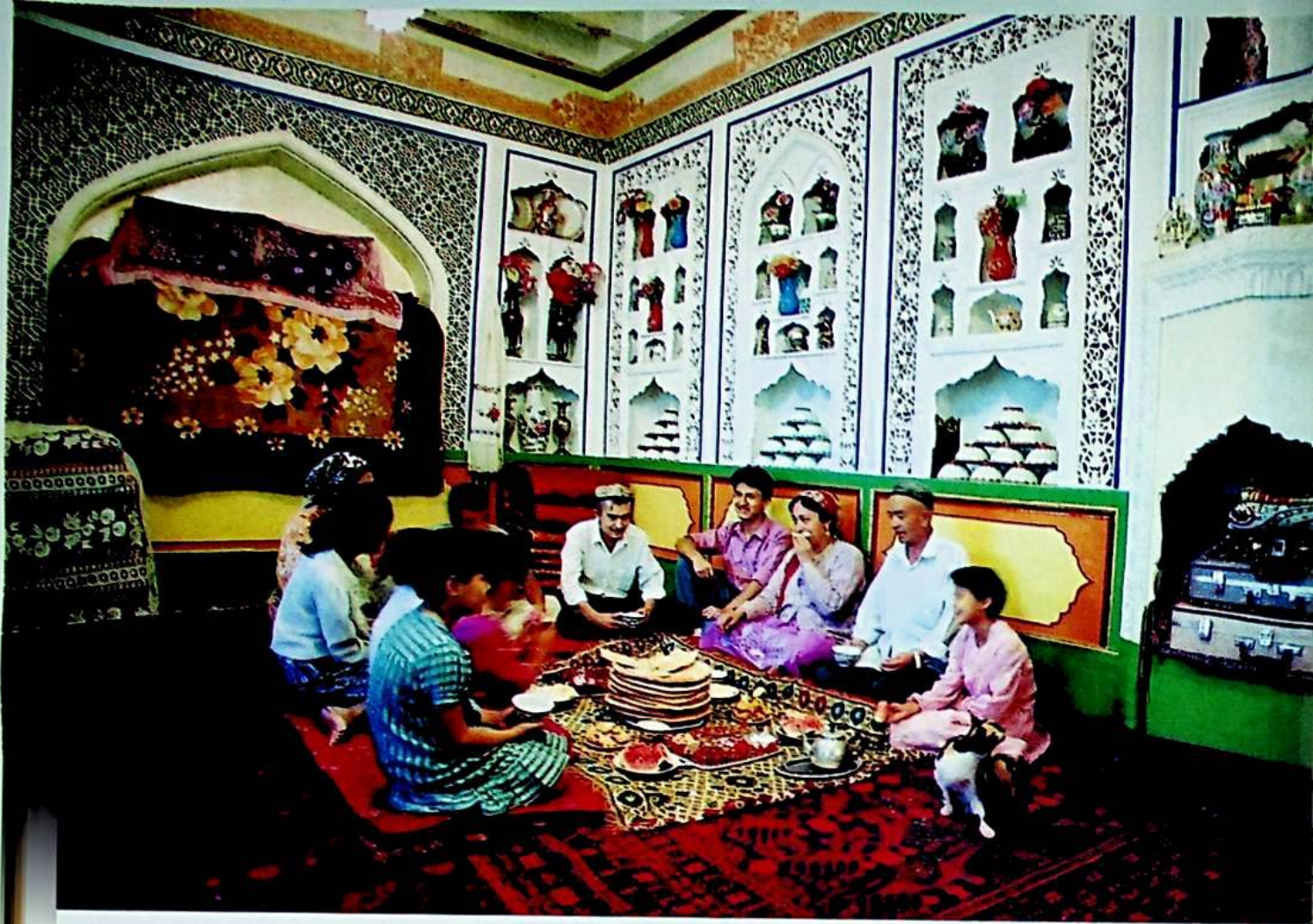
ئۆمەر جان ئىسھائىل تەرجىمىسى

مۇھەررىرى: خۇرسەنئاي مەمتىمىن

شهيتان بهت

2004

美拉斯

مىراس

主管:新疆维吾尔自治区文学艺术界联合会
编辑:《美拉斯》编辑部
(乌鲁木齐市友好南路22号文联14层)
电话:4554017
印刷:新疆日报社印务中心
发行:乌鲁木齐邮局
订阅:全国各地邮局
国内统一刊号:CN65—1130/1
国外统一刊号:ISSN1004—3829
代号:58—60
邮编:830001 定价:5.00元

«مىراس» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى تۈزدى. شۇ ئۇ ئار ئە-
دەبىيات-سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى نەشر قىلدى.
«شىنجاڭ گېزىتى» ئىدارىسى باسما ئىشلىرى مەركىزىدە
بېسىلدى.
ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلىدۇ.
جايلاردىكى پوچتا ئىدارىلىرى مۇشتەرى قوبۇل قىلىدۇ.
مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەلگەن نومۇرى:

CN65- 1130\ 1

خەلقئارالىق نومۇرى:ISSN1004 - 3829

پوچتا ۋاكالىت نومۇرى: 58 - 60
باھاسى: 5.00 يۈەن